

STUDIRANJE U EVROPI 2

Publikaciju izdaju:

Akademski centar Banjaluka

Studentski dani Mostar

Autori:
Dražen Kovačević
Miodrag Petrović

Lektor:
Nataša Glišić

Izdavanje podržao:
OSCE BiH

Banjaluka, novembar 2004

SADRŽAJ

I OPŠTI DIO	7
PRIZNAVANJE I DODATAK DIPLOMI	9
STEPENI I ZVANJA	33
OSIGURANJE KVALITETA, AKREDITACIJA I EVALUACIJA	67
KREDITNI SISTEM	95
MOBILNOST	119
II POSEBNI DIO	147
Albanija	149
Austrija	150
Belgija (Flamanska zajednica)	152
Belgija (Francuska zajednica)	153
Bjelorusija	154
Bugarska	156
Velika Britanija	157
Grčka	159
Danska	161
Estonija	163
Island	164
Italija	165
Letonija	167
Litvanija	169
Luksemburg	171
Makedonija	172
Malta	173
Mađarska	175
Moldavija	176
Norveška	177
Njemačka	179
Poljska	181
Portugal	182
Republika Irska	184
Rumunija	185
Rusija	187
Slovačka	188
Slovenija	190
Srbija i Crna Gora	192
Ukrajina	193
Finska	194

Francuska	196
Holandija	198
Hrvatska	199
Češka	200
Švajcarska	202
Švedska	203
Španija	205
III APPENDIX	209
VISOKO OBRAZOVANJE U BiH	211
Rezultati ankete "Koliko ste (ne)zadovoljni studiranjem?"	213
Izvod iz dokumenta OSCE "Reforma obrazovanja"	223
EUA institucionalna evaluacija univerziteta u BiH	239
EVROPSKI DOKUMENTI	245
Lisabonska konvencija	247
Bolonjska deklaracija	260
Pražki kominike	263
Berlinski kominike	267
LISTA EVROPSKIH NACIONALNIH UNIJA STUDENATA	275
IV LITERATURA	287

I OPŠTI DIO

PRIZNAVANJE I DODATAK DIPLOMI

DEFINICIJA

Priznavanje je postupak u kojem kompetentno tijelo vrednuje obrazovnu kvalifikaciju neke druge zemlje u kontekstu prihvatljivosti nosioca kvalifikacije na domaće programe obrazovanja i/ili zapošljavanja.

VRSTE PRIZNAVANJA

Postoje dvije osnovne vrste priznavanja: akademsko tj. ono koje stupa na snagu kada student želi da pređe na drugu visokoobrazovnu ustanovu, i stručno (priznavanje za stručne svrhe) tj. ono koje omogućuje diplomiranom studentu da svoje zvanje upotrijebi na tržištu rada. Bolonjski proces u obzir uzima oba navedena tipa priznavanja.

AKADEMSKO PRIZNAVANJE

Akademsko priznavanja odnosi se na priznavanje programa, zvanja ili diploma jedne (domaće ili strane) visokoobrazovne ustanove od strane druge. Obično se ovaj vid priznavanja vrši u svrhu nastavka studija na novoj instituciji (kumulativno priznavanje). Ako priznavanje isključuje ponovno studiranje bilo kojeg elementa studijskog predmeta, govori se o tzv. naprednom priznavanju. Sljedeći vid akademskog priznavanja je tzv. priznavanje putem supstitucije, koje podrazumijeva priznavanje studija izvedenih na bilo kojoj ustanovi, pri čemu oni mogu da zamijene komparabilan period studija na matičnoj ustanovi.

Postoje tri osnovna nivoa akademskog priznavanja i odnosnih instrumenata koji se koriste:

- priznavanje kvalifikacija, uključujući prethodno obrazovanje i profesionalno iskustvo, u cilju upisa na univerzitet. Instrumenti su Evropska konvencija o ekvivalentnosti diploma koje su potrebne za upis na univerzitet (Pariz, 1953) i Konvencija o priznavanju evropskih visokoobrazovnih kvalifikacija (Lisabon, 1997), kao i mnogobrojni bilateralni sporazumi između pojedinih evropskih zemalja,
- priznavanje kratkoročnih studijskih programa u vezi sa mobilnošću studenata. Instrument koji se odnosi na ovaj vid priznavanja je ECTS (transferabilni krediti),
- priznavanje punih zvanja. Odnosni instrument je Diploma Supplement.

PROFESIONALNO (STRUČNO) PRIZNAVANJE

Profesionalno priznavanje odnosi se na priznavanje pojedinih profesija. Ovaj postupak je već ozakonjen u zemljama EU.

De facto i De iure priznavanje

De facto priznavanje sprovodi se u oblasti profesija čije međusobno priznavanje još nije regulisano, odnosno u slučaju kada nije uspostavljena nacionalna praksa za priznavanje date profesije. Ovo je ujedno i najproblematičnije područje priznavanja zasad.

De iure priznavanje vlasniku zvanja koje je regulisano među pojedinim zemljama donosi pravo na zaposljenje u svojoj struci u drugoj zemlji.

EKVIVALENCIJA I PRIZNAVANJE

Što se tiče poređenja akademskih kvalifikacija između pojedinih zemalja, postoji razlika između ekvivalencije i akademskog priznavanja.

Ekvivalencija se odnosi na detaljnu komparaciju svih predmeta koji ulaze u sastav studija, dok akademsko priznavanje predstavlja širi pristup evaluaciji koji se uglavnom odnosi na cjelokupno obrazovanje studenta. Obično se ovaj posljednji termin koristi u kontekstu zvanja ili diplome, ali može da podrazumijeva i period studija koji je student završio (npr. kroz Erasmus program). Za razliku od ekvivalencije, akademsko priznavanje zasniva se na ulozi i generalnom nivou studija u kontekstu stvaranja osnove za zaposlijenje ili nastavak studija. U slučaju akademskog priznavanja, zvanja i periodi studiranja mogu da se priznaju čak i ako sami programi nisu ekvivalentni. Konkretn primjer akademskog priznavanja je dodjela zvanja svršenom studentu u drugoj zemlji za studije koji su sprovedeni u vlastitoj zemlji ili prijem studenta na dalje studije u drugoj zemlji bez dodatnih ispita i posebnih uslova.

ZAKONSKA REGULATIVA

Evropska konvencija o ekvivalentnosti diploma koje su potrebne za upis na univerzitet (Pariz, 1953) predstavlja najvažniji dokument koji reguliše ovu oblast i još je na snazi. Njome se definišu principi prijema studenata na strane univerzitete na bazi dokumentacije o prethodnom obrazovanju koje je sprovedeno u vlastitoj zemlji. Potpisnici ove konvencije su: Austrija, Belgija, BiH, Hrvatska, Kipar, Češka, Danska, Francuska, Finska, Njemačka, Velika Britanija - Sjeverna Irska, Grčka, Island, Republika Irska, Izrael, Italija, Lihtenštajn, Luksemburg, Makedonija, Malta, Holandija, Novi Zeland, Norveška, Poljska, Portugal, Slovačka, Slovenija, Španija, Švedska, Švajcarska i Turska.

Konvencija o priznavanju evropskih visokoobrazovnih kvalifikacija (Lisabon, 1997) nastala je kao rezultat nastojanja UNESCO/CEPES i Savjeta Evrope da stvore jedan dokument koji bi zamijenio sve ostale koji se odnose na oblast akademskog priznavanja. Konvencija je zasnovana na principima procedura pravilnog akademskog priznavanja uz prihvatanje postojećih razlika ukoliko one nisu suštinske. Samu suštinu Konvencije predstavlja transparentnost procedura koje se koriste prilikom akademskog priznavanja. Ovu konvenciju potpisale su mnoge zemlje koje su ujedno i potpisnice Kulturne konvencije Savjeta Evrope i UNESCO (Lisabon, 1997).

U zemljama EU na snazi je Amsterdamski sporazum prema kojem je svaka zemlja članica odgovorna za organizaciju i sadržaj vlastitog obrazovanja. Drugo, nema nijedne odredbe kojom bi se nametnula obaveza akademskog priznavanja (osim za pojedine specifične profesije).

Ipak, Evropska komisija snažno podržava međusobno priznavanje akademskih titula i kvalifikacija između različitih obrazovnih sistema, prvenstveno kroz pojedine programe, kakav je Erasmus. Pored toga, veliki doprinos napretku u ovoj sferi daje i NARIC (Mreža nacionalnih informativnih centara za priznavanje diploma). Nacionalni centri koji pripadaju mreži dužni su da zainteresovanim studentima daju sve informacije o procedurama priznavanja diploma u pojedinim zemljama.

Pitanjima priznavanja značajno mjesto dodijeljeno je i u okviru Bolonjske deklaracije (1999) i Praškog kominikea (2001): "Usvajanje sistema lako čitljivih i uporedivih zvanja kroz implementaciju dodatka diplomu, kako bi se unaprijedila zaposlivost evropskih građana i međunarodna kompetitivnost evropskog visokog obrazovanja" (Bolonja 1999). "Ministri su posebno ohrabрили univerzitete i druge institucije visokog obrazovanja da u potpunosti iskoriste postojeće nacionalno zakonodavstvo i evropske alate, sa ciljem olakšavanja akademskog i profesionalnog priznavanja zvanja kako bi građani mogli efikasno koristiti njihove kvalifikacije, kompetencije i vještine u cijelom području evropskog visokog obrazovanja. Ministri su zatražili od postojećih organizacija i mreža kao što su NARIC i ENIC da promovišu, na institucionalnom, nacionalnom i evropskom nivou, jednostavno, efikasno i fer priznanje, koje se reflektuje na istaknutoj raznolikosti kvalifikacija" (Prag 2001).

U cijelosti, Bolonjska deklaracija i Praški kominike jasno ukazuju na nužne korake ka unapređenju priznavanja u Evropi:

- svijest o postojanju zakonskih sredstava, prvenstveno Lisabonske konvencije, i primjena pripadnih principa;
- saradnja nacionalnih tijela za priznavanje (ENIC/NARIC) sa pripadnim visokoobrazovnim ustanovama i njihova međusobna saradnja na evropskom nivou;
- sveobuhvatna upotreba kredita i dodatka diplomu.

Preporuke Savjeta Evrope za pitanja priznavanja, Ministarski sastanak u Lisabonu, 11-12. april 2002.

Preporuke visokoobrazovnim ustanovama:

- da diskutuju o izlaznim rezultatima i kompetencijama pojedinih kvalifikacija, kako bi se doprinijelo tome da se procedure priznavanja pomjere sa formalnih pitanja (kao što su dužina studija i nazivi pojedinih studijskih programa) na procedure koje bi bile zasnovane na rezultatima studentovog učenja,
- da nastave da razvijaju saradnju između ustanova koja će dovesti do stvaranja zajedničkih zvanja i drugih oblika automatskog priznavanja, kao i da poduzmu mjere izgradnje povjerenja koje bi dovele do širokog prihvatanja međusobnog priznavanja,
- da ispitaju koje informacije o priznavanju one nude, da obezbijede da studenti i druge zainteresovane stranke budu korektno informisane,
- da ispitaju kako su te informacije dostupne, da obezbijede to izvođenje na pristupačan, transparentan i efikasan način,
- da obezbijede adekvatnu unutrašnju strukturu, da omoguće sprovođenje procedure priznavanja na efikasan i transparentan način,
- da osposobe odgovarajuće ljudske resurse koji bi bili sposobni da prihvate izazove, a posebno da osiguraju da svo osoblje (akademsko i administrativno) bude potpuno svjesno najboljih evropskih praksi u ovoj oblasti,
- da uključe pitanja i procedure priznavanja u svoje interne procedure osiguranja kvaliteta, da nastave da razvijaju ove oblasti za svoje dobro, kao i za dobro osoblja i studenta.

Preporuke akademskim mrežama, uključujući i studentske organizacije:

- da osiguraju potpunu svijest svog članstva o pitanjima i praksi priznavanja, kako bi bio postignut koherentan pristup ovim pitanjima širom Evrope,

- da nadgledaju pitanja priznavanja kako bi bili u stanju da, kad se za to ukaže potreba, pruže povratnu informaciju evropskoj visokoobrazovnoj zajednici o oblastima najbolje prakse,
- da rade na postizanju konsenzusa o izlaznim rezultatima i kompetencijama, kako bi se dalje unaprijedio evropski pristup u ovim pitanjima.

Preporuke mrežama ENIC i NARIC:

- da ispituju načine na koje može da se oformi evropska virtuelna platforma za priznavanje koja bi nakupljena postojeća znanja i iskustva učinila vidljivijim i pristupačnijim a sve to u cilju unapređenja postojeće dobre prakse i obezbjeđivanja šire evropske svjesnosti i vidljivosti cjelokupnog procesa,
- da razviju saradnju i razmjenu sa nacionalnim i evropskim tijelima za osiguranje kvaliteta, da obezbijede da pitanja priznavanja budu pokrivena procedurama osiguranja kvaliteta,
- da ispituju primjenljivost sistema vođenja budućih studenata (npr. u vidu informatora o pitanjima priznavanja i spiskova sa osnovnim pitanjima koja oni treba da uzmu u obzir), da pomognu studentima u izboru pitanja koja treba da postave kad biraju ustanovu i kad se bave pitanjima priznavanja,
- da pomognu relevantnim akademskim i drugim partnerima u uspostavljanju okvira za opis izlaznih rezultata studiranja,
- da ispituju mogućnosti formiranja međunarodne radne grupe koja bi formirala evropski pravilnik dobre prakse za pružanje informacija o priznavanju.

Preporuke vladama:

- da obezbijede potencijale nužne za reformu institucionalnog rukovođenja u oblasti priznavanja, da ohrabre visokoobrazovne ustanove u razvoju efektivnih i efikasnih institucionalnih procedura u radu sa pitanjima priznavanja,
- da obezbijede adekvatno zakonodavstvo, da dovedu visokoobrazovne ustanove i tijela za priznavanje u poziciju da primijene najbolje evropske modele,
- da obezbijede adekvatne ljudske i finansijske resurse u resornom ministarstvu, ENIC/NARIC i na institucionalnom nivou, koji bi bili u stanju da prihvate nove izazove priznavanja,
- da stvore jedinstveni nacionalni sistem za priznavanje koji bi djelovao posredstvom ENIC/NARIC,
- da uključe pitanja priznavanja u djelokrug adekvatnih tijela za osiguranje kvaliteta.

Preporuke Savjetu Evrope, po mogućnosti kroz partnerstvo sa UNESCO, Evropskom komisijom i drugim međunarodnim vladinim i nevladinim organizacijama:

- da nadgleda implementaciju Lisabonske konvencije i primjenu pojedinih mjera u pojedinačnim zemljama, uključujući tu i sve jazove koji postoje između zakonodavstva i implementacije, kako bi se dobila povratna informacija za potrebe bolonjskog procesa, nacionalnih vlada, evropske akademske zajednice, uključujući i studente i druge zainteresovane strane.

Preporuke resornim ministrima:

- da, kao odgovor na sumnje dijela visokoobrazovne zajednice, uključujući tu i neke studente, pojasne da nova struktura studija obezbjeđuje tri osnovne svrhe visokog

obrazovanja: pripremu za izlazak na tržište rada, pripremu za život aktivnog građanina društva i pripremu za nastavak ličnog usavršavanja,
- da podrže dalji rad na pitanjima izlaznih rezultata studiranja, na nacionalnom i evropskom nivou,
- da podrže jačanje evropske svijesti o pitanjima priznavanja, kroz jačanje postojećih mreža i promociju otvorenijeg pristupa relevantnim informacijama,
- da pozovu sve evropske države da ratifikuju Lisabonsku konvenciju, kao osnovni element kojim se olakšava stvaranje zajedničkog evropskog visokoobrazovnog prostora.

LISABONSKA KONVENCIJA O PRIZNAVANJU

Konvencija o priznavanju evropskih visokoobrazovnih kvalifikacija je konvencija koju su zajedno pripremili Savjet Evrope i UNESCO i koju su potpisali nacionalni predstavnici na skupu u Lisabonu (8-11. aprila 1997). Ova konvencija, koja se obično naziva lisabonskom, u međuvremenu je ratifikovana u gotovo svim evropskim zemljama. Integralni tekst i kontinuirane izmjene na listi potpisnika mogu se pronaći na <http://conventions.coe.int> (tražiti ETS 165).

Među glavnim tačkama ove konvencije nalaze se sljedeće:

- vlasnici kvalifikacija izdatih u jednoj zemlji imaju jednaku mogućnost pristupa vrednovanju svojih kvalifikacija u drugoj zemlji,
- neće biti diskriminacije u pogledu pola, rase, boje kože, jezika, religije, političkih stavova, nacionalnog, etničkog ili društvenog porijekla nosilaca pojedinih kvalifikacija koji traže priznavanje,
- na tijelu koje vrši vrednovanje kvalifikacija leži odgovornost dokazivanja da neki aplikant ne ispunjava relevantne zahtjeve za priznavanje kvalifikacije,
- svaka zemlja priznaje kvalifikacije - bilo da se radi o pristupu visokom obrazovanju, periodu studiranja ili visokoobrazovnim kvalifikacijama - na sličan način kao što je to sa korespondirajućim kvalifikacijama u vlastitom visokoobrazovnom sistemu, ukoliko ne može da dokaže da postoji značajna razlika između vlastitih kvalifikacija i kvalifikacije za koju se traži priznavanje,
- priznavanje visokoobrazovnih kvalifikacija koje su izdate u drugoj zemlji treba da vodi ka jednom ili obome od sljedećeg:
 - a) pristup daljnim studijima u okviru visokog obrazovanja, uključujući tu i eventualne odgovarajuće ispite i pripreme za doktorate pod istim uslovima koji vrijede i za studente iz zemlje u kojoj se priznavanje traži;
 - b) upotreba akademskih zvanja, predmet zakona i pravila zemlje u kojoj se priznavanje traži.

Pored toga, priznavanje olakšava i pristup na tržište rada.

- sve zemlje će da pokrenu procedure procjene da li izbjegle i raseljene osobe ispunjavaju relevantne uslove za pristup na visoko obrazovanje ili za zapošljavanje, čak i u slučajevima gdje se njihove kvalifikacije ne mogu dokazati dokumentovano.
- sve zemlje će pružiti informacije o svojim ustanovama i njihovim studijskim programima.
- sve zemlje će osnovati nacionalne informativne centre, čiji će jedan od najvažnijih zadataka biti da ponudi savjetodavne usluge iz oblasti priznavanja stranih kvalifikacija studentima, diplomiranim studentima, poslodavcima, visokoobrazovnim ustanovama i drugim zainteresovanim strankama.

- sve zemlje treba da stimulišu svoje visokoobrazovne ustanove da izdaju dodatak diplomi svojim studentima, kako bi olakšali proces priznavanja. Dodatak diplomi predstavlja instrument koji su zajedno formulisali Evropska komisija, Savjet Evrope i UNESCO i koji ima za cilj da opiše kvalifikaciju na jednostavan i razumljiv način i da ju poveže sa visokoobrazovnim sistemom u okviru kojeg je ona izdata.

Konvencija o priznavanju evropskih visokoobrazovnih kvalifikacija predstavlja najvažniji zakonodavni dokument za priznavanje u Evropi danas i sadrži principe tzv. dobre prakse koji se odnose na priznavanje kvalifikacija koja daju pristup visokom obrazovanju, priznavanje perioda studiranja i priznavanje visokoobrazovnih kvalifikacija. Lisabonska konvencija naglašava značaj postojanja transparentnih kriterijuma i procedura, kao i individualnih prava na jednak i fer tretman.

Ova konvencija stupila je na snagu počevši od 1. februara 1999. godine. Ona ujedno predstavlja i jedan od ključnih standarda za bolonjski proces i uspostavljanje evropskog visokoobrazovnog procesa do 2010. godine. Ona ima dvostruku funkciju: u pravnom smislu, ona predstavlja međudržavni sporazum koji ima status zakonskog standarda za priznavanje kvalifikacija koje pripadaju visokoobrazovnim sistemima zemalja potpisnica konvencije kao i kvalifikacija obuhvaćenih dodatnim dokumentima. U širem smislu, konvencija služi kao vodič dobre prakse i, kao takva, može biti primijenjena za sve kvalifikacije, bez obzira na njihovo porijeklo. U tom smislu Lisabonska konvencija predstavlja standard koji daleko prevazilazi svoje legalne okvire.

U jednom članu konvencije predviđa se da komitet za njenu implementaciju može da usvoji i dodatne dokumente. Dosad su usvojena tri takva dokumenta:

- Preporuke za međunarodne kvalifikacije (1999);
- Preporuke za kriterijume i procedure za evaluaciju stranih kvalifikacija (2001);
- Zbornik dobre prakse u okviru transnacionalnog obrazovanja (2001).

Dva od ta tri dokumenta, kao što se može vidjeti iz njihovih naziva, odnose se na kvalifikacije koje nisu dio nacionalnih obrazovnih sistema, čiji značaj je uveliko narastao od kada je konvencija potpisana pa do danas. Upravo to je, sa akcentom na osiguranje kvaliteta, najmarkantniji napredak koji je od 1997. godine ostvaren u oblasti akademskog i profesionalnog priznavanja.

U okviru istraživanja Savjeta Evrope koje je među vladinim predstavnicima izvršeno 2002. godine u okviru pripreme za seminar pod nazivom "Pitanja priznavanja u bolonjskom procesu", 33 od 58 predstavnika potvrdilo je da su u njihovim zemljama izvršena prilagođavanja u zakonodavstvu koje se tiče priznavanja, a kao posljedica Lisabonske konvencije. Što se tiče svijesti o onome što je u njihovim zemljama na visokoobrazovnim ustanovama proizvela Lisabonska konvencija, samo devet resornih ministarstava i jedna rektorska konferencija smatraju da su rezultati vrlo visoki. Čak 16 ministarstava i 19 rektorskih konferencija izrazilo je očekivanja razumne svijesti, a 10 ministarstava i 10 rektorskih konferencija smatra da njihove visokoobrazovne ustanove nisu dovoljno svjesne postojanja Lisabonske konvencije i onoga što ona sa sobom donosi. Još su skeptičnija rukovodstva visokoobrazovnih ustanova: samo 3% smatra da je njihovo akademsko osoblje veoma dobro svjesno Lisabonske konvencije, a 28% ukazuje na razuman nivo svijesti, dok čak 42,5% izvještava o niskom nivou svijesti. Dodatnih

17% potvrđuje kompletnu nesvjesnost svog kadra o pitanjima obrađenim u samoj konvenciji. U svakom slučaju, najzabrinjavajući podatak bio je da 7% ustanova izjavljuje da uopšte nema podataka o Lisabonskoj konvenciji. Što se tiče samih studenata, samo dvije od ispitanih 37 studentskih organizacija obuhvaćenih ovim istraživanjem ukazuju na visok nivo svijesti ustanova na kojima studiraju. Oko 30% smatra taj nivo osrednjim, a više od polovine misli da njihove ustanove nisu dovoljno svjesne ili su potpuno nesvjesne Lisabonske konvencije. Podaci ukazuju da je nastavno osoblje na litvanskim ustanovama dosad najinformativnije (22% osoblja smatra se takvim). Zemlje koje slijede su po ovoj karakteristici poprilično udaljene na ljestvici: Holandija (8%) i Norveška (7%). Visok procenat razumnog nivoa svjesnosti susreće se u Estoniji (83%), Rumuniji (67%), Slovačkoj (56%), Češkoj (51%) i Švajcarskoj (50%). Najviši procenti potpune nesvjesnosti prisutni su u Holandiji (58%) i Velikoj Britaniji (45%).

U odnosu na stepen prethodnog obrazovanja, a i prema Lisabonskoj konvenciji (1997) koja predstavlja osnovni administrativni okvir u ovoj oblasti, razlikuje se:

1. Priznavanje kvalifikacija koje omogućuju pristup visokom obrazovanju;
2. Priznavanje perioda studiranja;
3. Priznavanje visokoobrazovnih kvalifikacija (zvanja).

1. Priznavanje kvalifikacija koje omogućuju pristup visokom obrazovanju

Osnovni princip Lisabonske konvencije je da kvalifikacija koja daje pristup visokom obrazovanju u jednoj zemlji potpisnici daje isto pravo kandidatu u drugoj zemlji potpisnici. Pri tome se sugerise vrednovanje kandidatove kvalifikacije kako bi se utvrdilo da li ona zadovoljava opšte kriterijume za pristup visokom obrazovanju. Pristup je, dakle, prvi korak prema upisu. U nekim slučajevima pristup automatski znači i upis, ali u većini slučajeva upis je drugi korak prema studiranju, pa svi kandidati kojima je odobren pristup neće biti upisani.

Zemlja potpisnica može odbiti priznavanje ako se pokaže da postoje značajne razlike između opštih zahtjeva za pristup i zahtjeva zemlje pristupnice u kojoj je kvalifikacija stečena. Te razlike mogu biti u vezi sa sadržajem osnovnog i srednjeg obrazovanja.

Primjeri bi bili:

- značajne razlike između opšteg obrazovanja i specijalizovanog tehničkog obrazovanja;
- razlika u dužini školovanja koja značajno utiče na sadržaj nastavnih programa;
- postojanje, nepostojanje ili obim određenih predmeta, kao što su uslovni kolegijumi ili neakademski predmeti;
- značajna razlika u fokusu kao što bi bila razlika u programu koji je dizajniran za pristup visokom obrazovanju ili programa koji je dizajniran kao priprema za posao.

Navedeni primjeri ukazuju na područja u kojima može doći do značajne razlike. Treba naglasiti da ne treba smatrati značajnom svaku razliku u tim područjima.

Kao opšte pravilo u vrednovanju uvedeno je da, ako postoje značajne razlike između dvije kvalifikacije, na zemlje potpisnice apeluje se da vrednuju kvalifikacije bez automatskog upoređivanja dužine školovanja koje prethodi kvalifikaciji. Dužnost je strana potpisnica ili ustanove koja želi odbiti priznavanje da dokažu da su razlike značajne.

Primjeri postojanja posebnih uslova za pristup studijima na određenoj visokoobrazovnoj ustanovi su:

- taj studij je otvoren samo za nosioce diplome iz prirodnih nauka ili, u drugom slučaju, za klasičare iz višeg srednjeg obrazovanja;
- znanje iz određenog predmeta, kao što su klasični ili moderni jezici, fizika, hemija, matematika, filozofija;
- periodi stručne prakse,
- svako dodatno svjedočanstvo koje se potražuje uz školsku diplomu.

Posebne zahtjeve treba tražiti samo ako su apsolutno neophodni s obrazovnog stanovišta. Ni u kojem slučaju oni ne mogu biti izgovor za nepropuštanje studenata sa kvalifikacijama iz druge zemlje potpisnice. Kao opšte pravilo, od kandidata s kvalifikacijama stečenim u drugim zemljama potpisnicama može se tražiti da ispune iste dodatne uslove kao i kandidati iz te zemlje potpisnice. Zemlje potpisnice i njihove visokoškolske ustanove bi trebalo da budu široke ruke pri odlučivanju zadovoljavaju li studenti kvalifikacijama izdatim u drugoj zemlji potpisnici takve uslove.

Pored toga, dodatni uslov za pristup visokom obrazovanju mogu biti, i često jesu, prijemni ispiti organizovani i standardizovani na nacionalnom državnom nivou. Ako je dodatni prijemni ispit zahtjev za uopšteni pristup u visokom obrazovanju u jednoj zemlji, druge zemlje potpisnice mogu tražiti da njihovi kandidati ispune taj uslov prije nego im odobre pristup. Isto tako, strane mogu kandidatima ponuditi opciju da te dodatne zahtjeve ispune u zemlji u kojoj su podnijeli zahtjev za pristup, tako da ponude poseban ispit sličan onome u zemlji u kojoj su stekli kvalifikaciju ili nuđenjem dodatnih pripremnih kurseva.

Selektivni prijem postaje sve više pravilo u velikom dijelu evropske regije. Prijem na visokoškolske ustanove ili na određene programe na visokoškolskim ustanovama, može biti ograničen zbog finansija, zbog kapaciteta, da bi bio ograničen broj ljudi koji se bavi određenom profesijom ili zbog drugih razloga koji ne ugrožavaju lična prava na pristup visokoškolskim ustanovama. Sistem kojim se sprovodi selektivno primanje na visokoškolske ustanove različit je u različitim zemljama. Taj sistem može biti na nacionalnom nivou, podnacionalni ili na nivou pojedinačne ustanove. Različiti sistemi selektivnog prijema, kao što je npr. numerus clausus, danas su u primjeni. Srovođenje selektivnog prijema bi ipak trebalo da bude nediskriminišuće. Naročito ne smije isključivati nosioce kvalifikacija iz drugih zemalja potpisnica samo na osnovu porijekla njihove kvalifikacije. Treba ipak naznačiti da, u nekim ograničenim slučajevima, državljanstvo i prebivalište mogu biti odlučujući kriterijum za prijem u određene vrste visokog obrazovanja, kao što su vojne akademije ili na visokoškolske ustanove čija je isključiva svrha priprema studenata za funkcije koje su ograničene na državljane te zemlje. U nekim zemljama to mogu biti studiji koje pripremaju studente za posao u državnim službama, ili određenim granama državnih službi. U nekim zemljama pristup nekim vrlo skupim studijima, kao što je medicina, može takođe biti ograničen na državljane i/ili osobe koje imaju prebivalište u toj zemlji.

Nadalje, svaka ustanova zadržava pravo da odbije prijem inače kvalifikovanom kandidatu koji ne može da pokaže da u dovoljnoj mjeri vlada nastavnim jezikom ili jezicima u toj ustanovi. To ne mora nužno biti službeni jezik države u kojoj se ustanova nalazi. Primjer je podnosilac zahtjeva za prijem na studij koji je isključivo na engleskom jeziku u ustanovi koja je u državi gdje je službeni jezik neki drugi jezik. Drugi primjer je kandidat na Katalonskom univerzitetu, za koji, zavisno od studija, uslov može biti znanje katalonskog, a ne španskog jezika.

U Lisabonskoj konvenciji postoji i odredba da, kad jedna zemlja potpisnica prihvata netradicionalne kvalifikacije kao osnovu za pristup visokoškolskim ustanovama, ona

treba da uzme u obzir i kandidate koji su stekli netradicionalne kvalifikacije u drugim zemljama potpisnicama na sličan način kao i kandidati koji su stekli netradicionalne kvalifikacije u zemlji potpisnici u kojoj se traži priznavanje. Ovim se ni na koji način ne obavezuju strane u kojima nema odredbi koje daju pristup visokom obrazovanju na osnovu netradicionalnih kvalifikacija. Termin “netradicionalne kvalifikacije” odnosi se na kvalifikacije različite od srednjoškolskih kvalifikacija koje se tradicionalno prihvataju kao osnova za pristup visokom obrazovanju (uz dodatne opšte ili specifične prijemne ispite ili zahtjeve), kao što su određena radna ili životna iskustva. Netradicionalne kvalifikacije mogu omogućiti opšti pristup visokom obrazovanju ili pristup samo određenim vrstama visokog obrazovanja.

2. Priznavanje perioda studiranja

Periodi studiranja provedeni u inostranstvu priznaju se, u skladu sa Lisabonskom konvencijom, ako nije moguće pokazati znatnu razliku između perioda studiranja provedenih u inostranstvu i dijela visokoškolskog programa koji ti periodu treba da zamijene. Dužnost je zemlje potpisnice ili ustanove koja želi odbiti priznanje da pokaže da su dotične razlike znatne. Uvažava se mogućnost da je tijelu nadležnom za priznavanje teže pokazati postojanje znatnih razlika u slučaju priznavanja perioda studiranja, nego što je to slučaj sa priznavanjem pristupnih kvalifikacija ili visokoškolskih kvalifikacija. U ovome slučaju postoji, stoga, potreba za dodatnim objašnjenjima, koja bi mogla predložiti mreža ENIC, uzimajući u obzir dosadašnja iskustva visokoškolskih ustanova. Na primjer, iako bi pri definisanju “znatnih razlika” trebalo uzeti u obzir kvalitet i glavne razlike u sadržaju programa, zemlje potpisnice treba da pokazuju fleksibilnost u svojim definicijama. Posebno se upozorava na činjenicu da kruta definicija pojma “znatne razlike” u odnosu na sadržaj studija može lako osujetiti akademsku mobilnost.

One zemlje potpisnice koje nemaju sistem za priznavanje kao zamjenu treba da pruže sistem vrednovanja.

Postoje i neki faktori koji mogu olakšati priznavanje perioda studiranja u inostranstvu, posebno u okviru organizovanih programa mobilnosti. Prethodni sporazumi između ustanove koja je izdala kvalifikaciju i one pri kojoj se traži priznavanje mogu značajno olakšati priznavanje. Takvi prethodni sporazumi će često biti sporazumi između dvije ili više ustanova, sklopljeni ne samo zbog pojedinih studenata, već i u okviru zajedničkog programa koji se odnosi na više studenata i pokriva periode od nekoliko godina. Takvi sporazumi mogu biti bilateralni, sporazumi između većeg broja visokoškolskih ustanova ili sporazumi unutar organizovanih programa razmjene kao što su Socrates (Erasmus), TEMPUS, NORDPLUS ili CEEPUS, ili unutar okvira opšteg sporazuma o priznavanju “parcijalnih” ispita, kao što su “Pravila o vrijednosti nordijskih ispita srednjeg nivoa” koja je usvojio Nordijski savjet ministara (Nordiska ministerrådets beslut om nordisk tentamensgiltighet). Oni takođe mogu uključivati upotrebu sistema prenosa bodova, kao što je ECTS (European Credit Transfer System). Važno je i da aplikant priloži dokumentovan dokaz uspješnog završavanja perioda studiranja za koje se traži priznavanje, kao i da visokoškolska ustanova izda prikladnu dokumentaciju svojim inostranim studentima koji provode jedan period studiranja na toj ustanovi.

3. Priznavanje visokoobrazovnih kvalifikacija

Uvažavajući činjnicu da odluke o priznavanju mogu zavisiti i od drugih faktora, pored znanja i vještina potvrđenih visokoškolskom kvalifikacijom, Lisabonska konvencija ipak insistira da zemlje potpisnice treba da priznaju visokoškolske kvalifikacije postignute u visokoškolskom sistemu bilo koje druge zemlje potpisnice osim ako je moguće pokazati znatnu razliku između kvalifikacija čije se priznavanje traži i podudarnih kvalifikacija u zemlji u kojoj se traži priznavanje. Naglašava se da razlika mora biti i znatna i relevantna kako je to definisalo tijelo nadležno za priznavanje. Priznavanje ne može biti odbijeno iz razloga koji su nebitni za kvalifikaciju ili svrhu zbog koje se priznavanje traži. Odgovornost je zemlje potpisnice ili visokoškolske ustanove koja želi odbiti priznavanje da pokaže da je pomenuta razlika znatna.

Potrebno je učiniti razliku između znanja i vještina potvrđenih visokoškolskom kvalifikacijom i ostalih zahtjeva za priznanje u svrhu zaposlijenja na osnovu date kvalifikacije. Posebno u slučaju profesija propisanih posebnim pravilima, nadležna tijela stranaka mogu odrediti dodatne uslove za priznavanje završnih visokoškolskih kvalifikacija u svrhu zapošljavanja, kao što su zahtjevi u pogledu perioda stručne prakse kao dodatnih ili naknadnih elemenata visokoškolskih programa, ili zadovoljavajuća jezička kompetitivnost u službenom ili regionalnom jeziku (jezicima) zemlje u kojoj se traži priznavanje. Takvi dodatni uslovi za priznavanje završnih visokoškolskih kvalifikacija u svrhu zapošljavanja nisu pokriveni Lisabonskom konvencijom, nego su definisani u nacionalnim zakonima.

Tijela nadležna za priznavanje završnih visokoškolskih kvalifikacija su većinom visokoškolske ustanove, ali to mogu biti i ostala tijela, najčešće osnovana posebno za ovaj svrhu. Ovo je, na primjer, slučaj sa njemačkim Staatsprüfung (eng.: first examinations) za medicinu, stomatologiju, farmaciju, pravo i obrazovanje učitelja. Da bi se zaštitio posebni javni interes u ovim profesijama, njemačka ministarstva propisala su glavna ispitna područja za ove visokoškolske programe u Njemačkoj. Ipak, odgovornost za kvalitet nastave i istraživačkog rada ostaje u potpunosti na univerzitetu, i državni ispitni centri sastavljeni su uglavnom od nastavnog osoblja visokoškolske ustanove koja pruža pojedini studij, tako da univerziteti smatraju da su Staatsprüfungen na istom akademskom nivou kao i univerzitetske diplome i jednako su prihvaćene u svrhu prijema na doktorske studije.

Zemlje potpisnice koje nemaju sistem za priznavanje treba kao zamjenu da ponude sistem vrednovanja.

Priznavanje se može uzeti u obzir u svrhu jednog ili oboje od:

- prava traženja pristupa bilo kojem daljnjem visokoškolskom studiju i/ili specifičnim studijima ili ispitima u bilo kojoj stranci. Dozvola posebno uključuje pravo da se traži pristup obrazovanju za sticanje doktorata;
- prava nosioca kvalifikacija izdatih u drugoj zemlji potpisnici da koriste svoja strana akademska zvanja. Nadležna tijela stranaka mogu odobriti pravo na upotrebu akademskog zvanja u tačno onakvom obliku kako je on originalno izdat u stranci, ili u nekom drugom obliku. Umjesto toga, ona mogu odobriti i pravo na upotrebu podudarnog naslova zemlje u kojoj se traži priznavanje.

NARIC (NATIONAL ACADEMIC RECOGNITION INFORMATION CENTRES)

NARIC predstavlja mrežu nacionalnih centara za akademsko priznavanje (priznavanje diploma i odnosnih kvalifikacija) koja u svom radu pokriva zemlje EU i zemlje tzv. evropskog ekonomskog regiona, kao i pridružene zemlje srednje i istočne Evrope i Kipar.

Kratak istorijat

Mreža je uspostavljena još 1984. godine sa namjerom sveobuhvatnog regulisanja priznavanja zvanja i olakšane integracije pojedinačnih obrazovnih sistema. Sve zemlje koje su pristupile mreži ubrzo su formirale nacionalne centre koji svim zainteresovanim nude savjete i informacije koje se odnose na priznavanje ne samo diploma, već i pojedinih perioda studiranja provedenih u inostranstvu.

Korisnici

Glavni korisnici usluga centara i cijele mreže su visokoobrazovne ustanove, studenti i njihovi savjetnici, roditelji, nastavnici, kao i potencijalni poslodavci.

Rad nacionalnih centara

Ovi centri koje su formirala ministarstva obrazovanja u pojedinim zemljama u najvećem broju slučajeva odgovorni su i za rad na implementaciji Konvencije o priznavanju evropskih visokoobrazovnih kvalifikacija koju su donijeli UNESCO i Evropska komisija. U skladu s tim, NARIC je integrisan sa ENIC mrežom Savjeta Evrope i UNESCO čiji misija i ciljevi su skoro isti.

Pa ipak, s obzirom na to da su u najvećem broju zemalja visokoobrazovne institucije autonomne u odlučivanju o broju stranih studenata, rad centara ograničava se na pružanje savjeta i informacija u vezi sa inostranim sistemima visokog obrazovanja.

Pojedinačni nacionalni centri prvenstveno omogućuju pristup informacijama o procedurama priznavanja u pojedinim državama i o nadležnim tijelima za priznavanje tamo gdje to nisu ovakvi centri. U usluge ovakvih centara spada i pružanje informacija o inostranim obrazovnim sistemima i priznavanju stranih diploma.

ENIC i NARIC mreže u praksi

Glavni medij za sprovođenje Lisabonske konvencije na terenu i, uopšteno, za unapređenje priznavanja u Evropi je ENIC mreža. U cilju unapređenja priznavanja u Evropi, ENIC mreža tijesno saraduje sa NARIC mrežom. I dok su ENIC (European Network of Information Centres) zajednički osnovali Savjet Evrope i UNESCO, NARIC (National Academic Recognition Information Centres) osnovan je od strane Evropske komisije. Sve zemlje koje su izvorne potpisnice Bolonjske deklaracije imaju ENIC/NARIC kancelarije. Ove dvije mreže posebno su aktivne bile u posljednjih nekoliko godina, poslije konferencije u Pragu, u doprinošenju realizaciji Lisabonske konvencije na poljima koja su povezana sa ciljevima bolonjskog procesa. U junu 2001. godine, ENIC mreža pripremila je dokument pod nazivom Preporuke za kriterijume i procedure vrednovanja stranih kvalifikacija, kao dodatak Lisabonskoj konvenciji (http://www.cepes.ro/hed/recogn/groups/recomm_assess.htm). Istom prilikom pripremljen je još jedan dokument - Zbornik dobre prakse u oblasti transnacionalnog obrazovanja (<http://www.cepes.ro/hed/recogn/groups/transnat/code.htm>). Oba dokumenta naknadno je usvojio i Komitet za Lisabonsku konvenciju o priznavanju. štaviše,

pripremljen je i izvještaj pod nazivom Pitanja priznavanja u bolonjskom procesu (http://www.cepes.ro/hed/recogn/network/Riga_enic/final_rec.htm), koji je predstavljao osnovni ishod konferencije u Lisabonu održane u aprilu 2002. godine. Na ovoj konferenciji postalo je uočljivo da razumijevanje priznavanja mora da se podvrgne dubokim izmjenama ako se bolonjski ciljevi žele ostvariti: od formalnog priznavanja stranih zvanja ka njihovom osjetnijem i sofisticiranijem vrednovanju unutar obrazovanja ili sistema zapošljavanja ciljne zemlje. Na ovoj konferenciji istaknuta je vitalna uloga informisanosti u oblasti priznavanja i date preporuke različitim akterima kako da unaprijede priznavanje (<http://www.bologna-berlin2003.de>, "Bologna seminars").

Koliko su visokoobrazovne ustanove svjesne postojanja ENIC i NARIC mreže?

Čim su Finalne preporuke Lisabonske konferencije (2002) izdate, problem nije bio u manjku informacija o pitanjima priznavanja, nego je to postalo njihovo mnoštvo i kako ih struktuisati tako da budu od koristi. Jedan od najvažnijih zadataka ENIC/NARIC je da pruža savjetodavne usluge visokoobrazovnim ustanovama o primjerima dobre prakse u oblasti priznavanja i da ih informiše o postignutim pomacima na evropskom i međunarodnom nivou. I pored toga što postoji konstantna i bliska saradnja visokoobrazovnih ustanova sa ENIC/NARIC mrežama, postavlja se pitanje koliko je kvalitetna ta saradnja u pojedinim zemljama. U istraživanju koje je sprovedeno upravo za potrebe Lisabonske konferencije (2002), sedam zemalja istaklo jačanje je uloge ENIC/NARIC mreža. Čak 70% ministarstava i preko 50% rektorskih konferencija je u okviru Trends 2003 izvještaja izrazilo da smatra da je ova saradnja bliska. Jedna četvrtina ministarstava i nešto veći broj rektorskih konferencija na saradnju zasad gleda kao na ograničenu, a samo jedno resorno ministarstvo i dvije rektorske konferencije smatraju da saradnja i ne postoji.

Što se tiče odgovora visokoobrazovnih ustanova, takode sadržanih u istraživanju povodom Trends 2003 izvještaja, oni su pesimističniji: samo njih 20% (27,5% univerziteta i 16% ostalih ustanova visokog obrazovanja) izvještava o tijesnoj saradnji sa pripadnim ENIC/NARIC centrima. Dvadeset četiri procenta smatraju saradnju sa ovim centrima ograničenom, a skoro jedna četvrtina ukazuje na nepostojanje bilo kakve saradnje. Što je još gore, njih 28% iskreno priznaje da ne zna ni šta je ENIC/NARIC. U zemljama jugoistočne Evrope 50% visokoobrazovnih ustanova nema saradnju sa ENIC centrima, 25% ne zna šta je ENIC, a oko 50% akademskog osoblja nije svjesno postojanja Lisabonske konvencije. Treba ipak napomenuti da ovaj relativno visok nivo nepoznatosti sa ENIC/NARIC mrežom koji vlada među visokoobrazovnim ustanovama makar djelimično može da se objasni činjenicom da su centri ove mreže visokoobrazovnim ustanovama često poznati pod drugim imenima (npr. NUFFIC u Holandiji, ZAB u Njemačkoj, AIC u Letoniji, itd.).

Među studentima, njih četvrtina signalizuje postojanje bliske saradnje na relaciji između njihovih ustanova i ENIC/NARIC centara, a njih nešto više tu saradnju označava kao ograničenu. Samo oko 12% studenata misli da saradnja ne postoji, a nekih 14% pogrešno misli da ENIC/NARIC centri ne postoje u njihovim zemljama, ali to opet može biti posljedica različitih nomenklatura.

Prema raspoloživim podacima, najbolja situacija u pogledu saradnje između visokoobrazovnih institucija i ENIC/NARIC centara vlada u Estoniji (86%), Švedskoj i

Irskoj (53%) i Norveškoj (45%). Saradnja najčešće ne postoji u Italiji i Španiji (40%), Poljskoj i Francuskoj (36%), Litvaniji, Rumuniji i Sloveniji (33%). Institucija ENIC/NARIC nepoznata je čak za 47% visokoobrazovnih ustanova u Danskoj i Francuskoj, za njih 42% u Njemačkoj i Švajcarskoj, za 38,5% u Mađarskoj, a za 37% u Turskoj.

AKTUELNI TREND OVI

Postojanje procedura priznavanja i svijest o njima

Preko 70% studentskih organizacija u Evropi izjavljuje da su njihovi članovi iskusili probleme u vezi sa priznavanjem prilikom povratka sa perioda studiranja provedenog na nekoj drugoj instituciji, a njih 17% smatra da se to dešava često.

Što se tiče internih regulativa o različitim oblicima priznavanja koje same donose visokoobrazovne ustanove, najsvježiju analizu zasad donosi Trends 2003 izvještaj. Izgleda da velik broj ustanova, njih oko 82% (u zemljama jugoistočne Evrope čak 85%) posjeduje takvu regulativu za priznavanje studija u inostranstvu: u Austriji, Bugarskoj, Italiji, Norveškoj, Poljskoj i Velikoj Britaniji ova cifra se kreće između 92 i 97%. S druge strane, u Litvaniji samo 67% ustanova posjeduje ovakve interne procedure za priznavanje, u Danskoj 64%, a u Turskoj tek 47%.

Priznavanje pojedinih studijskih perioda provedenih na drugoj ustanovi unutar iste zemlje je iznenađujuće slabije razvijeno od priznavanja perioda studiranja u inostranstvu, ali 66% visokoobrazovnih ustanova tvrdi da posjeduje mehanizme za ovu potrebu. U Estoniji, Irskoj, Švedskoj i Velikoj Britaniji govori se o 80% ustanova sa ovakvim mehanizmima, u Portugalu ih je 47%, a u Grčkoj najmanje - svega 40%. Svega oko 12% studenata smatra da njihova ustanova posjeduje ovakvu regulativu.

Što se tiče procedura priznavanja znanja stečenih na drugim ustanovama unutar iste zemlje, 65% ustanova odgovara potvrdno na pitanje o njihovom postojanju. U vodećoj grupi zemalja ovdje su Švedska (80%), Estonija (86%), Irska (87%) i Velika Britanija (91%). Na drugoj strani niza su Mađarska sa 51% i Grčka sa 40%. Studentska percepcija govori u prilog samo oko 18% ustanova koje posjeduju procedure za ovaj vid priznavanja.

Najslabija tačka u sistemu priznavanja je priznavanje stranih zvanja. Svega 58% visokoobrazovnih ustanova izjavljuje da posjeduje internu proceduru po ovom pitanju, sa čak 83% pozitivnih odgovora u Holandiji, 86% u Estoniji i 93% u Velikoj Britaniji, ali svega 45% u Letoniji, 42% u Danskoj, 38% u Bugarskoj, 33% u Rumuniji, 32% u Španiji, 20% u Grčkoj i 13% u Litvaniji. Neočekivano je to da studenti ovu oblast priznavanja ocjenjuju kao najnapredniju - njih trećina smatra da ustanove na kojima oni studiraju vrše ovaj vid priznavanja.

Veoma je važno šta povodom procedura priznavanja imaju da kažu visokoobrazovne ustanove. Njih 5% izjavljuje da ne posjeduje niti je ikad posjedovalo bilo kakvu proceduru za priznavanje, a najveći procenat ovog nedostatka susreće se u Grčkoj (10%), Danskoj i Litvaniji (13%), te u Švajcarskoj (14%). Više od trećine studenata misli da njihove ustanove ne posjeduju internu regulativu za priznavanje i da rješenja problema

priznavanja donose od slučaja do slučaja, a skoro njih četvrtina nema informacija o pitanjima priznavanja.

Sasvim je vidljivo i jasno iz ovih podataka da je prostora za poboljšanja dosta, posebno u nekim zemljama. Poboljšanja se očekuju i u internoj komunikaciji visokoobrazovnih ustanova sa studentima koji izgleda da nisu uvijek svjesni postojanja procedura priznavanja. Međutim, činjenica da preko 40% studentskih organizacija izvještava da se na njihovim ustanovama sprovodi ovakva procedura na zahtjev, zasigurno predstavlja dobar znak.

Nadopuna ECTS: Dodatak diplomi

Početni spisak akcija predviđenih Bolonjskom deklaracijom obuhvata i uvođenje dodatka diplomi kao ključnog instrumenta za kreiranje sistema lako razumljivih i uporedivih zvanja. Dodatak diplomi je dizajniran sa ciljem da olakša kako akademsku mobilnost između pojedinih ustanova, tako i mobilnost osoba koje traže posao na evropskom tržištu rada. U sadašnjoj tranzitornoj situaciji, u kojoj paralelno postoji mnoštvo različitih starih i novih struktura zvanja, dodatak diplomi ima presudni značaj.

Poslodavci još nisu familijarni sa dodatkom diplomi, što i nije neko iznenađenje kada se zna da je on tek nedavno uveden. Većina udruženja poslodavaca ukazuje da su povremeno imali probleme sa priznavanjem stranih zvanja, ali nijedna od njih nije izrazila postojanje izrazite familijarnosti sa dodatkom diplomi. Nedovoljna informisanost poslodavaca objašnjava činjenicu da ih svega pet nalazi dodatak diplomi vrlo korisnim dokumentom, a još četiri razumno korisnim.

Evidentno je, dakle, da udruženja poslodavaca još nisu osjetila nužnost postojanja pomoćnih sredstava u vrednovanju stranih zvanja i kvalifikacija: nijedno od ispitanih udruženja nije potvrdilo da je često uključeno u ovu oblast, njih sedam je povremeno uključeno, a 10 ih nije aktivno po ovom pitanju uopšte.

U nekim zemljama dodatak diplomi uveden je čak i prije Bolonje, npr. u Belgiji i Češkoj. U drugim zemljama (Austrija, Njemačka, Grčka, Letonija, Švedska, Švajcarska, Španija) važnost dodatka kulminirala je kroz zakonodavnu reformu poslije pristupa bolonjskom procesu, dok preostale planiraju da dodatak diplome učine jednom od zakonskih obaveza u bliskoj budućnosti.

Kao i sa ECTS, postoji značajan jaz između makro i mikro nivoa, između ministarskih odluka i posljednjih stepenica u hijerarhiji izdavanja dodatka diplomi tj. svakodnevne realnosti na pojedinim odsjecima. Ove nepodudarnosti najčešće su rezultat nesporazuma oko podjele odgovornosti između pojedinih odsjeka i centralne administracije, problema sa softverom i slično.

Zbog svega navedenog, prednosti i postojećih prepreka, Evropska komisija identifikovala je sveobuhvatno uvođenje dodatka diplomi kao prvi korak i jedan od sastavnih elemenata akcionog plana poznatog pod nazivom "Od Praga do Berlina". Evropska komisija smatra da su uvođenje dodatka diplomi i ECTS dvije komplementarne aktivnosti. Upravo zato je još 2002. godine Evropska komisija insistirala na spajanju dvije grupe - Grupe ECTS savjetnika i Grupe promotera dodatka diplomi - u jednu grupu, kojom bi koordinisala Evropska univerzitetska asocijacija. Vlade, tijela za osiguranje kvaliteta i

visokoobrazovne ustanove mogu samo imati koristi od povećanja nivoa svijesti o postojanju ove grupe eksperata i redovnih konsultacija sa njima na nacionalnom i regionalnom nivou.

DODATAK DIPLOMI

Šta je Diploma Supplement?

To je dokument koji se izdaje studentu zajedno sa diplomom o završenim studijima i čiji cilj je povećanje međunarodne "transparentnosti" i olakšavanje procedura akademskog i profesionalnog priznavanja programa i zvanja. Dizajniran je tako da sadrži opis same prirode, nivoa, sadržaja i statusa studijskih programa koje je individua čije se ime nalazi na diplomi pohađala i uspješno privela kraju. Dodatak diplomi ne sadrži nikakve slobodne procjene, elemente poređenja i povlačenja paralela, niti sugestije za priznavanje diplome. Uveden je kao sredstvo kojim se štedi vrijeme, novac i energija i stvoren je tako da ga je lako prilagoditi lokalnim potrebama.

Izdaju ga nacionalne institucije u skladu sa obrascem koji su zajedno stvorili i u optičaj na 11 jezika pustili Savjet Evrope (Evropska komisija) i UNESCO.

Sastoji se od osam dijelova (informacije o vlasniku kvalifikacije, informacije o kvalifikaciji, informacije o stepenu kvalifikacije, informacije o sadržaju i postignutim rezultatima, informacije o ulogama kvalifikacije, dodatne informacije, sertifikacija, informacije o nacionalnom visokoobrazovnom sistemu). Svih osam dijelova uvijek mora biti ispunjeno. Tamo gdje neka informacija nije data mora da stoji propratno objašnjenje o razlozima izostavljanja.

Šta nije dodatak diplomi?

To nije Curriculum Vitae, ne može da zamijeni originalni transkript ili kvalifikaciju, niti da garantuje automatsko priznavanje diplome koju prati i stečene kvalifikacije.

Koristi od DS

Šta dodatak diplomi donosi studentu?

- diploma sa dodatkom je "čitljivija" i komparabilnija u međunarodnim okvirima,
- precizan opis stečenih znanja, vještina i kompetencija,
- objektivnost i mogućnost realne procjene postignutih rezultata,
- lakši pristup berzi zapošljavanja i rada,
- šire mogućnosti nastavka studija.

Šta dodatak diplomi nudi univerzitetu?

- veću transparentnost samih kvalifikacija,
- olakšan proces akademskog i profesionalnog priznavanja,
- uvođenje zajedničkog okvira koji je prihvaćen širom Evrope, a samim tim i jačanje autonomije na državnom nivou,
- bolju procjenu svih kvalifikacija u međunarodnim okvirima,
- promociju univerziteta na međunarodnom planu,

- uštedu vremena, pošto daje odgovore na mnoga administrativna pitanja koja se redovno ponavljaju, kad je riječ o prenosivosti i priznavanju diploma.

Svrha DS

Pod direktnim uticajem ubrzanih ekonomskih, političkih i tehnoloških promjena, u svijetu se pojavljuje sve više novih kvalifikacija. To primorava pojedine države da konstantno vrše izmjene u svojim obrazovnim sistemima i strukturama. S druge strane, sve je veći i stepen mobilnosti vlasnika diploma u potrazi za međunarodnom verifikacijom postignutih rezultata.

Sve u svemu, nepriznavanje i nizak stepen evaluacije kvalifikacija predstavlja danas globalan problem.

Pošto originalni dokumenti sami ne sadrže dovoljnu količinu informacija, veoma je teško i nezahvalno precizno izmjeriti nivo i funkciju bilo koje kvalifikacije bez detaljnih prapatnih objašnjenja.

Jednostavno, Diploma Supplement predstavlja odgovor na sve ove izazove, pošto:

- unapređuje transparentnost visokog obrazovanja,
- adekvatno prati ubrzane promjene u sistemima kvalifikacija u svijetu,
- stimuliše mobilnost,
- unapređuje tačnost procjene svih kvalifikacija.

Novi model

Revizijom prvobitne strukture Diploma Supplement-a (iz 1988. godine) konstatovana je potreba njegove dodatne revizije i transformacije. Novi model koji su zajedno sačinili Evropska komisija, Savjet Evrope i CEPES/UNESCO testiran je u periodu 1997-1998. u okviru pilot projekta koji je obuhvatao univerzitete iz različitih zemalja. Od 1999. počelo se sa njegovim uvođenjem u redovnu proceduru.

Model dodatka diplomi razvili su Evropska komisija, Savjet Evrope i UNESCO/CEPES. Svrha dodatka je da pruži nezavisne podatke koji će poboljšati međunarodnu "transparentnost" i adekvatno akademsko i profesionalno priznavanje kvalifikacija. Napravljen je da opiše prirodu, nivo, kontekst, sadržaj i status studija uspješno izvedenih od strane individue čije ime se nalazi na originalnom dokumentu. On ne može da bude predmet slobodnih procjena, poređenja ili prijedloga o priznavanju. Informacije sadržane u svih osam sekcija treba da budu navedene. Tamo gdje nema svih informacija, dodatno objašnjenje treba da pruži razlog.

Struktura DS

INFORMATION IDENTIFYING THE HOLDER OF QUALIFICATION INFORMACIJE O NOSIOCU DIPLOME/KVALIFIKACIJE

1.2. Family name(s) / Prezime(na):

1.3. Given name(s) / Ime(na):

1.4. (Place) Date of birth / (Mjesto) datum rođenja (dan/mjesec/godina)

1.5. Student identification number or code (if available) / Identifikacioni broj studenta ili šifra (ukoliko postoji):

**INFORMATION IDENTIFYING THE QUALIFICATION
INFORMACIJE KOJE BLIŽE ODREĐUJU KVALIFIKACIJU**

- 1.6. Name of qualification and (if applicable) title conferred (in original language) / Naziv kvalifikacije i (ukoliko postoji) odgovarajuća titula (na jeziku originala):
- 1.7. Main field(s) of study for the qualification / Glavno područje(a) studija za sticanje kvalifikacije:
- 1.8. Name and status of awarding institution (in original language) / Naziv i status institucije koja izdaje diplomu (na jeziku originala):
- 1.9. Name and status of institution (if different from 2.3) administering studies (in original language) / Naziv i status institucije (ukoliko se razlikuje od 2.3.) koja obavlja administrativne poslove studija (na jeziku originala):
- 1.10. Language(s) of instruction/examination / Jezik(ci) nastave/ispita:

**INFORMATION ON THE LEVEL OF QUALIFICATION
INFORMACIJE O NIVOU KVALIFIKACIJE**

- 1.11. Level of qualification / Nivo kvalifikacije:
- 1.12. Official length of the programme / Zvanično trajanje programa studija:
- 1.13. Access requirements / Potrebni uslovi za upis:

**INFORMATION ON THE CONTENTS AND RESULTS GAINED
INFORMACIJE O SISTEMU I SADRŽAJU STUDIJA I POSTIGNUTIM
REZULTATIMA**

- 1.14. Mode of study / Način studiranja:
- 1.15. Programme requirements / Sistem i pravila studiranja
- 1.16. Programme details (e.g. modules or units studied) and the individual grades/marks/credits obtained (if this information is available on an official transcript this should be used here) / Detalji programa studija (predmeti, moduli, kursevi) i dobijene pojedinačne ocjene/krediti (ukoliko su ove informacije raspoložive u obliku zvaničnog prepisa ocjena, treba ga priložiti ovdje):
- 1.17. Grading scheme and, if available, grade distribution guidance / Sistem ocjenjivanja i (ukoliko je raspoloživa) uobičajena raspodjela ocjena
- 1.18. Overall classification of the qualification (in original language) / Ukupna klasifikacija kvalifikacija (na jeziku originala):

**INFORMATION ON THE FUNCTION OF QUALIFICATION
INFORMACIJE O AKADEMSKIM I PROFESIONALNIM MOGUĆNOSTIMA KOJE
PRUŽA KVALIFIKACIJA**

- 1.19. Access to further study / Prohodnost prema daljim studijama:
- 1.20. Professional status (if applicable) / Profesionalni status (ukoliko je od značaja)

ADDITIONAL INFORMATION / DODATNE INFORMACIJE

- 1.21. Additional information / Dodatne informacije:
- 1.22. Further information sources / Izvor dodatnih informacija:

CERTIFICATION OF THE SUPPLEMENT

OVJERA DODATKA DIPLOMI

1.23. Date / Datum:

1.24. Signature / Potpis:

Capacity / Funkcija potpisnika:

1.2. Official stamp or seal / Zvanični pečat:

INFORMATION ON THE NATIONAL HIGHER EDUCATION SYSTEM

INFORMACIJE O NACIONALNOM SISTEMU VISOKOG OBRAZOVANJA

Uputstva za pripremu dodatka diplomi

1. Informacije o vlasniku diplome

1.1 Puno ime i prezime

1.2 Ostala imena

1.3 Dan, mjesec i godina rođenja

1.4 Konstatacija da je student bio upisan na program za koji se dodatak diplomi izdaje.

Ovdje se stavlja i identifikacioni studentski broj za one zemlje u kojima je u upotrebi sistem numeracije.

2. Informacije o kvalifikaciji

2.1 Pun naziv kvalifikacije u originalu. Ako je kvalifikacija dvostruka, to treba da bude naznačeno, kao i eventualna mogućnost da data kvalifikacija donosi neku nacionalno prihvaćenu titulu (npr. Doctor, Ingenieur, itd.). Navode se i slučajevi da su zvanja zakonom zaštićena.

2.2 Osnovna oblast studija kojom se definiše oblast glavnih predmeta, npr. politika i istorija, molekularna biologija, menadžment, itd.

2.3 Naziv ustanove koja dodjeljuje kvalifikaciju. Najčešće, iako ne uvijek, radi se o ustanovi koja ujedno i organizuje studije. To može biti i ustanova koja je na neki način ugovorno akreditovana od neke druge ustanove, univerzitetske ili stručne, ili čak same države, a ponekad je to i strana ustanova. Ovdje se konstatuje i status ustanove koja dodjeljuje kvalifikaciju: privatna/nezavisna, privatna i priznata od države, državna i, ukoliko jeste, ko ju je akreditovao. Konačno, naznačava se i osnovna nacionalna obrazovna klasifikacija ustanove (npr. univerzitet, Fachhochschule, Technical College, Grande Ecole, itd.).

2.4 Ustanova koja sprovodi studijski program. U nekim slučajevima ona se ne podudara sa ustanovom koja dodjeljuje kvalifikaciju. I ovdje je potrebno navesti status ustanove, akreditacioni subjekt i nacionalnu obrazovnu klasifikaciju ustanove.

2.5 Jezik/jezici na kojima je kvalifikacija stečena.

3. Informacije o stepenu kvalifikacije

3.1 Tačan stepen kvalifikacije i njeno mjesto u specifičnoj nacionalnoj državnoj strukturi kvalifikacija. Ovdje treba da bude objašnjen lokalni obrazovni okvir (npr.

Undergraduate/Postgraduate, Baccalaureate + x godina, itd.) i naznačene eventualne druge informacije relevantne za datu kvalifikaciju na nacionalnom nivou.

3.2 Zvanično trajanje studijskog programa izraženo u sedmicama ili godinama i aktuelno radno opterećenje studenta izraženo u predviđenom naporu koji student za kompletiranje datog programa mora da uloži (predavanja, vježbe, ispiti, učenje kod kuće, ...). Ovdje kao mjera može da se koristi broj radnih sati po nedjelji uz broj nedjelja ili opis karakterističan za dati nacionalni sistem (npr. jedna godina redovnih studija).

3.3 Karakter i trajanje programa neophodnih za upis na dati program (na koji se dodatak diplomi odnosi). Ovo je od posebnog značaja u slučajevima kada intermedijerni studijski programi predstavljaju pretpostavku za nastavak studiranja.

4. Informacije o sadržaju i postignutim rezultatima

4.1 Način studija može biti različit: redovan, vanredan, intermitentni ("sendvič"), Distance Learning, itd.

4.2 Detalji (ako uopšte postoje) o pravilima koja definišu minimalne standarde za dobijanje date kvalifikacije, tj. bilo koja obavezna komponenta ili obavezan praktičan element, da li se svi ti elementi moraju polagati odvojeno, pravila o obaveznom pisanju teze/disertacije, itd. Ovdje dolaze i svi detalji koji pomažu u daljnjem definisanju same kvalifikacije, prvenstveno informacije o zahtjevima za uspješan prolaz, a ako su dostupni navode se i detalji o izlaznim rezultatima, vještinama, kompetencijama i ciljevi koji su u vezi sa datom kvalifikacijom.

4.3 Detalji o svakom pojedinačnom elementu ili dijelu kvalifikacije i njihova "težina". Navodi se spisak svih ocjena koje je student dobio za pojedine elemente (predmete) koji čine dati studijski program. Treba da budu pokriveni svi ispiti, uključujući i eventualnu tezu/disertaciju, kao i da li je ona odbranjena ili ne. Sve ove informacije obično su dostupne u formi transkripta (veoma koristan obrazac za transkripte je formiran za ECTS). Mnogi sistemi zasnovani na kreditima nude detaljne transkripte koji mogu da budu integrisani u Diploma Supplement. Ako su dostupne, navode se i informacije o zarađenim kreditima.

4.4 Informacije o skali ocjenjivanja i prolaznim ocjenama koje se odnose na datu kvalifikaciju tj. ocjene izražene u procentima (od mogućih 100%, pri čemu minimalna prolazna ocjena predstavlja 40%). Razlike u sistemima ocjenjivanja između pojedinih sistema su ogromne. Tako, ocjena koja odgovara 70% od maksimalne u nekim državama smatra se kao visoka, dok u drugima u isto vrijeme predstavlja slabu prolaznu ocjenu.

4.5 Ako u datom slučaju ima smisla, navodi se generalna klasifikacija za kvalifikaciju na koju se Diploma Supplement odnosi, npr. First Class Honours Degree, Summa Cum Laude, Merit, Avec Distinction, itd.

5. Informacije o ulozi kvalifikacije

5.1 Da li ova kvalifikacija u zemlji u kojoj je izdata normalno omogućava nastavak akademskih/profesionalnih studija, posebno onih koji vode sticanju druge kvalifikacije ili stepena studija, npr. mogućnost upisa doktorskih studija u Mađarskoj. Ako je odgovor potvrđan, nužno je specificovati ocjene i standarde koji moraju biti zadovoljeni za ovu progresiju. Navodi se i to da li je data kvalifikacija završno zvanje ili prolazna stepenica u hijerarhiji zvanja.

5.2 Detalji o eventualnom pravu na rad ili profesionalni status koji vlasnik kvalifikacije ima. Koje su specifične mogućnosti koje data kvalifikacija donosi, u smislu zapošljavanja ili bavljenja samom strukom i koji je organ kompetentan da o tome odluči.

6. Dodatne informacije

6.1 Sve dodatne informacije koje nisu prethodno navedene, a relevantne su za procjenu karaktera, stepena i koristi date kvalifikacije npr. sticanje kvalifikacije obuhvatalo je i studiranje/praksu u drugoj ustanovi/preduzeću/zemlji, i detalji o njima.

6.2 Ostali korisni izvori informacija i reference koje nude više detalja o datoj kvalifikaciji, npr. internet prezentacija univerziteta/fakulteta/nacionalnog informativnog centra, NARIC (National Academic Recognition Information Centres) / Savjeta Evrope/UNESCO/ENIC (European National Information Centres za akademsko priznavanje i mobilnost).

7. Sertifikacija

7.1 Datum izdavanja dodatka. Ne mora da se poklapa sa datumom kada je kvalifikacija stečena.

7.2 Ime i potpis ovlašćenog lica.

7.3 Pozicija ovlašćenog lica

7.4 Pečat institucije koja izdaje Diploma Supplement.

8. Informacije o nacionalnom visokoobrazovnom sistemu

STATISTIKE

S obzirom na to da je bolonjski proces pokrenut kao inicijativa vlada evropskih država sa primarnim ciljem uspostave sistema lako razumljivih i uporedivih zvanja, zvuči pomalo iznenađujuće da samo dvije trećine ministara očekuje da će taj proces značajno olakšati akademsko priznavanje. Njih 20% smatra da će doći do neznatnih poboljšanja, a za 10% to je još teško reći. Jedno ministarstvo smatra da bolonjski proces neće imati nikakvog uticaja, a postoji i jedno mišljenje da će se njime čak iskomplikovati situacija sa priznavanjem. Rektorske konferencije su čak manje optimistične od predstavnika ministarstava i manje od polovine ih očekuje neke velike napretke.

S druge strane, skoro 55% visokoobrazovnih ustanova smatra da će Bolonja umnogome olakšati priznavanje, a najoptimističnije su tehničke ustanove (62%). Narednih 21% očekuje blage izmjene nabolje a skoro isti broj ustanova smatra da je za procjene rano. Skoro da nema nijedne visokoobrazovne ustanove u Evropi koja očekuje negativan ili nikakav uticaj. Najjače vjerovanje u siguran napredak iskazuju visokoobrazovne ustanove u Bugarskoj, Estoniji, Grčkoj, Italiji, Litvaniji, Portugalu, Rumuniji, Španiji i zemljama jugoistočne Evrope (70-86%). Na drugom kraju ljestvice su britanske ustanove (27%).

Studenti dijele mišljenje ustanova na kojima studiraju. Njih oko 45% očekuje od Bolonje da donese jasne napretke u oblasti priznavanja, jedna četvrtina očekuje neznatne promjene nabolje, a oko 28% misli da još nije vrijeme za prave procjene. Samo je jedna

studentska organizacija zasad izrazila strah da Bolonja može zakomplikovati pitanja priznavanja.

Evo i nekih podataka sadržanih u Trends III izvještaju (2003), a koji se tiču priznavanja:

Generalno uzevši, koliko je akademsko osoblje na vašoj ustanovi svjesno postojanja Lisabonske konvencije i procedura priznavanja?

1. Ne baš svjesno 42,5%
2. Prilično svjesno 27,8%
3. Skoro potpuno nesvjesno 16,8%
4. Nema dostupnih informacija 7,4%
5. Vrlo svjesno 3,1%.

Da li vaša ustanova ima saradnju sa ENIC/NARIC u vašoj zemlji?

1. Ne znam šta je ENIC/NARIC 28,0%
2. Nema saradnje 24,5%
3. Postoji samo ograničena saradnja 23,8%
4. Da, saradnja postoji 20,7%

Da li će težnja ka uspostavi evropskog visokoobrazovnog prostora olakšati procese akademskog priznavanja?

1. Da, znatno 54,4%
2. Da, neznatno 20,9%
3. Zasad je to teško reći 20,3%
4. To uopšte neće uticati 0,9%
5. To može zakomplikovati proces priznavanja 0,8%.

Da li na vašoj ustanovi postoji interna procedura priznavanja?

1. Da, za periode studiranja u inostranstvu 81,9%
2. Da, za periode studiranja na drugoj ustanovi u zemlji 65,6%
3. Da, za zvanja stečena na drugim ustanovama u zemlji 65,1%
4. Da, za priznavanje stranih zvanja 57,9%
5. Ne 5,5%.

STEPENI I ZVANJA

UVOD

Reforma načina opisivanja i shvatanja univerzitetskih zvanja i nivoa predstavlja fundament bolonjskog procesa.

Bolonjski proces teži uspostavljanju potpune transparentnosti između pojedinih evropskih visokoobrazovnih sistema, a sredstvo za njeno postizanje pronađeno je u formiranju dva osnovna ciklusa koji dijele visokoobrazovnu sferu na dva različita nivoa. Kako bi se prevazišli problemi u vezi sa razvojem nastavnih planova i programa, priznavanja stranih zvanja, mobilnosti i evaluacije i akreditacije na međunarodnom nivou, potrebno je precizno poznavanje prirode različitih kvalifikacija u čitavoj Evropi.

ZAKONSKA REGULATIVA

Bolonjska deklaracija (1999): "... Prihvatanje sistema za jednostavno tumačenje i upoređivanje zvanja, a takođe i uvođenjem dodatka diplomi, da bi se unaprijedila prohodnost za zapošljavanje evropskih građana i internacionalna konkurentnost evropskog sistema visokog obrazovanja; prihvatanje sistema koji je u načelu zasnovan na dva ciklusa, dodiplomskom i postdiplomskom. Pristup drugom ciklusu zahtijevaće uspješno okončanje prvog ciklusa, koji traje najmanje tri godine. Stepen koji se postiže poslije prvog ciklusa biće takođe prepoznatljiv za evropsko tržište radne snage kao odgovarajući stepen kvalifikacije. Drugi ciklus će voditi na magistarski i/ili doktorski stepen kao što je slučaj u većini evropskih zemalja."

Praškim kominikeom ova konstatacija je dodatno produbljena i uvedeno je deset načela za akciju. Svako od deset praških načela u svojoj osnovi odnosi se na uvođenje zajedničkih i efektivnih "deskriptora" pojedinih kvalifikacija. Tako, usvajanje sistema lako čitljivih i uporedivih stepenova kako bi se doprinijelo priznavanju diploma zahtijeva zajedničke i jasne deskriptore. Nadalje, usvajanje sistema koji je suštinski zasnovan na dva osnovna ciklusa studiranja pretpostavlja određene sporazume o prirodi u ulozi pojedinih stepenova. Uspostava kreditnog sistema sama za sebe predstavlja jedan od pristupa kojim se opisuju i kvantifikuju kvalifikacije, kao i način kojima se one čine još transparentnijim. Unapređenje mobilnosti nastavnog osoblja, studenata i istraživača može biti olakšano samo ako za sve postoji zajedničko razumijevanje pojedinih kvalifikacija. Takođe, unapređenje evropske saradnje na polju osiguranja kvaliteta zahtijeva transparentan i, ako je to moguće univerzalan, pristup kvalifikacijama, njihovim deskriptorima i drugim spoljnjim pitanjima koja se odnose na kvalitet i visokoobrazovne standarde. Dodatna transparentnost između postojećih programa i "nivoa" doprinijeće i promociji tzv. evropske dimenzije u visokom obrazovanju. Što se tiče doživotnog učenja, postizanje bilo kojeg konsenzusa koji se odnosi na opis pojedinih zvanja i stepenova mora imati implikacije na strukturu kvalifikacija, neuniverzitetske kvalifikacije i stepenove, a samim tim i sve stadijume i sve tipove obrazovanja. Konačno, atraktivnost evropskog visokoobrazovnog prostora sigurno će profitirati kada čitljivost i uporedivost evropskih visokoobrazovnih zvanja postane stvarnost i kada se uspostavi zajednički okvir kvalifikacija.

MODELI

Sorbonska deklaracija dala je preporuku o organizovanju studija u okviru dva sukcesivna ciklusa: (do)diplomskom i postdiplomskom, ali njome nisu precizirani vremenski periodi neophodni za kompletiranje ovih ciklusa. Diskusije koje su uslijedile bile su fokusirane na uvođenje tzv. evropskog modela sa tri osnovna stepena kvalifikacija, pri čemu su prva dva (do)diplomska a posljednji postdiplomski.:

- Bachelor (3-4 godine)
- Master (5 godina)
- Doctor (8 godina).

Pa ipak, ubrzo je klasični 3-5-8 sistem generalno označen kao rigidan i teško ostvariv u evropskom regionu. Model kojem se teži izgleda ovako:

- sub-stepen (sertifikat, diploma) - 1-2 godine
- prvi stepen (Bachelor, Honours, ostali) - 3-4 godine
- magistarski stepen (Master) - 5 godina
- doktorski stepen - varijabilan (7-8 godina)

Pri tome bi, u svakom slučaju, umjesto u godinama trajanja, dužina studiranja trebalo da bude izražena u kreditima (bodovima).

Zvanje koje odgovara prvom ciklusu (Bachelor ili njegov ekvivalent) dodjeljuje se studentima koji su demonstrirali znanje u oblasti studija koja se nadovezuje na njihovo opšte sekundarno (srednje) obrazovanje. Ovaj period studiranja, zasnovan na naprednim usbenicima, obično je u obrazovnom nivou koji se odnosi na proširenu osnovnu bazu znanja koja se iz date oblasti stiže.

Zvanje koje odgovara drugom ciklusu (Master ili njegov ekvivalent) dodjeljuje se studentima koji su demonstrirali znanje koje se nadovezuje na ono iz prvog ciklusa, značajno ga proširuje i ustanovljava osnovu ili priliku za razvoj i/ili primjenu originalnih ideja (obično kroz istraživanje).

ZAJEDNIČKI IMENIOCI ZVANJA

Zajednički imenoci evropskih Bachelor zvanja

1. Bachelor zvanja predstavljaju visokoobrazovne kvalifikacije koje kvantitativno odgovaraju 180-240 (ECTS) bodova, što dalje normalno odgovara trogodišnjim ili četvorogodišnjim redovnim studijima;
2. Bachelor zvanja, koja se najčešće odnose na prvi studijski ciklus, mogu se steći bilo na tradicionalnim univerzitetima ili na stručno usmjerenim visokoobrazovnim ustanovama; Bachelor programi različitih su orijentacija i profila, kako bi u sebe prihvatili različitosti individualnih, akademskih i potreba tržišta rada;
3. U cilju povećanja transparentnosti važno je da specifična orijentacija i izlazni rezultati studija koje data kvalifikacija nosi budu sadržani u njenom nazivu i objašnjeni dodatkom diplomi koji se izdaje studentima; informacije o pojedinim programima treba da budu jasne i transparentne kako bi studenti bili informisani prilikom izbora programa;
4. Bachelor zvanja koja služe kao prelazne kvalifikacije i priprema studenata za naredni stadijum studija, treba da budu zasnovana na odgovarajućim nastavnim planovima i programima; na njih se ne smije gledati samo kao na dio jednog dužeg studijskog ciklusa,

pošto neki studenti mogu izabrati da promijene smjer, dobiju zaposlijenje ili upišu se na program narednog stepena ili specijalistički program koji nudi druga ustanova;

Zajednički imenioci Master zvanja u Evropi

1. Master zvanje predstavlja drugostepenu visokoobrazovnu kvalifikaciju. Pristup Master programu obično zahtijeva kompletiranje Bachelor programa na priznatoj visokoobrazovnoj ustanovi. Bachelor i Master zvanja treba da imaju definisane različite izlazne rezultate i trebaju biti dodjeljivana na različitim nivoima.
2. Studenti koji steknu Master zvanje moraju postići određen nivo znanja i razumijevanja, ili visok nivo umjetničkih vještina, koji im omogućuje da integrišu svoje znanje, da se nose sa kompleksnošću, da formulišu stavove i svoje zaključke prezentuju kako ekspertima, tako i neekspertskim (laičkim) krugovima. Studenti sa Master zvanjima posjeduju vještine potrebne za nastavak svojih studija ili istraživanja u pretežno samousmjerenom, autonomnom smislu.
3. Sva Bachelor zvanja treba da omogućuju slobodan pristup Master studijima, a sva Master zvanja treba da omoguće pristup doktorskim studijima. Prelaz sa Master nivoa na doktorske studije bez formalne dodjele Master zvanja treba uzeti u obzir ako student pokaže da posjeduje nužne pretpostavke (znanja i vještine).
4. Bachelor i Master programi treba da budu definisani na bazi svog sadržaja, kvaliteta i izlaznih rezultata, a ne samo u skladu sa trajanjem programa ili njegovim formalnim karakteristikama.
5. I dok trenutno Master programi normalno odgovaraju 90-120 ECTS bodova, minimum bi trebalo da iznosi 60. Isto kao što trajanje i sadržaj Bachelor zvanja variraju, postoji potreba za sličnu fleksibilnost i na Master nivou.
6. U određenim oblastima i dalje mogu postojati integrisani jednostepeni programi koji vode sticanju Master zvanja.
7. Programi koji vode sticanju Master zvanja mogu imati različite orijentacije i mogu odgovarati različitim profilima, s ciljem da se uskladi različitost individualnih, akademskih i potreba radnog tržišta. Master zvanja se mogu steći na univerzitetima, a u nekim zemljama i na drugim visokoobrazovnim ustanovama.
7. Kako bi se povećala transparentnost važno je specifičnu orijentaciju i profil date kvalifikacije objasniti dodatkom diplomi koji se izdaje studentu.

OSNOVNI TERMINI

Unitarni visokoobrazovni sistem podrazumijeva postojanje samo jednog osnovnog tipa visokoobrazovnih ustanova u jednoj zemlji, na kojem se sprovode svi studijski programi koji vode sticanju različitih kvalifikacija i stepena. Neki od programa mogu biti naučno-istraživački orijentisani, drugi su stručno orijentisani, a preostali pripadaju opštim akademskim programima.

Binarni (dualni) visokoobrazovni sistem sadrži dva tipa ustanova: klasične univerzitete (koji kombinuju nastavu i naučno-istraživački rad) i neuniverzitetske (koje su više stručno orijentisane sa ili bez dodatne primjene rezultata istraživanja).

Jednostepeni sistem je sistem koji se sastoji samo od jednog integrisanog studijskog programa. Taj program završava zvanjem koje omogućuje upis doktorskih studija. Jednostepeni programi susreću se u okviru kako unitarnih, tako i binarnih sistema.

Dvostepena struktura studijskih programa obuhvata najmanje dva stepena, pri čemu svaki od njih završava sticanjem zvanja koje omogućuje građenje profesionalne karijere ili nastavak studija. Kompletiranje drugog stepena obavezno obezbjeđuje i upis na doktorske studije. I ovaj strukturni tip zastupljen je i u unitarnom i u dualnom sistemu.

Jednodijelni doktorski studiji su integralni i donose međunarodnu PhD titulu.

Dvodijelni doktorski studiji podrazumijevaju dva stepena u realizaciji doktorata (međunarodno PhD zvanje i tzv. "viši" doktorat). Upis na drugi stepen nije uvijek uslovljen okončanjem prvog.

Postoji čitav spektar različitih inicijativa, perspektiva, tehnika i praktičnih primjena koje su razvijene u međuvremenu sa ciljem pravljenja distinkcije između pojedinih kvalifikacija i stvaranja kvalifikacionih okvira. Neke od njih predstavljaju nacionalne, a neke su opet međunarodni poduhvati. Bez obzira na to, sve one proizilaze iz zajedničke potrebe da se kvalifikacije i njihove strukture učine što transparentnijim.

SVRHA UVOĐENJA DVOSTEPENOG BA-MA MODELA

Uvođenje dvostepenog Bachelor-Master sistema studija predstavlja prvi korak u stvaranju evropskog okvira kvalifikacija. Postojeća dvostepena struktura studija je sama po sebi kruta pa se stoga počelo tragati za sofisticiranijim rješenjima. Nacionalni okviri kvalifikacija predstavljaju proste sistematske opise obrazovnih kvalifikacija gdje su izmjereni i međusobno povezani u cjelinu svi pojedinačni obrazovni rezultati. Evropski okvir kvalifikacija podrazumijeva stvaranje zajedničke strukture ili arhitektonike unutar koje bi bile smještene pojedine nacionalne kvalifikacije. Značajno je ovdje istaći da to ne bi značilo stvaranje identičnih kvalifikacija u pogledu njihove sadržine i načina sticanja. Taj labavi evropski okvir kvalifikacija trebalo bi samo da stvori kontekst unutar kojeg bi već postojeće kvalifikacije bile smještene. Njegova svrha je da čini bazu (osnovni pristup) za izražavanje različitih kvalifikacija. U realizaciji tog cilja, on bi koristio sve one koncepte i sredstva koji mogu da doprinesu transparentnosti i uporedivosti kvalifikacija. Isto tako, evropski okvir kvalifikacija bi kao takav artikulisao i unutar sebe smjestio detaljnije i razrađenije nacionalne okvire kvalifikacija. Postojeći nacionalni okviri su veoma kompleksne strukture koje počivaju na postizanju specifičnih ekonomskih, društvenih i političkih ciljeva. Velik je broj zemalja koje stoga podvrgavaju stalnim analizama svoje strukture kvalifikacija iz istog razloga iz koga su i potpisale Bolonjsku deklaraciju - zbog modernizacije vlastitog obrazovnog sistema, kako bi on postao sposoban da se suoči sa izazovima globalizacije. Nacionalni okviri kvalifikacija znatno se međusobno razlikuju (npr. neki koriste ECTS, drugi koriste druge kreditne sisteme, a kod nekih kreditni sistemi još ne postoje) i predviđeni zajednički evropski okvir mora da bude dovoljno fleksibilan kako bi uključio sve takve varijacije.

Svrhe okvira kvalifikacija u visokom obrazovanju su:

- eksplicitno objašnjenje svrha i ciljeva pojedinih kvalifikacija;

- nacionalno i međunarodno podizanje nivoa svijesti građana i poslodavaca u odnosu na kvalifikacije;
- poboljšanje pristupa i društvene uključenosti;
- olakšavanje nacionalnih i međunarodnog priznavanja i mobilnosti;
- definisanje međusobnog odnosa pojedinih kvalifikacija
- prepoznavanje aktuelnih pravaca razvoja, kao i prepreka.

Važno je istaći da evropski okvir kvalifikacija, ma kakav na kraju bio, treba da predstavlja samo širu strukturu koja će u sebe inkorporirati detaljne nacionalne okvire sa svim njihovim varijacijama koje proističu iz različitih nacionalnih prioriteta i kultura.

AKTUELNI EVROPSKI TRENDOVI

Površna analiza bolonjskog procesa može da ukaže da je kreiranje sistema lako razumljivih i uporedivih zvanja, koja bi bila zasnovana prvenstveno na dodiplomskom i postdiplomskom ciklusu studija, stvarna svrha Bolonje. Nesumnjivo je da su pitanja studijskih ciklusa i zvanja u samoj suštini reformi, ali njihovo izdvajanje i izdvojeno posmatranje predstavljalo bi kratkovidno tumačenje cjelokupnog problema. "U većini slučajeva reforme kombinuju uvođenje nove Bachelor-Master strukture sa kreditnim sistemom i sistemom sertifikacije kvaliteta novih programa (akreditacija)." (Guy Haug, Christian Tauch, Trends in Learning Structures in Higher Education II, Helsinki 2001, p.31.). Ovakav stav, sadržan u Trends II izvještaju, relativno davno je ukazao da nacionalne reforme najviše obećavaju tamo gdje je primijenjen sveobuhvatan i podroban pristup. Nekoliko godina kasnije, dakle danas, reformski proces dobija na snazi i brzini u svim dijelovima Evrope i postaje sve očiglednije da se svi aspekti tog procesa međusobno višestruko prožimaju i nadovezuju - reforma nastavnih planova i programa, kreditni sistemi, komparabilnost, priznavanje, osiguranje kvaliteta, itd. - i da je njihovo uspješno tretiranje moguće samo kroz konzistentan i sveobuhvatan rad. Tako, izolovano uvođenje dvostepene strukture studija ima smisla samo ako je u funkciji prvog koraka na putu ka postizanju transparentnog sistema zvanja. Dosad je relativno malo pažnje posvećeno potrebi zajedničkog definisanja kriterijuma za pojedina zvanja, radnog opterećenja, deskriptora za pojedine nivoe, itd. U svim zemljama pokrenute su neke reforme, posebno u oblastima za koje se vjerovalo da su reforme u njima urgentne sa nacionalne perspektive. Međutim, kako se reforma odvija, postaje sve jasnije da rješenja po hitnom postupku sa sobom nose rizike od stvaranja novih inkompatibilnosti i da se, kad se jednom postigne određen stepen komparabilnosti struktura, otvaraju sasvim novi horizonti sa sasvim novim izazovima, kao što su deskriptori nivoa, izlazni rezultati, okviri kvalifikacija, itd.

Slijedi pregled osnovnih evropskih stremjenja u ovoj oblasti.

Evropski ministri obrazovanja su u Pragu pozdravili zaključke Helsinške konferencije iz februara 2001. godine o dodiplomskim zvanjima. Ti zaključci sadrže preporuku da dodiplomska zvanja treba da nose između 180 i 240 ECTS bodova, što je dalje ekvivalentno 3 do 4 godine redovnih studija. Takav prvi stepen ili ciklus studija koji se stiže nakon relativno kratkog perioda studiranja bio je zaista nepoznat u većini kontinentalnih evropskih visokoobrazovnih sistema. Danas se, međutim, skoro svugdje uvodi ovaj model, uvijek u skladu sa helsinškom preporukom o trajanju studija. Evo samo jednog konkretnog primjera: mađarski univerziteti ranije su nudili dugotrajne

jednostepene programe koji su trajali 5-6 godina, a sada su uveli dvostepenu strukturu u kojoj 180 ECTS bodova odgovara prvom ciklusu a narednih 120 odnosi se na drugi ciklus. Širom Evrope postoji zajednički i jasan trend ka dodjeljivanju 180 ECTS bodova prvom ciklusu, ali postoje i slučajevi kada se govori o 210 ili 240 bodova. I iako uglavnom nema problema koji bi se odnosili na dodiplomske studije koji su prekratki - sve što odgovara sumi manjoj od 180 bodova univerzalno se tretira kao tzv. sub-degree level, još postoji nekoliko zemalja koje nude dodiplomske programe koji su predugi u odnosu na predviđenu normu: bilo da oni nose preko 240 bodova ili zato što su kombinovani sa dugim postdiplomskim programima (npr. 240 + 120 bodova). Ovakav je na primjer slučaj u Sloveniji, kao i u još nekim zemljama srednje i jugoistočne Evrope. U visokoobrazovnoj tradiciji ove grupe zemalja postoji duboko ubjedenje da ne može biti valjanog visokoobrazovnog zvanja nakon svega tri godine studiranja, uprkos pozitivnim iskustvima iz drugih obrazovnih sistema. To dalje neizbježno povećava pritisak na dostupne resurse namijenjene visokoobrazovnim ustanovama u tim zemljama.

Što se tiče magistarskih zvanja, nedavna studija koju je sproveo Andrejs Rauhvargers (Christian Tauch, Andrejs Rauhvargers, Survey on Master Degrees and Joint Degrees in Europe, September 2002, EUA) pokazuje da i poerd toga što još postoje značajne razlike u trajanju i arhitektonici, preovlađuje trend da magistarska zvanja zahtijevaju ukupno 300 ECTS bodova. Ovakva magistarska zvanja mogu biti dodijeljena ili na kraju dugih integrisanih programa ili, kroz dvostepenu strukturu, nakon kompletiranja drugog stepena. Konferencija u Helsinkiju o magistarskim zvanjima, koja je održana u martu 2003. godine dala je sljedeću preporuku: "Dok magistarski programi normalno vrijede 90-120 ECTS bodova, minimalan zbir bodova za magistarski nivo trebalo bi da bude 60. S obzirom na varijacije u dužini i sadržaju Bachelor programa, i ovdje postoji potreba za sličnom fleksibilnošću kao i kad je riječ o magistarskim programima." (27. Conference on Master-level degrees, Helsinki 14 –15. March 2003, Conclusions and Recommendations, p.5.).

Najčešće primjenjivani obrazac je 180 bodova za Bachelor plus 120 bodova za Master zvanje. Master zvanje može da nosi i manji broj bodova, zavisno od dužine i sadržaja prethodnog Bachelor programa, ali minimum od 60 bodova za postdiplomski nivo mora biti ispoštovan. U nekim zemljama, kao što su Švedska i Holandija, aktuelna je i kombinacija 180 bodova za Bachelor plus 60 bodova za Master zvanje. Ipak, pod uticajem bolonjskog procesa Švedska je započela reviziju postojeće strukture studija - trenutno je u toku rasprava o definisanju dodiplomskog i postdiplomskog nivoa kako bi se obezbijedila kompatibilnost švedskih zvanja sa zvanjima u ostalim evropskim zemljama. Za tu svrhu resorno ministarstvo postavilo je i posebnu projektnu grupu (29. Cf. Memorandum, Assignment to review certain issues relating to university degrees, 26. April 2002, and Fact Sheet: Review of certain issues concerning higher education qualifications, December 2002, both published by the Swedish Ministry of Education and Science). U Velikoj Britaniji postoje jednogodišnji magistarski programi koji tipično odgovaraju 75-90 ECTS bodova, pošto se radno opterećenje izračunava na osnovu cijele kalendarske godine, a ne na dvosemestralnom osnovu. Ovakvo tumačenje nastavlja da bude predmet rasprava između britanskih i kontinentalnih visokoobrazovnih ustanova. Postoji i potvrđen trend da medicina i njoj slične discipline u većini zemalja još zahtijevaju postojanje posebnih šema, najčešće u vidu dugih integrisanih programa koji

nose 300 ili više ECTS bodova, ali radi se o izuzecima od konvergentnog trenda koji je prisutan u većini ostalih disciplina širom Evrope.

Zajednička inicijativa za kvalitet (Joint Quality Initiative - JQI)

JQI predstavlja neformalnu mrežu za osiguranje kvaliteta i akreditaciju Bachelor i Master programa u Evropi. Njen osnovni cilj je stvaranje transparentnosti između pojedinih Bachelor i Master studijskih programa. Zemlje učesnice u ovoj inicijativi su: Austrija, Belgija, Danska, Njemačka, Irska, Italija, Holandija, Španija (Katalonija), Švedska, Švajcarska i Velika Britanija. JQI je dosad održala dva bitna sastanka. Prvi je u februaru 2002. godine održan u Dublinu pod nazivom "Mjerljivi standardi za Bachelor i Master programe" i rezultirao stvaranjem onoga što se danas označava kao "Dablinski deskriptori". Drugi događaj, čije je osnovno dostignuće postao tzv. Amsterdamski konsenzus, održan je u martu iste godine na inicijativu ministara obrazovanja Holandije i Flandrije (Belgija), a u organizaciji CHEPS.

Dablinski deskriptori

Dablinski sastanak imao je za cilj uvođenje tzv. deskriptora za Bachelor i Master zvanja koji će postati zajednički za cijelu Evropu.

U tu svrhu analizirano je nekoliko postojećih nacionalnih i regionalnih projekata i inicijativa kako bi se definisale karakteristike pojedinih visokoobrazovnih kvalifikacija i kako bi se uspostavila taksonomija i okviri za definisanje odnosa između kvalifikacija. Takođe, u obzir su pri diskusiji uzeti i rezultati istraživanja koje je sprovedeno prije samog skupa u svim zemljama učesnicama ove inicijative.

Konstatovano je da postoji širok spektar programa koji vode sticanju Bachelor zvanja a međusobno se razlikuju u sadržaju, načinu sprovođenja i nomenklaturi. Tako se, na primjer, u velikom broju evropskih zemalja razlikuju "profesionalna" i "akademska" Bachelor zvanja. Slično je i sa Master zvanjima gdje je raznolikost podjednako izražena.

Na sastanku u Dublinu postignuto je slaganje da svaki pojedini deskriptor treba da ukazuje na generalne izlazne rezultate datog studijskog programa. Deskriptor bi trebalo da uzima u obzir studije kao cjelinu i znanja i vještine koje su rezultat stečene kvalifikacije. Predviđeno je da se oformi deskriptor za svaku kvalifikaciju, a ne deskriptor koji bi bio zajednički za određeni studijski stepen. Dakle, uopšteno gledano, u skladu sa bolonjskim principima, zaključeno je da je potrebno pronaći jedan jedinstveni deskriptor za sva Bachelor zvanja i, slično tome, jedan zajednički deskriptor za Master zvanja. Ovi zajednički deskriptori bi postali još relevantniji ako bi u sebi sadržavali detaljnije profile ili specifikacije pojedinih studijskih programa (pojedinačne komponente programa kao što su uslovi upisa na dati program, njegov sadržaj, način realizacije, itd.), a taj detaljniji opis programa bi, u stvari, predstavljao most ili vezu između bilo kojeg nacionalnog visokoobrazovnog okvira i programa neke ustanove.

Što se forme deskriptora tiče, konstatovano je da oni treba da budu formulisani jezikom i stilom koji je "razumljiv" za sve zainteresovane, a posebno za studente i njihove donatore, poslodavce, visokoobrazovni kadar i javnost.

U zaključku, Dablinski deskriptori predstavljaju prijedlog kojim se teži ka uvođenju jedinstvenih deskriptora - referentnih podataka o sposobnostima i kvalitetima vlasnika pojedinih Bachelor i Master zvanja dodijeljenih unutar evropskog visokoobrazovnog prostora.

Bolonjski seminar u Helsinkiju o Bachelor zvanjima (februar 2001) rezultirao je serijom preporuka koje su pred praški skup upućene evropskim ministrima obrazovanja. On je bio fokusiran na zajednike imenioce za prvi ciklus studija - Bachelor studije. Pored toga, definisane su prednosti Bachelor-Master strukture nad tradicionalnom strukturom studija. Konstatovano je da je Bachelor-Master struktura postala svjetski standard. Nadalje, u završnom dokumentu potvrđeno je da promocija mobilnosti u Evropi zahtijeva povećanu transparentnost i komparabilnost evropskih obrazovnih kvalifikacija. Kako bi se pronašli ovi zajednički kriterijumi za definisanje Bachelor zvanja, neophodan je okvir koji bi bio dovoljno fleksibilan da prihvati nacionalne varijacije, ali, u isto vrijeme, i dovoljno precizan da može da posluži kao definicija. Slijedi niz faktora koji se smatraju tzv. zajedničkim imenicima evropskih Bachelor zvanja:

- Bachelor zvanja predstavljaju visokoobrazovne kvalifikacije koje kvantitativno odgovaraju 180-240 (ECTS) bodova, što dalje normalno odgovara trogodišnjim ili četvorogodišnjim redovnim studijima;
- Bachelor zvanja, koja se najčešće odnose na prvi studijski ciklus, mogu se steći bilo na tradicionalnim univerzitetima ili na stručno usmjerenim visokoobrazovnim ustanovama; Bachelor programi različitih su orijentacija i profila, kako bi u sebe prihvatili različitosti individualnih, akademskih i potreba tržišta rada;
- U cilju povećanja transparentnosti, važno je da specifična orijentacija i izlazni rezultati studija koje data kvalifikacija nosi budu sadržani u njenom nazivu i objašnjeni dodatkom diplomi koji se izdaje studentima; informacije o pojedinim programima treba da budu jasne i transparentne kako bi studenti bili informisani prilikom izbora programa;
- Bachelor zvanja koja služe kao prelazne kvalifikacije i priprema studenata za naredni stadijum studija, treba da budu zasnovana na odgovarajućim nastavnim planovima i programima; na njih se ne smije gledati samo kao na dio jednog dužeg studijskog ciklusa, pošto neki studenti mogu izabrati da promijene smjer, dobiju zaposljenje ili upišu se na program narednog stepena ili specijalistički program koji nudi druga ustanova.

Na seminaru je zaključeno i to da postoji čvrsta potreba za bližu saradnju između visokog obrazovanja i društva u cjelini i da postoje različiti načini na koje Bachelor zvanja mogu biti relevantna za zajedničko evropsko tržište rada. I dok postoji mnoštvo nastavnih planova i programa koji treba da budu usmjereni ka specifičnim profesijama i momentalnom ulasku na tržište rada, drugi treba da pripreme studente za dalje studije. Svi nastavni planovi i programi treba da obuhvataju transversalne vještine i znanja koje treba da imaju svi aktivni građani u Evropi, a to dalje podrazumijeva dugoročni razvoj obrazovnih sadržaja. U budućnosti, visokoobrazovni sistemi treba da nude nezavisne i kraće programe Bachelor tipa koji bi bili prvenstveno tržišno orijentisani. Preporučeno je da se u svim oblastima studija uspostave razumni mehanizmi tranzicije sa Bachelor na Master programe, kako unutar istog visokoobrazovnog sektora, tako i između različitih sektora.

Istraživanje Evropske univerzitetske asocijacije o magistarskim i zajedničkim programima u Evropi (septembar 2002)

Evropska univerzitetska asocijacija (EUA) je u septembru 2002. godine u Briselu, na osnovu prethodnog istraživanja, lansirala novi projekat o magistarskim i zajedničkim evropskim zvanjima. Cilj projekat je pronalaženje dobrih primjera u postojećim studijskim programima i uspostavljanje modela za stvaranje i održavanje takvih programa. Značaj EUA istraživanja prvenstveno se sastoji u demonstraciji postojeće prakse u ovoj oblasti, prepoznavanju postojećih trendova i sačinjavanju preporuka o trajanju i strukturi evropskih magistarskih programa. Ključni dio istraživanja kaže sljedeće: "Osnovni zaključak je da, i pored toga što još postoji velika varijabilnost u trajanju i strukturi studijskih programa unutar Evropskog visokoobrazovnog prostora, postoji dominantan trend ka stvaranju Master programa koji zahtijevaju ekvivalent od 300 ECTS bodova, iako se mogu pronaći i primjeri nešto dužih ili kraćih programa". Nadalje, "predlaže se da se u daljim raspravama o bolonjskom procesu učesnici slože oko definicije da Master zvanja u evropskom visokoobrazovnom prostoru normalno zahtijevaju kompletiranje 300 kredita, od kojih minimalno 60 moraju biti stečena na postdiplomskom nivou u oblasti odgovarajuće specijalizacije". To bi omogućilo postojanje sljedećih obrazaca:

- 180 bodova za Bachelor + 120 bodova za Master;
- 240 bodova za Bachelor + 90 bodova za Master (od kojih do 30 ili do 60 mora biti stečeno kroz prethodne studije u toku završne Bachelor godine, tako da za postdiplomski nivo ostaje da se prikupi minimalno 60 bodova);
- 300 bodova za Master (integrisani programi).

Pomenuto istraživanje zaključuje i da ostvarenje evropskog visokoobrazovnog prostora zahtijeva više slaganja oko broja kredita nužnih za sticanje Master zvanja i upozorava da "prekratki" programi mogu imati problema sa potpunom priznatošću. Isto tako, konstatuje se da je definicija 180-240 bodova za Bachelor zvanja prihvaćena širom Evrope, dok tačne brojke nisu još utvrđene za Master zvanja. Očekivalo se da će sličan konsenzus o tom pitanju biti postignut na seminaru u Helsinkiju u martu naredne godine.

Projekat reforme obrazovnih struktura u Evropi (2001-02, 2003-04) - Tuning projekat
Radi se o široko obuhvatnom projektu koji analizira odgovor univerziteta na Bolonjsku deklaraciju. Konzorcijum od preko 100 univerziteta istraživao je reformu visokoobrazovnih nastavnih planova i programa na evropskom nivou. Projektom su zajedno rukovodili Univerzitet iz Groningena (Holandija) i Univerzitet Deusto iz Bilbaoa (Španija). Zaključci prve faze projekta (2002-03) prezentovani su na završnoj konferenciji u maju 2002. godine (www.relint.deusto.es/TuningProject/index.htm or www.let.rug.nl/TuningProject/index.htm). Projektom je proizveden velik interes članova Evropskog parlamenta, strukovnih asocijacija i akademskog osoblja. Otvarajući konferenciju u svojstvu člana EU komisije za obrazovanje i kulturu, gospođa Vivien Reding je rekla i sljedeće: "Zašto se Tuning projektu poklanja toliko pažnje i zašto su očekivanja od njega tako velika? Vjerujem da je to zbog toga što je Tuning projekat u samom srcu bolonjskog procesa."

Naziv "tuning" rođen je iz ideje da univerziteti ne teže harmonizaciji svojih studijskih programa ili stvaranju bilo kakvog konačnog evropskog programa nego jednostavno teže elementima konvergentnosti i zajedničkog razumijevanja. Zaštita različitosti u evropskom obrazovanju bila je postavljena kao vrhovni cilj.

Ovaj projekat koncentrisao se na sljedeće oblasti studija: biznis, obrazovne nauke, geologija, istorija i matematika koje pripadaju tzv. unutrašnjem krugu, dok tzv. sinergističku grupu sačinjavaju fizika, hemija, jezici, humanitarni razvoj, pravo, medicina, maštinstvo i veterina.

Osnovni ciljevi projekta su:

- postizanje visokog stepena evropske konvergentnosti u visokom obrazovanju u pet glavnih oblasti studija (biznis, obrazovne nauke, geologija, istorija, matematika) kroz definisanje zajednički prihvaćenih profesionalnih i obrazovnih rezultata;
 - razvoj stručnih profila i željenih izlaznih rezultata, u smislu znanja, vještina i kompetitivnost u pet pomenutih oblasti;
 - poboljšanje transparentnosti u obrazovnim strukturama i nastavljanje sa inovacijama kroz razmjenu iskustava i prepoznavanja primjera dobre prakse;
 - stvaranje pet evropskih mreža koje bi mogle da predstavljaju primjere dobre prakse i koje bi ohrabrile uvođenje inovacija i kvaliteta i u druge discipline;
 - razmjena informacija u vezi sa reformom nastavnih planova i programa u pet glavnih oblasti, kao i stvaranje modela strukture nastavnih planova i programa za svaku od tih oblasti, čime bi se unaprijedili procesi priznavanja i evropskih integracija diploma;
 - stvaranje veza između ove univerzitetske mreže i drugih srodnih tijela, s ciljem dalje konvergenije u pet naznačenih oblasti;
 - izrada metodologije za analizu zajedničkih elemenata i područja specifičnosti i različitosti i za njihovu harmonizaciju;
 - povezivanje sa drugim oblastima studija gdje bi se kroz sinergističke uticaje mogli podstaći slični procesi; među tim oblastima, u kojima se već sprovode projekti harmonizacije, su: jezici, humanitarni studiji, hemija, fizika i pravo;
 - koordinisano djelovanje sa svim akterima uključenim u proces harmonizacije obrazovnih struktura (ministarstva, rektorske konferencije, univerziteti).
- Projektom su analizirani i praktični načini stvaranja integrisanog evropskog visokoobrazovnog prostora koji je predviđen bolonjskim procesom. Stvoren je set zajedničkih mjera čija će realizacija doprinijeti konvergenciji nacionalnih obrazovnih struktura u četiri ključne oblasti:
- konsultovanje evropskih poslodavaca i diplomiranog zaposlijenog kadra o ulozi i značaju "generalnih kompetencija" tj. vještina koje su zajedničke svim studijskim programima;
 - ispitivanje "kompetencija specifičnih za datu oblast";
 - prilagođavanje ECTS panevropskom okviru akumulacije kredita zasnovanog na izlaznim rezultatima studiranja;
 - početak ispitivanja kompleksnih veza između nastavnog procesa i njegove evaluacije (ovo je bio prioritet druge faze projekta).

Na osnovu rezultata jedne obimne ankete koja je o značaju generalnih i specifičnih kompetitivnosti u okviru projekta sprovedena među velikim brojem svršenih studenata, poslodavaca i univerzitetskih nastavnika, potvrđeno je čvrsto slaganje studenata i poslodavaca o osnovnim kompetencijama koje treba da postoje u nastavi na nivou visokog obrazovanja. One podrazumijevaju: kapacitet za analizu i sintezu, kapacitet za učenje i rješavanje problema, kapacitet za praktičnu primjenu znanja, vođenje računa o kvalitetu i vještinama upravljanja informacijama. Mišljenje nastavnog kadra neznatno se razlikuje, i to samo u postavljanju ovih prioriteta. Rezultati ankete potvrdili su i postojanje slaganja među mnoštvom različitih zemalja.

Konkretni rezultat projekta je prepoznavanje i postizanje konsenzusa o zajedničkim specifičnim kompetitivnostima za sljedeće discipline: poslovna administracija, hemija, obrazovne discipline, geologija, istorija, matematika i fizika. Jasno je da su zajednički temelji za prvi studijski ciklus, za dodiplomske studije, mogući za svaku od tih disciplina. Međutim, nije utvrđeno da je to moguće za postdiplomske studije. Štaviše, nije potvrđeno ni da bi to trebalo da bude cilj. Od druge faze projekta se u to vrijeme očekivalo da poveća broj oblasti (disciplina) koje se obrađuju.

Postignuti su sljedeći rezultati:

- metodologija u oblasti harmonizacije obrazovnih struktura je unaprijeđena, posebno u pomenutih pet disciplina, što bi se u narednom projektu moglo aplicirati i na druge discipline;
 - formiran je set generalnih i specifičnih kompetitivnosti ili izlaznih rezultata studija za tih pet disciplina, koji je takođe veoma koristan gledano u široj perspektivi;
 - identifikovane su glavne prepreke u procesu međusobnog približavanja na nivou obrazovnih struktura i mogući načini njihovog prevazilaženja;
 - na evropskom nivou je uspostavljena zajednička metodologija za mjerenje radnog opterećenja studenata u odnosu na pojedine stručne profile i izlazne rezultate studija, uključujući tu znanje, vještine i kompetitivnosti;
 - stvorena je platforma za pokretanje rasprave sa strukovnim asocijacijama o ovom pitanju;
 - usvojen je finalni izvještaj koji daje primjere konvergencije i harmonizacije evropskih obrazovnih struktura na nivou pet projektom obuhvaćenih disciplina;
 - usvojen je paket preporuka ministarstvima, rektorskim konferencijama, univerzitetima i Evropskoj komisiji.
- Tuning projekat se nije usredotočio samo na obrazovne sisteme, nego i na obrazovne strukture i sadržaje studija i njime je utvrđeno da je harmonizacija visokoobrazovnih zvanja u dvostepenu strukturu (dodiplomski i postdiplomski programi) moguća kada se kvalifikacije porede u smislu njihovih izlaznih rezultata i kompetencija, izraženih kroz integrisanu primjenu ECTS kao sistema za akumulaciju kredita. Izrađena su dva strateška dokumenta koja proučavaju ECTS sa aspekta akumulacije (a ne samo prenosa!) kredita i koji su došli do istih zaključaka:
- jedinstveni okvir za akumulaciju kredita zasnovan na ECTS trebalo bi da pokrije cijelu Evropu i obuhvati i sistem indikatora nivoa i deskriptora kvalifikacija;
 - krediti pružaju informacije o kompleksnosti, kreativnosti, sofisticiranosti i dubini nastavnog procesa;
 - postoji jasna veza između obrazovnih struktura, izlaznih rezultata studija, radnog opterećenja studenata i izračunavanja kredita;
 - kompetitivnost zahtijeva transparentno definisanje izlaznih rezultata i kompetitivnosti unutar okvira primjene kredita, čime se olakšava komparabilnost;
 - krediti sami po sebi ne pružaju mnogo informacija, pošto oni ne predstavljaju indikator koji je dovoljan da definiše nivo rezultata studija; oni postaju mnogo praktičniji i korisniji ako su povezani sa nivoima studiranja;
 - objašnjenje kredita (u kontekstu nastavnih planova i programa) doprinosi preciznom objašnjenju obrazovnih standarda;
 - 60 ECTS kredita (bodova) predstavlja radno opterećenje (uključujući sve studentske aktivnosti) tipičnog studenta tokom jedne akademske godine, koje donosi komplet adekvatnih izlaznih rezultata.

Što se tiče mjerenja radnog opterećenja, i dalje su na sceni dva modela. Prvi, tradicionalni, izražava se u odnosu na vremenske odrednice (potrošeno vrijeme), a drugi u odnosu na izlazne rezultate tj. stečene kompetencije. Oba modela imaju svoje prednosti a savremeni trendovi postepeno se usmjeravaju ka sve široj primjeni ovog drugog.

Od Praške konferencije na ovamo učinjeni su značajni napreci u mnogim zemljama. U više od polovine zemalja, prema podacima koje daju resorna ministarstva, od 2001. godine do danas sprovedena je reforma visokoobrazovne legislature, a u još 40% ukazuje se na neposredne namjere da se to uradi. Novi zakoni o visokom obrazovanju doneseni su u Španiji (decembar 2001), Francuskoj (april 2002), Norveškoj (juli 2002), Austriji (avgust 2002) i Belgiji (april 2003). Mnogo je slučajeva gdje se ove zakonske izmjene odnose na tipove i strukturu zvanja. U oko 40% zemalja dvostepena struktura studija postojala je i prije potpisivanja Bolonjske deklaracije (Velika Britanija, Irska, Malta, Bugarska, Češka, Danska, Letonija, Poljska, Turska, Grčka). Pored toga, nije mali ni broj zemalja koje su takođe od ranije posjedovale dvostepeni sistem ali su poslije pristupa bolonjskom procesu prišli njegovom prilagođvanju novim zahtjevima Evropskog visokoobrazovnog prostora. U tu grupu spadaju Belgija, Hrvatska, Finska, Francuska, Norveška, Portugal, SCG. Postoje i slučajevi gdje su (bile) neophodne radikalne promjene, kao što je to u Francuskoj, gdje tradicionalno konačno univerzitetsko zvanje (maitrise) koje je vrijedilo 240 bodova sada pruža mogućnost upisa Master studija koji vrijede 300 bodova. Postoje i zemlje u kojima je do uvođenja dvostepenog studiranja došlo kao rezultat bolonjskog procesa (Austrija, Estonija, Italija, Lihtenštajn, Holandija, Rumunija, neke zemlje jugoistočne Evrope), a u nekima (Njemačka, Danska, mnoge srednjoevropske zemlje) bolonjski proces pojavio se upravo u periodu sprovođenja reformi na nacionalnom nivou, započetih prije 1999. godine. Na kraju, neke zemlje se izjašnjavaju da još ne posjeduju dvostepenu strukturu, ali da imaju u planu da ju uvedu (Mađarska, Slovenija, Španija, Švajcarska, neke zemlje jugoistočne Evrope). U Švajcarskoj, na primjer, pristup ovom pitanju razlikuje se od ostalih evropskih zemalja po tome što umjesto zakonskih obaveza nadležni organi izdaju smjernice za koordinaciju. Tako je Švajcarska već započela primjenu novog modela bez ikakve prethodne zakonske promjene (resorno ministarstvo je nacionalnoj rektorskoj konferenciji dalo u nadležnost pitanja reforme, a ova je u decembru 2002. godine donijela određene smjernice koje su sada u fazi implementacije (Directives de la CRUS pour le renouvellement coordonné de l'enseignement des hautes écoles universitaires suisses dans le cadre de Bologne, CRUS 02 215, décembre 2002).

U Španiji je u februaru 2003. godine resorno ministarstvo Savjetu za univerzitetsku koordinaciju prezentovalo detaljan prijedlog za prilagođavanje tradicionalnog španskog sistema dvostepenom modelu, poslije čega je u slijedio period vrlo živih i konstruktivnih rasprava među predstavnicima vlade i visokoobrazovnih ustanova. Slično tome, novi zakon u Belgiji (Flamanska zajednica) iz aprila 2003. godine, takođe je uveo u upotrebu zvanja Bachelor i Master. Uobičajeno je da se zakonski odredi i rok važenja starih modela ili do kojeg mora biti završena tranzicija na novi dvostepeni model. U Francuskoj, na primjer, očekuje se da reforma na univerzitetima koja je započela u aprilu 2002. godine bude dovršena do početka akademske 2005/06. godine. U Italiji, gdje je sistemaska transformacija započeta u 2001/02. školskoj godini, već sada reforma je potpuno operativna. Reforma strukture zvanja u Norveškoj završena je krajem 2003. godine. Novi austrijski zakon o univerzitetu iz 2002. godine dozvoljava uvođenje novih

studijskih programa samo ako su oni dvostepeni. U relativno malo zemalja visokoobrazovnim ustanovama ostavljeno je na volju da same odluče da li će i kada pristupiti reformskom kursu (Poljska, Njemačka). U nekim zemljama osnovani su ekspertski komiteti koji imaju zadatak da izrade prijedloge reforme visokog obrazovanja u skladu sa bolonjskim principima. Takav je slučaj u Finskoj gdje je jedan takav tim predložio da dvostepena struktura treba da bude implementirana u svim studijskim oblastima do avgusta 2005. godine, sa Bachelor zvanjima koja odgovaraju 180 bodova i Master zvanjima koja nose dodatnih 120 ECTS bodova. Uopšteno govoreći, nijedno ministarstvo nije u cjelini odbacilo bolonjsku ideju o stepenovanju studija.

Evo sažetog pregleda aktuelnih evropskih trendova u oblasti studijskih stepena i zvanja:

1. Pritisak vlada za skraćivanje studija, u cilju, prvo, skraćivanja stvarnog trajanja studija na predviđenu dužinu (u većini zemalja prosječno studiranje traje 2-4 godine duže od predviđenog) i, drugo, uvođenje tzv. prvog stepena (u vidu Bachelor-a) u zemljama sa tradicionalno dugotrajnim i integralnim programima. Upravo su nedavne reforme u Njemačkoj i Austriji rezultirale uvođenjem novih Bachelor/Master programa (ustanove ih sprovode na dobrovoljnoj bazi i paralelno već postojećim programima), dok su u Italiji i Francuskoj u istu svrhu reorganizovani postojeći programi. Uvođenje Bachelor stepena donosi niz prednosti: uvode se novi studijski programi sa zagaranovanim nivoom kvaliteta (formalno su akreditovani), vlasnici ovog zvanja prihvatljiviji su na evropskoj berzi rada i zapošljavanja, postoji jasna odvojenost ovih programa od postdiplomskih.
2. Uvođenje kratkih magistarskih programa (12 mjeseci) predstavlja veliku mogućnost za mobilnost na unutarevropskom nivou i međunarodnu kompetentnost.
3. Brisanje oštre granice između univerzitetskog i neuniverzitetskog sektora visokog obrazovanja u zemljama sa binarnim sistemom. Tome je posebno doprinijelo sve šire uvođenje različitih sistema transferabilnih kredita.
4. Uvođenje kontrole (i osiguranja) kvaliteta, evaluacije i akreditacije nastave donijelo je univerzitetima veći stepen autonomije. Prije svega, teži se kompatibilnosti, odnosno uvođenju standarda i za ovu oblast, gdje bi se više od trajanja studija vrednovali izlazni rezultati nastave u okviru pojedinih programa studiranja. Akreditacione agencije, koje se osnivaju, postepeno počinju da svojim aktivnostima pokrivaju ne samo nacionalne, već i pomenute transnacionalne ustanove i njihov kvalitet.
5. Razvoj tzv. transnacionalnog obrazovanja (na engleskom jeziku), koje nude razne međunarodne ustanove na bazi franšiza ili pomoću elektronskih učila.

Koliko su zakonske reforme promijenile stanje na ustanovama?

Kao što se i može očekivati, postoji jaz između promjena predviđenih nedavnim zakonskim izmjenama i realnosti na pojedinim institucijama. Pa ipak, brojke koje se odnose na institucionalni nivo izgledaju vrlo ubjedljivo: jedna trećina ustanova već je posjedovala dvostepenu strukturu studija i prije pristupa bolonjskom procesu, a 21% ustanova ju je uvelo kao rezultat potpisivanja Bolonjske deklaracije. Nešto više od 36% ima namjeru da ovakvu strukturu uvede u praksu a svega 7,5% se izjašnjava da nema

namjeru da to uradi. Zavisno od vrste ustanove, skoro dvije trećine univerziteta funkcioniraju na bazi sprovođenja dvostepenih programa, a u slučaju ostalih visokoobrazovnih ustanova ta cifra je ispod 50%. Ustanove koje pripadaju ekonomskim naukama posebno su aktivne u ovom kontekstu (skoro 60%), dok najviše oklijevaju tehnološke i tehničke ustanove (oko 45%).

Postoje slučajevi gdje resorna ministarstva i obrazovne ustanove različito doživljavaju reformski proces. Tako na primjer, holandsko ministarstvo ukazuje da su dva ciklusa u visoko obrazovanje uvedena kao rezultat bolonjskog procesa, dok preko 40% ustanova u istoj zemlji tvrdi da je dvostepenu strukturu u svom radu primjenjivalo i prije postojanja bolonjskog procesa. Suprotan slučaj postoji u Bugarskoj i Češkoj gdje ministarstva insistiraju na postojanju dvostepenosti visokog obrazovanja i prije 1999. godine, a oko 55% ustanova u ove dvije zemlje smatra da je ovaj trend uveden tek sa potpisivanjem Bolonjske deklaracije. Iz podataka se vidi da je Bolonja posebno jak uticaj imala u zemljama u kojima su vlade definisale rok za obavezan prelazak na novi model. Polovina ustanova u Holandiji, njih 62% u Norveškoj i 74% u Italiji promijenilo je svoju strukturu studija kao rezultat bolonjskog procesa. Tamo gdje su odluke o ovakvom reformskom kursu donesene tek nedavno ili gdje je odlučivanje ostavljeno na volju visokoobrazovnim ustanovama, visok je procenat onih ustanova čija je odluka (zasad samo ona) bila pozitivna: 52% u Njemačkoj, 53% u Austriji, 59% u Mađarskoj, 67% u Sloveniji, 72% u Portugalu i čak 82% u Španiji.

Principijelno oporiranje dvostepenoj strukturi studija nije često, sa izuzetkom Grčke i Litvanije gdje su procenti ustanova koje su izrazile svoju nespremnost za ovakvim restrukturiranjem relativno visoki (25% i 19%).

Studentska percepcija postojećeg stanja široko potvrđuje stanovište visokoobrazovnih ustanova: skoro dvije trećine studentskih organizacija izjašnjava se da njihove ustanove ili već posjeduju dvostepenu strukturu studija ili ju upravo uvode.

Od dvostepenog ka trostepenom modelu: uključivanje doktorskih studija u bolonjski proces

I pored toga što je Bolonjska deklaracija eksplicitno spomenula doktorske studije, diskusije o postdiplomskom ciklusu dosad su se uglavnom odnosile na magistarske studije. S druge strane, potreba za dodatnim struktuiranjem doktorskih studija u Evropi ponavljano se naglašava tokom nekoliko posljednjih godina. Upravo zato su direktori za visoko obrazovanje i predsjednici rektorskih konferencija zemalja EU na svom redovnom godišnjem sastanku u Kordobi 2002. godine usvojili preporuke koje ističu relevantnost doktorskih studija za bolonjski proces (Meeting of Directors General of Higher Education and Presidents of Rectors' Conferences of the EU/EEA, Cordoba, 7-9 April 2002, see <http://www.bologna-berlin2003.de>). Oni su prilično optimistično konstatovali i da je bolonjski proces u velikoj mjeri već doprinio eliminaciji razlika u oblasti doktorskih studija širom Evrope u pogledu njihove strukture, sadržine, formalnih aspekata i orijentacije. Učesnici ovog skupa podržali su uspostavljanje struktuiranih doktorskih studija, uključujući tu i stavke evaluacije kvaliteta i šansi za zapošljavanje kao kriterijuma za dizajniranje takvih studija. Oni su istakli potrebu za postojanjem zajedničkih evropskih programa na doktorskom nivou, podršku mobilnosti studenata na doktorskim programima i stvaranje okvira evropskog doktorata. Pomenute preporuke zaključuju da je davanje centralne uloge doktorskim studijima, treningu mladih istraživača i stvaranju evropskog visokoobrazovnog prostora i, još preciznije, evropskog prostora znanja prioritet. U tom kontekstu osnovan je EURODOC, asocijacija

doktoranata i mladih istraživača iz različitih evropskih zemalja (<http://www.eurodoc.net>). EURODOC je osnovan 2002. godine u Španiji i ima za cilj da stvori platformu za diskusiju doktorantima, kao i da im pruži mogućnost reprezentovanja i zastupanja interesa na institucionalnom, nacionalnom i evropskom nivou.

Svima je jasno da evropske tradicije koje su još prisutne u mnogim disciplinama (npr. ostavljanje doktoranata uglavnom da se oslone na svoje sopstvene resurse, bez dovoljne institucionalne podrške) iz mnogo razloga više nisu adekvatne potrebama savremenih društava. Štaviše, one predstavljaju prepreku ostvarenju jedinstvenog evropskog visokoobrazovnog prostora i evropskog istraživačkog prostora. Doktorski programi, tamo gdje postoje, a posebno se to odnosi na zajedničke doktorske programe, spadaju u najprivlačnije karakteristike zajedničkog evropskog visokoobrazovnog prostora. Ali, trenutno, zainteresovani doktoranti još se susreću sa konfuznom raznolikošću nacionalnih i institucionalnih struktura koje su sve osim "lako razumljivih i uporedivih".

I dok je jedan dio evropskih zemalja otpočeo sa procesom restruktuisanja doktorskih studija, u drugima se i dalje potencira tradicionalni model striktno individualnog mentorstva. Rezultati obimnog istraživanja pokazuju da je Evropa danas po pitanju organizacije doktorskih studija podijeljena na dva osnovna tipa: u 18 slučajeva mentorstvo doktoranata je na individualnoj bazi, a u 17 slučajeva pored individualnog mentorstva doktorantima su na raspolaganju i normalni (kontinuirani) doktorski programi. Tradicionalni model je prevalentan u Grčkoj, Slovačkoj, Bugarskoj, Irskoj i Rumuniji, kao i u zemljama jugoistočne Evrope. U sljedećim zemljama velik je udio visokoobrazovnih ustanova koje doktorantima nude redovna predavanja: Francuska, Češka, Finska, Norveška, Poljska, Italija, Švedska, Španija.

Sljedeći indikator struktuisanosti/individualnosti doktorskih studija je (ne)primijenjenost kreditnih sistema. U oko 20% evropskih zemalja u ovu svrhu primjenjuje se ECTS, a u nešto manje od 20% zemalja primjenjuju se drugi kreditni sistemi. Gotovo polovina zemalja nema kreditni sistem u okviru doktorskih studija, a od njih 15% nema namjeru ni da ga uvodi u budućnosti. Primjer primjene ECTS na doktorske studije susrećemo u austrijskom zakonu o univerzitetu koji specifikuje da zvanje doktora zahtijeva minimalno 120 bodova, dok 240 ili više bodova vodi ka sticanju PhD zvanja. Najveća stopa primjene ECTS u okviru doktorskih studija susreće se u Estoniji, Španiji, Švedskoj i Finskoj, a najveći otpor dolazi iz Irske, Velike Britanije i Švajcarske.

Reforma nastavnih programa, zapošljavanje svršenih studenata, e-učenje

Pošto je diferencijacija između dodiplomskog i postdiplomskog ciklusa studija relativno nova u većini kontinentalnih evropskih zemalja, jasno je da se stvarna reforma ne može zaustaviti na prostom razdjeljivanju tradicionalnih jednostepenih programa na dvije polovine (jedna malo veća, jedna malo manja), a da pri tome nastavni programi ostaju nepromijenjeni. Bolonjska deklaracija predlaže da se ovaj problem treba rješavati obezbjeđivanjem relevantnosti dodiplomskih (prvostepenih) zvanja na tržištu rada. Posljedično, osnovna briga nastavnog osoblja, trgovačkih unija i studenata fokusirana je na termin "zaposlivosti" (employability). Čak 40% studentskih organizacija koje su učestvovala u istraživanju koje je sprovedeno za potrebe Trends III izvještaja, smatra da se previše pažnje poklanja produkciji "zaposlivih" diplomaca, na štetu tradicionalnih prednosti akademske edukacije. Njih oko 20% gleda na Bachelor-Master strukturu studija kao na pokušaj vlada država da skraćanjem studija uštede novac, a još 17% pribojava se da bi stvaranje novih zvanja moglo da opstruiše mobilnost.

Uopšteno govoreći, današnje diskusije postaju sve konstruktivnije, sa sve manje polemičkih tonova nego što je to bilo prije nekoliko godina: većina bivših kritičara shvatila je da se “zaposlivost” ne odnosi na stvaranje diplomaca prema potrebi poslodavaca, nego se tiče odgovornosti visokoobrazovnih ustanova prema svojim diplomcima i čitavog niza novih mogućnosti koje zvanja u nivou Bachelor nude studentima (kao i tržištu rada).

Pozitivne kritike studentskih organizacija u vezi sa uvođenjem dvostepene strukture studija još su važnije od postojećih zamjerki: oko 50% njih smatra da će Bachelor-Master struktura obezbijediti više mogućnosti individualnog učenja i olakšati mobilnost, a 12,5% eksplicitno je pozdravilo porast “zaposlivosti” kojim je uvođenje novih zvanja rezultiralo.

U posljednje vrijeme, nakon Praškog kominikea, pokrenuto je nekoliko inicijativa. Nedavna studija Stevena Adama daje sveobuhvatan pregled trenutne situacije (Stephen Adam, Qualification structures in European Higher Education, Study prepared for the Danish Bologna Seminar, Copenhagen, 27-28 March 2003). Adam nalazi da su “mnoge evropske zemlje u posljednje vrijeme usvojile dvostepenu strukturu kvalifikacija koja je zasnovana na razlikovanju Bachelor i Master zvanja, ali je to urađeno sa malo razumijevanja za stvarne razlike koje postoje između ova dva stepena. Neke reforme po ubrzanom proceduri oslonile su se na uprošćena rješenja gdje su stara zvanja grubo rearanžirana bez uzimanja u obzir postojećih standarda.” Projekti poput JQI ili “Reforma obrazovnih struktura u Evropi” teže da odgovore na ovu problematičnu situaciju uvođenjem “deskriptora” i pokušajem definisanja izlaznih rezultata i kvalifikacija za pojedine nivoe i discipline. Mnogo je visokoobrazovnih ustanova koje su uključene u realizaciju ovih projekata, ali se većina ipak bori za reformu nastavnih planova i programa. Tako, u oko polovini zemalja, većina ustanova krenula je u ovu reformu kao rezultat Bolonje. Što se tiče samih ustanova, njih 28% izvještava da je pristupilo reformi nastavnih programa na svim odsjecima, a u 25% slučajeva reforme se zasad sprovode samo na nekim odsjecima. U nekim zemljama ovaj procenat je i znatno viši: u Holandiji je 42%, u Švajcarskoj 43%, u Bugarskoj 54%, u Letoniji 55%, u Estoniji 57%, u Norveškoj 66%, u Italiji 74%. S druge strane, u Belgiji, Francuskoj, Finskoj i Grčkoj je preko 40% visokoobrazovnih ustanova na kojima se još nije započelo sa reformom nastavnih programa, u Turskoj ova cifra ide do 53%, u Portugalu 63%, u zemljama jugoistočne Evrope 75%, a u Španiji do najviših 82%. Ovi ekstremni rezultati u Portugalu i Španiji posljedica su činjenice da u ovim zemljama visokoobrazovne ustanove još čekaju da im državni organi dostave detaljan plan primjene dvostepene strukture studija. Pored niza slučajeva gdje se kaže da će ova reforma da otpočne uskoro, treba reći da postoji i nekoliko njih gdje ta potreba još nije prepoznata. Zanimljivo je, u tom kontekstu, da čak 77% ustanova u Velikoj Britaniji spada u ovu posljednju grupu. Uopšteno gledano, univerziteti su tek nešto “svjesniji” potrebe za ovom reformom od ostalih visokoobrazovnih ustanova. Kao najvažniji kriterijum za praćenje reforme u oblasti nastavnih planova i programa, spominje se “zaposlivost” i u tome se slažu svi akteri u oblasti visokog obrazovanja.

Ograničena uključenost profesionalnih (strukovnih) asocijacija u reformu nastavnih planova i programa

S obzirom na to da je upravo “zaposlivost” jedno od osnovnih pitanja koja su u vezi sa reformom nastavnih planova i programa, bilo bi logično očekivati da se profesionalne asocijacije i poslodavci uključe u dizajniranje i restruktuisanje postojećih planova i

programa. Međutim, povratna informacija koje daju visokoobrazovne ustanove ne pokazuje da je baš tako. Samo u tri države (Litvanija, Velika Britanija, Irska) ukazuje se na postojanje ovakvih veza u velikom obimu (na preko 50% ustanova). Posebno delikatna situacija po ovom pitanju je u zemljama jugoistočne Evrope (manje od 15% ustanova), ali i u Turskoj, Rumuniji, Poljskoj, Španiji, Portugalu i Grčkoj (takode oko 15%), kao i u Švedskoj i Norveškoj (20%), te Njemačkoj (22%).

Bachelor: validno zvanje ili samo “odskočna daska”?

Bachelor zvanja imaju potpunu priznatost kao završna na britanskim ostrvima. Tako u Irskoj 33% studenata, a u Velikoj Britaniji njih oko 50% prekida visoko obrazovanje poslije ovog stepena. Međutim, ako govorimo o cijeloj Evropi, slika je mozaična: malo je ustanova (oko 17%) koje očekuju da njihovi korisnici napuste ustanove nakon sticanja Bachelor zvanja, što ukazuje na evidentan nedostatak povjerenja u aktuelnu relevantnost ovih zvanja na tržištu rada. Posebno je mali broj ovakvih ustanova u Francuskoj (4%), Portugalu (6%), Švajcarskoj, Španiji i Italiji (7%), Austriji (9%) i Njemačkoj (10%), dok je taj procenat sveden bukvalno na nulu u Estoniji, Poljskoj i Grčkoj. Pored generalnog nepovjerenja, razlozi “nepopularnosti” ovog prvog ciklusa studija zasigurno su i relativno kratak period koji je protekao od njegovog uvođenja, a samim tim i nedovoljna familijarnost sa njim, kao i eventualne manjkavosti samog sadržaja ovakvih skraćenih programa za koje studenti često smatraju da im neće donijeti vještine i kompetencije koje će im sutra biti neophodne u procesu zapošljavanja. Ovo posljednje je, ako se još dublje krene sa analizama, posljedica činjenice da poslodavci još nisu uključeni u proces formiranja nastavnih planova i programa. Tako nastaje začarani krug koji može biti prekinut samo poboljšanjem komunikacije između visokoobrazovnih ustanova i industrije. U sljedećim zemljama postoji uravnotežen stav po ovom pitanju: Slovačka, Poljska, Finska, Švajcarska i Francuska. To su dakle zemlje gdje je broj onih koji nakon sticanja Bachelor zvanja pristupaju Master studijama znatno veći.

Prelazak sa Bachelor na Master nivo

Na Helsinškoj konferenciji (mart 2003) konstantovano je sljedeće: “Upis na Master programe obično zahtijeva posjedovanje Bachelor zvanja stečenog na akademski priznatoj visokoobrazovnoj ustanovi. Bachelor i Master zvanja treba da imaju različite definisane izlazne rezultate i treba da budu dodijeljeni na različitim nivoima (...) Sva Bachelor zvanja treba da otvore pristup Master studijama...”. (Conference on Master-level degrees, Helsinki 14 -15 March 2003, Conclusions and Recommendations, p.4). Odgovornost za definisanje uslova upisa na Master programe varira širom Evrope. Prema informacijama koje dolaze od visokoobrazovnih ustanova, u oko 30% slučajeva ova odgovornost ostaje na institucionalnom nivou, dok 26% ustanova dozvoljava odsjecima da sami definišu uslove za svoje programe. Skoro 20% ustanova nije se još ni dotaklo ovog problema. Zemlje u kojima se favorizuje “centralizovaniji” pristup uključuju Švajcarsku, Norvešku, Irsku, Veliku Britaniju, Italiju, Bugarsku, Poljsku i Tursku, dok je u Njemačkoj, Češkoj i zemljama jugoistočne Evrope ovo uglavnom ostavljeno u nadležnost pojedinih odsjeka na visokoobrazovnim ustanovama. U Portugalu i Španiji, visokoobrazovne ustanove još čekaju na političke odluke o započinjanju strukturnih reformi i upravo zbog toga preko 50% ustanova nije još diskutovalo pitanje pristupa Master studijskim programima.

Potreba za deskriptorima, indikatorima nivoa i okvirima za kvalifikacije

Dok je uvođenje dvostepene strukture studija dovelo do značajnog progressa u mnoštvu zemalja potpisnica Bolonje, "postoji realna opasnost da stvaranje Bachelor-Master strukture zamaskira velike razlike koje postoje između postojećih nivoa i njihove praktične primjene... To bi moglo da uzajamno bolonjski proces." (Stephen Adam, Qualification structures in European Higher Education, Study prepared for the Danish Bologna Seminar, Copenhagen, 27-28 March 2003, p.i). Visokoobrazovne reforme uvijek su predstavljale nacionalno, regionalno ili institucionalno pitanje, prije nego evropsko ili međunarodno, a bolonjski proces ne predstavlja pokušaj promjene ove realnosti. U Bolonji i Pragu postavljen je set ciljeva, ali kako su pojedine zemlje počele sa njihovom implementacijom, tako je porasla i važnost da se obezbijedi da cjelokupan proces ne dovede do još više konfuzije, nego upravo da ju smanji. Prije potpisivanja Bolonje, svima je bilo poznato da su nacionalni visokoobrazovni sistemi bili zaista veoma različiti i nekompatibilni. Da bi se izbjegao rizik da bolonjski proces dovede do novih problema u ovoj oblasti, na seminaru o strukturi kvalifikacija u Kopenhagenu, predložen je niz koraka: "Ministarski sastanak u Berlinu iz septembra 2003. godine treba da ohrabri izradu nacionalnih okvira kvalifikacija za vlastite visokoobrazovne sisteme..." Očekuje se i "pokretanje aktivnosti na stvaranju veoma bitnog okvira kvalifikacija za evropski visokoobrazovni prostor, sa težnjom da se nacionalni okviri artikulišu unutar jednog zajedničkog okvira... Na svakom odgovarajućem nivou okviri kvalifikacija nastaju kroz opisivanje kvalifikacija u pogledu adekvatnog radnog opterećenja, nivoa, kvaliteta, izlaznih rezultata i profila... Unutar sveobuhvatnih pravila za okvire kvalifikacija, pojedinačne ustanove imaju popriličnu slobodu u dizajniranju vlastitih studijskih programa. Okviri nacionalnih kvalifikacija, kao i evropski okvir, treba da budu dizajnirani tako da pomažu visokoobrazovnim ustanovama u razvoju njihovih nastavnih planova i programa". (Recommendations of the Danish Bologna Seminar, Copenhagen, 27-28 March 2003, p.1-2). Primjeri okvira kvalifikacija zasnovanih na eksternim referentnim kriterijumima - deskriptorima kvalifikacija, deskriptorima nivoa, izlaznim rezultatima studiranja - postoje ili su u procesu uvođenja u Engleskoj i Velsu, Škotskoj, Irskoj i Danskoj. Ovi kriterijumi ni na koji način ne propisuju unaprijed srž nastavnih programa za pojedine discipline, nego sadrže neke sasvim generalne deskriptore, čime ne ugrožavaju postojeću raznolikost nastavnih programa. Vlade i visokoobrazovne ustanove treba da teže uvođenju okvira kvalifikacija, kao jednog od prioriteta naredne faze bolonjskog procesa. Nacionalni okviri moraće biti usklađeni sa jednim "prihvatljivim, neuznemiravajućim i veoma važnim evropskim okvirom kvalifikacija, kako bi se obuhvatila ogromna raznolikost evropskih obrazovnih zvanja" (Stephen Adams, op.cit, p.i).

PREDNOSTI NOVOG MODELA

Prednosti razvoja Bachelor zvanja

Dugotrajni prvi ciklusi studija sa visokim procentima odustajanja ili produženog trajanja studiranja predstavljaju probleme koji su zajednički mnogim evropskim zemljama. Dobro isplanirani i efikasno realizovani Bachelor programi pomažu u smanjivanju broja studenata koji prekidaju studiranje bez ikakve kvalifikacije i, na taj način, Bachelor programi olakšavaju ovoj grupi studenata pronalaženje adekvatnog mjesta na tržištu rada i doprinose skraćanju vremena trajanja cjelokupnih studija.

Dvostepena Bachelor-Master struktura studija nudi nekoliko prednosti u poređenju sa dugotrajnim i često nefleksibilnim programima koji direktno vode sticanju magistarskih titula i koji su postali tradicionalni u mnogim zemljama. Glavna prednost sastoji se u tome da se studentima nude programi koji im dozvoljavaju više individualne fleksibilnosti, koja takođe doprinosi razvoju mobilnosti. Dvostepena struktura, nadalje, ostavlja prostor za nacionalnu i međunarodnu mobilnost tako što doprinosi modularizaciji studijskih programa. U vrijeme doživotnog obrazovanja jedan od najznačajnijih faktora koji govore u prilog dvostepene strukture je to što ona omogućuje interakciju između studiranja i radnog života.

Većina stručno orijentisanih visokoobrazovnih ustanova trenutno nudi Bachelor zvanja i u mnogim zemljama uvode se i Master zvanja. Ovaj razvoj predstavlja dobru osnovu za diverzifikaciju visokoobrazovnih programa. Takođe, on može da doprinese i efikasnijoj upotrebi resursa jer studenti više nisu primorani da mijenjaju studijsku orijentaciju pri prelasku sa jednog nivoa na drugi.

Dvostepena struktura postala je svjetski standard. Njeno usvajanje će olakšati jednostavnije procedure priznavanja evropskih zvanja kako unutar evropskih granica, tako i u međunarodnom smislu i učiniće ih privlačnijim za međunarodne studente koji će češće birati opciju studiranja u Evropi.

Relevantnost na tržištu rada

U evropskoj je tradiciji da visoko obrazovanje Evrope nikad nije bilo izolovano ostrvo. Postoji stoga jaka potreba za bližom saradnjom između visokog obrazovanja i društva na jednoj široj ravni. Pa ipak, značaj za tržište rada ne bi smio ugroziti kulturne vrijednosti koje visoko obrazovanje ima.

Postoje mnogi načini kako Bachelor zvanja mogu postati relevantna na zajedničkom evropskom tržištu rada. I dok mnogi studijski programi treba da budu skoncentrisani na specifične profesije i momentalan pristup tržištu rada, drugi treba da posluže studentima kao priprema za nastavak studija.

U evropskim zemljama, na tržištima rada, potreba za visokoobrazovnim kadrom sve je izraženija. Realizacija ovog trenda prilično je otežana u zemljama u kojima se nude samo dugotrajni jednostepeni programi. Zato se sa stanovišta tržišta rada očekuje od visokoobrazovnih sistema da studentima ponude nezavisne, kraće studijske programe Bachelor tipa koji bi prvenstveno služili za svrhe tržišta rada. U isto vrijeme postoji i potreba za osavremenjavanjem i nadgradnjom vještina i kvalifikacija postojeće radne snage.

Mnoge evropske visokoobrazovne ustanove nude studijske programe namijenjene studentima iz inostranstva. Da bi doprinijele ovom cilju, mnoge ustanove izabrale su put razvoja obrazovanja kroz široku upotrebu stranih jezika. Ovakav pristup je razumljiv i dobrodošao jer se njime povećava globalna atraktivnost i kompetentnost visokoobrazovnih ustanova u manjim lingvističkim područjima. Pa ipak, uspostavljanje evropskog visokoobrazovnog prostora ne smije voditi ka stvaranju jednojezičkog svijeta u visokom obrazovanju. Unutar tog prostora vlade i visokoobrazovne ustanove treba da učine svaki nužan napor da obezbijede predavanja stranim studentima na njihovom maternjem jeziku, čak i ako je predviđeno da se sami studijski programi odvijaju na nekom drugom jeziku i ako dobro poznavanje jezika zemlje u kojoj strani studenti studiraju nije preduslov za upis. Multikulturalnost, pluralizam i jezičke vještine ostaju internim vrijednostima evropskog visokog obrazovanja.

Uvođenje zajedničkih magistarskih zvanja na evropskom nivou treba da postane važna odlika evropskog visokog obrazovanja koja promoviše unutarevropsku saradnju i privlači talentovane studente i istraživače sa drugih kontinenata da studiraju i rade u Evropi. Posebnu pažnju treba posvetiti uvođenju mehanizama osiguranja kvaliteta i rješavanju pitanja priznavanja u oblasti zajedničkih studijskih programa. U svrhu većeg broja studenata sa drugih kontinenata, potrebno je i dodatno istražiti i ohrabriti mogućnosti disperzije evropskog visokog obrazovanja posredstvom područnih kampusa kojim upravljaju konzorcijumi evropskih univerziteta.

Uticaj dvostepene strukture na mobilnost

Unutarevropska mobilnost

Dalji razvoj unutarevropske mobilnosti (razmjene) pretpostavlja velike napore vlada i visokoobrazovnih ustanova u nastojanju da ojačaju i prošire interinstitucionalne sporazume koji bi obezbijedili potpuno priznavanje studijskih perioda i kredita prikupljenih u inostranstvu. To takođe podrazumijeva i koherentnu primjenu ECTS širom cijelog evropskog visokoobrazovnog prostora, kao što je to naglašeno u dokumentu pod nazivom "Ključni aspekti" i preporukama sa Ciriške konferencije o ECTS, što se tiče unutarevropske (vertikalne) mobilnosti, od vlada i ustanova očekuje se da osiguraju podjednak tretman Bachelor zvanja iz svih zemalja koje pripadaju zajedničkom evropskom prostoru visokog obrazovanja, što predstavlja formalan preduslov za upis na magistarske studije.

Mobilnost između Evrope i svijeta

Da bi se privuklo što više studenata i mladih istraživača izvan Evrope, potrebne su određene mjere podrške. Jedna takva aktivnost je marketinška kampanja evropskih visokoobrazovnih ustanova na drugim kontinentima. Drugu mjeru bi predstavljalo stvaranje međunarodnih studijskih programa koji bi se izvodili na nekoliko glavnih svjetskih jezika. Neki okvirni uslovi, kao što su uslovi upisa i smještaja za osobe sa drugih kontinenata, pravila u vezi sa radnim dozvolama i studentskim servisima, moraju biti poboljšani kako bi olakšali pristup ove studentske populacije evropskom visokom obrazovanju.

Odnos između stare i nove strukture studijskih programa

U većini zemalja studenti koji su upisani na "stare" studijske programe mogu da prenesu svoje rezultate na "nove" Bachelor-Master programe. Ovakva situacija postoji na Kipru i Malti, zatim u Francuskoj, Italiji, Bugarskoj, Slovačkoj, Holandiji, Njemačkoj, Finskoj, Norveškoj, Danskoj, Estoniji, Letoniji i Litvaniji. Studenti koji već posjeduju neko iz stare strukture visokoobrazovnih zvanja u rangu Bachelor mogu da upišu magistarske studije u novoj strukturi (Austrija, Njemačka, Holandija, Letonija, Estonija). Potpuno nezavisna struktura zvanja bez ikakvih veza sa postojećom strukturom uvedena je u Belgiji (Flamanska zajednica), BiH, Hrvatskoj, Slovačkoj, Češkoj i na Islandu.

Za i protiv

Dvadeset nacionalnih studentskih unija smatra da uvođenje Bachelor-Master strukture studija donosi prednosti studentima, a samo njih četiri se tome protivi, dok su se tri unije suzdržale od iznošenja stava po ovom pitanju. Glavni razlozi pružanja podrške reformi strukture studija su mobilnost, transparentnost i fleksibilnost. Pored toga, studenti smatraju da će im nova struktura omogućiti da brže diplomiraju i tako im pružiti priliku

za novi izbor oblasti studiranja. Takođe, nije rijedak ni stav da će nova struktura sa sobom donijeti i dublje znanje, visoke obrazovne standarde i veće mogućnosti zapošljavanja.

Oni koji se protive reformi kao razloge za to navode: skraćenje studija kao osnovni razlog za reformu, moguću haotičnu situaciju usljed izostanka paralelne reforme nastavnih planova i programa, rijetku primjenu dodatka diplomi i ECTS na novouvedene studijske programe. Postoji čak i mišljenje da će uvođenje Bachelor-Master strukture umanjiti stopu zapošljavanja svršenih studenata, kao i strah od finansijskih izdataka u vezi sa održavanjem ovakvog dvostepenog sistema u odnosu na postojeće troškove.

Osnovne slabosti

Reforma strukture studija ponekad ne uzima u obzir raznolikost pojedinih evropskih visokoobrazovnih sistema. Radikalne promjene mogu dovesti do velike mobilizacije resursa i energije koji bi inače mogli biti upotrijebljeni u druge svrhe. Zloupotrebe nove strukture, prema nekima, ogledaju se i u uvođenju nekih nedobrodošlih stvari kao što su: školarine, brojčana ograničenja pri upisu na magistarske studije, obavezno prisustvo svim predavanjima. Sve to čini sistem manje transparentnim. Prisutan je i rizik da bi nova struktura mogla da potisne druge postojeće sisteme visokoobrazovnih zvanja. Potreba za promjenom je nejasna jer ne postoji izražena pedagoška potreba za nekim većim promjenama, a nova struktura bi mogla unijeti i dodatnu konfuziju na tržište rada jer je poslodavcima teško da definišu svoje potrebe u odnosu na nova, još neprovjerena, zvanja. Postoje i strahovanja u društvu da studenti sa Bachelor zvanjima neće biti dovoljno obrazovani i kvalifikovani i da će Bachelor zvanja biti potcijenjena pošto većina studenata teži magistarskim titulama. Postoje i slučajevi gdje se neka Bachelor zvanja ne uklapaju u postojeće potrebe tržišta rada i gdje studenti nakon diplomiranja imaju problema da pronađu zaposlenje. Nedostatak koordinacije i informisanosti još predstavlja problem, bez obzira na bolonjski proces koji se sprovodi u svim zemljama. Naglašava se i to da reforma strukture studija predstavlja uvođenje previše slobode za visokoobrazovne ustanove i, što je još gore, za pojedine fakultete i institute.

Bachelor-Master struktura

Mnogo je studentskih unija koje smatraju da je nova struktura studija manje fleksibilna od stare. Neke od njih ističu da je implementacija, nažalost, samo na papiru a da stvarne akcije zasad izostaju. Postoje i mišljenja da je nova struktura unijela samo kozmetičke izmjene i postojeća zvanja samo učinila manje naučnim, a više tržišno orijentisanim. U nekim slučajevima postoje tendencije da univerziteti ili fakulteti sami jednostavno podijele studijske programe na dva dijela bez ikakvih pratećih izmjena i preimenovanja postojećih struktura. I Bachelor i Master zvanja su previše akademska što Master programe čini dostupnim samo za mali broj studenata. U jednom broju zemalja postoji evidentan problem nastavka studija na Master nivou ako je prethodno zvanje stečeno u okviru stare strukture. Nije rijedak ni stav da trogodišnje trajanje studijskih programa smanjuje obim vertikalne i horizontalne mobilnosti. Za studente koji žele da se koncentrišu na naučni prilaz svojim studijima, može da predstavlja opterećenje to što moraju da studiraju zajedno sa studentima koji su zainteresovani samo za praktičnu primjenu studija. Što se tiče studenata koji teže Bachelor zvanjima, s druge strane, oni moraju da studiraju i one predmete koji ih uopšte ne interesuju. Zbog ovih obaveznih predmeta i obaveznog postojanja sekundarne oblasti studija, ova nova struktura sve više

počinje da liči na sistem srednjeg obrazovanja. Uticaj studenata i njihova uključenost u procese odlučivanja o sadržaju i strukturi studija ostao je malen. Po nekima, postoji mogućnost i da će, iz finansijskih razloga, progresija kroz drugi (magistarski) stadijum biti otežana. Takođe, ukazuje se i na moguću socijalnu i polnu diskriminaciju kao posljedicu uvođenja nove strukture studija.

STATISTIKE

Procenat visokoobrazovnih ustanova u Evropi sa dvostepenom strukturom studija:

1. Preko 75%: 16 zemalja
2. 50-75%: 8 zemalja
3. 25-50%: 12 zemalja
4. Manje od 25%: 3 zemlje.

Koji je najviši nivo do kojeg vaša ustanova obrazuje studente?

1. Doktorski 51,1%
2. Master 23,5%
3. Bachelor 20,6%.

Da li se na vašoj ustanovi primjenjuje dvostepena Bachelor-Master struktura studija, u skladu sa Bolonjskom deklaracijom, u većini akademskih oblasti?

1. Ne još, ali je planirano 36,2%
2. Da, ona je postojala i prije Bolonjske deklaracije 32,3%
3. Da, uvedena je kao rezultat Bolonjske deklaracije 20,9%
4. Ne, nije u planu da se to uradi 7,5%.

Da li je vaša ustanova u posljednje vrijeme pokrenula reformu nastavnih planova i programa u vezi sa Bolonjskom deklaracijom?

1. Ne još, ali će to učiniti u bliskoj budućnosti 33,3%
1. Da, na svim odsjecima 27,7%
3. Da, na nekim odsjecima 24,8%
4. Ne, ne vidimo potrebu za tim na našoj ustanovi 10,9%.

Koliki se na vašoj ustanovi pridaje značaj "zaposlivosti" diplomiranih studenata, kada se radi o restruktuisanju nastavnih planova i programa?

1. Vrlo veliki 55,7%
2. Veliki 35,8%
3. Ne veliki 5,3%.

Da li su strukovne asocijacije i poslodavci uključeni u formiranje i restruktuisanje nastavnih planova i programa zajedno sa relevantnim fakultetima i odsjecima?

1. Da, ponekad 40,3%
2. Da, uvijek 31,5%
3. Rijetko 25,1%.

Da li od dvostepene strukture studija očekujete da dovede do toga da studenti prekidaju sa studijima poslije sticanja Bachelor zvanja ili da nastave magistarske studije na istoj ustanovi?

1. Neki će prekinuti studiranje, a neki će upisati magistarske studije 32,0%
2. Mnogi će nastaviti sa studijima na Master nivou 29,4%
3. Mnogi će prekinuti studije sa sticanjem Bachelor zvanja 16,9%
4. Za sada je teško reći 13,6%.

U kontekstu dvostepene strukture studija, da li je vaša ustanova u posljednje vrijeme definisala uslove upisa na magistarske studije?

1. Da, u okviru generalne politike ustanove 29,7%
2. Da, svaki odsjek/fakultet brine o uslovima upisa na svoje programe 26,4%
3. Ne, na našoj ustanovi ovakva pitanja još nisu diskutovana 19,4%
4. Nije primjenljivo 18,1%.

Ako vaša ustanova dodjeljuje doktorska zvanja, kakva je struktura doktorskih studija na vašoj ustanovi?

1. Nije primjenljivo 37,3%
2. Predavanja pored mentorstva 32,2%
3. Individualno mentorstvo samo sa supervizijom 17,8%.

Koliko važnosti rukovodstvo vaše ustanove pridaje razvoju zajedničkih studijskih programa sa inostranim ustanovama?

1. Osrednje 42,3%
2. Mnogo 31,2%
3. Malo 24,4%.

Koliko važnosti rukovodstvo vaše ustanove pridaje razvoju zajedničkih zvanja sa inostranim ustanovama?

1. Osrednje 37,2%
2. Mnogo 31,1%
3. Malo 28,2%.

Primjena Bachelor-Master strukture zvanja

Visokoobrazovne ustanove u Španiji, Kipru, Albaniji, Bugarskoj, Velikoj Britaniji, pribaltičkim republikama, Danskoj, Švedskoj, Finskoj i Islandu koriste ovu strukturu. Neke zemlje, kao što su Albanija, Irska i Švedska, ovu strukturu koristile su i prije početka implementacije bolonjskih ciljeva. Većina studentskih unija ističe da je primjena ove strukture planirana za period nakon implementacije bolonjskih ciljeva (Francuska, Švajcarska, Austrija, Njemačka, Belgija, Holandija, Italija, Španija, Portugal, SCG, BiH, Slovenija, Rumunija, Mađarska, Slovačka, Češka, Finska, Norveška). U slučaju Švajcarske, Finske, Francuske i Malte precizirano je da će nova struktura biti primijenjena samo u nekim sektorima. U nekim slučajevima ti će sektori predstavljati pilot projekte uvođenja Bachelor-Master strukture studija.

Uvođenje Bachelor-Master strukture studija

U većini zemalja Bachelor-Master predstavlja uobičajenu strukturu koja je uvedena umjesto stare verzije. Ovakva je situacija u Bugarskoj, Islandu, Norveškoj, Danskoj, Finskoj, Estoniji, Letoniji, Litvaniji, Holandiji, Belgiji (Flamanska zajednica), Slovačkoj, Češkoj, BiH i Albaniji. U Finskoj, međutim, ova struktura postoji samo u univerzitetkom sektoru, a na nekim ustanovama koegzistiraju stara i nova struktura. Tako, na primjer, politehnike u Finskoj zasad ne koriste novu strukturu, a pomenuta

koegzistencija postoji i u Francuskoj, Njemačkoj, Austriji i Italiji. Nove strukture još nisu prisutne u visokom obrazovanju Malte, SCG, Hrvatske, Španije, Belgije (Valonska zajednica), Holandije, Irske i Švedske. U Švajcarskoj postoji dugoročni cilj da se postojeća struktura studija postepeno zamijeni novom. Tako je i u Italiji, Austriji, Mađarskoj, Njemačkoj, Belgiji (Valonska zajednica) i Španiji. Švedski model podrazumijeva prilagodavanje postojećeg sistema novoj strukturi prije nego njegovu potpunu zamjenu novom strukturaom.

Trajanje studija

Prosječno trajanje studija znatno varira.

U Belgiji (Flamanska zajednica) primjetna je razlika između sticanja univerzitetskih i neuniverzitetskih zvanja. Isto važi i za Sloveniju gdje univerzitetski studiji traju 4-6 a neuniverzitetski 3-4 godine. U Italiji i Češkoj razlike postoje između pojedinih ustanova, a ne u zavisnosti od visokoobrazovnog sektora ili oblasti studija. Slične razlike postoje i u Švajcarskoj, Slovačkoj i Litvaniji.

Nastavak studija poslije sticanja Bachelor zvanja

Istraživanje koje je sprovedeno pokazalo je da se posebni uslovi upisa i tzv. numeri clausi (brojna ograničenja) primjenjuju pri upisu na Master studije u većini zemalja. Takva je situacija na Kipru, u Albaniji, Hrvatskoj, Bugarskoj, Rumuniji, Italiji, Velikoj Britaniji, Holandiji, Njemačkoj, Češkoj, Švedskoj, Finskoj (politehniko), Litvaniji i Estoniji. Samo u nekoliko zemalja (univerziteti u Finskoj, ustanove u Slovačkoj, Holandiji, Švedskoj i Danskoj) postoji mogućnost direktnog prelaska na magistarske studije, bez bilo kakve dodatne selekcije u odnosu na postojeća zvanja aplikantata.

ZAJEDNIČKA ZVANJA (JOINT DEGREES)

Definicija

Na osnovu Rauhvargerove studije i preporuka sa dva seminara održana u Stokholmu (maj 2002) i Mantovi (april 2003), a u odsustvu zvanične evropske definicije, moguće je makar postaviti radnu verziju definicije zajedničkih zvanja. Sva ona moraju da imaju sve ili neke od navedenih karakteristika:

- programi su oformljeni i odobreni zajednički od strane nekoliko ustanova;
- studenti sa svake ustanove koja učestvuje u programu dio programa studiraju na drugim ustanovama (ali nije neophodno da studiraju na svim ustanovama koje učestvuju u saradnji na konkretnom programu);
- boravci studenata na drugim ustanovama predstavljaju vremenski značajan dio cjelokupnog studijskog programa;
- period studiranja i položeni ispiti na partnerskim institucijama priznaju se potpuno i automatski;
- partnerske ustanove realizuju nastavni program zajednički i saraduju i u vezi sa prijemom studenata i ispita;
- nastavno osoblje svake ustanove treba da predaje i na drugim ustanovama, da zajedničkim snagama formira nastavni plan i program, kao i zajedničku komisiju za prijem studenata i ispita.
- nakon završavanja programa student bi trebalo da dobije ili nacionalno zvanje svake ustanove na kojoj je studirao ili zajedničko zvanje koje je obično u formi nezvaničnog

“sertifikata” ili “diplome” (Cf. Andrejs Rauhvargers, High Expectations - Joint Degrees as a Means to a European Higher Education. In: NAFSA International Educator, Washington, Spring 2003, pp.26-31, 48).

U skladu sa ovim preporukama, zajedničko zvanje bi trebalo da predstavlja visokoobrazovnu kvalifikaciju koju zajednički izdaju najmanje dvije visokoobrazovne ustanove na bazi studijskog programa koji su zajednički osnovali i/ili zajednički ga realizuju, sa mogućnošću saradnje i sa drugim ustanovama. Zajedničko zvanje dodjeljuje se u formi:

- zajedničke diplome, pored nacionalne diplome;
- zajedničke diplome koju izdaju ustanove koje nude program, a koja na zahtjev mora biti izdata zajedno sa nacionalnom diplomom.

Osnovni principi

Nosioци zajedničkih zvanja treba da, na zahtjev, imaju adekvatan pristup transparentnoj evaluaciji svoje kvalifikacije.

Kompetentni organi za priznavanje treba da priznaju strana zajednička zvanja osim ako nisu u stanju da pokažu da postoji značajna razlika između datog zajedničkog zvanja za koje se traži priznavanje i komparabilne kvalifikacije u sastavu njihovog nacionalnog visokoobrazovnog sistema.

Načini dodjele

Postoji nekoliko načina dodjeljivanja zajedničkih zvanja. Izdavanje jednog pojedinačnog zvanja u ime obje (ili svih) ustanova trenutno je kompatibilno sa zakonskim propisima samo u Velikoj Britaniji i Italiji. Dodjela dva odvojena zvanja (“Double Degree”) češća je i već odomaćena praksa. U većini zemalja, međutim, obje opcije kose se sa postojećim zakonima i jedina preostala mogućnost je izdavanje jednog sertifikata od strane jedne ustanove pri čemu on na neki način objašnjava specifične izlazne rezultate studija. U odsustvu specifične zakonske regulative za zajednička zvanja, validni postaju svi nacionalni zahtjevi propisani za “normalna” zvanja koji onda definišu karakteristike kao što su specifična imena i klasifikacija programa, pravila osiguranja kvaliteta, specifični zahtjevi za precizan tekst sertifikata i jezik izvođenja nastave, itd. Neki zakoni o visokom obrazovanju ne dozvoljavaju studentima da budu istovremeno upisani na više od jedne ustanove ili traže od studenta da provede bar 50% vremena studiranja na domaćoj ustanovi gdje moraju da brane i svoju finalnu tezu. Tako na Islandu važeća legislatura predviđa da samo jedna ustanova pojedinačno može biti odgovorna za jedno zvanje čime se u ovoj zemlji isključuje mogućnost sticanja zajedničkih zvanja. Pa ipak, sve češći događaji poput Austrijsko-slovačkog vorkšopa održanog u Bratislavi u maju 2003. godine pokazuju da ovo pitanje privlači sve više pažnje.

EUA pilot projekat o zajedničkim Master zvanjima

Evropska univerzitetska asocijacija uz finansijsku podršku Evropske komisije trenutno sprovodi pilot projekat o zajedničkim Master zvanjima. Izabrano je 11 postojećih zajedničkih Master programa, u projekat su uključena 73 evropska univerziteta, a cilj je utvrđivanje faktora koji ove programe čine uspješnim i atraktivnim i pronalaženje rješenja za zajedničke probleme. Finalni rezultati projekta prezentovani su na Berlinskoj

konferenciji u septembru 2003. godine ali je već dokument iz aprila iste godine ponudio listu zanimljivih zapažanja (EUA Joint Master pilot project, Inter-Network Thematic Meeting, Discussion Working Document, April 2003). Taj dokument prikazuje mreže koje učestvuju kao pionire koji “predstavljaju korak naprijed u sadašnjim bolonjskim reformama na multiplim nacionalnim nivoima” i zato se susreću sa brojnim preprekama. Te prepreke uglavnom su sadržane u finansijskim ograničenjima (često kao rezultat nepriznavanja programa na nacionalnom nivou), različitim procedurama regrutovanja i prijema polaznika, različitim Bachelor/Master strukturama, različitim kategorijama plaćanja školarina, problemima osiguranja kvaliteta i akreditacije, upotrebe ECTS i dodatka diplomi, itd. Spisak prepreka ukazuje na centralnu poziciju zajedničkih zvanja u bolonjskom procesu, pošto su svi bolonjski ciljevi i sve aktivnosti na neki način povezani sa pitanjem zajedničkih zvanja. Sve više preovlađuje stav i među studentima i među akademskim osobljem o velikom značaju zajedničkih Master programa koji osjetno prevazilazi njegove nedostatke.

Zakonska regulativa

Ministri obrazovanja su u Bolonji i u Pragu pozvali na umnožavanje tzv. zajedničkih programa i zvanja kao na logičan korak koji je u vezi sa svim ciljevima bolonjskog procesa: bila to saradnja na polju osiguranja kvaliteta, priznavanja zvanja i kvalifikacija, transparentnost i konvergentnost evropskih visokoobrazovnih sistema, uvećanje mobilnosti studenata i osoblja, zapošljavanje diplomiranih studenata na međunarodnom tržištu rada i, konačno, unapređenje atraktivnosti evropskog visokog obrazovanja za studente iz drugih dijelova svijeta.

U Praškom kominikeu (2001) doslovno stoji: “U cilju ojačavanja važnosti evropske dimenzije visokog obrazovanja i zapošljavanja diplomiranih studenata, ministri su pozvali sektor visokog obrazovanja da poveća razvoj modula i programa na svim nivoima, sa ‘evropskim’ sadržajem, orijentacijom ili organizacijom. Ovo se naročito tiče modula i programa koji se nude u partnerstvu od strane institucija iz različitih zemalja i koji vode sticanju priznatog zajedničkog stepena.”

Vlade i države koje su potpisnice Lisabonske konvencije o priznavanju treba da izvrše reviziju svog zakonodavstva sa posebnim osvrtom na uklanjanje svih zakonskih prepreka priznavanju zajedničkih zvanja i, gdje je to potrebno, da uvedu zakonsku osnovu koja će ovo priznavanje olakšati.

Svrha

Mnogo je motiva koji navode ustanove da nude zajedničke programe i zvanja. Sa aspekta evropskih tijela i nacionalnih vlada, oni predstavljaju sredstvo jačanja pripadnosti evropskim tokovima i proširivanje mogućnosti zapošljavanja poslije diplomiranja. Rad na unapređenju atraktivnosti regiona koje mnoge nacionalne i regionalne vlade imaju u svom programu takođe je motiv za ovu relativnu novinu koja se sve intenzivnije primjenjuje unutar Evropskog visokoobrazovnog prostora. Iz perspektive visokoobrazovnih ustanova, zajednički programi i zvanja predstavljaju sredstvo osavremenjavanja postojećih studijskih programa, sticanja međunarodne akreditacije, jačanje kompetitivnosti ustanove ili sticanja dodatnih prihoda (posredstvom uvođenja “franšiza” za pojedine programe i zvanja).

Aktuelni trendovi

Od ministarskog sastanka u Pragu desilo se nekoliko događaja u vezi sa zajedničkim programima studiranja, od kojih je najznačajnije izdavanje studije o trenutnom stanju u zemljama koje učestvuju u Socrates programu. Pored toga, Švedska i Italija poduzele su inicijativu za organizaciju seminara i konferencija o zajedničkim zvanjima i integriranim programima, a koji su doveli do definisanja detaljnih preporuka (Seminar on Joint Degrees, Stockholm, 31 May 2002, Seminar on Integrated Programmes, Mantova, 11-12 April 2003 - for the conclusions of both seminars, see <http://www.bologna-berlin2003.de>, "Bologna seminars").

Rauhvargerova studija u centar pažnje dovela je dosta novih pitanja. I iako u zemljama potpisnicama Bolonjske deklaracije visokoobrazovne ustanove makar do jedne određene mjere imaju već uspostavljene zajedničke programe pa čak i zajednička zvanja sa partnerskim ustanovama iz inostranstva, to je najčešće rezultat samostalne inicijative pojedinačne ustanove. Resorna ministarstva stoga često nisu u poziciji da daju pouzdane podatke o stvarnom stanju stvari i, što je još gore, zakonodavstvo u mnogim zemljama ne pokriva oblast zajedničkih zvanja ili ih čak isključuje.

Prirodno je da je bilateralna saradnja uobičajenija od multilateralne, čak i kad se radi o mrežama koje su uspostavljene za multilateralnu saradnju.

Priznavanje

Zajednički studijski programi koje formiraju dvije ili više visokoobrazovnih ustanova u različitim zemljama predstavljaju prvi korak ka sticanju zajedničkih zvanja i obično ne predstavljaju zakonski problem. Situacija postaje mnogo složenija u mnogim zemljama kad je riječ o zajedničkim zvanjima: dodjela zajedničkih zvanja i njihovo priznavanje na nacionalnom nivou još predstavlja zakonski problem u većini analiziranih država. Upravo zato su Komitet za usmjeravanje visokog obrazovanja i istraživanja i Savjet Evrope imali raspravu u oktobru 2002. godine kada je usvojen set preporuka. U njima se ohrabruje Komitet za Lisabonsku konvenciju o priznavanju da uzme u obzir usvajanje dodatnog teksta konvencije - Priznavanje zajedničkih zvanja, a od vlada se traži da izvrše reviziju nacionalnih zakonodavstava i odstrane sve prepreke realizaciji zajedničkih programa i zvanja (41 Council of Europe Steering Committee for Higher Education and Research, Meeting Report, Strasbourg 3-4 October 2002, p.12, <http://www.coe.int>).

Studijske oblasti

Što se tiče disciplina, zajednička zvanja postoje u svim oblastima studiranja, a najčešće se susreću u ekonomiji i tehničkim studijima, poslije čega slijede pravo i menadžment. Interesantno je da oblasti kao što su arhitektura i medicina relativno često označene kao oblasti u kojima je posebno teško kreirati zajednička zvanja.

Sve je više inicijativa za saradnju na polju doktorskih studija, posebno u vidu zajedničke supervizije teza i disertacija, što vodi ka sticanju jednog zvanja (sa napomenom o binacionalnom karakteru istraživanja) ili dva odvojena zvanja.

Zajednička zvanja su najkarakterističnija za Master studije i postoje u manje-više svim zemljama učesnicama Socrates programa. Daleko je manje ovakvih zvanja na Bachelor nivou.

Šta ministarstva, ustanove i studenti zaista misle o ovome?

Nalazi Trends 2003 izvještaja koji se odnose na zajedničke studijske programe i dodjelu zajedničkih zvanja uglavnom su poražavajući. Izgleda kao da u većini zemalja ni vlade ni ustanove još nisu otkrile pravi potencijal zajedničkih programa i zvanja. Samo oko 20% ministarstava pokazuje da ovo pitanje smatra vrlo bitnim (Italija, Lihtenštajn, Portugal, Rumunija, Švedska, Turska, Velika Britanija), a prema većini ministarstava i rektorskih konferencija zajednički programi i zvanja su samo od srednjeg značaja. Ovo pitanje je, pored zapošljavanja svršenih studenata, jedan od rijetkih primjera gdje su visokoobrazovne institucije "svjesnije" važnosti nego što su to resorna ministarstva. Skoro jedna trećina ustanova je kako za zajedničke programe, tako i zajednička zvanja, izjavilo da su to pitanja od velikog značaja. Najjaču podršku pružile su ekonomske ustanove (oko 50% ih smatra da su ovo pitanja od velikog značaja). Narednih oko 40% visokoobrazovnih ustanova nalazi da su ovo pitanja od umjerenog značaja, dok se u preostalim slučajevima pored pitanja zajedničkih programa i zvanja stavlja etiketa "manje važno" ili "nevažno". Podrška ovom pitanju bolonjskog procesa naročito je jaka u zemljama jugoistočne Evrope (45%), zatim u Francuskoj (55%), Rumuniji (60%) i Italiji (63%), a gotovo izostaje u Estoniji, Finskoj i Švajcarskoj (oko 14%), te u Norveškoj i Švedskoj (oko 6%) i Velikoj Britaniji (4,5%). Podrška studenata analogna je opisanoj podršci univerziteta: skoro trećina studentskih organizacija smatra da su ovo vrlo važna pitanja, preko 40% ih etiketira kao pitanja od umjerenog značaja, a oko jedna četvrtina ih smatra relativno nevažnim.

Zakonska regulativa i finansijske olakšice

U oko polovini zemalja (19), prema podacima koja daju ministarstva, zakonodavstvo trenutno ne dozvoljava realizaciju zajedničkih zvanja. Jedna trećina ministarstava daje potvrđan odgovor kada se radi o administrativnom uređenju ovog pitanja a u pet zemalja zakonodavstvo u ovoj oblasti nedavno je izmijenjeno. Međutim, čak se i ovi potvrđni odgovori uglavnom odnose na primjenljivost tzv. duplih zvanja koja su već postala tradicionalno obilježje ili na izdavanje zajedničkih sertifikata sa objašnjenjem specifičnih izlaznih rezultata datog programa, a samo izuzetno radi se o konceptu "supranacionalnih" programa i zvanja do kojih oni dovode. Lisabonska konvencija o priznavanju još nije pokrila ova pitanja niti su ona riješena međusobnim priznavanjem na nacionalnoj osnovi. Amandman Lisabonske konvencije o uvođenju pravih zajedničkih zvanja je u pripremi i gotovo je sigurno da će slične promjene uslijediti i u ostalim evropskim dokumentima koji su u vezi sa akademskim priznavanjem. Izgleda da je nedvosmislena inkorporacija zajedničkih zvanja u zakon o visokom obrazovanju, u kombinaciji sa finansijskim olakšicama za ustanove koje takva zvanja dodjeljuju, prava rijetkost. Jedan primjer takvog pristupa ovom pitanju predstavlja novi austrijski zakon o univerzitetu (2002) kojim se zajednička zvanja definišu kao jedan od kriterijuma za sticanje prava na finansijske olakšice. Više od polovine ministarstava izjasnilo se da su unaprijedili ovaj sistem kroz dodjelu stipendija namijenjenih studentskoj mobilnosti. Nažalost, nema preciznih podataka o veličini fondova dostupnih za ovu svrhu. Jedna trećina ministarstava takođe potvrđuje finansijske olakšice za mobilnost osoblja, a jedna trećina za pokretanje i razvoj samih programa. S druge strane, skoro 30% resornih ministarstava uopšte nije pružilo finansijsku podršku zajedničkim programima i zvanjima.

Zajednička evropska zvanja u praksi

Centralni interes neevropskih studenata za evropsko visoko obrazovanje odnosi se na magistarske i doktorske studije (drugi i treći ciklus). Kreiranje zajedničkih evropskih zvanja na ovim nivoima, koja zajedno dodjeljuje nekoliko evropskih ustanova moglo bi da postane zaštitni znak posebnosti evropskog visokoobrazovnog prostora. Već postoji čvrsta baza za evropsku saradnju na ovom polju. Nekoliko stotina visokoobrazovnih institucija prikupilo je sva svoja desetogodišnja i duža iskustva studentskih razmjena stečena kroz učešće u Erasmusu i drugim programima za mobilnost. Takođe, institucije koje od ranije operišu sa ECTS danas su stručne u procjeni nastavnih programa drugih ustanova i definisanju međusobne ekvivalentnosti i kompatibilnosti. Tome treba dodati i činjenicu da danas postoji velik broj mreža kako na evropskom, tako i na nacionalnom nivou, kroz koje studenti mogu slobodno da se kreću sa ustanove u jednoj zemlji na ustanovu u drugoj zemlji, a u kontekstu datog zajedničkog studijskog programa. Primjer regionalne saradnje predstavljao bi EUCOR, mreža saradnje između francuskih, njemačkih i švajcarskih univerziteta u regionu Gornje Rajne. Još svježiji primjer je osnivanje Oresund univerziteta, mreže koja obuhvata 12 danskih i švedskih univerziteta. Postoje takođe i ustanove koje de facto ili de iure predstavljaju binacionalne univerzitete, kao što je Evropski univerzitet Viadrina u Frankfurtu i Oderu - na njemačko-poljskoj granici, kao i Transnacionalni Limburg univerzitet (flamansko-holandska saradnja) ili novoformirani Bugarsko-rumunski interuniverzitetski evropski centar (BRIE) u Ruseu i Đurduu. Još jedan vid podrške razvoju zajedničkih programa i zvanja pružaju veće ustanove kao što je Francusko-njemački univerzitet (FGU) u Sarbrikeni, koji nije, kao što mu samo ime kaže, "pravi" univerzitet već više dvonacionalni centar koji promoviše i podržava saradnju između visokoobrazovnih ustanova ne samo u pograničnom predjelu nego i bilo gdje u Francuskoj i Njemačkoj. FGU je nedavno lansirao i programe podrške zemljama trećeg svijeta za proširenje njihovog spektra aktivnosti na polju visokog obrazovanja i njegove internacionalizacije.

Konačno, nije mali ni broj aktivnosti koje se začinju na tzv. grassroot nivou. Brojni zavodi širom Evrope davno su prevazišli uglavnom labave okvire saradnje u okviru Erasmusa i uspostavili mreže za kreiranje zajedničkih programa i zvanja. To mogu biti tematske mreže, mreže između ustanova ili zavoda sa sličnim profilima (kao što su članovi Cluster ili Time mreža, Coimbra ili Santander grupa ili IDEA lige). Neke od njih, poput one pod nazivom Campus Europae, imaju ambiciozne ciljeve razvoja potpuno integrisanih programa koji bi vodili ka sticanju stvarnih evropskih zvanja. Ali, uopšteno, nije velik broj ustanova koje shvataju potpuni potencijal koji upotreba zajedničkih zvanja ima u zauzimanju strateški bitnih pozicija na međunarodnom studentskom tržištu. Ono što je u svemu ovome gorući problem je činjenica da se većina ovih programa realizuje kao rezultat individualnih inicijativa pojedinih profesora podržanih zahtjevima studenata koji žele da im se pruži prilika za studiranje u inostranstvu.

Ako političke institucije, rektorske konferencije i visokoobrazovne ustanove žele da zaista iskoriste postojeće znanje i iskustvo i da stvore stvarne mogućnosti za uvođenje zajedničkih zvanja kao jedne od odlika evropskog visokoobrazovnog prostora, oni će biti primorani da pažljivo razmisle i sistematski pokušaju da promovišu zajednička zvanja kao svoj strateški cilj. U većini zemalja to podrazumijeva i izmjene u postojećem visokoobrazovnom zakonodavstvu, ali i analizu usvojenih direktiva i definicija za zajedničke programe i zvanja, kako na nacionalnom, tako i na evropskom nivou.

Bolonjski proces će kroz uvođenje evropskih zvanja u smislu stvaranja supranacionalnih zvanja vjerovatno profitirati. Veliku stimulaciju vladama i visokoobrazovnim ustanovama da nastave sadašnjim pravcem, daje jedna od novih inicijativa Evropske komisije. Evropska komisija je, shvatajući potencijal koji zajednička zvanja na postdiplomskom nivou imaju, lansirala Erasmus Mundus program. Ovaj program evropskih magistarskih studija ima za cilj procvat atraktivnosti Evrope kao destinacije za studiranje. Od 2004. godine Erasmus Mundus pruža podršku i samim visokoobrazovnim ustanovama u njihovim nastojanjima da uvedu zajedničke studijske programe i da osnuju fondove za dodjelu stipendija za mobilnost studenata, nastavnika i istraživača u vanevropskim okvirima.

Prednosti zajedničkih zvanja

I pored problema tipologije programa, zajednički studijski programi imaju velik potencijal kao sredstvo za stimulaciju akademske mobilnosti i saradnju između visokoobrazovnih ustanova. Kao takvi, zajednički programi igraju važnu ulogu u doprinosu uspostavi evropskog visokoobrazovnog prostora, kao što je to istaknuto na samitu o visokom obrazovanju u Pragu. “U cilju jačanja značaja evropskih dimenzija visokog obrazovanja i zapošljavanja diplomiranih studenata, ministri su pozvali sektor visokog obrazovanja da poveća razvoj programa sa ‘evropskim’ sadržajem, orijentacijom ili organizacijom. Ovo se naročito tiče programa koji se nude u partnerstvu od strane institucija iz različitih zemalja i koji vode sticanju priznatog zajedničkog zvanja.”

**OSIGURANJE KVALITETA,
EVALUACIJA I AKREDITACIJA**

OSNOVNI TERMINI

U bilo kakvoj diskusiji o osiguranju kvaliteta u visokom obrazovanju, od ogromnog je značaja da se krene od definisanja terminologije koja se koristi.

Akreditacija (Accreditation): dodjeljivanje statusa koji, na osnovu revizije u odnosu na unaprijed definisane standarde, daje dozvolu, priznanje, a ponekad i licencu za rad nekom programu ili ustanovi*. To je vid priznavanja da program ili institucija ispunjava predviđene standarde. To je formalna i javna odluka o kvalitetu ustanove ili programa koja podliježe cikličnoj evaluaciji u odnosu na usvojene standarde (CRE, sada EUA, 2001), zasnovana na eksplicitnim minimalnim (threshold) zahtjevima **. To je proces eksterne revizije kvaliteta koji se koristi za analizu osiguranja i poboljšanja kvaliteta visokoobrazovnih ustanova i programa (CHEA, 2000). I pored različitih definicija, oblika i funkcija, akreditacija uvijek mora da ima sljedeće karakteristike:

- da obezbjeđuje da visokoobrazovni programi ili ustanove ispunjavaju određene standarde (minimalne ili standarde izvrsnosti);
- da uključuje nivelisanje (vidi dole);
- da su ocjene zasnovane isključivo na kriterijumima kvaliteta, a nikad na političkim prilikama, i da su uvijek isključive (yes or no);
- naglasak je na odgovornosti (accountability).

Agencija (Agency): organizacija ili kancelarija odgovorna za pripremu, koordinaciju i sprovođenje evaluacionih ili akreditacionih procedura, ali koja ne odlučuje o onome što će se raditi poslije toga. Obično se ovaj termin koristi kolektivno, a komitet je, u stvari, taj koji donosi finalne odluke o evaluaciji.

“Nivelator” (Benchmark): referentna tačka ili kriterijum u odnosu na koji se nešto mjeri.

Nivelisanje (Benchmarking): postavljanje nivoa u odnosu na koje se mjeri kvalitet ili proces prepoznavanja i učenja na osnovu dobre prakse.

Izjave o nivelatorima (Benchmark statements): generalna očekivanja o standardima (nivoima studentskih ostvarenja) za date stepene i oblasti studiranja. One predstavljaju referentne tačke u okviru osiguranja kvaliteta, prije nego što se donose konkretne izjave o nastavnim programima. (Primjeri nacionalnih izjava o nivelatorima za pojedine subjekte nalaze se na <http://www.ljaa.ac.uk>, a međunarodni okvir dostupan je na <http://www.relint.deusto.es/Tuning>)

Kriterijumi (Criteria): referentne tačke za ocjenu kvaliteta ulaznih jedinica i proces.

Često se koristi kao sinonim termina “standardi”.

Evaluacija (Evaluation): bilo koji proces koji vodi ka ocjenjivanju i/ili preporukama koje se tiču kvaliteta. Može biti interna (samoevaluacija) i eksterna (izvode ju eksterni eksperti ili inspektori).

Evaluacioni tim (Evaluation team): isto kao i “revizioni tim”.

Ex ante evaluacija (Ex ante evaluation): vrednovanje kvaliteta prije pokretanja određenog programa ili otvaranja određene ustanove, obično kao preduslov za dodjeljivanje dozvole za rad.

Ex post evaluacija (Ex post evaluation): vrednovanje kvaliteta nakon što je program pokrenut ili ustanova otvorena, kako bi se utvrdile snage i slabosti.

Eksterna evaluacija (External evaluation): evaluacija kvaliteta koju sprovodi izabrani tim eksperata koji nisu povezani sa ustanovom koja je predmet evaluacije.

Usklađenost sa svrhom (Fitness for purpose): jedan od mogućih kriterijuma za utvrđivanje da li određena ustanova posjeduje kvalitet ili ne, a mjeri se u odnosu na ono što je postavljeno kao cilj ustanove.

Usmjeravanje ka poboljšanju (Improvement orientation): evaluacija kojom se opisuju snage i slabosti neke ustanove kako bi se lakše postigla poboljšanja i koja, po mogućnosti, sadrži sugestije kako to postići.

Interna evaluacija (Internal evaluation): isto kao i "samoevaluacija" (self-evaluation), sprovodi se kao oblik upravljanja kvalitetom ili kao priprema za eksternu evaluaciju.

Licenciranje (Licensing): dodjela dozvole za rad novoj ustanovi ili za uvođenje novog studijskog programa, ako oni ispunjavaju utvrđene kriterijume za kvalitet.

Procjena kvaliteta (Quality assessment): sinonim je "revizija kvaliteta" (Quality review).

Evaluacija koja obuhvata njenu eksternu dimenziju*. Evaluacija samog kvaliteta ustanove ili programa.

Osiguranje kvaliteta (Quality assurance): politika, procesi i aktivnosti održavanja kvaliteta. U obrazovanju: sredstva na osnovu kojih određena ustanova može sa sigurnošću i izvjesnošću garantovati da će održavati i unapređivati svoje obrazovne standarde i kvalitet.

Kontrola kvaliteta (Quality audit): evaluacija procesa održavanja kvaliteta koje ustanova sprovodi*, proces ispitivanja institucionalnih procedura osiguranja kvaliteta i standarda i da li su postignuti sporazumi primijenjeni na efikasan način.

Komisija za kvalitet (Quality commission, committee): ekspertsko tijelo koje bira vlada ili grupa visokoobrazovnih ustanova za obavljanje specifičnog zadatka uspostave kvaliteta ustanova ili njihovih programa, a često i za izražavanje mišljenja o pitanjima koja se odnose na visoko obrazovanje.

Unapređenje kvaliteta (Quality enhancement): procedure i aktivnosti koje se sprovede kako bi se kontinuirano poboljšavao kvalitet.

Upravljanje kvalitetom (Quality management): skup mjera koje se redovno sprovode s ciljem osiguranja kvaliteta određene ustanove. Naglašava poboljšanje kvaliteta kao cilj.

Revizija kvaliteta (Quality review): isto kao i "procjena kvaliteta". Evaluacija koja obuhvata njenu eksternu dimenziju*.

Tim za reviziju (Review team): isto kao i "evaluacioni tim", ekspertski komitet.

Samoevaluacija (Self-evaluation): isto kao interna evaluacija.

Standardi (Standards): očekivani izlazni rezultati obrazovanja, kompetencije za koje se očekuje da ih diplomirani student posjeduje. Postoje opšti standardi za određeni nivo zvanja (npr. Bachelor ili Master) ili standardi specifični za dati predmet.

Kvalitet (Quality): usklađenost sa svrhom (Juran), prilagođavanje uslovima (Krozbi), u obrazovanju: tekući proces obezbjeđivanja diseminacije usvojenih standarda koji bi trebalo da osiguraju da svaka obrazovna ustanova na kojoj je kvalitet postignut, ima potencijal da ostvari i visok kvalitet sadržaja i rezultata.

Kultura kvaliteta (Quality culture): stvaranje visokog nivoa internih mehanizama vrednovanja kvaliteta na ustanovama. Ona podrazumijeva sposobnost ustanove ili nekog njenog programa da potpuno, u svom svakodnevnom radu, uspostavi osiguranje kvaliteta.

KVALITET

Koncepti kvaliteta

Osigurati kvalitet rada, postati što kvalitetniji obrazovni “servis” definitivno je postala suštinska svrha djelovanja svih visokoobrazovnih ustanova koje imaju za cilj da budu konkurentne, a samim tim i uspješne. Zato je upravo “kvalitet” postala najčešće korišćena riječ u svim diskusijama koje se tiču visokog obrazovanja, a i obrazovanja uopšte.

Pa ipak, sam pojam kvaliteta i dalje ostaje nedovoljno definisan. Postoje mnogi različiti načini shvatanja pojma kvaliteta, koji uglavnom odražavaju interese različitih aktera visokog obrazovanja. Tako, kvalitet predstavlja multidimenzionalni i često subjektivni koncept (PHARE Multicountry Handbook, 1998). Evo nekoliko osnovnih savremenih teoretskih koncepata koji pokušavaju da daju što potpuniji odgovor na pitanje: šta je kvalitet?

Kvalitet u smislu izvrsnosti: ova definicija odražava tradicionalno akademsko shvatanje kvaliteta kao težnje onom najboljem.

Kvalitet kao “nulta greška” (“zero errors”): Ovu ideju najlakše je primijeniti u masovnoj industriji u kojoj specifikacije krajnjeg proizvoda mogu biti detaljno definisane, a standardizovane mjere uniformnih proizvoda odgovaraju ovim specifikacijama. Što se tiče “proizvoda” visokog obrazovanja, diplomiranih studenata, od njih se ne očekuje da budu identični i zato ovo shvatanje kvaliteta nije uvijek primjenljivo na visoko obrazovanje.

Kvalitet kao mjera prilagođavanja cilju: Potrebe korisnika, kako studenata, tako i ostalih (poslodavci, akademska zajednica, državni organi), leže u centru ovog poimanja pojma kvaliteta. Biti kvalitetan u ovom kontekstu znači prilagoditi sadržaj ponude usluga iskazanim potrebama korisnika. Okrenutost ka korisniku svakako predstavlja osnovnu prednost ovog koncepta, a kao njegova osnovna slabost navodi se česta raznolikost iskazanih potreba, kao i njihova relevantnost. Ova slabost posebno dolazi do izražaja u velikim i diverzifikovanim visokoobrazovnim sistemima, u kojima postoji čitav niz ciljeva kojima se treba prilagoditi.

Kvalitet kao transformacija: Ovaj koncept svoje uporište nalazi u studentima: što je bolja visokoobrazovna ustanova, na njoj će više biti ostvaren cilj osposobljavanja studenata odgovarajućim specifičnim vještinama i znanjima koji će im dalje omogućiti da žive i rade u društvu zasnovanom na znanju. Ovakva percepcija kvaliteta naročito je adekvatna kada postoje signifikantne promjene u profilu studenata, na primjer, kada društveno-političke promjene dovedu do olakšavanja pristupa visokom obrazovanju za velik broj studenata sa posebnim potrebama. Prema ovom konceptu, kvalitet podrazumijeva pet ključnih elemenata (Harvey and Knight, 1996, p. 117):

- doživljaj kvaliteta kao transformacionog procesa koji ima za cilj da unaprijedi iskustva studenata;
- cjelovit pristup kontinuiranom poboljšanju;
- otvorenost i reaktivnost kao sredstva sticanja povjerenja;
- naglasak na efektivnoj akciji;
- eksterno nadgledanje, mjerljivo internim procedurama.

Iako je ovaj koncept prilično popularan, teško je intelektualni kapital mjeriti u ovom kontekstu (Lomas, 2002).

Kvalitet kao mjera dostizanja praga: Pretpostavlja se postojanje izvjesnih normi i kriterijuma, jednom riječju standarda, koji predstavljaju prag kvaliteta, gdje sve institucije koje zadovoljavaju postavljeni prag bivaju označene kao "kvalitetne visokoobrazovne ustanove". Nesumnjiva prednost ovakvog pristupa jeste da je on objektivan, jednostavno provjerljiv i jednoobrazan u odnosu na cio sistem visokog obrazovanja. Osnovni nedostatak, međutim, ogleda se u statičnosti postavljenih normi, koje se veoma teško i sporo mijenjaju i prilagođavaju u odnosu na promijenjene uslove. Otuda standardi gotovo uvijek zaostaju za potrebama, pa visokoobrazovne ustanove nemaju stimulaciju da se prilagode novonastalim okolnostima, uključue u nova saznanja u pojedinim oblastima, odnosno da povećaju svoj kvalitet. U najvećem broju evropskih visokoobrazovnih sistema, prag kvaliteta definiše se preko minimalnih standarda koji obuhvataju opštu definiciju željenog znanja i vještina koje diplomirani stručnjak treba da posjeduje. Sve ustanove koje zadovoljavaju minimalne standarde stiču pravo da postanu visokoobrazovne ustanove. Od njih se, međutim, očekuje da definišu i svoje dodatne ciljeve i da povećaju svoj kvalitet ostvarivanjem i tih ciljeva. Pa ipak, koncept "minimalnih standarda" uglavnom se koristi samo kao polazna tačka na putu ka kvalitetu. Kvalitet kao novčana vrijednost: Koncept odgovornosti u oblasti raspolaganja i ograničavanja javnih fondova je središnji u ovoj definiciji kvaliteta (Lomas, 2000).

Kvalitet u smislu unapređenja ili poboljšanja: Ovaj koncept insistira na konstantnom radu na kontinuiranim poboljšanjima. U okviru ovog tradicionalnog shvatanja, kvalitet se posmatra sa aspekta unaprijed postavljenih kriterijuma koji treba da se realizuju. Sama akademska zajednica, prema ovom konceptu, najbolje može da procijeni šta je to što u datom momentu predstavlja maksimum kvaliteta i upravo u tome, u potenciranju institucionalne autonomije obrazovnih ustanova i akademskih sloboda u okviru njih, leži osnovna vrijednost ovog koncepta. Nedostatak ovog koncepta predstavljaju problemi "mjerenja" poboljšanja i činjenica da dokazi o postojanju poboljšanja nisu uvijek jasno i odmah uočljivi.

Najprihvaćenija definicija kvaliteta u visokom obrazovanju je ona koja potencira na "prilagođenosti svrsi". Ipak, konsenzus po ovom pitanju ne rješava pitanje značenja kvaliteta u visokom obrazovanju, nego samo prebacuje diskusiju na jedno drugo pitanje: koja je svrha visokog obrazovanja?

I pored svega, koncept kvaliteta ostaje prilično nejasan jer izražava relativnu (iako primjetnu) razliku jedne stvari od druge. Pa ipak, kvalitet je univerzalno prihvaćen kao preduslov uspjeha.

Neki procesi i standardi kvaliteta preuzeti su u visoko obrazovanje iz drugih sektora, npr. ISO 9001:2000 standardi. Međunarodna organizacija za standardizaciju (International Organization for Standardization - ISO) predstavlja svjetsku federaciju nacionalnih tijela za standardizaciju iz 140 zemalja. Osnovana je 1947. godine i predstavlja nevladinu organizaciju čija je misija unapređenje razvoja standardizacije širom svijeta i, posljedično, olakšavanje međunarodne razmjene robe i usluga, kao i razvoj saradnje u intelektualnoj, naučnoj, tehnološkoj i ekonomskoj sferi aktivnosti. ISO je ustanovila

standarde i proces sertifikacije za njihovo ostvarenje. Što se tiče direktne veze ISO sa visokim obrazovanjem, postoji tendencija da sve više univerziteta traži sertifikaciju za svoje neakademske usluge (kao što su prostor i oprema za konferencije, studentski servisi - smještaj, savjetodavne usluge), a znatno rjeđe za interne procedure nadgledanja kvaliteta ili za akademski proces u cjelini. Dosad je jedna evropska agencija za osiguranje kvaliteta (Agencia per la Qualitat del Sistema Universitaria Cataluyna) zatražila i dobila ISO 9002 sertifikat za procedure koje inače sprovodi.

Model kontinuiranog poboljšanja kvaliteta Evropske fondacije za upravljanje kvalitetom (European Foundation for Quality Management - EFQM), model izvrsnosti ("Excellence" model) predstavlja još jedan primjer standardizacije u oblasti biznisa i privrede, koji posjeduje i varijantu za servise javnog sektora. Impuls za osnivanje EFQM izrodio se iz želje za uspostavljanjem jednog evropskog okvira za poboljšanje kvaliteta. Nekoliko univerziteta u Velikoj Britaniji, Njemačkoj i Turskoj koristi ovaj model, a i u Mađarskoj je drugi krug akreditacije visokoobrazovnih ustanova bio zasnovan na njemu.

Razvoj novih oblika visokog obrazovanja, kao što su e-učenje (e-learning) i transnacionalno obrazovanje, rađa potrebu za uvođenjem novih standarda i kriterijuma u visokom obrazovanju, kako na nacionalnom, tako i na institucionalnom nivou. Postoje suprotstavljeni stavovi po pitanju uvođenja istih ili različitih standarda i evaluacionih pristupa za različite segmente tercijarnog obrazovanja i po pitanju njihove primjenljivosti na tradicionalne i nove oblike visokog obrazovanja. Oni koji smatraju da isti standardi mogu biti primijenjeni i na ove nove obrazovne forme dalji put razvoja vide u definisanju akademskih standarda i kvalifikacija u kontekstu izlaznih rezultata studiranja i kompetencija, umjesto u tradicionalnom kontekstu. Argumenti za prihvatanje jednakih standarda i kvalifikacija u oba oblika visokog obrazovanja, tradicionalnog i novog, obuhvataju težnju ka usklađivanju različitosti i olakšavanju doživotnog učenja.

OSIGURANJE KVALITETA (QUALITY ASSURANCE - QA)

Osnovni cilj bolonjskog procesa je definisanje i praćenje evropskih standarda kvaliteta u oblasti visokog obrazovanja. Preduslov za to svakako je stvaranje komparabilnih metoda i kriterijuma za procjenu kvaliteta nastave i naučno-istraživačkog rada. Godine 1998. Savjet Evrope preporučio je jaču saradnju na ovom polju. Kao odgovor na preporuke Savjeta i bolonjske ciljeve, osnovana je Evropska mreža za osiguranje kvaliteta u visokom obrazovanju (ENQA). Počev od 1999. godine, ENQA prikuplja informacije o provjerenim praktičnim iskustvima, kao i o najnovijim pristupima u sferi procjene i osiguravanja kvaliteta.

Prvi rezultati koji su se odnosili na uvođenje evropskih standarda u sistem zvanja, prezentovani su u Amsterdamu u vidu dokumenta pod nazivom "Evropska dimenzija osiguranja kvaliteta". Uslijedio je projekat koji je paralelno realizovan na 70 evropskih univerziteta, u okviru koga su uvedeni referentni kriterijumi za poređenje nastavnih pristupa i konačnih zvanja u sedam oblasti (predmeta): poslovni studiji, učiteljski studiji, geologija, istorija, matematika, hemija i fizika.

U kontekstu osiguranja kvaliteta, evaluacija zajedno sa akreditacijom predstavlja instrumente kontrole standarda kvaliteta.

Šta je Quality Assurance (QA)?

To je proces za osiguranje razvoja i primjene prihvaćenih standarda u obrazovanju, koji bi obrazovne institucije trebalo da učine kvalitetnijim prvenstveno u pogledu programa koje one nude. To je proces koji se stalno obnavlja, s obzirom na to da se obrazovni standardi stalno mijenjaju. Osiguranje kvaliteta akademskih programa ujedno znači i osiguravanje kvaliteta znanja samih studenata.

Istorijat

Osiguranje kvaliteta nastalo je kao principijelna metodologija u poslovnom svijetu na Zapadu tokom pedesetih i ranih šezdesetih godina prošlog vijeka. Iako, dakle, koncept osiguranja kvaliteta nije nov, odgovarajuća terminologija i metodologija koje su sada u upotrebi, nedavno su uvedene.

Dakle, osiguranje kvaliteta u visokom obrazovanju donedavno je bila rijetka aktivnost. Sve donedavno prevladavalo je mišljenje da kvalitet ne može da se mjeri ali može da se konstatuje tamo gdje je prisutan. Međutim, tokom posljednje dvije decenije, pojavio se veliki broj faktora koji je doveo u pitanje tradicionalistička shvatanja kvaliteta u visokom obrazovanju. Ovi faktori doveli su dotle da osiguranje kvaliteta u visokom obrazovanju postane "središnji cilj zvanične politike vlada i važan upravljački mehanizam visokoobrazovnih sistema širom svijeta". (Van Damme, 2002, p. 6).

Osiguranje kvaliteta predstavlja osnovni pokretač procesa promjena u evropskom visokom obrazovanju koje su uslijedile poslije potpisivanja Bolonjske deklaracije, Praškog kominikea i Berlinske deklaracije i označen je kao jedan od prijedloga za diskusiju u okviru GATS (Global Agreement on Trade in Services) o daljoj liberalizaciji tržišta obrazovnih usluga

Zakonska regulativa

Pet ključnih dokumenata u oblasti visokog obrazovanja u posljednjih nekoliko godina su: Magna Charta Universitatum (1988), koja podržava autonomiju univerziteta, mora da bude preduslov za unapređenje prilagodljivosti univerziteta zahtjevima današnjeg društva koji se stalno mijenjaju.

Ministarski sastanak na Sorboni (1998) dodijelio je visokom obrazovanju glavnu ulogu u razvoju Evrope kroz stvaranje zajedničkog evropskog visokoobrazovnog prostora.

Bolonjska deklaracija (1999) kojom su se zemlje potpisnice složile da će konkretno raditi na povećanju kompetentnosti Evrope kroz čitav niz mjera koje imaju za cilj stvaranje evropskog visokoobrazovnog prostora. Ove mjere obuhvataju usvajanje sistema lako razumljivih i uporedivih zvanja, kreditni sistem i saradnju u oblasti osiguranja kvaliteta na evropskom nivou.

Konvencija iz Salamanke (2002) o evropskim visokoobrazovnim ustanovama postavlja kvalitet kao osnovni elemenat evropskog visokoobrazovnog prostora i kao osnovni preduslov za međusobno povjerenje, relevantnost zvanja, mobilnost, kompatibilnost i atraktivnost.

Slično tome, Praški kominike (2001) definiše kvalitet kao glavni faktor koji određuje kompetentost i atraktivnost evropskog visokog obrazovanja.

U septembru 1998. godine Savjet ministara izdao je preporuke o evropskoj saradnji u oblasti osiguranja kvaliteta u visokom obrazovanju. U tim preporukama kaže se da "visok kvalitet obrazovanja predstavlja cilj svih članica EU". Apeluje se i na saradnju s ciljem uvođenja efikasnih i prihvatljivih metoda osiguranja kvaliteta. Postoje mnogi razlozi zašto evropska konzistentnost u pogledu kvaliteta i standarda u visokom obrazovanju predstavlja imperativ. Jedan od najvažnijih je postizanje javnog povjerenja u kvalitet obrazovanja. Takođe, sve je veća briga i zbog rastućeg broja neakreditovanih univerziteta. Oni za određenu cijenu nude diplome prestižnih neakreditovanih univerziteta na osnovu znanja i životnog iskustva, a ne na osnovu testova, predavanja, knjiga i intervjuja. Uprkos zabrinutosti zbog legitimnosti i kredibiliteta ovih ustanova, programi koje one nude ponekad mogu legitimno da se završe dodjelom autentične diplome. Ovi "lažni" programi doveli su do naglog porasta interesovanja i aktivnosti širom svijeta, koji se tiču prirode osiguranja kvaliteta i njegovog mjesta u visokom obrazovanju.

U evropskim dimenzijama, u skladu sa Bolonjskom deklaracijom, osiguranje kvaliteta predstavlja vitalni aspekt bilo kojeg sistema lako razumljivih i uporedivih zvanja, kao i evropske atraktivnosti i kompetentnosti u svijetu. Njegova važnost za kreiranje procedura priznavanja, olakšavanje mobilnosti, povećano povjerenje i izbjegavanje spuštanja standarda, široko je prepoznata od strane većine evropskih zemalja. Osiguranje kvaliteta, nadalje, pretpostavka je i za potpunu autonomiju univerziteta.

Bolonja (1999): "Angažujemo se na koordinisanju naših politika kako bismo postigli sljedeće kratkoročne ciljeve (...): Promocija Evropske kooperacije u osiguravanju kvaliteta, sa osvrtom na razvoj uporedivih kriterijuma i metodologija".

Prag (2001): "Ministri (...) posebo cijene napredak postignut u oblasti osiguranja kvaliteta. (...) Ministri prepoznaju vitalnu ulogu koju sistem osiguranja kvaliteta igra u postavljanju standarda visokog kvaliteta i u olakšavanju komparabilnosti kvalifikacija širom Evrope. Oni takođe podstiču tješnju saradnju između mreža za priznavanje i osiguranje kvaliteta. Naglašava se nužnost bliže evropske saradnje i međusobnog povjerenja, kao i prihvatanje nacionalnih sistema za osiguranje kvaliteta. Nadalje, oni podstiču univerzitete i ostale visokoobrazovne ustanove da šire primjere dobre prakse i da stvaraju milje za međusobno prihvatanje mehanizama za evaluaciju i akreditaciju/sertifikaciju. Ministri apeluju na univerzitete i ostale visokoobrazovne ustanove, kao i na nacionalne agencije i ENQA, da u saradnji sa odgovarajućim tijelima iz zemalja koje nisu učlanjene u ENQA saraduju na polju osnivanja zajedničkog okvira najboljih praksi."

Zašto je uspostavljen QA?

Osnovni razlozi bili su:

- studentske različitosti (različite države, različit socijalni status, različit nivo obrazovanja, itd.),
- potreba očuvanja i razvoja autonomije visokoobrazovnih ustanova,
- priznavanje stranih kvalifikacija i titula i mogućnost akademskog transfera,
- unapređenje procesa zapošljavanja.

Izazovi sa kojim se susreće visoko obrazovanje širom svijeta:

- potreba za osiguranjem kvaliteta i standardima koji će dovesti do omasovljenja visokog obrazovanja. Ovaj proces ubrzan je posljednjih godina dvadesetog vijeka kada je mnogo zemalja shvatilo da njihov ekonomski razvoj djelimično zavisi od dostupnosti kvalitetnog visokog obrazovanja većini populacije, a ne samo malobrojnoj eliti. Međutim, ta ekspanzija nije uvijek bila dobro isplanirana i kontrolisana;
- ekspanzija broja studenata sa finansiranjem koje ostaje konstantno ili se čak smanjuje rezultirala je manjim sredstvima koja se ulažu u jednog studenta. Ovakvo stanje izazvano je neefikasnom upotrebom dostupnih resursa. Primjeri ovakve neefikasnosti su pretjerano visok odnos nastavnih kadra - studenti i dupliranje programa na mnogim malim ustanovama sa povećanjem troškova;
- povećan zahtjev za odgovornošću visokoobrazovnih ustanova kao posljedica dodjeljivanja veće autonomije u oblasti nastavnih planova i programa, upisu studenata, primanju nastavnog kadra u radni odnos. Međutim, povećana autonomija nije uvijek praćena adekvatnim potezima u oblasti finansiranja i strateškog planiranja;
- suočavanje sa novim izazovima u pogledu "zaposlivosti" diplomiranih studenata u društvu zasnovanom na znanju;
- doprinos postizanju društvenog i političkog blagostanja, u smislu pristupa visokom obrazovanju i jednakosti svih.

Svrha osiguranja kvaliteta

Postoji stalna debata o tome da li naglasak eksternog osiguranja kvaliteta treba da bude stavljen na odgovornost ili na poboljšanje i o tome kako postići odgovarajući balans između ove dvije svrhe. Pod određenim okolnostima kao što su ubrzan rast broja nereguliranih privatnih ustanova ili uvođenje novih tipova ustanova i kvalifikacija, sasvim je pravilno da se akcenat stavi na odgovornost. Međutim, sa razvojem efikasnijih i sofisticiranijih mehanizama za interne procedure osiguranja kvaliteta, raste pritisak da se pomenuti balans pomjeri sa odgovornosti u pravcu poboljšanja. Štaviše, ako su zahtjevi za eksterno osiguranje kvaliteta (odobranje novih programa) previše rigidni, može postojati ograničenost za demonstraciju poboljšanja i data ustanova vjerovatno neće biti dovoljno fleksibilna da reaguje brzo i inovativno na nove zahtjeve koji se pred nju postavljaju.

Obuhvatnost osiguranja kvaliteta

Ova obuhvatnost obično je definisana oblikom i veličinom samog visokoobrazovnog sistema. Postoji tendencija da jedna jedinstvena nacionalna agencija evaluira sve visokoobrazovne ustanove i programe (i univerzitetske i neuniverzitetske), iako postoje neki značajni izuzeci u zemljama u kojim postoje odvojene agencije odgovorne za različite tipove programa i ustanova, kao i za različite regione i svrhe. Ti izuzeci ne odražavaju samo različite stadijume razvoja jednog visokoobrazovnog sistema, nego su posljedica i širih političkih i kulturnih procesa.

Postoji šira i uža definicija obuhvatnosti osiguranja kvaliteta. U širem smislu, osiguranje kvaliteta obuhvata (Middlehurst, 2001; ENQA):

- pravila: uključujući zakonski okvir, upravljanje sistemom i odgovornosti;
- obrazovni proces: upis studenata, nastavni planovi i programi, ocjenjivanje studenata;
- dizajn i sadržaj nastavnih programa: odobranje i/ili akreditacija;
- iskustva studenata: zaštita korisnika, studentska iskustva, žalbe i zahtjevi;

- izlazni rezultati: kvalifikacije, sertifikati, transkripti, dodatak diplomi, transferabilnost, priznavanje.

ENQA

Preduslov za postizanje kvaliteta u visokom obrazovanju je stvaranje komparabilnih metoda i kriterijuma za procjenu kvaliteta nastave i naučno-istraživačkog rada. Godine 1998. Savjet Evrope preporučio je jaču saradnju na ovom polju. Kao odgovor na preporuke Savjeta i ciljeve Bolonje, osnovana je Evropska mreža za osiguranje kvaliteta u visokom obrazovanju (ENQA - European Network for Quality Assurance in Higher Education). Počev od 1999. godine, ENQA prikuplja informacije o provjerenim praktičnim iskustvima, kao i o najnovijim pristupima i diskusijama u sferi procjene i osiguravanja kvaliteta.

Prvi rezultati, koji su se odnosili na uvođenje evropskih standarda u sistem zvanja, prezentovani su u Amsterdamu u vidu dokumenta pod nazivom "Evropska dimenzija osiguranja kvaliteta". Uslijedio je projekat koji se paralelno realizovao na 70 evropskih univerziteta, u okviru kojeg su uvedeni referentni kriterijumi za poređenje nastavnih pristupa i konačnih zvanja u sedam oblasti (predmeta): poslovni studiji, obrazovni studiji, geologija, istorija, matematika, hemija i fizika.

U kontekstu osiguranja kvaliteta, akreditacija i evaluacija predstavljaju instrumente kontrole standarda kvaliteta, a sprovode ih adekvatne agencije u pojedinim zemljama.

EVALUACIJA

Vrste

Razlikuje se institucionalna i programska evaluacija.

Institucionalna evaluacija se fokusira na upravljanje institucijom i njen menadžment i to kako u finansijskom tako i u akademskom smislu. Ocjenjuju se ciljevi, aktivnosti i prioriteta. Programska evaluacija odnosi se na jedan studijski program u okviru koga se stiče određeni akademski stepen i procjenjuju nastavni sadržaji i načini njihovog izvođenja.

Evaluacija predstavlja osnovnu aktivnost kojom se obezbjeđuje kvalitet nastavnog procesa u visokom obrazovanju. Evaluirati znači procijeniti nastavne i akademske studije na datom predmetu/zavodu/programu. Prednosti i nedostaci u obrazovnom procesu predstavljaju se analitički sa pratećim sugestijama za unapređenje kvaliteta.

Pored toga, u odnosu na subjekt koji vrši samu evaluaciju, ona se može sprovoditi interno i eksterno.

Interna evaluacija (Samoevaluacija)

Ciljevi

Kao prvi stepen u procesu evaluacije, samoevaluacija ima tri glavna cilja:

- da podnese sažet ali obuhvatan izvještaj o tome kako institucija vidi kvalitet upravljanja i strateškog planiranja,

- da analizira jače i srednje oblasti rada institucije i predloži poseban plan akcije,
- da obezbijedi okvir u okviru kojeg će institucija biti ocjenjivana od strane timova za evaluaciju.

Proces samoevaluacije će rezultirati izvještajem jednim od ključnih dokumenata zajedno sa spoljašnjim izvještajem o evaluaciji. Izvještaj o samoevaluaciji je glavni način da institucija saopšti informacije o sebi. Ali jednako važno, ako ne i važnije, je da je taj izvještaj mjesto gdje će preduzeće izložiti svoje kritično razmišljanje o načinu poslovanja i održavanja kvaliteta kao centralne vrijednosti u njenom strateškom donošenju odluka. Zato je važno da izvještaj o samoevaluaciji ne treba da bude samo opisan, već i evaluativan i sintetički. To znači da treba da ocijeni jake i slabe tačke u kontekstu ograničenja, opasnosti i mogućnosti i da pokaže i međusobnu povezanost različitih elemenata strateškog planiranja i kvaliteta upravljanja. Osim toga, analiza treba da uzme u obzir promjene koje su se desile u skorijoj prošlosti kao i one koje se predviđaju u budućnosti.

Značaj

Samoevaluacija ima dvostruku ulogu:

- Proces samoevaluacije je razmišljanje institucije kao kolektiva i mogućnost za povećanje kvaliteta bilo koje oblasti koja je dio procesa samoevaluacije.
- Izvještaj o samoevaluaciji obezbjeđuje informacije timu za evaluaciju, sa naglaskom na strateške i kvalitetne aktivnosti u vezi sa poslovanjem.

Cilj obje uloge je da potvrdi i poveća sposobnost univerziteta za poboljšanjem rada.

Samoevaluacija se satoji u sistematskom prikupljanju administrativnih podataka, sprovođenju ankete među studentima, kao i moderiranih razgovora sa studentima i nastavnicima. U pripremi evaluacijskih formulara učestvuju strani i nezavisni eksperti, što omogućava objektivno postavljanje kriterijuma.

Samoevaluacija može da se koristi kao pripremna faza za eksternu evaluaciju, u smislu prikupljanja podataka koji će kasnije biti od koristi u radu stranih eksternih eksperata.

U slučaju interne evaluacije, trenutno stanje vrednuje se prvenstveno u odnosu na vlastite planove koje je data ustanova prethodno postavila pred sebe.

Izvođenje samoevaluacije

1. Samoevaluacija upravnog odbora i (privremene) operativne grupe

Da bi se osigurao uspjeh samoevaluacije institucija postavlja upravni odbor i nekoliko operativnih grupa. Upravni odbor treba da pruži široko i detaljno mišljenje o instituciji a ne djelimično mišljenje o njenom poslovanju i treba da ima sljedeće osobine:

- njegovi članovi su na dobrom položaju da procijene jake i slabe tačke,
- grupa je prilično mala (oko pet ljudi) da bi se osigurala njena efikasnost,
- on predstavlja glavne birače u instituciji (akademsko osoblje, studente i administraciju) da bi maksimalno povećao učešće svih glavnih subvencionista,
- on bira jednog sekretara da napiše izvještaj za koga će biti odgovoran predsjedavajući.

Upravni odbor će takođe obrazovati operativne grupe koje će ispitivati specifične oblasti kao što su menadžment, pomoćna sredstva, finansijsku kontrolu, obuku i usavršavanje osoblja, studentske službe, spoljni odnosi, međunarodne aktivnosti itd. Kao i upravni odbor najbolje je da ove operativne grupe uključuju glavno biračko tijelo institucije

(akademsko ili administrativno osoblje, studenti).

Samoevaluacija će rezultirati izvještajem koji će biti izložen timu za evaluaciju a za koji će biti odgovorno rukovodstvo institucije. To ne znači da se rukovodstvo institucije ili svi članovi institucije slažu sa svim izjavama u izvještaju o samoevaluaciji. Veoma je bitno za uspjeh samoevaluacije da informacije o proceduri, ciljevima ovog procesa slobodno kruže po univerzitetu.

2. Lista provjere i njena upotreba

Pošto će se lista provjere koristiti i za samoevaluaciju i spoljnu evaluaciju važno je ubilježiti sve tačke na listu. Ako su neka pitanja nevažna ili ako je nemoguće obezbijediti neke informacije to treba zabilježiti u vezi sa tim pitanjima. Opšte je pravilo da se na sva pitanja daju odgovori ili komentar. Očekuje se da će se svako pitanje interpretirati i ocjenjivati imajući na umu karakteristike nacionalnog sistema i određene institucije. Zato bi moglo biti korisno da upravni odbor za samoevaluaciju prilagodi listu provjere nacionalnom kontekstu i specifičnim ciljevima institucije prije početka svog rada. Svaka tačka u vezi sa samoevaluacijom će se sastojati od opisa i analize uključujući komentare o tome kako određena jedinica planira da riješi identifikovane probleme. Tim za evaluaciju će potvrditi činjenice i evaluacije na kasnijem stepenu. Generalni kontekst za analizu na stepenu spoljašnje i samoevaluacije biće stepen na kojem se ciljevi i zadaci institucije međusobno dodiruju. Specifična samoevaluacija usmjerava se na četiri strateška pitanja:

- Šta institucija pokušava da uradi?
- Kako institucija pokušava to da uradi?
- Kako institucija zna da to funkcioniše?
- Kako se institucija mijenja da bi se poboljšala?

Evo šta lista provjere sadrži:

I Uvod

- Razlozi za uključivanje univerziteta u program za institucionalnu evaluaciju,
- Sastavljanje tima za samoevaluaciju, uključujući bilo koju operativnu grupu.

II Nacionalni i institucionalni kontekst

- Kratak pregled nacionalnog obrazovnog sistema što bi bilo od koristi za tim za evaluaciju npr. broj i tip institucija u zemlji,
- Kratka prezentacija institucije
 - kratak istorijski pregled
 - geografski položaj univerziteta
 - broj fakulteta, istraživačkih instituta, laboratorija
 - broj i podjela studenata po nivoima (studenti osnovnih studija, postdiplomci), po fakultetima, i trendovi preko pet godina
 - finansije: finansiranje vlade (količina i procenat totalnog budžeta), drugi izvori finansiranja (vrsta i procenat totalnog budžeta), procenat finansiranja istraživanja u okviru totalnog budžeta),
- Koje jake i slabe tačke univerzitet vidi u svojoj organizaciji i potencijalu? Koje su njegove preporuke za poboljšanje rada?

III Institucionalne norme i vrijednosti: šta institucija pokušava da uradi?

A. Zadatak

Ovaj dio stavlja naglasak na zadatke i ciljeve institucije. Na ovom stepenu, centar analize stavlja se na norme i ciljeve koje je institucija sebi postavila. Koliko god nejasne izjave o zadatku institucije bile, one treba da pruže najveći povod za konkretnije ciljeve i planove. Tim za evaluaciju će naročito biti zainteresovan za strategiju koju je institucija izabrala, s obzirom na njen prostor i profil, naročito:

- Kakvu ravnotežu ta institucija pokušava da postigne što se tiče njenog lokalnog, regionalnog, nacionalnog i međunarodnog položaja?
- Kakvu ravnotežu ta institucija pokušava da postigne između različitih aktivnosti: predavanja, istraživanja i drugih usluga?
- Koji su akademski prioriteti te institucije tj. na koje nastavne programe, oblasti istraživanja, itd. ona stavlja poseban naglasak?
- Koji su didaktički pristupi kojima ta institucija pridaje poseban značaj (npr. detaljno proučavanje slučaja, problemsko učenje, seminari)?
- Kojem stepenu centralizacije i decentralizacije ta institucija teži?
- Kakav treba da bude odnos institucije prema njenim agencijama za finansiranje (državnim i ostalim kao što su ugovori o izvođenju istraživanja)?
- Kakav treba da bude odnos te institucije prema društvu (spoljnim partnerima, lokalnoj i regionalnoj vladi) i njeno angažovanje u javnim debatama?
- Kakva treba da bude politika te institucije u odnosu na međunarodne odnose (na evropskom i međunarodnom nivou)?

B. Ograničenja

Ovaj dio fokusira se na ograničenja na koja institucija nailazi pokušavajući da ostvari svoje ciljeve i planove. Pristup bi ovdje trebalo da bude EVALUATIVAN i SINTETIČKI i da objasni kako ograničenja i mogućnosti i unutrašnja i spoljna utiču na zadatak i ciljeve koje ta institucija treba da ispuni. Pitanja koja treba razraditi su sljedeća:

- Evaluacija autonomije institucije (u zakonskom kontekstu) s obzirom na:
 - izbor i imenovanje akademskog (nastavnog i istraživačkog) i administrativnog osoblja,
 - izbor studenata (studenti u tradicionalnom smislu i odrasli studenti),
 - predavanja i učenje (otvaranje i zatvaranje fakulteta, stepenovanje zvanja, programi studiranja, specijalizacije u okviru programa studiranja, kursevi, didaktički pristupi),
 - istraživanje (otvaranje i zatvaranje laboratorija za istraživanja, pojedinačni i timski projekti),
 - razvoj preduzetničkih aktivnosti (kompanije sporednih proizvoda, naučnih parkova, inkubatora,
 - finansije.
- Evaluacija sadašnje regionalne i nacionalne situacije na tržištu rada
- Evaluacija infrastrukture u odnosu na broj studenata i osoblja: broj i veličina zgrada, laboratorija, biblioteka itd., njihova lokacija, starost i uslovi u kojima rade objekti, instalacije.
- Evaluacija odnosa student/osoblje (najniži, najviši i niski odnosi)
- Evaluacija drugih ograničenja.

C. Kako institucija pokušava to da uradi?

U praksi institucija sprovodi svoje aktivnosti (predavanja, istraživački rad i druge usluge) i poslovanje na specifičan način koji uključuje njene zadatke i ciljeve (dio A.1) i uzima u obzir specifična ograničenja sa kojima se suočava (dio A.2). Neizbježna protivrječnost između onoga što treba da bude (norme i vrijednosti) i onoga što zaista jeste (specifična organizacija i aktivnosti) ukazuje na jake i slabe tačke te institucije. Upravo je analiza jakih i slabih tačaka ta koja čini sljedeću fazu samoevaluacije.

- Akademske aktivnosti

- Opis programa studiranja, istraživačkih odjeljenja, obrazovnih pristupa itd. Ovo može da bude kratak opis ukoliko neki programi ili pristupi, predavanja ili istraživanja ne zaslužuju posebno pominjanje jer reflektuju akademski profil institucije npr. problemsko učenje; jedinstveni i veoma veliki istraživački institut). Evaluacija toga kako ovi programi i organizacione jedinice odražavaju zadatke i ciljeve.

- Finansije

- Koji je ukupan budžet univerziteta, uključujući plate, ugovore itd.?
- Koji procenat dodjeljuje država, studentske uplate, privatni izvori (istraživački ugovori, fondacije itd.)?
- Da li je suma koju država dodjeljuje ukupna suma ili ako nije koji je procenat sume rezervisan za dodjelu?
- Koje se sume dodjeljuju fakultetima, odsjecima, po kojem kriterijumu, da li su ove sume definisane od strane univerziteta?
- Koji dio budžeta je pod centralnom kontrolom?
- Koje sume bi mogle da se koriste za implementaciju novih inicijativa?
- Kakve su procedure dodjele novca u okviru univerziteta - ko donosi odluke u vezi s tim?
- Analize jakih i slabih tačaka univerziteta i predloženi plan akcije o tome kako popraviti slabosti i povećati broj dobrih aktivnosti?

- Aktivnosti poslovanja

- Opis prakse poslovanja: koje su uloge administratora, kancelarija i fakulteta/instituta na centralnom nivou? Da li postoji koordinacija među fakultetima/institutima i kako izgleda? Šta rukovodstvo institucije (npr. rektor, predsjednik, itd.) kontroliše i odlučuje? Šta dekani fakulteta kontrolišu i šta odlučuju u vezi sa:
 - izborom akademskog i administrativnog osoblja,
 - izborom studenata,
 - finansijama,
 - akademskim aktivnostima,
 - razvojem preduzetničkih aktivnosti,
 - politikom istraživanja,
 - evaluacijom o tome kako poslovanje odražava zadatke i ciljeve institucije,
 - analizom o dobrim i slabim tačkama i predloženim planom akcije o tome kako bi popravili slabosti i pojačali dobre strane.

IV Kvalitet poslovanja

Kvalitet kontrole ili kvalitet nadzora se ne odnosi na kruti "menadžerski" proces već na bilo koji mehanizam - od pojedinačne evaluacije kursa od strane studenata do nacionalnog kvaliteta evaluacije istraživanja, nastave, međunarodnih programa pod koji

uključuje podatke koji su prikupljeni i evaluativnu procjenu u vezi sa aktivnostima institucije.

Na sljedeća pitanja treba naročito obratiti pažnju:

- Koji su mehanizmi kontrole kvaliteta na raspolaganju?
- Koliko se često koriste?

Kako institucija integriše kvalitet nadzora i politiku te institucije?

Fokus ostaje na nivou poslovanja koji je u direktnoj vezi sa kvalitetom nadzora. Na primjer, ako se sprovedu evaluacije studentskih kurseva, kako jedinice koja se time bavi (program, odsjek itd.) rukuje rezultatima ovih evaluacija kad oni izlaze van okvira normi koje je ta jedinica uspostavila. Ili ako je istraživački institut regularno ocijenjen od strane nekog spoljnog tijela, do koje mjere rukovodstvo institucije radi na predloženom planu akcije.

V Strateški menadžment i sposobnost za promjene

Kako se institucija mijenja da bi se poboljšala?

Do sada se analiza bazirala na detaljnom opisu i analizi kvaliteta poslovanja na svim institucionalnim nivoima. U ovom dijelu, analiza prelazi u ulogu kvalitetnog poslovanja kao poluga za promjenu. Pitanja kojima se treba baviti su sljedeća:

Kako institucija odgovara na zahtjeve, opasnosti i mogućnosti koje su prisutne u njenoj spoljnoj sredini?

Kako su predstavnici iz spoljne sredine uključeni u strateški menadžment institucije?

- Kakve se promjene mogu očekivati u ciljevima koje je postavila institucijama?
- Kako može da se postigne bolji spoj, na jednoj strani, između sadašnjih i budućih zadataka i ciljeva i na drugoj strani sredstava (studijskih programa, istraživanja)?
- Kakvu ulogu kvalitet, kvalitetna kontrola i poslovanje igraju u ovom razvoju?

VI Specijalni fokus

Ako univerzitet želi može da posveti oko pet strana izvještaja o samoevaluaciji, analizi specifične teme ili aktivnosti. Ova posebna tema je ona koja je bila izabrana za vrijeme procesa registracije. Tema treba da dobije isti tretman kao što je naznačeno naprijed, i da pratimo četiri glavna pitanja koja su vodeća u izvještaju o samoevaluaciji:

- šta institucija pokušava da uradi?
- Kako institucija pokušava da to uradi?
- Kako institucija zna da to funkcioniše?
- Kako se institucija mijenja da bi se poboljšala?

VII Dodaci

Zato što je tim za evaluaciju međunarodni, od institucija se traži da obuhvate sljedeće:

- Organizacionu tabelu fakulteta, institucije,
- Organizacionu tabelu centralne administracije i pomoćnih službi (osoblje rektorata, biblioteke...),
- Organizacionu tabelu upravne strukture (rektorat, savjet/senat, dekani i savjeti fakulteta, univerzitetski komiteti itd.),
- Broj studenata u cijeloj instituciji sa analizom fakulteta, u posljednjih tri do pet godina,
- Broj akademskog osoblja (po akademskom rangu i fakultetu) za cijelu instituciju, za period od posljednjih tri do pet godina,
- Indikatori trošenja novca institucije na nastavu i istraživanje po fakultetu u posljednjih tri do pet godina.

Institucija je slobodna da doda bilo koju drugu informaciju, ali se od nje zahtijeva da ograniči broj i dužinu dodataka striktno na ono što je neophodno da se razumiju izjave i argumentacija u izvještaju o samoevaluaciji.

Ovi podaci su značajni samo ako se interpretiraju u nacionalnom i institucionalnom kontekstu.

3. Izvještaj o samoevaluaciji

- Putem uvoda od institucije se traži da objasni način na koji je samoevaluacija izvedena: ko su bili članovi tima za samoevaluaciju (upravni odbor i operativne grupe)? S kim su saradivali? Do koje mjere se raspravljalo o izvještaju? Koji su bili pozitivni elementi i teškoće na koje se nailazilo u procesu samoevaluacije?
- Glavni dio izvještaja o samoevaluaciji će pratiti zaglavlja 3.1. iste provjere kroz 3.5. Izvještaj će težiti da postavi ravnotežu između opisa i analize. Početna tačka analize su zadaci i ciljevi institucije, upravo na osnovu toga će institucija biti ocjenjivana. Opis će se koristiti da potvrdi analizu. Analiza će osvijetliti jake i slabe tačke svakog zaglavlja.
- Zaključak će analizirati jake i slabe tačke i ponuditi specifičnu akciju za otklanjanje slabosti i povećanje broja dobrih planova i aktivnosti.

Kratak zaključak ima sljedeće karakteristike:

- Pošto je cilj evaluacije da unaprijedi poboljšanje kvaliteta, prednost je biti što otvoreniji i samokritičniji. Zato jake i slabe tačke treba jasno istaći, naročito je dobro izbjegavati skrivanje slabih tačaka.

- Jake i slabe tačke o kojima se nije raspravljalo u glavnom dijelu izvještaja ne treba iznenada da se pojave u zaključku jer neće biti potvrđene i transformisane zaključak u lobiranje od strane institucije.

- Jake i slabe tačke o kojima se raspravljalo u glavnom dijelu izvještaja ponovo će se spomenuti u zaključku.

- Planovi za otklanjanje slabih tačaka će se ponuditi u zaključku u obliku specifičnog plana akcije.

• Maksimalan zaključak izvještaja o samoevaluaciji je 20-25 stranica uključujući dodatke u vidu podataka i druge moguće dodatke. Razlog za ovako relativno kratak izvještaj je da se stavi fokus na strateški menadžment institucije bez udublivanja uz specifičnosti svih fakulteta i svih aktivnosti. Institucionalni program evaluacije teži da primijeni "laku" proceduru, ne zahtijevajući više "birokratskog" posla nego što je potrebno. Zato se institucije ohrabruju da iskoriste bilo koji postojeći podatak i dokumente.

• Izvještaj o samoevaluaciji piše se djelimično za internu publiku (članove osoblja institucije i studente) a djelimično za tim za evaluaciju. Tim za evaluaciju posjeduje znanje o višem obrazovanju i poslovanju višeg obrazovanja ali pošto dolaze iz raznih zemalja, može im nedostajati duboko znanje o višem obrazovanju i zemlji institucije koju ocjenjuju. Institucije treba da imaju to na umu kada pišu svoj izvještaj.

• Izvještaj o samoevaluaciji treba da pročita i potpiše rukovodstvo institucije prije njegovog slanja timu za evaluaciju.

• Od najveće je važnosti za vođenje ovog projekta a naročito za posjete evaluatora da se poštuju rokovi. Glavni razlog za ovako krut raspored je da ne treba više tri do četiri mjeseca između samoevaluacije i posjete evaluatora jer se institucije vremenom mijenjaju.

EKSTERNA EVALUACIJA

U sklopu eksterne evaluacije, tim revizora obilazi određenu ustanovu ili jedan njen dio i vrši reviziju kvaliteta akademskih studija i nastave. Revizori su u ovom slučaju obično razni predavači ili osobe iz stručne prakse, a njihov zadatak sastoji se u vođenju diskusije sa studentima i mladim naučnicima i prezentaciji finalnog izvještaja.

Ponekad eksternu evaluaciju ustanove sprovodi agencija specijalizovana za datu oblast. Za razliku od interne evaluacije, ovdje se aktuelna situacija procjenjuje prvenstveno sa aspekta dokle se stiglo u realizaciji opšteprihvaćenih obrazovnih standarda.

Osnovni parametri koji se evaluiraju

U ove parametre spadaju: upisna politika, broj ispisanih studenata, stepen prolaznosti studenata na ispitima, prosječno trajanje studija, osposobljenost nastavnog kadra za izvođenje nastave, realan angažman nastavnog kadra, broj realizovanih međunarodnih akademskih razmjena, materijalni resursi i finansijski izvori ustanove. Pored toga, pažnja se pri evaluaciji obraća i na karakteristike samog sistema visokog obrazovanja: njegovu (de)centralizovanost, broj ustanova, itd.

Evaluiraju se:

1. Subjekti naučno-nastavnog procesa (njihova teoretska i praktična obučenost i kvalitet interakcije između učesnika naučno-nastavnog procesa)
2. Programi (njihov kvalitet, postavljeni ciljevi, kontinuitet i dinamika)
3. Ustanove (način rukovođenja i zastupljenost svih subjekata, potencijali, razvojni i strateški programi, organizacioni menadžment).
4. Akreditacija (prvenstveno se evaluiraju oni parametri koji nisu ispunjeni, a njihovo ispunjavanje predstavlja preduslov za akreditaciju).

Izvođenje eksterne evaluacije

Preliminarna posjeta: Program rada i predloženi raspoređi

Za univerzitet, preliminarna posjeta ima za cilj:

- da bolje upozna univerzitet sa ciljevima i procedurama programa, uglavnom da bi ubrzala "strateški razvoj" univerziteta i još u većoj mjeri pripremi poslovanje univerziteta za promjene,
- da pronađe teme za drugu fazu samoevaluacije i da im da odgovarajući tok (npr. otvoren i samokritički pristup korisniji je od propagandnog pristupa),
- da privuče pažnju članova institucije za nastupajuću evaluaciju.

Sa stanovišta evaluatora preliminarna posjeta ima sljedeće ciljeve:

- da se steknu uslovi za široko razumijevanje konteksta univerzitetskog nacionalnog višeg obrazovanja
- da se razumiju svi segmenti rada institucije u vezi sa studentima, osobljem, finansijama, zgradama i lokacijom
- da se razumiju strukture i procesi strateškog donošenja

- Odluka u okviru univerziteta (planiranje, siguran kvalitet, nastava i istraživački rad, finansijski tokovi, kadrovska politika)
- Da se razvije osjećaj za važna lokalna pitanja uzimajući u obzir strateško poslovanje za

povećanjem kvaliteta;

- Da se traže i pronadu dodatne informacije za izvještaj o samoevaluaciji;
- Da se sastavi program glavne posjete.

Molimo vas da obratite pažnju da evaluatori neće praviti preliminarni izvještaj za univerzitet u ovoj fazi.

Takođe, praktični dogovori oko glavne posjete tima za evaluaciju ne smiju se zaboraviti:

- Odlučiti o datumima glavne posjete tima za evaluaciju i sveobuhvatan raspored posjete,
- Odlučiti koje fakultete i druge institucije posjetiti, sa kojim ljudima razgovarati, itd.,
- Posjetiti radne sobe koje će tim za evaluaciju koristiti za vrijeme svoje posjete.

Obratite pažnju da suprotno od glavne posjete evaluatora, preliminarna posjeta nema za cilj da izvode evaluacije ili procjene. Preliminarna posjeta doprinosi razumijevanju evaluatora specifičnih karakteristika univerziteta. Izbor osoba koje evaluator sreće veoma je važan, on obuhvata akademsko i neakademsko osoblje, kao i različite profile studenata. Naglasimo da evaluatori žele da sretnu "prosječne" studente i "prosječno akademsko osoblje" (to jest ne treba da svi budu članovi senata ili savjeta).

Indikativna lista osoba i tijela sa kojima tim za evaluaciju treba da se sretne obuhvata:

- Rektora i druge članove rektorata,
- Upravni odbor za samoevaluaciju uključujući bilo koji operativni tim,
- Predstavnike osoblja kancelarije za međunarodne odnose, finansijskih službi, odjeljenja za kvalitet poslovanja, upravu, odjeljenje za planiranje, odjeljenje za koordinaciju istraživačkih aktivnosti, kancelariju za odnose s javnošću itd.,
- Predstavnike spoljnih ulagača i partnera (vlasti, privrede, medija),
- Delegaciju senata/savjet univerziteta,
- Dekane i kolegijum dekana,
- Studente i postdiplomce,
- Jedan ili dva fakulteta, jedan ili dva posebna centra (ako postoje).

Da bi diskusija bila otvorena i iskrena, najbolje je da bude malo učesnika na svakom sastanku: ne više od tri ili četiri osobe sa univerziteta, izuzev za studente koji više vole veće grupe do osam učesnika. Iz istog razloga osoba za koordinaciju aktivnosti na univerzitetu ne treba da bude prisutna za vrijeme svih sastanaka. Tim za evaluaciju neće izvještavati o izjavama pojedinaca. Fokus Programa institucionalne evaluacije je na univerzitetu kao instituciji; ovo će olakšati otvorenu komunikaciju.

Preliminarna posjeta traje dva dana, nju izvode tri evaluatora i sekretar tima.

Između svakog sastanka ostavlja se oko deset minuta da bi grupa ušla i izašla, da ne da evaluatorima nekoliko minuta da razmijene mišljenja o prethodnim sastancima ili da unesu promjene u planove za sljedeći sastanak. Takvi kratki odmori - pored pauza za kafu - mogu takođe biti korisni da se nadoknadi vrijeme ako su neki sastanci trajali duže nego što se očekivalo. Ako tim za evaluaciju treba da se premjesti sa jedne lokacije na drugu (nap. na drugi fakultet), ostaviti dovoljno vremena za to. Dovoljno vremena treba ostaviti timu za sjednice na kojima se razmjenjuju utisci, pripremaju sljedeći sastanci i raspravlja o povratnom odgovoru univerzitetu.

Druga opcija za organizaciju rasporeda posjete je sljedeća:

Umjesto posjeta fakultetima i drugim organizacionim jedinicama, sastanci bi mogli da se fokusiraju na tematske subjekte prevazilazeći univerzitetske jedinice. Tako na primjer, osim opšteg upoznavanja i susreta sa upravnim odborom, rektoratom itd. sastanci bi mogli da se organizuju oko sljedećih tema.

- Istraživanje i kvalitet: sastanak sa predstavnicima univerzitetskog odbora za istraživački rad, vodećim akademcima sa nekoliko fakulteta ili iz istraživačkih jedinica i budućim doktorima nauka. Obrazovanje i kvalitet: sastanak sa predstavnicima univerzitetskog odbora za nastavu, saradnici u nastavnom procesu, izabrani referenti za studentska pitanja i redovna studenti.
- Centralne administrativne službe: sastanak sa vodećim članovima univerzitetskog osoblja o odnosima između centralne uprave i decentralizovanih jedinica. Koja god opcija se izabere, raspored za preliminarnu posjetu mora da se unaprijed odredi preko za to određene osobe na univerzitetu i sekretara tima za evaluaciju. Osoba za ostvarivanje kontakata koja je izabrana od strane univerziteta će izvršiti neophodne dogovore oko preliminarne posjete, uključujući obezbjeđenje prevoza za tim za evaluaciju do i sa aerodroma, hotelske rezervacije i raspored sastanaka. Ta osoba, takođe, obezbjeđuje pločice sa imenom za sastanke, dijeli kratke biografije učesnika i informiše učesnike sa univerziteta o ciljevima preliminarne posjete uopšte i posebnog sastanka na kojem učestvuju.

Od preliminarne do glavne posjete: dodatna dokumenta

Kao rezultat preliminarne posjete, tim za evaluaciju će ukazati na jedan broj predmeta koje treba obraditi u kratkim dodatnim bilješkama u izvještaju o samoevaluaciji (oko pet stranica za svaki predmet).

Tim takođe može tražiti dodatna dokumenta o specifičnim predmetima (sistem finansiranja budžeta na primjer), interesantnim aspektima univerziteta ili slabim tačkama otkrivenim za vrijeme preliminarne posjete.

Molimo vas da pošaljete posebne izvještaje o evaluaciji i bilo koju drugu traženu informaciju svim članovima tima i sekretarijatu ovog programa u Briselu najmanje tri nedjelje prije glavne posjete tima za evaluaciju.

Glavna evaluacija (glavna posjeta tima za evaluaciju)

Period između preliminarne posjete i glavne posjete biće oko dva do tri mjeseca. Za vrijeme glavne posjete, zadatak tima za evaluaciju je da stekne dobro utemeljeno stanovište o strateškom kvalitetu poslovanja u instituciji kao cjelini. Ova procjena je spoljno gledište na instituciju - ali na osnovu dobrih informacija, pošto će evaluatori dobiti strukturalnu informaciju kroz samoevaluaciju i preliminarnu posjetu. Fokus glavne posjete koji više nije usmjeren na razumijevanje onoga što je specifično o ovom univerzitetu, već na istraživanje da li, kako i sa kakvim rezultatima su univerzitetske strateške politike implementirane kroz instituciju. Raspored posjete mora biti ugovoren između osobe za kontakt sa univerziteta i sekretara tima unaprijed.

Poslije glavne posjete evaluatora

Evaluatori će formulisati pisani izvještaj baziran na usmenom izvještaju prezentovanom na kraju njihove posjete. Nacrt izvještaja će biti dostavljen rektoratu u roku od mjesec dana od dana posjete. Rektorat mora reagovati na ovaj izvještaj sa stanovišta.

- činjeničnih grešaka

- i što je najvažnije, sa stanovišta korisnosti izvještaja za nastavak procesa na instituciji.

Odgovor institucije mora biti poslat sekretarijatu za izvođenje ovog programa koji će ga proslijediti predsjedavajućem tima. Zajedno sa timom za evaluaciju, predsjedavajući upotpunjuje dokument. Ovaj konačan izvještaj biće zvanično poslat rektoru univerziteta u

roku od tri mjeseca poslije glavne posjete, na taj način završavajući glavni proces evaluacije. Na ovom stepenu, može se reći, da se ovaj program završava i od univerziteta zavisi da li će koristiti ovaj izvještaj za poboljšanje sopstvenog rada. Ovaj program može pomoći u nastavku ovog procesa kao što smo spomenuli naprijed.

Evaluacioni izvještaj

Nakon sprovedene evaluacije, treba da uslijedi izvještaj o efikasnosti mjera osiguranja kvaliteta na datoj ustanovi. On obuhvata pregled faktora koji su prethodno kontrolisani, kao i preporuke za njihovo prilagođavanje ranije utvrđenim standardima. Zato se veoma često dijelovi evaluacionog izvještaja ugrađuju u strateška dokumenta razvoja pojedinačnih institucija visokog obrazovanja.

Nije rijetkost ni da se mišljenja studenata, kao konačnih konzumenata visokog obrazovanja, inkorporiraju u finalnu verziju izvještaja, gdje se smatraju operativnim preporukama koje ustanova treba pažljivo da analizira.

Od posebnog značaja je uključivanje eksperata iz oblasti privrede, administracije i same nastave, u oblikovanje finalne verzije izvještaja. Na taj način postiže se svestranost analize kvaliteta.

Javno evaluacijskog izvještaja je sljedeće diskutabilno pitanje. Javan izvještaj može da se negativno odrazi na upisnu politiku ustanove o kojoj je pisan, ali može da bude i preporuka kvaliteta. Tajnošću izvještaja u pitanje se može dovesti i transparentnost čitave procedure. Pojedine zemlje različito odlučuju o ovom pitanju: u Francuskoj i Belgiji izvještaji o sprovedenoj evaluaciji su javni, dok su u Njemačkoj samo za internu upotrebu.

Osim nastave, evaluira se i komponenta naučno-istraživačkog rada. Ovdje se evaluacija vrši na nekoliko različitih nivoa: na nacionalnom nivou, na nivou pojedinačnih ustanova, istraživačkih programa i, na kraju, na nivou pojedinačnih projekata. I ovdje se primjenjuju eksterni i interni tip evaluacije.

Follow-up procedura

Follow-up procedura obuhvata sve postupke koji imaju za cilj da provjere dokle se stiglo sa realizacijom mjera koje su preporučene u prethodnom evaluacijskom izvještaju. Ovaj vid kontrole vrši komisija koju formira sama ustanova, jer je jedino ona odgovorna za sopstvenu standardizaciju. Ovo je, ujedno, i mehanizam kojim svaka ustanova dokazuje svoju spremnost i odlučnost za uspostavljanje i osiguravanje kvaliteta u svom radu i djelovanju.

Kratak pregled procesa evaluacije

1. Registracija

Što se tiče procedure dobrovoljne evaluacije kao što je ova i inicijativu da se učestvuje u programu preuzima univerzitet u obliku registracije prezentovane od strane univerziteta ovom programu, slijedeći godišnji poziv članovima.

2. Samoevaluacija

Samoevaluacija je prvi korak u ovom procesu. Nju izvodi osoblje institucije nad kojom se vrši evaluacija. Kroz samoevaluativne izvještaje, tim za evaluaciju će dobiti opis i

analizu institucije. Dobra samoevaluacija osvjetljava snagu i slabosti, opasnosti i mogućnosti, i obezbjeđuje na taj način strateški kontekst za donošenje odluka u okviru institucije. U idealnim uslovima izvještaj o samoevaluaciji treba da rezultira specifičnim planom aktivnosti koji je detaljno interno razrađen. Na taj način, proces će podstaći instituciju da razmišlja o pristupima implementaciji promjene i uveće unutrašnji kvalitet kontrole poboljšanja koja su u toku kao i strateško planiranje i razvoj.

Krajnji cilj samoevaluacije je da omogući vlasništvo svim članovima institucije nad novonastalim poboljšanjima. To će pomoći instituciji u fazi implementacije. Da bi se uspješno postigao ovaj cilj bitno je da se dobro prouči proces samoevaluacije: dobar proces će donijeti dobre rezultate i za izvještaj i za implementaciju promjene. Po zahtjevu, ovaj program će pružiti podršku univerzitetima koji počinju proces samoevaluacije. Dodaci 5. i 6. pružaju dodatne informacije o ovoj temi. Sekretarijat ovoga programa u Briselu će sa zadovoljstvom uputiti zainteresovane institucije na susjedne univerzitete koji su učestvovali u programu.

3. Spoljašnja evaluacija

Spoljašnja verifikacija i savjet povećavaju pozitivne efekte institucionalne samoevaluacije. Njih sprovode oni koji vrše evaluaciju u okviru programa institucionalne evaluacije. Osim toga, funkcije tima za evaluaciju su i da:

- potvrde istinitost sadržaja izvještaja samoevaluacije,
- detaljno prouče unutrašnji kvalitet upravljanja institucijom,
- preporučite oblasti koje bi se mogle dalje razvijati i
- omoguće priliku za dijalog između evaluatora i univerziteta radi učvršćivanja sopstvenog znanja stečenog kroz procese evaluacije.

Program institucionalne evaluacije okuplja tim za evaluaciju koji je posebno određen za svaki univerzitet koji učestvuje u programu. Svaki tim se sastoji od tri rektora i sekretara univerziteta od kojih nijedan nije iz zemlje čiji se univerzitet ocjenjuje. Institucionalni program evaluacije ima za cilj da konstituiše timove koji bi uspostavili ravnotežu između različitih regionalnih i disciplinarnih pozadina, uzimajući u obzir profil univerziteta.

Pošto se napiše početni izvještaj o samoevaluaciji, evaluatori dva puta posjećuju univerzitet. (Preliminarna posjeta sekretara može se dogovoriti kao opcija ako univerzitet smatra da bi to moglo da olakša proces samoevaluacije).

Za vrijeme dvodnevne preliminarne posjete naročita pažnja posvećuje se uzajamnom razumijevanju:

- evaluatori testiraju njihovo razumijevanje univerziteta, njegovog zadatka, etosa i konteksta,
- univerzitetska zajednica se bliže upoznaje sa procesom i fokusom institucionalnog programa evaluacije.

Pitanja i teme koje su pokrenute za vrijeme preliminarne posjete obično vode bilježenju dodatnih primjedaba na izvještaj o samoevaluaciji koji je sastavio univerzitet.

Preliminarna posjeta predstavlja jednu od glavnih razlika između programa i drugih procedura evaluacije. Ona pomaže da se premosti kulturni jaz koji bi mogao da postoji između univerziteta i njegovih međunarodnih posjetilaca i otvori mogućnosti za nastavak pružanja podrške procesu evaluacije.

Poslije preliminarne posjete slijedi glavna posjeta (tri dana) čiji je zadatak da ispita kvalitet univerzitetskog strateškog menadžmenta. Evaluatori će potvrditi tačnost izvještaja o samoevaluaciji i bilo koji posebni dodatni izvještaj. Na osnovu onoga što su

saznali kao i na osnovu svog znanja o drugim univerzitetima u drugim zemljama, evaluatori će uspostaviti "dijagnozu" da bi mogli dati savjet univerzitetu. Posjeta se završava usmenim izvještajem, praćenim detaljnijom pisanom verzijom zaključaka.

4. Izvještaj o evaluaciji

Tim za evaluaciju piše izvještaj koji se šalje instituciji da ispravi neke činjenične greške. Glavna uloga ovog izvještaja je da obezbijedi instituciji i njenim glavnim rukovodiocima pisani dokument koji služi kao izvještaj o sadašnjem stanju te institucije i kao osnova za buduće razvoje i poboljšanja. Institucionalni program evaluacije ne štampa ovaj dokument ali podstiče univerzitet da to uradi.

5. Daljnji koraci: praćenje evaluacije

Slanjem izvještaja o evaluaciji, proces institucionalne evaluacije se završava. Za univerzitet, međutim, tada počinje pravi rad: diskusija i (kritička) implementacija opažanja i preporuka evaluatora može da počne. Ovaj program spreman je da pomogne univerzitetu u nastavljanju procesa na različite načine i informisaće instituciju o oblastima u kojima može da bude od pomoći.

Trenutno ovaj program nudi tri tipa nastavka procesa:

- trenutni nastavak, za univerzitete koji žele da imaju jednog ili dva eksperta na raspolaganju radi implementacije specifične aktivnosti,
- klub institucija koje su učestvovala u programu radi pomoći mreži institucija u okviru udruženja: članovi kluba će se sretati jednom godišnje za vrijeme godišnje skupštine ovog programa,
- praćenje evaluacije koja se zahtijeva u okviru nekoliko godina poslije početka evaluacije.

Agencije za evaluaciju

Evaluacijske agencije predstavljaju tijela, organizovana na različitim nivoima, koja preko svojih eksperata vrše eksternu evaluaciju. Njihov primarni zadatak je da koordinišu svim aktivnostima, planiraju vrijeme sprovođenja i rokove evaluacije, kao i da utvrde metodologiju i sadržaj i uspostave kontakt sa samim ekspertima.

U najvećem broju slučajeva (Francuska, Portugal, itd.), agencija je odgovorna samo za logistiku i nema mehanizam da sama pokrene inicijativu za sprovođenje evaluacije, da utiče na javnost izvještaja ili realizaciju preporuka nakon što je evaluacija realizovana.

Postoje, dakle, podijeljene nadležnosti između agencije i eksperata.

Ipak, na drugoj strani, postoje zemlje kao što su Danska i Holandija, gdje agencije igraju ključnu ulogu u evaluacijskoj proceduri, počevši od samog obučavanja eksperata i ustanova i određivanja polja evaluacije, preko izbora tehnike, sprovođenja, izrade i prezentovanja izvještaja, pa sve do praćenja rezultata koje je evaluacija proizvela. Ovdje evaluacija prestaje da bude jednokratni proces i postaje proces sa trendom stalnog razvoja i nadogradnje.

Praktični modeli

Prvi praktičan oblik sprovođenja evaluacije, karakterističan za Španiju i Belgiju, obuhvata isključivo akademsku evaluaciju, gdje se ne ulazi u stanje kvaliteta ostalih komponenti (opreme, sredstava, itd.), pošto on ne zavisi isključivo od same ustanove koja se evaluiira.

S druge strane, Danska i V. Britanija praktikuju evaluaciju svih predviđenih činilaca visokog obrazovanja. Samim tim, u proces vrednovanja moraju biti uključeni ne samo visokoobrazovni, već i eksperti iz oblasti preduzetništva, menadžmenta, tržišta rada, vlade i drugih.

Evaluacija visokoobrazovnih ustanova u Austriji i R. Irskoj sadrži elemente obje prethodno opisane procedure. Tako, evaluacija akademskih komponenti je striktno odvojen proces, ali ne isključuje i obavljanje evaluiranja i ostalih, neakademskih komponenti.

Svjetski regulator kvaliteta (WQR)

S obzirom na to da u svijetu postoji više agencija u oblasti evaluiranja visokoobrazovnih sistema i procesa (IAUP, INQAAHE, UNESCO), javila se potreba za formiranjem jedinstvenog tijela koje bi na jednom višem nivou objedinilo sve te agencije. Upravo sa tim ciljem stvoren je WQR.

AKREDITACIJA

Kao i evaluacija, i akreditacija ima za cilj kontrolu i osiguravanje kvaliteta prilikom uvođenja novih programa (ex ante steering), ali i redovno sprovođenje kontrole i nadzora nad kvalitetom već postojećih ustanova i njihovih programa (ex post steering).

Akreditacija tj. sertifikacija pojedinih studijskih programa sprovodi se nakon što se revizijom ustanovi da su zadovoljeni minimalni standardi za sadržaj i specijalizaciju, kao i za stručni značaj programa koji se uvodi i koherentnost i konzistentnost njegovog osnovnog koncepta.

Akreditacija je istovremeno proces i stanje. U načelu, proces je transparentan, formalan, eksteran i vremenski ograničen, a ustanovi u okviru koje se sprovodi donosi priznanje kvaliteta i stanje ravnopravnog tretmana sa ostalim akreditovanim ustanovama.

Isto tako, akreditacija je procedura koja se vrši redovno. Sprovode ju agencije koje i same podliježu procesu eksterne evaluacije.

Istorijat

Postupak akreditacije u visokom obrazovanju prvi put je počeo da se primjenjuje u SAD početkom XX vijeka. Osnovna ideja tadašnje akreditacije bila je uspostavljanje jednog opšteg reda i sistema u formiranju visokoobrazovnih ustanova, a kasnije će se ispostaviti da akreditacija zajedno sa evaluacijom ima direktan značaj u procjeni prednosti i nedostataka svake pojedinačne ustanove, što dalje studentima pruža mogućnost da u skladu sa svojim ličnim željama i potrebama odaberu ustanovu na kojoj će studirati. Takođe, još od samog početka funkcionisanja procesa akreditovanja, studentima je otvorena i mogućnost promjene ustanove na kojoj studiraju. Upravo sus studenti bili ti koji su dakle od samog početka imali ponajviše koristi od akreditacije. Američki model akreditacije i danas se smatra najsistematičnijim načinom provjere (ocjene) kvaliteta u visokom obrazovanju.

Za razliku od SAD, u Evropi je sve do osamdesetih godina prošlog vijeka visoko obrazovanje bilo pod relativno čvrstom kontrolom države. Država je bila ta koja je jedina

imala pravo da u skladu sa odgovarajućom zakonskom regulativom osniva visokoobrazovne ustanove i daje im pravo da dodjeljuju različite stepene akademskih zvanja. Samim tim, akreditacija i evaluacija, koja joj po pravilu prethodi, bile su sve donedavno nepoznanica za evropski kontinent na kome se za njima jednostavno nije osjećala potreba.

Vremenom, međutim, proširivanje autonomije univerziteta i posljedično jačanje uloge njihovog neposrednog rukovodstva, proizvelo je potrebu za vrednovanjem rada visokoobrazovnih ustanova, i to prvenstveno u pogledu racionalnog iskorištavanja i potrošnje raspoloživih resursa, ostvarivanja zacrtanih ciljeva i postizanja predviđenog kvaliteta programa i nastave.

Relativno novi momenti, kakvi su zasigurno proces globalizacije i razvoj novih tehnologija, postaju sastavni dio svih sfera života, pa tako i visokog obrazovanja, u zadnjoj deceniji prošlog vijeka. Tako, na evropskom tlu počinju da se osnivaju visokoobrazovne ustanove porijeklom iz vanevropskih zemalja, koje nude nove, za Evropu dotad nepoznate i drugačije studijske programe. Nadalje, učenje na daljinu predstavlja još jednu novinu koja nagovještava nagli razvoj transnacionalnog obrazovanja. Suočen sa ovim promjenama, veliki broj evropskih visokoobrazovnih ustanova traži uvođenje jasnih akreditacionih procedura koje bi postale sastavni dio njihove strategije za istupanje na međunarodnu scenu. U nedostatku ovakvih procedura, velik dio tehničkih univerziteta širom Evrope u početku je posegnuo za alternativnim rješenjem koje se ogledalo u angažovanju postojećih američkih agencija za koje su ovaj projekat i sprovele.

Danas u većini zapadnoevropskih zemalja postoje formirane nezavisne agencije za evaluaciju i akreditaciju, čiji je osnovni cilj da kroz sprovođenje redovne evaluacije od ranije akreditovanih ustanova, doprinesu poboljšanju kvaliteta obrazovnih programa. Nasuprot tome, osnovni trend u istočnoevropskim zemljama upravo je akreditacija visokoobrazovnih ustanova i rad ovakvih agencija najvećim dijelom zasad je usmjeren na nju.

Vrste akreditacije

Postoje dva osnovna tipa akreditacije:

1. Institucionalna, koja predstavlja priznavanje statusa ustanove u cjelini na osnovu definisane strukture upravljanja i ciljeva, vrše ju regionalne nevladine organizacije, a odnosi se i na državne i na privatne ustanove.
2. Profesionalna, koja podrazumijeva priznavanje obrazovnih programa i akademskih stepena u pojedinim oblastima studiranja, a vrše ju privatne agencije pod pokroviteljstvom profesionalnih organizacija.

Procedura

Akreditovanje svake ustanove odvija se u tri koraka:

1. Utvrđivanje standarda i kriterijuma koji će biti korišćeni pri akreditaciji (zasnovani su na mišljenju spoljašnjih eksperata, akademske zajednice i samih studenata),
2. Interna akreditacija (obuhvata samu evaluaciju i izradu evaluacionog izvještaja),
3. Eksterna akreditacija (vrši ju eksterno tijelo, čime se postiže potrebna nepristrasnost i analitičnost, a kao krajnji rezultat proizilazi finalni izvještaj sa preporukama).

Značaj akreditacije za studenta

Kvalitet studijskog programa koji se postiže i održava procedurom akreditacije kao i njegovo stalno prilagođavanje opštim promjenama u datoj branši i nastavnoj metodologiji uopšte, za studenta predstavlja srž samog nastavnog procesa.

Pomenute promjene ističu potrebu za što obimnijom i što svestranijom razmjenom informacija, a tako se unapređuje transferabilnost i mobilnost studenata, što u daljnjoj uzročno-posljedičnoj konstrukciji povlači i međusobno priznavanje studijskih perioda između pojedinih zemalja.

Značaj akreditacije za ustanovu

Akreditovana ustanova od neakreditovane ne razlikuje se samo po sertifikaciji (a samim tim i kvalitetu) programa, koja je svakako ključna, već i po nizu drugih karakteristika: ona je atraktivnija kako za domaće, tako i za strane studente, efikasnija je u pogledu birokratije i finansijskog poslovanja, ima bolju međunarodnu poziciju.

Internacionalizacija, multidisciplinarnost, autonomija i javnost rada (transparentnost) predstavljaju čvrstu bazu rada takve ustanove.

Značaj akreditacije za poslodavca

Uvođenjem akreditacije u sferu visokog obrazovanja, poslodavci dobijaju mogućnost pronalaska i zapošljavanja stručno orijentisanog i adekvatnog kadra, sposobnog za potpuno uključivanje u proces rada

Praktična iskustva

U jednom broju zemalja, poput Njemačke, agencije za akreditaciju uspostavlja država zajedno sa rektorskom konferencijom te zemlje. Takve agencije dalje djeluju kao nezavisne i partnerske.

S druge strane, u SAD postoji primjer da akreditacionu agenciju osniva univerzitetska asocijacija. U ovom slučaju rezultati akreditacije nisu pravno obavezujući, ali se među ustanovama razvija naglašen takmičarski duh.

Tamo gdje još ne postoje nacionalne i regionalne, niti djeluju evropske i globalne agencije, akreditacija može da se obavlja na bazi postojećih bilateralnih i međunarodnih sporazuma.

Instrument akreditacije studijskih programa relativno je nov u Evropi, ali je sve šire prihvaćen u zemljama koje su zvanično pristupile Bolonjskom procesu. Tako akreditacija

postaje filter koji onemogućava pojavu i razvoj na tržištu ustanova i programa sa nejasnim i nekompaktnim sadržajima i ciljevima, čime se u punoj mjeri postiže zaštita potencijalnih korisnika, odnosno, studenata.

KREDITNI SISTEM

PORIJEKLO

ECTS je uveden u okviru ERASMUS/SOCRATES programa između 1988. i 1995. godine. Osmišljen je kao pomoćno sredstvo za priznavanje kurseva studentima koji su bili uključeni u pomenuti program razmjene, a koje su odslušali na nekom drugom univerzitetu. U prvi mah, kao pilot program razvijen je paralelno na 145 evropskih univerziteta. Sa pojavom bolonjskog procesa, ECTS prerasta u jedan od osnovnih alata neophodnih za dostizanje nekoliko postulata Bolonjske deklaracije

DEFINICIJA

ECTS je jedinstveni sistem bodova koji se dodjeljuju pojedinim kursevima/modulima (kao i drugim oblicima savladavanja programa studija) koji omogućava:

- prepoznatljivost i poređenje programa i sadržaja,
 - prenos i akumulaciju stečenih bodova,
 - mobilnost studenata na evropskim univerzitetima,
- i tako doprinosi:
- transparentnosti planova i programa,
 - povećanju mogućnosti izbora za studente,
 - proširivanju međuuniverzitetske saradnje,
 - stvaranju evropskog obrazovnog prostora.

ECTS nije način za uniformisanje sadržaja, strukture ili ekvivalencije studijskih programa. Ove elemente regulišu same visokoškolske ustanove.

ECTS je kodeks dobre prakse koji obezbeđuje transparentnost i olakšava priznavanje (dijela) studija obavljenih na nekoj drugoj visokoškolskoj instituciji i neophodan je predušlov mobilnosti.

ECTS je teorijski sistem koji je uveden u praksu.

To je sistem dodjele i transfera akademskih kredita (bodova), kojeg je u okviru Erasmus programa u periodu 1988-95. eksperimentalno uvelo 145 univerziteta u zemljama EU i EFTA, i to u pet različitih oblasti studiranja: menadžment, hemija, istorija, mašinstvo, medicina (to je tzv. unutrašnji krug ustanova). U cilju priznavanja inostranih studija, prvenstveno privremenog studiranja na drugom univerzitetu, većina evropskih univerziteta uvela je ECTS (European Credit Transfer System). Ovim sistemom formirana je za sve univerzitete zajednička skala pomoću koje se u kreditima (bodovima) izražava radno opterećenje koje student mora da podnese da bi kompletirao pojedine studijske jedinice (predmete). Tako, najčešće, jedna godina studiranja donosi studentu 60 bodova. Ovim sistemom omogućeno je mjerenje i poređenje postignutih visokoobrazovnih rezultata i njihov transfer sa jedne ustanove na drugu.

ECTS može biti korišćen i u okviru jedne ustanove ili između ustanova u okviru jedne zemlje.

Jedan od osnovnih alata za izgradnju jedinstvenog prostora evropskog obrazovanja jeste ECTS - evropski sistem prenosa bodova, koji nacionalnim sistemima širom Evrope obezbeđuje, prije svega, transparentnost u odnosu na druge obrazovne sisteme, tržište rada i studente i omogućava efikasnu pokretljivost studenata i profesora na nivou Evrope.

Opšti principi i mehanizmi sistema ECTS prihvaćeni su širom Evrope i predstavljaju danas već univerzalan sistem za komunikaciju između akademskih institucija. Iako je polazna ideja u razvoju ovog sistema bila povećanje mobilnosti studenata u jedinstvenom evropskom prostoru visokog obrazovanja, iskustva su pokazala da uvođenje principa ECTS istovremeno podstiče svaku ustanovu i na reformu vlastitih obrazovnih programa, te na postizanje veće fleksibilnosti u obrazovnoj djelatnosti kao pretpostavke jedne šire lepeze izlaznih profila i na promjene u organizaciji nastave usmjerene ka povećanju efikasnosti studija. Pored osnovne ideje o prenosu bodova, danas se smatra da ovaj sistem treba da bude dograđen u smislu akumulacije bodova tokom studija (ECTAS), iako u ovom domenu još postoje određene dileme o opštim mehanizmima. Upravo su to razlozi koji podstiču visokoobrazovne ustanove na ubrzane pripreme za uvođenje sistema ECTS.

KLJUČNI ELEMENTI ECTS

ECTS se zasniva na tri ključna elementa:

1. Informacija (o instituciji, programu i postignuću studenta)
2. Međusobni ugovor institucija i studenta
3. Broj bodova = opterećenje studenta

MALI RJEČNIK ECTS

ECTS (European Credit Transfer System) - evropski sistem prenosa bodova/kredita osmišljen je kao jedinstven sistem koji omogućava lakšu prepoznatljivost i poređenje različitih obrazovnih programa na univerzitetima i drugim visokoobrazovnim ustanovama u zemljama Evrope. Sistem je zasnovan na bodovima koji izražavaju opterećenje studenta u savlađivanju određenog programa studija (60 bodova za akademsku godinu, 30 za semestar, 20 za trimestar). Primjena sistema ECTS u univerzitetskoj praksi doprinosi pokretljivosti studenata u evropskom prostoru visokog obrazovanja, uz mogućnost prenosa i akumulacije bodova stečenih u različitim ustanovama, pa time predstavlja i osnov kvalitetne međuuniverzitetske saradnje i studenata i nastavnika.

Credits - bodovi/kreditni ključni su element ECTS. Oni se dodjeljuju pojedinim kursovima/modulima/predmetima, kao i drugim oblicima savladavanja predviđenog programa studiranja (seminari, projekti, ispiti, rad na terenu, disertacije, itd.). Oni, nadalje, predstavljaju kvantitativno mjerilo ukupno uloženog rada studenta u savlađivanju predviđenog gradiva i dodjeljuju se studentima poslije uspješnog okončanja određenog programa.

Student workload - opterećenje studenta u savlađivanju određenog programa/predmeta/kursa predstavlja relativno mjerilo ukupnog rada studenta koji podrazumijeva vrijeme provedeno na nastavi (predavanja, vježbe, konsultacije), kao i vrijeme provedeno u pripremi za nastavu, radu na projektima i u izradi seminarskih i drugih radova, praksi i dr. Opterećenje se iskazuje putem brojčane vrijednosti (broj bodova) u odnosu na ukupno opterećenje tokom akademske godine (60 bodova).

Student Application Form - formular za prijavljivanje studenata za studije na drugoj visokoobrazovnoj ustanovi je dokument ECTS koji obuhvata osnovne podatke o studentu i matičnoj ustanovi. Prijava se popunjava uz konsultacije sa ECTS koordinatorom matične ustanove i uz nju se prilaže prijedlog ugovora o studiranju i prepis ocjena.

Learning Agreement - ugovor o studiranju na nematičnoj visokoobrazovnoj ustanovi predstavlja dokument kojim se definiše program studiranja za svakog studenta, a potpisuju ga student, matična ustanova i ustanova-domaćin. Ovim ugovorom obezbjeđuje se priznavanje sprovedenog programa na ustanovi domaćinu od strane matične ustanove. Sačinjava se kao preliminarni dokument i može se mijenjati tokom boravka studenta uz saglasnost svih potpisnika.

Transcript of Records - prepis ocjena je dokument koji ustanovi-domaćinu pruža detaljne podatke o prethodno realizovanom obrazovnom programu na matičnoj ustanovi (iskazanom i putem ECTS bodova za svaki položeni predmet/kurs) i postignutim rezultatima u njegovom savladavanju za studenta koji podnosi prijavu. Uspjeh studenta iskazuje se kako na bazi važećeg domaćeg sistema ocjenjivanja, tako i primjenom opšte sklae ECTS ocjena.

Information Package - informacioni paket/informator o studijima predstavlja vodič kroz program i pravila studija na određenoj visokoobrazovnoj ustanovi, koji daje kompletnu informaciju o obrazovnim profilima, predmetima/kursevima (obaveznim i izbornim) i sistemu studiranja. On obavezno mora da sadrži opis sadržaja predmeta, predviđenog opterećenja za njihovo savladavanje (izraženo ECTS bodovima) i detalje o sistemu polaganja ispita i načinu ocjenjivanja. Istovremeno, ovaj vodič zainteresovanim studentima i akademskom osoblju treba da pruži informacije o samoj ustanovi, uslovima života (smještaj, osiguranje, medicinska zaštita) i ostalim aktivnostima na određenom univerzitetu, fakultetu i njegovim odsjecima.

Diploma Supplement - dodatak diplomi je dokument koji se prilaže uz diplomu ili drugi dokument o završenom određenom stepenu studija (sertifikat, akademski stepen), s ciljem da pruži detaljniji uvid u nivo, prirodu, sadržaj studija, sistem i pravila studiranja na određenoj visokoobrazovnoj ustanovi. Ovaj dokument sačinjava nacionalna visokoobrazovna ustanova koja izdaje i diplomu, u skladu sa opštim modelom ovog dokumenta koji je usvojen na evropskom nivou.

Recognition of Diplomas/Qualifications - priznavanje diploma i kvalifikacija je postupak priznavanja određene kvalifikacije stečene u drugom ovbrazovnom sistemu, uz procjenu i utvrđivanje ekvivalenta diplome/akademskog zvanja/kvalifikacije u odnosu na domaći sistem i važeću domaću nomenklaturu.

KRATAK ISTORIJAT

Evropska zajednica kroz bolonjski proces promoviše međuuniverzitetsku saradnju kao moćno sredstvo za unapređenje kvaliteta obrazovanja, a mobilnost studenata i nastavnog osoblja predstavlja dominantan element te saradnje. Program Erasmus jasno pokazuje da studiranje u inostranstvu može biti naročito važno iskustvo, i to ne samo u smislu

upoznavanja drugih zemalja, ideja, jezika i kultura, već i kao važan element u ostvarivanju akademske i profesionalne karijere.

Priznavanje studiranja i diploma jeste preduslov za stvaranje otvorenog evropskog obrazovnog prostora u kojem se studenti i profesori mogu kretati bez prepreka. Upravo zbog ovih razloga razvijen je evropski sistem prenosa bodova.

To je u početku bio pilot projekat 144 evropska univerziteta u okviru programa Erasmus, u cilju unapređenja priznavanja u inostranstvu diploma i dijelova studija okončanih u matičnoj zemlji. Ubrzo, ECTS je prestao da bude samo pilot projekat, te je uključivanjem većeg broja evropskih univerziteta dobio mnogo širu evropsku dimenziju.

OSNOVNE KARAKTERISTIKE

ECTS je, prije svega, efikasan instrument za kreiranje transparentnosti programa koje nude visokoobrazovne ustanove i diploma koje izdaju. ECTS gradi mostove među ustanovama i time širi mogućnost izbora za studente. Sistem olakšava institucijama priznavanje rezultata studenata u savladavanju određenog programa studija putem upotrebe opšte prihvaćenih mjera - bodova/kredita i ocjena - i obezbjeđuje jedinstven pristup u tumačenju nacionalnih sistema visokog obrazovanja širom Evrope.

ECTS se zasniva na tri osnovna elementa:

1. na informacijama o visokoobrazovnoj ustanovi koje daju uvid u nastavne programe i druge opšte uslove i života i rada studenta potencijalnim partnerskim ustanovama i zainteresovanim studentima;
2. na informacijama o studijskom programu koji je student pohađao i njegovom uspjehu u savladavanju programa;
3. na međusobnom ugovoru između partnerske ustanove i studenta, čime se obezbjeđuje priznavanje programa studija koje je student uspješno okončao na određenoj ustanovi.

Upotreba ECTS bodova omogućava procjenu ukupnog opterećenja studenta prilikom savladavanja nekog dijela studijskog programa, ali ne i toga kako je student savladao to gradivo. Ocjene, izražene paralelno primjenom lokalnog načina ocjenjivanja i kao ECTS ocjene (prema dogovorenoj jedinstvenoj skali ECTS) predstavljaju mjerilo postignutog uspjeha.

ECTS BODOVI

ECTS bodovi predstavljaju numeričku vrijednost (između 1 i 60) koja se dodjeljuje predmetima/kursevima kako bi se opisao koeficijent opterećenja studenta prilikom savladavanja predviđenog gradiva. Oni oslikavaju kvantitet rada koji svaki predmet/kurs zahtijeva u odnosu na ukupnu količinu rada koja je potrebna da se završi cijela godina studija na određenoj ustanovi, tj. predavanja, praktični rad, seminari, konsultacije, rad na terenu, samostalno učenje - u biblioteci ili kod kuće - i ispite ili druge aktivnosti procjenjivanja postignutog uspjeha. Dakle, ECTS bodovi predstavljaju cjelokupan rad studenta, a ne samo vrijeme provedeno u nastavi.

Dodjeljivanje ECTS bodova

Prilikom izračunavanja broja bodova za određeni predmet/kurs, treba uzeti u obzir dva polazišta i standarda:

1. jedna akademska godina nosi 60 bodova, jedan semestar 30, a trimestar 20 bodova;
2. student prilikom studiranja radi (učestvuje na nastavi i konsultacijama, priprema se za nastavu, uči, priprema seminarske radove, projekte i sl.), kao i svaki drugi radnik, ne više od osam sati dnevno, pet dana u sedmici, tj. ukupno 40 sati sedmično.

Kvantitativna procjena opterećenja studenta u savladavanju određenog studijskog programa predstavlja jedan od najvećih izazova u primjeni sistema bodova, posebno ako se ovaj sistem primjenjuje u smislu akumulacije bodova tokom studija. Iako još ne postoji generalna saglasnost o kriterijumima ove procjene, sljedeći primjeri mogu da posluže u orijentacionoj procjeni i početnom sagledavanju moguće raspodjele bodova u okviru određenog nastavnog programa.

Na većini evropskih univerziteta semestar (nastava + ispitni rokovi + praznici) traje 22,5 sedmice, što pomnoženo sa 40 sati sedmično daje ukupno 900 sati. Broj bodova koji pripada jednom kursu u trajanju od jednog semestra (X) je direktno proporcionalan broju sati (Y) koje student provede na nastavi tog kursa, pripremajući se za nju, pišući referate, seminarske radove i sl. Na taj način može se postaviti sljedeća proporcija:

$$X : 30 \text{ bodova} = Y : 900 \text{ sati}$$

Primjer: Ako se jedan kurs sastoji od dva sata predavanja i dva sata laboratorijskih vježbi sedmično, a institucija uz konsultaciju studenata ocijeni da je za jedan sat predavanja prosječnom studentu potreban još jedan sat učenja, a za jedan sat laboratorijskih vježbi trebaju dva sata za pripremu i učenje poslije toga, onda do vrijednosti Y dolazimo na sljedeći način:

$$2 \text{ sata predavanja} \times 12 \text{ nedjelja} = 24 \text{ sata rada}$$

$$2 \text{ sata vježbi} \times 12 \text{ nedjelja} = 24 \text{ sata rada}$$

$$2 \text{ sata učenja za predavanja} \times 12 \text{ nedjelja} = 24 \text{ sata rada}$$

$$4 (2 \times 2) \text{ sata pripreme za vježbe i učenje poslije} \times 12 \text{ nedjelja} = 48 \text{ sata rada}$$

$$\text{Ukupno: } Y = 120 \text{ sati rada.}$$

Kada se primijeni prethodno pomenuta proporcija, dobije se vrijednost od četiri boda za ovaj kurs.

Kvantitativna procjena potrebnog individualnog rada studenta za uspješan završetak određenog programa je nesumnjivo najteži dio u primjeni cjelokupne procedure. Ona zavisi od naučne discipline i složenosti predviđenog programa. Pri tome, treba imati u vidu vrijeme potrebno za sakupljanje i odabiranje materijala u vezi sa temom i predmetom, za čitanje materijala, pripremu pismenog i usmenog dijela ispita, pisanje seminarskog (ili završnog) rada, nezavisni rad u laboratoriji. U procjenama je korisno primijeniti i globalna pravila o vremenu potrebnom za savladavanje pisanog teksta:

- student prve godine može da pročita 4-5 stranica za jedan sat, ukoliko pisani tekst nije previše kondenzovan i/ili složen; ova procjena odnosi se na pripremu usmenog ili pismenog ispita, seminarskih i drugih radova;
- za studente viših godina studija broj stranica po satu iznosi 6-7;
- za pisanje jednog teksta (seminarski, završni rad, itd.); potrebno je vrijeme koliko i za savladavanje 50 stranica teksta (monografije, naučni radovi, članci).

Proračun opterećenja studenta može se svesti i na školsku godinu studija. Ako se prihvati prosjek od 40 radnih nedjelja tokom jedne školske godine i opterećenje od 40 sati sedmično, tada se dobije ukupno 1600 sati rada studenta tokom jedne školske godine. S obzirom na to da jedna školska godina nosi 60 bodova, proizilazi da jedan bod odgovara približno 27 radnih sati.

Student može da izabere kurseve u jednom semestru, uz konsultaciju sa koordinatorom matične ustanove koji je zadužen za rad sa studentima, tako da se u načelu uklapi u 30 bodova po semestru. Uzimanje više ili manje kurseva, pa time i bodova, dozvoljeno je jedino uz odobrenje koordinatora na njegovoj ustanovi.

Korišćenje decimala u bodovanju (npr. 1,82 bodova) treba izbjeći ili barem ograničiti na polovinu boda. Iako korišćenje decimala u bodovanju može biti matematički tačno, to može da stvori probleme jer većina ustanova ne smatra da je potrebna takva preciznost u dodjeljivanju bodova.

U modularnim programima u kojima svi kursevi nose istu težinu, ili tamo gdje postoji sistem bodovanja koji se zasniva na radu studenta, potrebno je izvršiti konverziju. Na primjer, norveški sistem je modularan i zasniva se na bodovima, sa 20 bodova po godini studija. Da bi se norveški bodovi konvertovali u ECTS, potrebno je samo pomnožiti njihovu vrijednost sa tri i dobija se ekvivalentna vrijednost u ECTS bodovima.

Za ostale sisteme bodovanja koji se zasnivaju samo na vremenu provedenom u nastavi konverzija u ECTS moguća je pod uslovom da se uračunaju i ostali pomenuti aspekti rada studenta.

Ponekad se susreće nejednaka raspodjela koeficijenata opterećenja među semestrima u okviru jedne godine studija, no ovo ne bi trebalo da predstavlja veći problem ukoliko godina ukupno nosi 60 bodova. Ukoliko je takva situacija, napomena u informatoru spriječiće iznenađenja za studente koji sastavljaju program studiranja u inostranstvu koji uključuje kurseve različitih godina studija.

Opšta filozofija ECTS je omogućavanje fleksibilnosti i to se dosljedno primjenjuje i u slučaju dodjeljivanja bodova. Na institucijama ostaje da pokažu dosljednost u dodjeljivanju bodova sličnim studijskim programima.

Prema dosadašnjoj praksi, raspodjela ECTS bodova može se vršiti na dva načina:

1. polazeći od opterećenja studenta na određenom predmetu/kursu (odozdo na gore);
2. prema ukupnom opterećenju studenta za završetak cijelog programa (odozgo na dole).

Prema prvom načinu raspodjele bodova, središnje mjesto zauzima konkretan predmet/kurs kojem se dodjeljuju bodovi, nezavisno od ostalih kurseva u okviru programa. U tome je i najveći nedostatak ovog metoda raspodjele bodova - nejasno je kakav je položaj određenog predmeta/kursa u odnosu na druge, kao i na opšti plan studija. Često se događa da predmetni nastavnik precijeni ili potcijeni svoj predmet, što direktno utiče na procjenu potrebnog rada studenta. Praksa je pokazala da je drugi metod daleko bolji, iako možda na prvi pogled komplikovaniji. Polazna osnova ovog pristupa je cjelokupan nastavni program određenih studija, pri čemu se krajnji rezultat nastavnog procesa definiše na tri nivoa:

- na nivou cjelokupnog programa na osnovu kojeg student dobija zvanje;
- na nivou svake godine studija u okviru tog programa;
- na nivou svakog predmeta/kursa/modula.

Pod pojmom krajnji rezultat nastavnog procesa podrazumijeva se stečeno znanje, analitičke vještine, praktične vještine, itd. U sljedećem koraku vrši se procjena koliko je vremena potrebno da bi se postigao svaki od navedenih krajnjih rezultata nastavnog procesa. Proračun se zasniva na pretpostavci šta jedan prosječan student može da uradi za određeno vrijeme. U slučaju da se ovaj proračun ne poklapa sa raspoloživim vremenom, neophodno je načiniti kompromis između nivoa znanja i vještina prema predviđenim krajnjim rezultatima nastavnog procesa, s jedne strane, i raspoloživog vremena, s druge strane. To znači da će se najvjerojatnije morati prilagoditi krajnji rezultat nastavnog procesa i realnije procijeniti ukupno trajanje studija za prosječnog studenta. Ukoliko se ovaj proces izvede na pravi način, znaće se koliko je vremena dovoljno za svaki predmet/kurs/modul i koliki broj bodova se tim jedinicima dodjeljuje.

MODULARIZACIJA NASTAVE

U nekim obrazovnim sistemima programi studija podijeljeni su na cjeline - module. Cilj modularizacije nastave je bolje profilisanje nastavnih sadržaja i njihovo povezivanje usmjereno ka postavljenim ciljevima ukupnog nastavnog programa. U široj tematskoj oblasti bitnoj za određenu završnu kvalifikaciju, moduli obuhvataju blokove nastave i drugih aktivnosti studenata (praktična nastava, terenski rad, rad na projektima, seminarski radovi) usmjerenih ka sticanju specifičnih znanja i vještina. Postoji više nivoa modularizacije nastave, pri čemu je modul uvijek jedan zatvoreni dio neke cjeline (predmeta, grupe predmeta ili cijelog obrazovnog profila). Načini modularizacije nastave veoma su različiti i ne mogu se dati opšte preporuke. U nekim slučajevima modularizacija podrazumijeva grupisanje manjih nastavnih cjelina iz određene oblasti, a u drugim podjelu velikih blokova nastave na manje cjeline, pri čemu je jedan od ciljeva i postizanje ravnomjernije raspodjele opterećenja studenata tokom studija. Moduli mogu biti obavezni i izborni, poželjno je da nose približno isti broj ECTS bodova, a njihovim kombinovanjem može se obezbijediti raznovrsnost izlaznih profila.

NAJČEŠĆA PITANJA PRI UVOĐENJU ECTS

Kojim kursevima bi trebalo dodijeliti ECTS bodove?

ECTS bodove trebalo bi dodijeliti svim kursevima - obaveznim i izbornim. Bodove treba dodijeliti i radu na projektima (naučnim i stručnim), radovima, disertacijama i

praktičnom radu, ukoliko su ove aktivnosti sastavni dio programa, kako na osnovnim tako i na postdiplomskim studijima.

Da li ECTS bodovi određuju nivo ili težinu kursa?

Ne. Nivo kursa ne može biti određen ECTS bodovima. Kurs koji je napredniji ili na višem nivou ne mora da nosi više ECTS bodova od kursa nižeg nivoa. U sistemu ECTS nivo kursa opisan je u informacionom paketu institucije. Tu su navedeni ciljevi kursa, metode predavanja i učenja koji se koriste, način ocjenjivanja i opis sadržaja kursa. Ovi elementi se po potrebi dopunjuju u kontaktima među profesorima. Sve ovo pomaže studentu i koordinatoru matične ustanove da procijeni podesnost određenog kursa za prenos i nivo na kojem će biti priznat u programu u matičnoj ustanovi.

Da li su ECTS bodovi u direktnoj vezi sa časovima nastave?

U najjednostavnijem slučaju - da, ali treba ponovo naglasiti da se ECTS bodovi ne zasnivaju samo na časovima nastave (predavanja, seminari, vježbe, konsultacije), već na kompletnom radu koji ta nastava inicira. Kada se kurs od godinu dana na ustanovi sastoji samo iz tradicionalnih predavanja, konsultacija i ispita, veoma je vjerovatno da je obim nastave u direktnoj vezi sa radom studenta, pa i sa ECTS bodovima kursa. Priroda ovog odnosa može da se mijenja kako se kurs razvija; ovo će biti očigledno ako uzastopne godine kursa imaju različit zbir sati nastave, a pri tome bi svaka godina trebalo da nosi zbir od 60 bodova. Susjedne ustanove koje podučavaju studente različitih sposobnosti mogu da izaberu različite strategije podučavanja. Jedna ustanova, na primjer, može da organizuje kurs od pet bodova u 24 sata predavanja, 6 sati konsultacija, 30 sati pripreme za nastavu i 60 sati učenja prije ispita, dok druga ustanova može isti kurs da organizuje u 24 sata predavanja, 36 sati konsultacija, 60 sati pripreme za nastavu i 30 sati učenja. Objekti ustanove postižu uporedive rezultate sa istim koeficijentom opterećenja i dodjeljuju isti broj ECTS bodova, iako su im rasporedi časova nastave veoma različiti.

Različiti tipovi nastave (predavanja, eksperimentalni rad, vježbe, terenski rad) podrazumijevaju različit rad i angažman studenta, pa time i njihov tretman u izračunavanju ukupnog opterećenja mora biti različit. Na primjer, jedan sat rada u laboratoriji mogao bi se vrednovati kao četvrt ili pola sata predavanja, u zavisnosti od prakse ustanove. Kada je rad na projektu većim dijelom samostalan, treba poći od procjene koje je vrijeme u toku godine potrebno da se uz puno radno vrijeme projekat završi, to jest treba razmišljati u nedjeljama, a ne u satima.

Da li se izbornim kursevima dodjeljuju bodovi?

Kao što je rečeno, izbornim kursevima moraju se dodijeliti bodovi na isti način kao i obaveznim kursevima. Ono što je izborni kurs na jednoj ustanovi, može biti obavezan na drugoj. Na nekim ustanovama izborni kursevi nisu dio redovnog programa studija, već mogu da budu dodatna aktivnost. Ovakvim kursevima dodjeljuju se bodovi kao da su dijelovi redovnog programa.

Problem procjene formalne dužine studija

U nekim visokoobrazovnim sistemima prosječno vrijeme koje je studentima potrebno da završe studije duže je od propisanog trajanja studija. ECTS bodove uvijek treba dodjeljivati propisanoj dužini studija, a ne prosječnom vremenu koje je lokalnim studentima potrebno da bi te studije završili.

Na nekim ustanovama studentima je dozvoljeno da ispite podijele u više ispitnih rokova ili da ih odlože dok ne budu sigurni da će ih uspješno položiti. Gostujući studenti obično ne mogu da koriste ove pogodnosti, budući da svoje obaveze moraju da ispune na vrijeme, kako bi mogli da nastave školovanje na matičnoj ustanovi u sljedećem semestru ili godini. U informatoru treba jasno naznačiti ovakve situacije, u kojima bi gostujući student mogao biti u nepovoljnijem položaju u odnosu na lokalne studente, što bi moglo da mu oteža postizanje uspjeha i dobijanje bodova. Tako bi student i koordinator mogli da sačine realan program koji gostujućeg studenta neće dovesti u nepovoljan položaj na ispitima.

Koja je razlika između dodjele bodova kursevima i dodjele bodova studentima? ECTS bodovi namijenjeni su kursevima, ali student dobija bodove samo ako uspješno završi kurs, prema važećim kriterijumima na ustanovi gdje kurs pohađa. Drugim riječima, studenti ne dobijaju ECTS bodove samo za pohađanje nastave ili zbog boravka u inostranstvu ili na drugoj domaćoj ustanovi. Oni moraju položiti ispite prema propisima ustanove domaćina i time ispuniti ciljeve kursa koje propisuje program ustanove.

Proces procjene uspješnosti studenta na pojedinim predmetima može da ima različite oblike: završne ili parcijalne, pismene i/ili usmene ispite, ocjene pismenih radova ili projekata u toku kursa, testove za provjeru znanja tokom nastave, prezentacije na seminarima i dr; ovakve informacije trebalo bi da se nalaze u informacionom paketu ustanove.

Šta se dešava u slučaju da gostujući student ne može da izađe na ispit?

Neki programi sastoje se od kurseva koji traju duže od jedne školske godine, uz različite prateće aktivnosti (seminarski radovi, kolokvijumi i sl.) čije uspješno okončanje predstavlja predušlov za izlazak na ispit. Takav sistem može uzrokovati probleme gostujućim studentima koji su proveli jedan semestar ili godinu na ustanovi domaćina. Oni bi samo mogli da učestvuju u nastavi tog kursa, ali ne i da dobiju osjenu i prateće ECTS bodove.

Ustanove u ovoj poziciji, ako žele da koriste ECTS, mogu da prilagode svoje programe gostujućem studentu. U slučaju da zadrže status ljuo, preporučuje se prilagodavanje u smislu dodjeljivanja ECTS bodova različitim dijelovima kursa i organizovanju ispitivanja za pojedine dijelove kursa.

Dugoročno rješenje ovog problema jeste da ustanove koje uvode ECTS prilagode koncept nastave tako što bi višesemestralne kurseve podijelile na više jednosemestralnih.

Problem različitog sadržaja i obima ispita na matičnoj i ustanovi domaćinu

Kao što je već rečeno, puno priznavanje podrazumijeva ne samo to da period studiranja na drugoj ustanovi zamjenjuje uporedan period studiranja na matičnoj ustanovi, već i to da ispiti položeni na drugoj ustanovi zamjenjuju ispite na matičnoj. Iskustva programa Erasmus i ECTS pokazuju da je većina ustanova u mogućnosti da garantuje svojim studentima potpuno priznavanje. Ponekad, matični ispiti pokrivaju širi opseg predmeta i ne mogu biti formalno zamijenjeni. U tim slučajevima matična ustanova mora studentu da pruži garanciju da će ispiti položeni na domaćoj ustanovi biti uzeti u obzir na najbolji mogući način, npr. izuzimanjem odgovarajućeg dijela gradiva pri polaganju završnog ispita na matičnoj ustanovi.

PRENOS ECTS BODOVA

Matična ustanova i ustanova domaćin pripremaju i razmjenjuju prepise ocjena i drugih podataka za svakog studenta koji odlazi da studira na nematičnoj ustanovi u zemlji ili inostranstvu i pri tome koristi ECTS prije i poslije perioda studiranja na nematičnoj ustanovi.

Student ima pravo da dobije prepis ocjena za svoje potrebe. Matična ustanova priznaje broj bodova koje su njeni studenti stekli na partnerskoj ustanovi u zemlji ili inostranstvu, tako da bodovi za položen predmet/kurs zamjenjuju bodove predviđene od strane matične ustanove. Ugovor o učenju studentu unaprijed daje garanciju da će bodovi za odobren program studija biti preneseni.

Šta se dešava u slučaju neuspjeha na ispitu?

Dodjeljivanje bodova je odgovornost ustanove domaćina i studenti se ponekad vrate kući sa nešto manje bodova nego što su očekivali. Ako ustanova domaćin nudi sopstvenim studentima drugu šansu prilikom procjenjivanja znanja, gostujući student bi trebalo da iskoristi tu mogućnost. Kada to nije moguće, pitanje daljnjeg napredovanja studenta ostaje na matičnoj ustanovi, u skladu sa njenim pravilima. Uvijek postoji mogućnost da student u sljedećem semestru nadoknadi broj bodova nekim drugim kursom, kako bi mu konačan zbir bodova na kraju studija bio maksimalan.

U slučaju ozbiljnijeg neuspjeha student bi trebalo da ponovi period studiranja na matičnoj ustanovi, produžavajući svoje studije. Bodove iz kurseva u kojima je student bio uspješan svakako bi trebalo da budu preneseni.

ECTS KOORDINATORI

U sistemu ECTS, koordinatori imaju vrlo važnu ulogu. Univerziteti koji koriste ECTS imenuju univerzitetskog ECTS koordinatora i po jednog ECTS koordinatora za svaki odsjek ili fakultet na univerzitetu. Njihov zadatak je da se bave administrativnim i akademskim aspektima ECTS i da savjetuju studente. Zadaci koordinatora u sprovođenju ECTS navedeni su u opštim crtama, ali oni mogu biti različiti od univerziteta do univerziteta. Ustanova sama odlučuje o podjeli nadležnosti između koordinatora i drugog osoblja koje se bavi međuniverzitetskom saradnjom.

Zadaci univerzitetskog ECTS koordinatora

Opšti zadaci ECTS koordinatora na nivou univerziteta su:

- briga o tome da univerzitet sprovodi ECTS u skladu sa opštim principima i prihvaćenim mehanizmima ECTS;
- promocija ECTS na univerzitetu i van njega, npr. U međunarodnim programima saradnje;
- omogućavanje sprovođenja ECTS na univerzitetu i pružanje podrške koordinatorima po odsjecima;
- informisanje studenata o mogućnostima koje pruža ECTS;
- koordinacija rada koordinatora po odsjecima u pripremi, izradi informacionih paketa i njihovoj distribuciji partnerima.

Zadaci ECTS koordinatora na nivou fakulteta i odsjeka su:

Koordinator odsjeka je osoba za kontakt sa studentima i nastavnim kadrom unutar odsjeka ili fakulteta i ima zadatak da se bavi praktičnim i akademskim aspektima primjene ECTS, kao što su:

- informisanje studenata o praktičnim detaljima ECTS, npr. Obezbeđivanje informacionih paketa sa partnerskih ustanova;
- pomoć studentima pri popunjavanju prijave o studiranju, priprema ostalih dokumenata ECTS (ugovor o učenju, prepis ocjena), sprovođenje procedure priznavanja ECTS bodova, itd;
- komunikacija između matične ustanove i ustanove domaćina pri razmjeni prijava za studiranje i diskusiji o mogućem programu studiranja (izbor predmeta, trajanje programa), kao i u razjašnjavanju detalja u vezi sa uslovima studiranja na drugoj ustanovi;
- informisanje kolega na odsjeku o primjeni ECTS u dodjeljivanju kredita pojedinačnim predmetima/kursevima na odsjeku ili fakultetu;
- priprema segmenta informacionog paketa koji se odnosi na odsjek/fakultet na kojem je koordinator.

I univerzitetski i koordinatori po odsjecima imaju zadatak da pomognu u uključivanju gostujućih studenata kako u obrazovne programe na njihovoj ustanovi, tako i ukupan život i rad na univerzitetu. Kroz stalne kontakte sa svojim studentima koji studiraju na nekoj drugoj ustanovi koordinatori brinu o njihovom napredovanju u studijima i pomažu u rješavanju drugih pitanja boravka i rada studenata.

DOKUMENTI ECTS

Studentska prijava

Nakon što je student odabrao ustanovu domaćina, pregledao informacioni paket i konsultovao ECTS koordinatora na matičnoj ustanovi, on popunjava odgovarajuću prijavu. Da bi popunio prijavu, student mora da ima jasnu predstavu o tome kakav program studija želi da prati na ustanovi-domaćinu i da se o tome konsultuje sa koordinatorima za ECTS matične ustanove na nivou katedre/odsjeka i fakulteta.

Student, takođe, može u svojoj prijavi da navede drugu ili treću opciju za ustanovu domaćina, za slučaj da prvi izbor ne bude prihvaćen. U tom slučaju student će, uz odobrenje koordinatora, morati da pripremi poseban ugovor o učenju za svaku predloženu ustanovu.

Ugovor o učenju

Kada se student, matična ustanova i ustanova domaćin dogovore o programu studija u inostranstvu, one potpisuju ugovor o učenju koji se prilaže uz prijavu. Ovaj ugovor, koji opisuje program studija u inostranstvu, mora biti prihvaćen i potpisan prije odlaska studenta na drugu ustanovu. Pravilna i uspješna primjena ugovora o učenju od vitalnog je značaja za ECTS.

Student se u ugovoru o učenju saglašava da prihvata studije u inostranstvu kao integralni dio svojih studija.

Matična ustanova studentu garantuje da će u potpunosti priznati kurseve koji su navedeni u ugovoru. Ustanova bi posebnu pažnju trebalo da posveti tome ko će u njeno ime potpisati ugovor. Poželjno je da ustanova studentu dostavi pisani dokument gdje je precizirano na koji će se način izvršiti priznavanje kurseva, na primjer, koji kursevi će se smatrati završenim na ustanovi-domaćinu. Ako će program studija biti samo djelimično priznat, to mora biti navedeno u ugovoru.

Ustanova domaćin potvrđuje da je program studija prihvatljiv i da se ne kosi sa njenim pravilima. Međutim, u slučaju da termini održavanja pojedinih kurseva nisu poznati u vrijeme potpisivanja ugovora, postoji mogućnost da se neki kursevi poklapaju u konačnom dnevnom rasporedu. Slično tome, moguće je da se ne zna da li će se dovoljno studenata prijaviti za kurseve za koje postoji minimalna kvota studenata. U slučaju kurseva na kojima postoji ograničenje broja studenata, ustanova prilikom potpisivanja ugovora o učenju garantuje mjesto na kursu pod uslovom da je ono u vrijeme potpisivanja slobodno.

Primjerak potpisanog ugovora o učenju trebalo bi da bude dat svim stranama, matičnoj ustanovi, ustanovi domaćinu i studentu.

Promjene u ugovorenom programu studija

Studenti će, po dolasku na drugu ustanovu, iz različitih razloga možda morati da mijenjaju ugovoreni program studija: preklapanja u dnevnom rasporedu, neprikladnost izabranih kurseva (po nivou ili sadržaju) i slično. Zbog toga obrazac ugovora o učenju dozvoljava promjene u prvobitno ugovorenom programu studija. Sve tri strane moraju biti saglasne sa promjenama da bi puno priznanje svih kurseva pohađanih na drugoj ustanovi bilo zagarantovano. Važno je da student zna da konačni izbor kurseva i programa studija mora biti odobren od strane obje ustanove kako bi bio priznat u potpunosti. Promjene u prvobitnom programu studija biće navedene na poledini ugovora o učenju i potpisane od strane studenta i koordinatora obje ustanove.

Mora se naglasiti da bi promjene u prvobitnom programu studija trebalo izvršiti u relativno kratkom periodu po dolasku studenta na ustanovu domaćina. Primjerak novog ugovora o učenju trebalo bi da bude proslijeđen studentu i koordinatorima na obje ustanove.

Ponekad je neophodno da ustanove obezbijede druge dokumente u skladu sa vlastitim važećim pravilima. Preporučuje se, međutim, da ustanova primjenjuje istovjetan obrazac za studentske prijave za sve ili barem za većinu partnerskih ustanova.

Prepis ocjena i drugih podataka

Prenos bodova između matične ustanove i ustanove domaćina se u ECTS sistemu ostvaruje razmjernom dokumenta koji se naziva prepis ocjena.

Prepis ocjena predstavlja dokument koji daje informacije o ukupnom opterećenju studenta u toku savladavanja određenog studijskog programa i o postignutom uspjehu. Svaki predmet/kurs koji je student uspješno savladao naveden je u prepisu ocjena, uz prateće podatke o stečenim ECTS bodovima i odgovarajućim ocjenama, prikazanim paralelno prema lokalnom sistemu ocjenjivanja i ECTS skali ocjenjivanja. Kombinacija ECTS bodova i dobijenih ocjena daje uvid i u kvantitet rada pri savladavanju određenog programa i u postignuti uspjeh studenta. Ovjeren prepis ocjena dostavlja se svim uključenim stranama, matičnoj ustanovi, ustanovi domaćinu i studentu.

Prepis ocjena studenata koji napuštaju matičnu ustanovu kako bi u određenom periodu studirali u inostranstvu ili na nekoj drugoj domaćoj visokoobrazovnoj ustanovi, treba da sadrži detaljan opis prethodnog studiranja i prilaže se uz studentsku prijavu koja se šalje ustanovi domaćinu. Neki podaci koji nisu dostupni u momentu slanja prijave mogu se i naknadno dostaviti (ocjene za tekuću godinu studija i sl.). Dostavljanje prepisa ocjena kao kvalitativnog i kvantitativnog mjerila prethodnog rada studenta olakšava postupak prijema na drugu ustanovu i olakšava ECTS koordinatorima ustanove domaćina da odrede da li je nivo predmeta/kurseva predloženih u prijavi odgovarajući i da li su ispunjeni i drugi preduslovi za uključenje studenta u određeni studijski program.

Prepis ocjena sa ustanove domaćina je glavni dokument koji obezbjeđuje priznavanje i prenos stečenih ECTS bodova pri povratku studenta na matičnu ustanovu ili u slučaju nastavka studija na nekoj drugoj ustanovi domaćinu. Postoji mogućnost da student završi studije i stekne diplomu na ustanovi domaćinu, pri čemu prepis ocjena predstavlja dragocjenu podlogu za procjenu prethodno stečenih znanja i ispunjenosti drugih uslova.

Treba naglasiti da prepis ocjena predstavlja sastavni dio i dodatka diplomi, dokumenta koji doprinosi lakšem priznavanju i procjeni stečenih kvalifikacija, kako u akademskoj javnosti, tako i na tržištu rada.

Ponekad je neophodno da ustanove obezbijede i druge vrste prepisa ocjena ili odgovarajuće dokumente u skladu sa specifičnim institucionalnim ili nacionalnim propisima o priznavanju diploma i kvalifikacija. Ustanove koje koriste ECTS skalu ocjenjivanja imaju slobodu da primjenjuju svoju verziju prepisa ocjena pod uslovom da ona sadrži ključne elemente postavljenog modela. Dodatni podaci, kao što su prolaznost i prosječne ocjene na određenim ispitima, takođe su korisni za procjenu ukupnog uspjeha studenta.

ECTS skala ocjenjivanja

ECTS predstavlja podlogu za priznavanje studija u inostranstvu upravo zato što nudi jedinstvenu osnovu „mjerjenja“ i poređenja uspjeha studenata. ECTS skala ocjenjivanja razvijena je kao način jedinstvenog prikaza postignutog uspjeha studenata, čime se u dobroj mjeri prevazilaze izrazite razlike u sistemima ocjenjivanja u evropskim zemljama. Iskustvo u dosadašnjoj primjeni ECTS ukazuje da je upravo adekvatan sistem prenosa ocjena jedan od ključnih problema studenata koji učestvuju u razmjeni.

ECTS skala ocjenjivanja sačinjena je sa ciljem da pomogne ustanovama u adekvatnoj procjeni i prenosu ocjena dobijenih na nekoj drugoj ustanovi i u drugom sistemu

ocjenjivanja. Svaka visokoobrazovna ustanova sama odlučuje o načinu „prevođenja“ sopstvenih ocjena na ECTS skalu, koristeći pri tome opšte uputstva koja će biti prikazana. Pri tome treba naglasiti da ECTS ocjena ne zamjenjuje lokalnu ocjenu, s obzirom na to da se rezultati postignuti na ispitima iskazuju na oba načina.

Evropska „pomoćna“ skala ocjenjivanja

Iz mnogih diskusija vođenih tokom razvoja ECTS sistema zaključeno je da bi se prenos ocjena mogao uspješno sprovesti uz primjenu „pomoćne“ skale koja bi bila razumljiva u svim evropskim zemljama. Koncept „pomoćne“ skale zasnovan je na sljedećim pretpostavkama:

- skala je dovoljno definisana kako bi sve ustanove mogle da ju koriste za utvrđivanje ekvivalentne ECTS ocjene za svoje predmete/kurseve;
- ECTS ocjena daje dodatne podatke uz ocjenu ustanove, ali ju ne zamjenjuje;
- ECTS skalu ocjenjivanja razumiju druge ustanove, koje zatim mogu da daju odgovarajuću ocjenu na sopstvenoj skali svim studentima sa ECTS ocjenama.

Drugim riječima, „pomoćna“ skala povećava transparentnost sistema ocjenjivanja, ali istovremeno ne predstavlja smetnju niti eliminiše dalju primjenu skala ocjenjivanja prisutnih u praksi različitih zemalja.

U razvoju modela jedinstvene ECTS skale ocjenjivanja razmatrane su varijante zasnovane na strogo numeričkim vrijednostima, kao i one pretežno kvalitativnog karaktera, zasnovane na interpretaciji ključnih riječi kao što su „dovoljan“, „dobar“, „odličan“, itd. Međutim, nijedan pristup sam po sebi nije davao zadovoljavajuće rezultate, pa je ECTS skala ocjenjivanja zasnovana na kombinaciji ključnih riječi i numeričkih vrijednosti.

ECTS skala ocjenjivanja (ECTS grading scale)

Ocjena A (10% studenata) - Odličan (izuzetan uspjeh sa neznatnim greškama)/Excellent (outstanding performance with only minor errors);

Ocjena B (25% studenata) - Vrlo dobar (iznad prosjeka, ali sa ponekom greškom)/Very good (above the average standard but with some errors);

Ocjena C (30% studenata) - Dobar (uopšteno dobar rad, ali sa dosta grešaka)/Good (generally sound work with a number of notable errors);

Ocjena D (25% studenata) - Zadovoljavajući (solidan, ali sa značajnim nedostacima)/Satisfactory (fair but with significant shortcomings);

Ocjena E (10% studenata) - Dovoljan (zadovoljava minimalne kriterijume)/Sufficient (performance meets the minimum criteria);

Ocjena FX - Nedovoljan (potreban dodatni rad za uspješno okončanje)/Fail (some more work required before the credit can be awarded);

Ocjena F - Nedovoljan (potrebno znatno više rada)/Fail (considerable further work is required).

Opredjeljenje za određeni broj nivoa na ECTS skali uvijek predstavlja kompromis. Manji broj nivoa ocjenjivanja na skali daje premalo podataka za rangiranje postignutog uspjeha, dok veći broj podrazumijeva preciznost koja u praksi ne postoji. Prateće definicije, posebno za pet prolaznih ocjena, dodatno olakšavaju razumijevanje i primjenu ove skale.

Ako se student po svom uspjehu nalazi među prvih 10% u generaciji, njegov uspjeh se prema ovoj skali označava kao odličan, sa ECTS ocjenom A. Mnogo pažnje posvećeno je definisanju ove granice od 10%. Manji procenat bi bio suviše restriktivan, a veći bi umanjio značaj vrhunske ocjene za izuzetne rezultate. Slični argumenti mogu se postaviti i za ostale nivoe ocjenjivanja na ECTS skali, sa raspodjelom 10-25-30-25-10 koja je iskustveno odabrana.

ECTS skala olakšava prenos ocjena datih prema lokalnim skalama ocjenjivanja, ali ih ne zamjenjuje.

Način primjene ECTS skale

Nije moguće definisati jedinstven odnos među skalama ocjenjivanja koje se primjenjuju u zemljama Evrope. U većini zemalja postoji opšti sistem ocjenjivanja koji se primjenjuje u svim visokoobrazovnim ustanovama, ali ipak sa mogućim razlikama u njegovoj interpretaciji. Definicija donjeg praga prolaznosti može da varira među ustanovama, a i upotreba cijele skale ocjena znatno varira od ustanove do ustanove, od godine do godine i od predmeta do predmeta. Zbog toga je jedna od osnovnih pretpostavki adekvatne primjene ECTS skale ocjenjivanja njena dovoljna definisanost i razumljivost, što treba da omogući ustanovama da same donose odluke o njenoj primjeni.

Uklapanje ocjena određene ustanove u ECTS skalu ocjenjivanja obavlja se na sljedeći način:

- ustanova mora da raspolaže podacima o raspodjeli ocjena koje daje svojim studentima;
- da bi se dobila raspodjela 10-25-30-25-10, granice među ocjenama treba postaviti na ukupno 10%, 35%, 65% i 90% od ukupnog broja studenata koji su položili dati ispit;
- nekad nije moguće precizno povući granicu od 10% za najbolju ocjenu A, pa se zbog toga uzima u obzir opisna ocjena odličnosti. Skala je umnogome zasnovana na statistici, ali statistiku treba kombinovati sa opisnim pristupom koji ova skala paralelno sadrži. Na primjer, prilikom dodjeljivanja ECTS ocjene A, britanska ustanova koja najvišu ocjenu dodjeljuje za 8% svojih studenata može da odluči da prihvati definiciju odličnosti predviđenu na ECTS skali, a italijanska ustanova koja najvišu ocjenu dodjeljuje za 14% svojih studenata će vjerovatno morati da pravi razliku među svojim odličnim studentima. S druge strane, najviša ocjena se na španskim ustanovama dodjeljuje za manje od 5% studenata i zbog toga je suviše restriktivna u odnosu na definiciju odličnosti predviđenu ECTS skalom.
- kada kurs pohađa vrlo mali broj studenata, stroga podjela po obrascu 10-25-30-25-10 nije moguća. Međutim, iskustvo je pokazalo da su tada moguća dva rješenja:
 - a) ocjene na nekoliko kurseva sličnog nivoa mogu biti uključene u zajedničku raspodjelu;
 - b) formiranje raspodjele za period od pet godina pokazuje ujednačenije rezultate;
- ECTS ocjene od A do E povlače za sobom dodjeljivanje bodova, dok se uz ocjene FX i F bodovi ne dodjeljuju. Međutim, razlika između ocjena FX i F može da utiče na određivanje budućeg programa studija manje uspješnih studenata. One ustanove koje ne prave razliku među nivoima neprolaznosti koriste samo ocjenu F.

Može se zaključiti da postoji širok prostor za primjenu ECTS skale ocjenjivanja koji ostavlja značajnu slobodu obrazovnim ustanovama. Ova fleksibilnost razumljiva je s obzirom na razlike u sistemima ocjenjivanja.

Informacioni paket

Informacioni paket ustanove koja ulazi u sistem ECTS, jedan je od osnovnih materijala koji zainteresovanim studentima i akademskom osoblju služi kao informator o samoj ustanovi, mogućnostima studija (predmeti/kursevi, obrazovni programi i način njihove realizacije), uslovima života (smještaj, osiguranje, medicinska zaštita) i drugim pratećim aktivnostima na određenom univerzitetu, fakultetu i njegovim odsjecima. S obzirom na to da ovaj materijal predstavlja po pravilu i prvi kontakt zainteresovanih studenata, nastavnika i/ili ECTS koordinatora sa određenom ustanovom, on treba istovremeno da bude i sveobuhvatan i koncizan pregled aktuelnog stanja, raspoloživ na internet adresi ustanove, u elektronskoj formi ili kao štampani materijal. Informacioni paket treba da bude sačinjen na jeziku zemlje i bar na jednom od svjetskih jezika, a preporučuje se i razmjena ovih materijala između ustanova potencijalnih partnera u međunarodnoj razmjeni studenata.

Cilj informacionog paketa je da omogući studentima i njihovim mentorima da steknu objektivan uvid u program studija koji nudi određena ustanova, njegov nivo i procjenu opterećenja studenta da ga savlada (uz koncizan opis programa i prateće ECTS bodove za svaki predmet), način polaganja ispita i sistem ocjenjivanja, što je i pretpostavka pravilnog izbora studijskog programa u međuuniverzitetskoj razmjeni koju promovira ECTS.

U izradi informacionog paketa/informatora određene ustanove (univerziteta, fakulteta), korisno je slijediti preporučenu osnovnu strukturu i sadržaj ovog dokumenta. Većina evropskih univerziteta ima na svojim internet stranicama informacione pakete sačinjene upravo u skladu sa ovim opštim postavkama, uz prisutne razlike u obimu i strukturi prikazanih informacija. Prilikom izrade informacionog paketa fakulteta korisno je pogledati i informacione pakete fakulteta iz srodne oblasti.

Osnovna struktura i uputstva za pripremu informacionog paketa

Uvod (Introduction)

Daje se kratak uvod o glavnim postavkama ECTS i ciljevima uvođenja ovog sistema na datoj ustanovi.

Ustanova (The Institution)

A. Naziv i adresa ustanove: Daje se potpuni naziv i adresa, broj telefona i faksa i e-mail adresa. Korisno je priložiti i mapu grada, gradskog jezgra, kampusa univerziteta, te naznačiti lokaciju ustanove.

B. Akademski kalendar: Naznačuje se datum početka i završetka akademske godine, način organizovanja nastave (semestri, trimestri), kao i periodi glavnih ispitnih rokova i raspusta.

C. ECTS koordinator: Navodi se prezime i ime, adresa, broj telefona i faksa, e-mail adresa ECTS koordinatora, kao i vrijeme koje je najpogodnije za uspostavljanje ličnog kontakta. Isti podaci navode se i za zamjenika koordinatora, u slučaju njegove odsutnosti.

D. Osnovni podaci o ustanovi: Daje se kratak istorijat ustanove, kao i podaci o njenoj veličini (broj upisanih studenata, nastavni kadar), statusu (državna, privatna, univerzitet ili druga vrsta visokoobrazovne ustanove), organizaciji i strukturi.

E. Postupak i propisi za upis studenata: Informacije o upisu treba da obuhvate sve detalje koji studentu olakšavaju prijavljivanje, a to su:

- rokovi prijavljivanja i upisa studenata, kao i dokumenti koji se prilažu i rokovi za njihovo podnošenje;
- informacije o eventualno potrebnoj dodatnoj pripremi za upis i prijemnim ispitima za određene programe;
- potrebno poznavanje jezika na kojem se realizuje nastava, uključujući tu i vrstu dokaza (potvrde, sertifikati, položeni testovi) o potrebnom nivou njegovog poznavanja, pripremni kursevi za savladavanje potrebnog nivoa.

Praktične informacije o opštim uslovima studiranja (General Practical Information)

- A. Administrativne formalnosti za boravak u zemlji: Informacije o proceduri dobijanja privremenog boravka, vize, radne dozvole (ako je potrebna), kao i o drugim detaljima u vezi sa administrativnim postupcima u skladu sa nacionalnom regulativom.
- B. Informacije o saobraćajnim vezama: Informacije o saobraćajnim vezama sa gradom u kojem se nalazi ustanova, kao i podaci o osobi za kontakt pri dolasku u sjedište ustanove.
- C. Cijene i uslovi života: Informacije o prosječnim troškovima života u zemlji, uz eventualne primjere na osnovu kojih je moguće procijenti troškove za boravak studenta, uz naznaku posebnih mogućnosti (studentski restorani, menze i sl.).
- D. Uslovi smještaja: Informacije o različitim opcijama smještaja (studentski domovi, privatni smještaj, mogućnost smještaja osoba u pratnji studenta, smještaj za osobe sa posebnim potrebama), uporedne prosječne cijene i rokovi prijavljivanja za organizovan smještaj, adresa osobe za kontakt u vezi sa rješavanjem problema smještaja.
- E. Zdravstveno osiguranje: Medicinske usluge i uslovi njihovog korišćenja, uslovi za studente sa posebnim potrebama (adresa osobe za kontakt u slučaju posebnih potreba), polise osiguranja koje je moguće koristiti i druga alternativna rješenja u skladu sa propisima zemlje.
- F. Opšte mogućnosti studiranja na ustanovi domaćinu: biblioteke (njihova opremljenost i lokacija, vrijeme rada i drugi uslovi za korišćenje bibliotečkog fonda), uslovi za rad u laboratorijama, kompjuterska oprema i informacioni centri, mogućnost rada u bolnicama za studente medicine i slično.
- G. Druge praktične informacije: Informacije o javnom prevozu, bankama i slično.
- H. Vannastavne i slobodne aktivnosti: Informacije o studentskim organizacijama i mogućnostima uključivanja gostujućih studenata, sportske i kulturne aktivnosti koje prate univerzitetski život studenata, mogućnosti za rekreaciju i sl.

Odsjek (The Department)

A. Opšte informacije o odsjeku: Daju se podaci o ECTS koordinatoru odsjeka, kratak opis strukture i organizacije, broj studenata i nastavnog osoblja, naznačavaju se osnovni pravci naučnog rada. Prikazuju se ukratko mogućnosti rada u laboratorijama, raspoloživa oprema i bibliotečki fond kojim odsjek raspolaže. Navode se obrazovni programi i dužina trajanja studija do završetka određenog stepena. Daje se opšti prikaz nastavnih metoda, način polaganja ispita vrednovanje ostalih aktivnosti studenata (laboratorijski ili terenski rad, kao i predviđeni završni ispiti ili diplomski radovi i način njihove izrade i odbrane). U slučaju različitih načina polaganja ispita, navode se detalji u poglavlju o pojedinačnim predmetima. Daje se opis sistema ocjenjivanja koji se primjenjuje.

B. Struktura kvalifikacija: Daje se opis i struktura važećih nastavnih programa i opštih uslova koje student mora da zadovolji za dobijanje određenog akademskog zvanja/kvalifikacije. Preporučuje se izrada dijagrama strukture studija ili tabelarnog pregleda svih predmeta koje obuhvata jedan studijski program sa naznakom broja ECTS bodova dodijeljenih pojedinim predmetima i/ili programskim cjelinama.

C. Pojedinačni predmeti/kursevi: Prikaz predmeta je ključni dio informacionog paketa i po pravilu sadrži podatke o svim predmetima/kursevima koje nudi određeni odsjek. Posebno se navodi da li se predmeti grupišu u veće cjeline (module, blokove) i kakvo je mjesto ovih cjelina u ukupnom programu studija. U slučaju da studije na određenom stepenu zahtijevaju i istraživački rad (npr. magistarska teza), potrebno je naznačiti način izrade i odbrane rada i broj predviđenih ECTS bodova. Podaci o predmetima treba da sadrže: naziv predmeta i odgovarajuću šifru za lakšu identifikaciju predmeta u komunikaciji sa drugim ustanovama, kratak opis programa predmeta koji omogućava razumijevanje njegovog sadržaja od strane studenata i drugih potencijalnih partnera, procjenu nivoa predmeta što podrazumijeva jasnu naznaku potrebnog prethodnog znanja (uz navođenje predmeta koje prethodno treba položiti i preporuku literature koju treba koristiti za pripremu), postavljenih ciljeva i liste preporučene literature, naznaku o obaveznim i izbornim predmetima/kursevima, imena nastavnika i saradnika, dužinu trajanja nastave (broj nedjeljnih časova, semestar i godina studija, uz naznaku mjesta predmeta u ukupnom pregledu/dijagramu strukture studija), metode nastave i savladavanja gradiva (predavanja, konsultacije, vježbe, laboratorijske vježbe, seminari, terenski rad i dr.) sa naznačenim brojem nedjeljnih časova i ukupnim brojem nedjelja trajanja određene aktivnosti, način polaganja i trajanje ispita (oblici provjere znanja tokom nastave, njihova učestalost i vrednovanje, vrednovanje praktičnog rada i drugih oblika individualnog rada, način i termini prijave ispita), posebnu naznaku predmeta na kojima se nastava izvodi na nekom od stranih jezika, ECTS bodove predviđene za određeni predmet/kurs u skladu sa opštim postavkama ECTS i uz naznaku broja bodova za bitne aktivnosti predviđene programom predmeta (laboratorijski rad, terenske vježbe), teze i disertacije.

AKTUELNI TRENDovi I PREPORUKE

Opšti zaključak koji se može izvesti na osnovu analize koju je Evropska asocijacija univerziteta (EUA) sprovela u 30 evropskih zemalja je da većina zemalja primjenjuje ECTS sistem, bilo kao jedini važeći sistem bodova ili je u toku usvajanje ovakve regulative, ili kao sistem za mobilnost studenata. U većini zemalja koje su ranije primjenjivale sopstveni sistem bodova sada se paralelno primjenjuje i evropski ECTS sistem, sa trendom da ovaj sistem postane i nacionalni sistem bodovanja. Promjene strukture studija u smislu prihvatanja dvostepenih programa studija, preporučenih Bolonjskom deklaracijom, po pravilu su praćene prihvatanjem ECTS sistema. Uvođenje ECTS sistema je u nekim zemljama zakonski regulisano, dok je u drugima to prihvaćena praksa bez posebne zakonske regulative.

Na osnovu analize primjene ECTS sistema na nivou Evrope, mogu se izvući sljedeće opšte konstatacije i prijedlozi:

- još postoji izražena raznovrsnost trajanja i strukture studija u evropskim zemljama, ali sa preovlađujućim trendom o prihvatanju 300 ECTS kredita kao opšteg mjerila ukupnog

programa na nivou magistarskih studija (Master degree). U praksi još postoje izvjesna odstupanja u smislu nešto kraćih i nešto dužih programa;

- postoji opšti stav da magistarski studiji u Evropi treba da odgovaraju ukupno 300 ECTS kredita, od kojih najmanje 60 mora biti ostvareno na nivou osnovnih studija u oblasti dalje specijalizacije na magistarskom programu. Predlažu se sljedeći modeli za ostvarenje ovog cilja:

a) 180 bodova osnovnih studija + 120 bodova magistarskih studija;

b) 240 bodova osnovnih studija + 90-120 bodova magistarskih studija (od toga 30-60 može biti stečeno na završnoj godini osnovnih studija uz uslov da najmanje 60 bodova ostane na nivou magistarskih studija)

c) integrisani program od 300 nedjeljivih bodova.

Treba napomenuti da magistarski programi sa ukupno 60 bodova mogu biti prihvatljivi samo ukoliko im prethode osnovni studiji sa 240 bodova u istoj ili bliskoj oblasti studiranja. Priznavanje kraćih programa na evropskom nivou je diskutabilno i teško prihvatljivo.

- u nekim evropskim zemljama još postoje primjeri veoma dugih osnovnih, dodiplomskih studija od 5-6 godina, što nije u skladu sa međunarodnom definicijom dodiplomskih i postdiplomskih studija. Može se smatrati da je vlastiti interes ovih zemalja da restrukturuišu ovakve programe i usklade nazive sa međunarodno prihvaćenom nomenklaturom.

- u zemljama u kojima paralelno postoje dugi (270-300 bodova) i kratki (60-120 bodova) programi magistarskih studija (skoro polovina evropskih zemalja), uglavnom se ne pravi razlika u njihovom akademskom vrednovanju. Smatra se da dodatak diplomi u velikoj mjeri olakšava suštinsko vrednovanje programa studija i time priznavanje odgovarajućih diploma i akademskih stepena;

- opšteprihvaćen uslov za upis magistarskih studija je prethodni završetak osnovnih studija na univerzitetском nivou. Međutim, u porastu je broj zemalja koje dozvoljavaju prihvatanje i ekvivalentnih, često manje formalnih kvalifikacija prethodno stečenih na ustanovama profesionalnog višeg obrazovanja;

- oblast medicine i srodnih nauka zahtijeva nešto drugačiju šemu u odnosu na ostale oblasti visokog obrazovanja. Postoje primjeri (Danska) uvođenja dvostepenog programa studija i u oblasti medicine, pri čemu je zadržan ukupan broj od 360 ECTS bodova, sa 180 na nivou magistarskih studija.

SVRHA ECTS

Šta ECTS donosi studentu?

- upoznavanje novih zemalja, ideja, jezika i kultura,

- profesionalno i akademsko usavršavanje kroz školovanje u inostranstvu, koje je obavezno priznato i od strane drugih ustanova,

- redovnu nastavu na stranom univerzitetu zajedno sa domaćim studentima,

- mogućnost nastavka studija u inostranstvu, jer student nije obavezan da se vrati na matični univerzitet, već mu je dozvoljeno ili da aplicira za nastavak studija na dotičnom univerzitetu gdje je proveo period razmjene ili čak da izbere neki treći strani univerzitet.

Šta ECTS donosi visokoobrazovnoj ustanovi?

- transparentnost nastavnih planova i programa, u vidu pružanja detaljnih informacija o svim programima i zvanjima koja se nude,

- reorganizaciju odnosa između strukture nastavnih programa, opterećenja studenata i izlaznih rezultata,
- doprinos odgovornosti i autonomiji univerziteta u oblasti vrednovanja studenta,
- pristup informacijama o inostranim nastavnim planovima i programima,
- uvođenje zajedničke procedure za akademsko priznavanje.

Kako studenti i ustanove koriste ECTS?

1. Planiranje programa studija u inostranstvu

Studenti koji žele da studiraju u inostranstvu prvo kontaktiraju koordinate na svojim univerzitetima koji im daju informacione pakete partnerskih univerziteta u inostranstvu. Na osnovu toga student bira one programe koji su svojim nivoom i sadržajem u skladu sa procedurama priznavanja na matičnom univerzitetu. ECTS krediti pomažu studentu u izboru studijskih programa koji su realni u pogledu radnog opterećenja.

2. Obezbeđivanje potpunog akademskog priznavanja

Prije nego što student ode na partnerski univerzitet, neophodno je da program koji će da pohađa bude odobren i od matičnog i od njemu partnerskog univerziteta. U tom slučaju ako student uspješno završi predviđeni program, obje ustanove obavezne su da ga priznaju. To znači da će period studiranja u inostranstvu izražen u zarađenim ECTS bodovima zamijeniti ekvivalentan period studiranja koje bi se inače proveo na matičnom univerzitetu.

3. Kako se vrši transfer zarađenih kredita?

Ustanove za svakog studenta ponaosob izdaju razmjenske transkripte koji sadrže rezultate studenta izražene u studijskim kreditima. Kopiju transkripta od matičnog univerziteta dobija student prije odlaska na razmjenu. Isto se dešava i poslije završene razmjene, s tim što transkript u tom slučaju izdaje strani univerzitet i on se odnosi na rezultate postignute u toku perioda provedenog na tom univerzitetu.

4. Nastavak studiranja u inostranstvu

Kao što je već i rečeno, razlog zašto student nakon provedenog predviđenog perioda na stranoj instituciji želi da ostane može biti sticanje određenog zvanja ili prelazak na treću ustanovu. I u tu svrhu može da posluži ECTS koji u procesu donošenja konačne odluke stranom univerzitetu pruža tačne informacije o svim akademskim rezultatima koje je student dotad postigao.

Dokle se stiglo sa primjenom ECTS?

Danas ECTS primjenjuje preko 1000 visokoobrazovnih institucija.

MOBILNOST

UVOD

Mobilnost mladih ljudi, studenata, nastavnika i naučnih radnika predstavlja prioritet EU. Pojedinačna mobilnost postaje sve važnija u eri Interneta i privredne globalizacije. Trenutno tek oko stotinu hiljada mladih ljudi godišnje učestvuje u evropskim razmjenama u oblasti obrazovanja, osposobljavanja i učenja jezika. Između 1987. i 1999. godine više od milion mladih ljudi, studenata, učitelja i nastavnika iskusilo je život u drugoj evropskoj zemlji kroz programe mobilnosti koje podržavaju programi EU: Socrates, Leonardo da Vinci i Youth. Tokom istog perioda, hiljade istraživačkih radnika bile su u prilici da nastave svoj rad u inostranstvu uz pomoć stipendija iz Marie Curie programa.

Predsjednik grupe nacionalnih stručnjaka koji su bili zaduženi za pripremu dokumenta Evropske komisije koji je pod nazivom "Pasoš za mobilnost - Učiti drugačije - Učiti u inostranstvu" štampan 2001. godine na svim zvaničnim jezicima EU, Jean Germain, naglašava: "Stvaranje Evrope zasnovane na znanju takođe će zahtijevati da svi koji se bave obrazovanjem napuste jedno od svojih najdubljih vjerovanja, vjerovanje da su njihove nastavne metode najbolje. Za to će biti potrebna mašta, dijalog i obostrano razumijevanje... Vrijeme je za otvorenost duha i poređenje ideja."

Od svih ciljeva bolonjskog procesa, unapređenje mobilnosti zasigurno predstavlja najkonkretniji cilj, jedan od onih koji spada u grupu nekontroverznih i kojeg svi isto tumače. Pored toga, unapređenje mobilnosti u kontekstu bolonjskog procesa može se posmatrati i kao instrument za ostvarenje svih ostalih ciljeva cjelokupnog procesa.

DEFINICIJA

Mobilnost podrazumijeva slobodu studenta da sam izabere ustanovu na kojoj će da pohađa nastavu, bilo privremeno ili trajno, odnosno sa ostavljenom neograničenom mogućnošću transfera sa jedne ustanove na drugu koja je kompatibilna. Otvaranje visokoobrazovnih ustanova prema stranim studentima predstavlja jedan od osnovnih preduslova za realizaciju mobilnosti. Sa dolaskom stranih studenata postiže se internacionalizacija.

U užem smislu, studentska mobilnost odnosi se na studijski period proveden uglavnom u inostranstvu poslije čega slijedi povratak na matičnu ustanovu.

U posljednje vrijeme, termin mobilnosti sve više se odnosi i na mogućnosti transfera nastavnog kadra, bilo u obrazovne, predavačke ili naučno-istraživačke svrhe.

OBLICI

Horizontalna mobilnost

Horizontalna mobilnost odnosi se na studijski period proveden u nekoj drugoj zemlji.

Vertikalna mobilnost

Pod vertikalnom mobilnošću podrazumijeva se da student cijeli studijski ciklus sa sticanjem određenog zvanja sprovodi u inostranstvu.

EU programi

Tokom posljednjih godina Evropska komisija inicirala je nekoliko različitih studentskih, postdiplomskih i nastavničkih programa mobilnosti. Ovi programi otvoreni su kako za građane za EU, tako i za zemlje koje su kandidati za prijem u EU i članice tzv. Evropskog ekonomskog područja.

Odliv mozгова („Brainrain“)

Ovaj široko odomaćeni termin odnosi se na proces kojim jedna zemlja gubi svoje najtalentovanije i najobrazovanije ljude zato što oni, zbog nedostatka prilika za rad i napredak u svojoj zemlji, bivaju prinuđeni da odu u druge zemlje.

ADMINISTRATIVNI OKVIR

Čitav je niz dokumenata koji su uslijedili poslije Bolonjske deklaracije, a koji potenciraju akademsku mobilnost kao jedan od osnovnih principa na putu ka realizaciji zajedničkog evropskog visokoobrazovnog prostora.

„Glavna trilogija“ koja obuhvata Bolonjsku deklaraciju (1999), Praški kominike (2001) i Berlinski kominike (2003), dakle dokumente donesene na visokom evropskom nivou i potpisane od strane ministara obrazovanja, predstavlja „kičmu“ za unapređenje akademske mobilnosti u Evropi.

Potpisivanjem Bolonjske deklaracije (1999) od strane ministara obrazovanja iz tridesetak zemalja, Evropa je odlučno krenula kao uspostavljanju jedinstvenog evropskog prostora visokog obrazovanja do 2010. godine: „(...) stvaranje Evropskog visokoobrazovnog prostora kao ključni način unapređenja mobilnosti građana. (...)Promocija mobilnosti prevazilaženjem prepreka ka efektivnoj praksi slobodnog kretanja sa posebnom pažnjom na: za studente, uključivanje u mogućnosti studiranja i obučavanja kao i drugih odgovarajućih servisa; za nastavnike, istraživače i administrativno osoblje, prepoznavanje i valorizacija perioda provedenog u istraživanju, nastavi ili obučavanju po evropskoj šemi bez ugrožavanja statutarne prava.“

Tekovine iz Bolonje potvrđene su usvajanjem Praškog kominikea (2001): „Ministri su istakli da je cilj poboljšavanja mobilnosti studenata, nastavnika, istraživača i administrativnog osoblja, kako je napisano u Bolonjskoj deklaraciji, od najveće važnosti. Zbog toga, oni su potvrdili svoj stav da nastavljaju sa uklanjanjem svih prepreka za slobodno kretanje studenata, nastavnika, istraživača i administrativnog osoblja i naglasili društvenu dimenziju mobilnosti. Oni su konstatovali mogućnosti za mobilnost, koje nude prigrani Evropske zajednice i progres ostvaren na tom polju, npr. u sprovođenju Akcionog plana za mobilnost, odobrenog od strane Evropskog savjeta u Nici 2000. godine“.

Naredni, za sada najsvježiji, korak načinjen je u Berlinu (2003). O mobilnosti konkretno, Berlinski kominike kaže: “Mobilnost studenata i akademskog i administrativnog osoblja predstavlja osnov za uspostavljanje evropskog visokoobrazovnog prostora. Ministri naglašavaju značaj mobilnosti kako za akademsku i kulturnu, tako i za političku, socijalnu i ekonomsku sferu. Oni sa zadovoljstvom konstatuju da su se indikatori mobilnosti od njihovog posljednjeg sastanka uvećali zahvaljujući i značajnoj podršci

programa Evropske unije, i saglasni su da preduzmu neophodne korake za poboljšanje kvaliteta studentske mobilnosti i pokrivenost pratećim statističkim podacima. Oni još jednom potvrđuju svoju namjeru da učine svaki napor kako bi eliminisali sve prepreke mobilnosti unutar evropskog visokoobrazovnog prostora. U vezi sa unapređenjem studentske mobilnosti, ministri će preduzeti neophodne korake za obezbjeđivanje prenosivih nacionalnih zajmova i stipendija”.

Važan korak u obezbjeđivanju administrativne podrške mobilnosti bila je i dokument koji su na vanrednom sastanku u Lisabonu marta 2000. godine potpisali čelnici država i vlada EU - Lisabonska strategija o stvaranju Evrope zasnovane na znanju. Tom prilikom oni su se obavezali da će Zajednici podariti najdinamičniju privredu na svijetu, a da je način na koji će to postići ubrzanje privrednog rasta kroz iskorišćavanje jedne od glavnih prednosti starog kontinenta, njegove „sive materije“: znanja, inteligencije, kreativnosti. Veća mobilnost studenata, učitelja, nastavnika i istraživača biće od vitalnog značaja za uspjeh ovog nastojanja. Nadalje se kaže da prvi cilj mora biti osiguranje optimalne efikasnosti sprovođenja programa Socrates, Leonardo da Vinci i Youth. To je slučaj sa novom generacijom programa koji su lansirani za period 2000-2006, a koji se zasnivaju na decentralizovanom, bržem i efikasnijem sistemu upravljanja koji je bliži građanima Evrope. Čelnici zemalja EU objavili su da će nastojati da promovišu transparentnije priznavanje diploma, kvalifikacija, te studijskih programa i programa za osposobljavanje bilo gdje u EU. Očito, stvaranje dinamičnog privrednog područja zasnovanog na znanju nije samo pitanje mobilnosti. Lisabonska strategija takođe će zahtijevati i kompletiranje jedinstvenog tržišta, razvoj preduzetničke kulture i stvaranje istinskog “evropskog istraživačkog područja”. Stimulisaće se mobilnost među naučnim radnicima, a komunikaciona mreža visoke brzine povezujuće sve ustanove za podučavanje i istraživanje u EU, kao i biblioteke i centre za osposobljavanje.

Uslijedio je niz sastanaka na visokom nivou na kojima je lična mobilnost identifikovana kao međunarodni politički prioritet.

Tako su na sastanku u Okinavi u proljeće 2000. godine, ministri obrazovanja zemalja grupe G8 (SAD, Francuska, Njemačka, Japan, Italija, Kanada, Velika Britanija, Rusija) takođe naglasili važnost međunarodnog iskustva za sve. Navodeći uspjeh programa Erasmus, ministri G8 složili su se da će u narednih deset godina udvostručiti broj nastavnika, studenata, naučnih radnika i obrazovnih administratora koji stižu iskustvo u inostranstvu.

Čelnici država i vlada EU na sastanku u Nici u decembru 2000. godine složili su se da će učiniti sve kako bi povećali mobilnost studenata i nastavnika u Evropi. Usvojen je plan akcije za mobilnost, “kutija za alat”, koja obuhvata 42 praktične mjere i koja će se sprovesti u svim državama članicama u skladu sa specifičnim karakteristikama svake zemlje. Prve konkretne mjere odobrene su na sastanku Savjeta Evrope u Stokholmu u martu 2001. godine.

KORISTI

Internacionalizacija vlastitog visokoobrazovnog sistema

Ovaj proces označen je kao jedan od prioriteta u nekoliko evropskih zemalja (Italija, Španija, Portugal, Austrija, Grčka, Mađarska, Slovenija).

Popunjavanje upražnjenih radnih mjesta

Jedan od čvrstih razloga za stimulaciju dolaska iz inostranstva svakako je manjak kvalifikovanog kadra (R. Irska) za pojedine oblasti.

Razvoj naučno-istraživačkog rada

Dobar dio programa mobilnosti usmjeren je ka mladim stručnjacima koji se aktivno bave naučno-istraživačkim radom. U cilju razvoja nauke i tehnologije na nacionalnom nivou, kao i uključivanju u rad na već postojećim osnovama (aktuelni naučni programi koji se sprovode u postojećim centrima širom Evrope), mnogo je država koje su zainteresovane da privuku što veći broj osoba ovakvog profila (R. Irska, Njemačka, Finska).

Razmjena i usavršavanje nastavnog kadra

Zakonom iz 1999. godine, u Italiji je kao dodatni kriterijum za izbor nastavnika uveden period proveden na nekom inostranom univerzitetu. To je ujedno i kriterijum za napredovanje. Očekuje se da ovaj vid usavršavanja nastavnog kadra uskoro postane obavezan i u Belgiji (Valonska zajednica) i u Francuskoj.

Mobilnost na nivou pojedinih federacija

Za zemlje federalnog uređenja (Njemačka, Španija, Švajcarska) donedavno je bio veoma karakterističan nizak stepen protoka studenata između konstitutivnih jedinica federacije.

Mobilnost u okviru jedne zemlje

U gotovo svim zemljama istočne i srednje Evrope još je relativno težak proces prebacivanja studenta sa jedne na drugu visokoobrazovnu ustanovu, pa čak i sa jednog studijskog programa na drugi, u okviru iste ustanove.

Male države

Island, Malta, Lihtenštajn, zatim baltičke republike sasvim logično pokazuju posebnu zainteresovanost za "izvoz" studenata, s ciljem njihovog usavršavanja, pa čak i zapošljavanja u evropskim okvirima.

Šire mogućnosti zapošljavanja

Učenje, studiranje, osposobljavanje ili provođenje istraživanja u inostranstvu - sve su to načini za poboljšanje mogućnosti za zapošljavanje. Sasvim je sigurno da će na evropskom tržištu rada u bliskoj budućnosti mnogo kvalitetnije da prođu oni koji su jedan dio svog školovanja proveli van matične ustanove. Studije sprovedene na evropskom nivou potvrđuju da mladi ljudi koji su studirali u inostranstvu često najbrže pronalaze posao i ostvaruju međunarodnu karijeru koja ujedno podrazumijeva i veću odgovornost.

Zbližavanje ljudi

“Dolazak mladog radnika Evropske volonterske službe kao pomoć centru za mlade u mom malom grčkom selu stvorio je ozbiljan problem jer ... on je bio Turčin!” objašnjava Spiros Tsotos, direktor Savjeta za mlade Korintskog okruga. “U stvari, bio je Nijemac turskog porijekla, ali su mladi ljudi u selu bili bijesni zbog njegove prisutnosti. Njegovi domaćini iz centra za mlade velikim naporima uspjeli su postići da ga njegova nova sredina prihvati. Stvari su se konačno smirile i do kraja svog šestomjesečnog boravka on je stekao brojne prijatelje. Cijelo je selo bilo u suzama kada je odlazio! Nakon nekoliko mjeseci, čak ga je u Berlinu posjetilo nekoliko mladih Grka.”

Preduzeća smatraju ljude s inostranim iskustvom donosiocima kvalifikacija i znanja koja doprinose konkurentnosti.

“Moje profesionalno iskustvo u inostranstvu naučilo me da se Britancima, Francuzima ili Nijemcima ne obraća na isti način”, objašnjava Séverine Ribeaudeau, direktor belgijske kancelarije marketinške tvrtke “Adelphi International Research”. “Na mom sadašnjem poslu trenutno tražim novog pomoćnika. Očito, to mora biti neko ko je međunarodno orijentisan i govori dva ili tri evropska jezika. Nadamo se da ćemo zaposliti nekog ko je radio u inostranstvu ili je bio zaposlen u preduzeću koje je usmjereno na međunarodno tržište.”

INSTRUMENTI (PROGRAMI)

Evropski programi mobilnosti studenata

Programi Socrates (obrazovanje), Leonardo da Vinci (strukovno osposobljavanje) i Youth (uglavnom mladi volonteri) predstavljaju odgovor EU na sve veću potražnju za mobilnošću među mladim ljudima, studentima i nastavnicima. Mladi istraživači mogu da apliciraju za stipendije Marie Curie. U većini slučajeva, podrška se realizuje posredstvom naučnih zadužbina i preduzeća.

Između 1987. i 1999. godine, više od milion pojedinaca iskoristilo je pogodnosti evropskih programa za mobilnost kroz dodjelu stipendija i unapređenje saradnje između na hiljade škola, univerziteta, centara za osposobljavanje, preduzeća i nevladinih organizacija. Stavljen na snagu 1995. godine, program Socrates omogućio je da 500.000 mladih ljudi provede studijski period u nekoj drugoj evropskoj zemlji. Program Leonardo da Vinci omogućio je da oko 130.000 praktikanata svoje mogućnosti zaposlenja poveća u inostranstvu. Programom Mladi za Evropu (Youth for Europe) omogućeni su kratke razmjenske posjete za 400.000 mladih. Još 5.200 učestvovalo je u evropskoj volonterskoj službi. Više od 3.200 istraživača primilo je stipendije Marie Curie u sklopu četvrtog okvirnog istraživačkog programa. U sklopu petog okvirnog programa koji je završen 2002. godine dodijeljen je ekvivalent od još 8.600 jednogodišnjih stipendija istraživačkim radnicima, od kojih je nekoliko hiljada imalo priliku da radi u jednoj od ustanova Udruženog istraživačkog centra kojim direktno upravlja Evropska komisija.

Početak godine 2000. označio je početak nove faze u programima Socrates i Leonardo da Vinci, dok su projekti Mladi za Evropu i Evropska volonterska služba objedinjeni u novi program pod nazivom Youth. Raspoloživost većih sredstava omogućila je udvostručenje broja korisnika i proširivanje spektra njihovih aktivnosti u odnosu na prethodni period.

Ovi programi imali su i izuzetan kvalitativni učinak. Razvoj modela međuinstitucionalne saradnje, razmjena dobrih praksi, osposobljavanje “voditelja mobilnosti”, pažnja koja se poklanja primanju pojedinaca koji učestvuju u programima mobilnosti i mjere širenja informacija čine ove programe moćnim sredstvom u stvaranju okruženja koje sve više pogoduje mobilnosti.

U programima Socrates, Leonardo da Vinci i Youth učestvuje ukupno 31 zemlja. To su 15 zemalja članica EU (Austrija, Belgija, Danska, Finska, Francuska, Njemačka, Grčka, Irska, Italija, Luksemburg, Holandija, Portugal, Španija, Švedska i Velika Britanija), tri zemlje iz Evropskog ekonomskog prostora (Island, Lihtenštajn i Norveška) i 13 zemalja koje su u procesu priključivanja EU uz posebne procedure (Bugarska, Kipar, Estonija, Mađarska, Letonija, Litvanija, Malta, Poljska, češka, Rumunija, Slovačka, Slovenija i Turska od 2001/2002).

Uvećanje budžeta koji se izdvaja za visoko obrazovanje
Najbolji primjer je Španija koja je nedavno utrošila budžetska sredstva koja su namijenjena studentima koji namjeravaju da dio studija provedu van zemlje.

Labaviji uslovi za izdavanje studentskih viza
Bilo da se radi o skraćivanju same procedure za dobijanje studentske vize ili uopšte uvođenju olakšica za sve građane koji dolaze iz EU, stimulacija mobilnosti vrši se i kroz uvođenje ove maksimalno konkretne mjere.

Decentralizacija procesa donošenja odluka o mobilnosti
Ova nadležnost, kao dio autonomije univerziteta, danas pripada samim ustanovama u Švedskoj, Belgiji (Francuska zajednica) i još nekim evropskim zemljama. Suvišno je i govoriti o povećanju efikasnosti samog sistema studentskih razmjena koje se na ovaj način može postići.

Uvođenje baze podataka o priznavanju stranih kvalifikacija
Priznatost prethodnog perioda studiranja je jedan od najvažnijih kriterijuma za studenta prilikom izbora destinacije za nastavak studija. Ovakva baza podataka je od 2002. godine operativna u Norveškoj.

Uvođenje kreditnog sistema
Standardizacijom u oblasti vrednovanja radnog opterećenja studenta, koja se, između ostalog, postiže i uvođenjem zajedničkog modela bodovanja, mobilnost dobija na svom punom akademskom efektu.

Prilagodavanje sistema programa i zvanja
Ništa manje od prethodnog nisu značajne ni same promjene u hijerarhiji titula, čiji sistem takođe treba da se kreće u pravcu standardizacije.

Uvođenje dodatka diplomu
Diploma supplement je još jedan način kojim se postiže lakše prihvatanje studenata sa drugih (stranih) ustanova bilo na pojedine studijske programe, bilo u radni odnos.

Direktive Evropske unije o priznavanju profesija

EU je u nekoliko navrata, prateći savremeni trend promjena koji vlada u akademskom životu evropskog kontinenta, raspravljala na temu mobilnosti i dala preporuke koje se tiču prvenstveno omogućavanja što lakšeg transfera studenata i nastavnog osoblja iz jedne države u drugu.

Konferencije/seminari

Bukvalno na stotine seminara i konferencija, bilo na lokalnom, nacionalnom ili evropskom nivou, održano je od potpisivanja Bolonjske deklaracije pa do danas na temu mobilnosti i internacionalizacije visokog obrazovanja.

Socrates/Erasmus program

Erasmus predstavlja visokoobrazovni sektor programa Evropske zajednice poznatog pod nazivom Socrates, koji se odnosi na obrazovanje u cjelini. Program se sprovodi od 1987. godine, finansira ga EU i sastoji se od niza mjera i aktivnosti koje imaju za cilj da pruže podršku djelovanju evropskih visokoobrazovnih ustanova u oblastima mobilnosti i razmjene studenata i nastavnog osoblja.

Erasmus omogućava studentima da studiraju u inostranstvu između tri i 12 mjeseci. Njegov dosadašnji uspjeh čini ga pionirskim i vodećim programom za evropsku mobilnost. Njegovo osnovno načelo je da matična ustanova treba u potpunosti da prizna studijsko iskustvo stečeno u inostranstvu, uglavnom zahvaljujući akademskom sistemu transfera bodova.

Ime

Program nosi ime čuvenog filozofa, teologa i humaniste Erazma Roterdamskog (1465-1537). Neumorni protivnik dogmatske misli na svim poljima čovjekovog djelovanja, Erasmus je, u neprestanoj potrazi za znanjem i iskustvom, živio u nekoliko različitih dijelova Evrope.

Ciljevi

Visoko obrazovanje igra ključnu ulogu u proizvodnji visokokvalifikovanih ljudskih resursa, diseminaciji i primjeni naučnih otkrića, proširivanju znanja kroz učenje, prilagođavanju stalnim potrebama društva za novim kompetencijama i kvalifikacijama i obrazovanju budućih generacija u evropskom kontekstu. Sve nabrojane uloge od vitalnog su značaja za dugoročni razvoj kontinenta.

Koje zemlje učestvuju?

Još 2000. godine, za period do 2006, dogovoreno je da u programu mogu učestvovati studenti iz 30 zemalja: 15 zemalja EU, 3 EEA zemlje (Island, Lihtenštajn i Norveška) i 12 pridruženih (Bugarska, Češka, Kipar, Estonija, Mađarska, Letonija, Litvanija, Malta, Rumunija, Poljska, Slovačka i Slovenija). Aktivno se pregovara i o uključivanju Turske u ovaj program.

Koji su ostali uslovi?

To su: status redovnog studenta, završena najmanje prva godina studija i poznavanje jezika na kojem se izvodi program (pripreme kurseve može organizovati kako matični, tako i strani univerzitet).

Šta program donosi?

Studenti koji ispunjavaju predviđene uslove preko kancelarije za međunarodne odnose na svom univerzitetu mogu da se informišu o svim tekućim razmjenskim programima (koji univerziteti su dostupni, koji fakulteti, koje zemlje, itd.). Nakon prijavljivanja i eventualnog prijema na neki od stranih partnerskih univerziteta, moguće je aplicirati i za određene stipendije koje se nude u okviru Erazmusa.

Kako doći do stipendije?

U praksi na hiljade studenata svake godine biva finansirano iz fondova koje ovaj program nudi. Uglavnom se na ovaj način pokrivaju dodatni troškovi školovanja, kao što su troškovi puta, uplata jezičkih kurseva, troškovi života u drugoj zemlji. Stipendija se odnosi na čitav period studiranja proveden u inostranstvu, iako gotovo nikad ne pokriva cjelokupne troškove, već samo razliku finansijskih troškova života između sopstvene i zemlje razmjene.

Kad i gdje se ide?

Vrijeme koje se kroz učešće na ovom programu može provesti na univerzitetu u drugoj zemlji iznosi između tri mjeseca i jedne cijele akademske godine. Najčešće se studenti u inostranstvu školuju jedan ili dva semestra. U vidu uvijek treba imati da akademski kalendari značajno variraju od zemlje do zemlje.

Da li se stranom univerzitetu plaća školarina?

Jedno od pravila Socrates/Erasmus programa je da se nijedna usluga univerziteta u inostranstvu ne naplaćuje. Eventualno, studenti mogu biti dužni da plate troškove osiguranja, članarinu za studentsku organizaciju, fotokopiranje, laboratorijski materijal i slično, po cijeni koja važi i za domaće studente.

Da li će matični univerzitet priznati ovaj period studiranja?

Odgovor je potvrđan, pošto ovaj program predstavlja integralni dio studijskog programa na matičnom univerzitetu. Sporazumom o obrazovanju predviđena je obaveza svakog univerziteta da svakom studentu u potpunosti prizna period proveden na univerzitetu u drugoj zemlji, u okviru Socrates/Erasmus programa.

Šta je ECTS Sporazum o obrazovanju?

To je sporazum koji student potpisuje sa matičnim i univerzitetom na kojem će privremeno da boravi u okviru ovog programa. Radi se o neformalnom dokumentu kojim se preciziraju predmeti koje će student slušati na stranom univerzitetu.

Na kraju perioda provedenog u inostranstvu, strani univerzitet studentu, kao i matičnoj ustanovi, izdaje transkript sa postignutim rezultatima (izraženim kroz evropske kredite).

Ovakve transkripte danas izdaje preko 1000 univerziteta u Evropi.

Uloga studentskih organizacija

Evropske studentske asocijacije predstavljaju jedan od ključnih aktera na polju visokog obrazovanja, prvenstveno s obzirom na broj studenata koje okupljaju i informativne kanale koji su im dostupni.

Godine 2000. tri vodeće evropske asocijacije studenata (AEGEE, ESIB i Erasmus Student Network) potpisale su protokol o formiranju tzv. Evropske grupe za vezu (European Liaison Group) za univerzitetske studentske organizacije širom Evrope.

Predstavnici ove tri organizacije imaju pravo da redovno učestvuju na konsultativnim sastancima Evropske komisije koji se održavaju pred svaki sastanak Potkomiteta za Socrates program u visokom obrazovanju (tri puta godišnje), zajedno sa predstavnicima ostalih evropskih organizacija (univerziteta i drugih visokoobrazovnih ustanova).

Svaka od tri organizacije ima svoju specifičnu ulogu.

ESIB (bivši European Students Information Bureau, a danas National Unions of Students in Europe) predstavlja krovnu organizaciju koja okuplja nacionalne studentske unije iz 33 evropske zemlje. Pošto se članstvo bira na lokalnom, nacionalnom i evropskom nivou, ESIB predstavlja najreprezentativnije studentsko tijelo u Evropi. Upravo iz tog razloga ESIB je uključen u sve političke inicijative koje se dešavaju na evropskom nivou, od Bolonja procesa do aktivnosti Evropske mreže za osiguranje kvaliteta nastave (ENQA - European Network on Quality Assurance).

ESN (Erasmus Student Network) je formirala Evropska komisija 1990. godine. Ova mreža okuplja Erasmus i bivše Erasmus studente iz svih zemalja koje su uključene u ovaj program. Predstavnici ove asocijacije prvenstveno su uključeni u rješavanje pitanja koja se tiču Socrates/Erasmus programa i studentske mobilnosti uopšte.

AEGEE (Association des Etats Generaux des Etudiants de l'Europe) je panevropska interdisciplinarna asocijacija studenata koja okuplja oko 15.000 članova sa preko 200 evropskih univerziteta. Interes ove asocijacije je primarno u pitanjima koja se odnose na Evropsku uniju i evropske integracije u cjelini, ne samo u oblasti obrazovanja. Zahvaljujući aktivnom učešću u univerzitetskom životu, ove i ostale studentske organizacije mogu da daju značajan doprinos boljem funkcionisanju studentskih razmjena i uopšte evropskih programa koji se trenutno sprovode. Štaviše, od studentskih mreža se očekuje podizanje studentske svijesti o različitim evropskim pitanjima i dilemama.

Nekoliko je osnovnih načina na koje studentske organizacije mogu da daju svoj doprinos u ovoj oblasti:

- asistiranje u radu međunarodnih kancelarija na univerzitetima (koje sprovode Socrates program), i to prvenstveno u aktivnostima kao što su informativne i promotivne kampanje, prijem i pomoć stranim studentima u toku razmjenskog perioda, organizovanje posebnih dešavanja, itd.
- fakultetske (monodisciplinarne) organizacije mogu da učestvuju u radu tzv. tematskih mreža (Socrates/Erasmus Thematic Networks), koje predstavljaju otvorene forume za diskusiju, analizu i razvoj "evropske dimenzije" u datoj oblasti studiranja (npr. u tehničkim, medicinskim i drugim studijama). Neke organizacije su već punopravni članovi ovakvih mreža.
- sve studentske asocijacije na nivou Evrope mogu da dobiju finansijsku pomoć od EU u okviru Socrates programa (pod tačkom Pridružene mjere) za organizovanje konferencija i seminara o specifičnim pitanjima koja se odnose na područje evropskog visokog obrazovanja, ako mogu da garantuju značajnu evropsku participaciju i dodatnu vrijednost koju će da ostvare (npr. konferencije o sadržaju studija kao što su pravo, političke nauke i sl. se isključuju, kao i godišnje skupštine udruženja).
- evropske asocijacije studenata određena sredstva mogu da dobiju i u svrhu pokrivanja svojih operativnih (tekućih) troškova koji su neizbježni ukoliko asocijacija želi da organizuje evropske aktivnosti. Ovaj vid grantova dodjeljuje se u okviru Youth programa međunarodnim nevladinim omladinskim organizacijama, gdje svakako spadaju i evropska studentska udruženja.

Program u praksi

Erasmus je otvoren za sve tipove visokoobrazovnih ustanova (za koje se obično koristi termin univerzitet), sve akademske discipline i sve nivoe visokog obrazovanja, uključujući i doktorske studije.

Pored centralne aktivnosti Erazmusa, koju predstavlja mobilnost studenata, u posljednje vrijeme sve više se insistira na stvaranju tzv. evropske dimenzije u sklopu nastave svakog univerziteta. To, u suštini, znači da se sve više energije ulaže u uvođenje evropskih perspektiva u nastavne programe koje pohađaju domaći studenti.

Više pažnje posvećuje se i razmjeni nastavnika, transnacionalnoj reformi nastavnih planova i programa, kao i uspostavljanju panevropskih tematskih mreža.

Od školske 1987/88. pa sve do 1999/2000. kroz Erasmus program je svoje privremeno obrazovanje u inostranstvu našlo oko 750.000 studenata sa 1.800 univerziteta širom Evrope.

Predviđeni budžet za studentske stipendije u okviru Erazmusa, za period 2000-2006. iznosi 750 miliona evra. Dodatne fondove obezbjeđuju sami univerziteti, javne i državne ustanove i druge organizacije.

Ostali “potprogrami” u okviru Socrates programa

Comenius je akcija u sklopu programa Socrates koja se usredsređuje na prvu fazu obrazovanja, od vrtića do osnovnoškolskog i srednjoškolskog nivoa. Učenici imaju dvije mogućnosti za mobilnost: ograničeni broj može pohađati projektne sastanke u inostranstvu zajedno s nastavnicima, a neki razredi (u dobi od najmanje 14 godina) mogu učestvovati u programima razmjena za učenje jezika. Nastavnici praktikanti mogu dio svog početnog osposobljavanja provesti u inostranstvu. Iskusni nastavnici i drugi obrazovni radnici mogu učestvovati u razmjenskim programima, studijskim posjetama, praktičnom osposobljavanju u preduzećima i daljnjim obrazovnim programima. Gruntvig promovira mobilnost svih kategorija radnika zaposlenih u oblasti obrazovanja odraslih.

Lingua indirektno promovira mobilnost stimulirajući učenje jezika tokom cijelog života.
http://europa.eu.int/comm/education/programmes/socrates/socrates_en.html

Leonardo da Vinci program

Ovaj program stručne prakse uveden je 1994. godine i trenutno se nalazi u svojoj drugoj fazi za koju je predviđeno da traje od 1. januara 2000. godine do 31. decembra 2006.

Osnovna svrha programa je stvaranje “Evrope znanja” kroz jačanje saradnje u oblasti obrazovanja i prakse.

Program podržava cjeloživotno učenje (Lifelong Learning), zatim inovativne transnacionalne inicijative koje promovišu znanja, sklonosti i vještine neophodne za uspješnu integraciju u svijet industrije i rada i koji stvaraju nove veze sa drugim inicijativama, prvenstveno sa Socrates i Youth programima.

Učesnici programa smještaju se u ustanove, odnosno preduzeća za stručno osposobljavanje u inostranstvu i tamo ostaju u periodu od tri nedjelje do devet mjeseci u slučaju početnog osposobljavanja, tri do 12 mjeseci ako se radi o studentima i dva do 12 mjeseci ako se radi o mladim radnicima i nedavno diplomiranim. Razmjene uključuju strukovne nastavnike, savjetnike za profesionalnu orijentaciju, obrazovne savjetnike itd. Mogu trajati od jedne do šest nedjelja. Studijske posjete organizuju se za stručnjake za strukovno osposobljavanje.

http://europa.eu.int/comm/education/programmes/leonardo/leonardo_en.html

Tempus program

U cilju reforme visokoobrazovnih sistema istočne Evrope nakon pada Berlinskog zida, sproveden je u periodu 1990-93. Tempus I program. Poslije toga program je sproveden još tri puta (Tempus II, Tempus IIbis i Tempus III 2000-06). Dakle, Tempus program osmišljen je za uspostavljanje i razvoj saradnje na području višeg obrazovanja sa Novim nezavisnim državama, Mongolijom i zemljama srednje i istočne Evrope koje nisu uključene u program Socrates.

Ovaj program zasniva se na saradnji između visokoobrazovnih (i kulturnih) sistema različitih evropskih zemalja i pokretanju multinacionalnih aktivnosti u naučnoj, kulturnoj, ekonomskoj i društvenoj sferi života.

<http://www.etf.eu.int/tempus.nsf>

Kako Tempus funkcioniše?

Tempus stimuliše članice EU i partnerske zemlje da uspostave saradnju i formiraju radna tijela - "konzorcijume". Konzorcijumi zatim implementiraju pojedine projekte koji se u Tempus terminologiji označavaju sa JEP (Joint European ProjECTS). Ovi projekti moraju da imaju jasno definisane ciljeve. Finansijska sredstva dodjeljuju se za period od dvije ili tri godine.

Tempus nudi i tzv. IMG (Individual Mobility Grants) pojedincima koji rade na visokoobrazovnim institucijama u svrhu rada na pojedinim poljima u stranoj zemlji.

Ko može da učestvuje?

Postoji niz različitih ustanova koji poslije uspostavljanja konzorcijuma mogu da apliciraju za opisane grantove: sve visokoobrazovne ustanove, neakademske ustanove, kao što su nevladine organizacije, pojedine biznis kompanije, preduzeća i sve javne ustanove.

Koje zemlje mogu da se finansiraju iz Tempus fonda?

- zapadnobalkanske zemlje (Albanija, BiH, Hrvatska, BJR Makedonija, Srbija i Crna Gora (označavaju se kao "CARDS" zemlje)

- istočnoevropske i srednjoazijske zemlje (Jermenija, Azerbejxan, Bjelorusija, Gruzija, Kazahstan, Kirgistan, Moldavija, Mongolija, Ruska Federacija, Taxikistan, Turkmenistan, Ukrajina i Uzbekistan (u zvaničnoj nomenklaturi poznate kao "Tacis" zemlje)

- u junu 2002. godine Savjet ministara EU donio je odluku o proširivanju Tempus programa i na region Mediterana, uključujući tu: Maroko, Alžir, Tunis, Egipat, Palestinu, Jordan, Siriju i Liban. Izraelu je ostavljena mogućnost učešća na bazi samofinansiranja.

Koje zemlje mogu da učestvuju u Tempus programu na bazi sufinansiranja?

- 10 donedavno zemalja kandidata za prijem u EU (Bugarska, Češka, Estonija, Mađarska, Letonija, Litvanija, Poljska, Rumunija, Slovačka i Slovenija)

- članice Grupe 24 koje nisu u EU (Australija, Kanada, Island, Japan, Kipar, Malta i Turska).

Ko upravlja programom?

Nadležna institucija je Evropska komisija, Generalni direktorat za obrazovanje i kulturu, Jedinica "Tempus program - sporazumi sa SAD/Kanadom". Tehničku podršku omogućuje European Training Foundation (ETF).

Program Youth - Program za mlade

Program za mlade – Program Youth ima za cilj da mladim ljudima omogući sticanje znanja, vještina i kvalifikacija koje će biti temelj za njihov budući život, da promoviše njihov inicijativni i preduzetnički duh i da stimulise njihovu kreativnost. On obuhvata dva osnovna “potprograma”. Program Mladi za Evropu podržava transnacionalne razmjene mladih starosti od 15 do 25 godina koje traju jednu nedjelju. Projekti razmjene moraju se odnositi na konkretnu temu, kao što je borba protiv rasizma, umjetnost, muzika, programi protiv ovisnosti ili informacione tehnologije. Evropska volonterska služba (European Voluntary Service - EVS) je projekat za mlade ljude starosti od 18 do 25 godina koji žele provesti nekoliko mjeseci radeći na dobrovoljnoj osnovi u “organizaciji domaćinu” u inostranstvu. On pokriva područja zaštite okoline, umjetnosti, kulture, rada s djecom, mladima ili starijim ljudima, baštine, sporta i razonode. EVS obično traje od šest do 12 mjeseci.

http://europa.eu.int/comm/youth/program/index_en.html

Ostatak svijeta

EU je takođe zaključila i različite sporazume sa Kanadom, Kinom, SAD, Indijom i Japanom, kojima je cilj povećati saradnju na područjima obrazovanja i kulture, posebno putem razmjena koje uključuju mlade ljude i nastavnike.

http://europa.eu.int/comm/education/programmes_en.html

Mobilnost za istraživačke radnike

Pojedinačne stipendije Marie Curie dodjeljuju se za jednu do dvije godine kako bi se potpomoglo istraživačko osposobljavanje mladih postdoktorskih studenata na stranim istraživačkim institutima. Neke stipendije izričito su rezervisane za primaoce koji žele da se vrate u regiju zajednice iz koje potiču, a koja je slabije razvijena. Druge se dodjeljuju iskusnim istraživačkim radnicima s namjerom da se poboljša prenos znanja i tehnologija između preduzeća i univerziteta. Ove stipendije pomažu u finansiranju osposobljavanja mladih istraživačkih radnika u industrijskom ili komercijalnom okruženju. Programi “kratkog boravka” takođe omogućavaju mladim istraživačima doktorantima da dio svojih studija završe u inostranstvu i da rade sa međunarodno priznatom grupom u svom specijalističkom području.

<http://www.cordis.lu>

AKTUELNI TREND OVI

Generalno gledano, broj i odlazećih i dolazećih studenata je u stalnom porastu širom Evrope. I dok tačni podaci još nisu dostupni, i visokoobrazovne ustanove i predstavnici resornih ministarstava i rektorskih konferencija slažu se u nesumnjivom progresu koji je tokom posljednjih nekoliko godina postignut na ovom polju. Tzv. ulazni tip mobilnosti (incoming mobility) bilježi veći porast u starijim članicama EU nego u zemljama koje su upravo pristupile Uniji.

S druge strane, izlazna mobilnost (outgoing mobility) takođe je u porastu, posebno sa univerziteta u Njemačkoj, Grčkoj, Italiji, Portugalu, Španiji, Bugarskoj, Češkoj, Poljskoj, Rumuniji, Slovačkoj, Litvaniji, Letoniji, Kipru i Malti. Samo Holandija i Velika Britanija predstavljaju primjere konstantnosti ili čak eventualnog pada izlazne mobilnosti studenata.

Opšti podaci se ne razlikuju značajnije ni kada je u pitanju ulazna mobilnost, samo je distribucija zemalja donekle izmijenjena. Sasvim je razumljivo i u skladu sa očekivanjima da u ovoj sferi najveći porast bilježe zapadnoevropski univerziteti, na čelu sa njemačkim, danskim, finskim, irskim, italijanskim i španskim. U zemljama koje su nedavno pristupile EU svega četvrtina ustanova izvještava o stagniranju broja stranih studenata dok većina bilježi pozitivan trend porasta.

Ako se posmatra aspekt studentske mobilnosti na relaciji prema neevropskim državama, trećina evropskih država bilježi značajan porast broja studenata sa drugih kontinenata, a slijedi još jedna trećina u kojoj je trend porasta nešto blaži. Prednjače Austrija, Češka, Finska, Francuska, Njemačka, Island, Malta, Holandija, Poljska i Španija. U Sloveniji i Danskoj prema dostupnim podacima važi status ljuo, a četiri potpisnice Bolonjske deklaracije bilježe negativan trend (Francuska zajednica u Belgiji, Bugarska, Rumunija i Slovenija).

Što se tiče međusobnog odnosa ulazne i izlazne mobilnosti, većina visokoobrazovnih ustanova izvještava o disbalansu u korist izlazne mobilnosti (domaći studenti koji studiraju na ustanovama u inostranstvu). Tako se kao najveći “neto uvoznici” studenata ističu pojedine ustanove u Francuskoj, Holandiji, Danskoj, Švedskoj i, povrh svih, Irska i Velika Britanija u kojima pomenuti disbalans postoji u slučaju preko 80% visokoobrazovnih ustanova.

Mobilnost nastavnog osoblja na većini ustanova u preko dvije trećine zemalja potpisnica Bolonjske deklaracije takođe je u porastu u toku posljednje četiri godine.

Povećana su i finansijska sredstva iz javnih fondova namijenjena za svrhu mobilnosti u većini zemalja koje su još od ranije članice EU, za razliku od onih koje su joj nedavno pristupile gdje je ovaj trend porasta rijetkost. Pa ipak, ne može se reći da je broj i nivo stipendija namijenjenih za ovu svrhu bilo gdje dovoljan da bi omogućio jednake mogućnosti mobilnosti i studentima koji potiču iz finansijski manje privilegovanih sredina i porodica.

Ono što nedostaje i za čim postoji urgentna potreba je sveevropska baza podataka o mobilnosti, uključujući i podatke o finansijskim i socijalnim uslovima. Samo na ovaj način biće omogućen monitoring cjelokupnog razvoja procesa mobilnosti i komparabilnost pojedinih regiona u svijetu.

Mnogo je visokoobrazovnih institucija koje izvještavaju o znatno poboljšanim uslovima studentske mobilnosti u posljednje 2-3 godine. Tom poboljšanju prvenstveno su doprinijeli tzv. servisi za dobrodošlicu i orijentaciju koji su, prema dostupnim podacima, unaprijeđeni na više od tri četvrtine ustanova. Nadalje, preko polovina ustanova navodi da je unaprijedila praksu izvođenja jezičkih kurseva (60%), pružanja savjetodavnih ustanova (60%), organizovanja društvenih i kulturnih aktivnosti (58%), uslove smještaja (57%) i pružanje informacija o mogućnostima studiranja na drugim ustanovama (56%). Nasuprot tome, asistiranje prilikom pronalaženja zaposlenja tokom studija, koje omogućuje i studentima koji finansijski ne stoje tako dobro da ipak studiraju u inostranstvu, postalo je praksa veoma malog broja ustanova (ispod 30% u većini zemalja). Pojedinačno gledano, u zemlje koje u posljednje vrijeme ulažu najveće napore

da unaprijede sisteme podrške mobilnosti studenata spadaju Španija, Slovačka, Bugarska, Rumunija, Grčka i Estonija. Za razliku od njih, na drugom kraju ove ljestvice, prema vlastitim podacima, nalaze se zemlje poput Holandije, Belgije, Islanda i većina država sa područja bivše Jugoslavije.

Sa izuzetkom Republike Irske i Velike Britanije, u svim evropskim zemljama evidentan je trend porasta i u oblasti mobilnosti nastavnog kadra, kako izvještava više od dvije trećine ministarstava i rektorskih konferencija. Najnoviji podaci o Erasmus programu potvrđuju ovaj stabilan trend za posljednjih pet godina. Konkretno, u 2003. godini stopa rasta mobilnosti nastavnika dostigla je 8%. Naročito su "mobilni" nastavnici iz Finske, Belgije i Lihtenštajna. S druge strane, najčešće destinacije stranih nastavnika su opet zapadnoevropske zemlje (Njemačka, Francuska, Španija, Italija i, više od svih, Velika Britanija).

PREPREKE

U stvarnosti postoje brojne prepreke mobilnosti. Uprkos nesumnjivom napretku, studenti, mladi volonteri, nastavnici i istraživači i dalje se suočavaju sa socioekonomskim, jezičkim, psihološkim i praktičnim administrativnim problemima kad odlaze da žive i školuju se u inostranstvu.

Evropska komisija objavila je još 1996. godine Zelenu knjigu kojom su utvrđene prepreke mobilnosti.

Vizni režim

Ova prepreka posebno je izražena ako se govori o mobilnosti između zemalja koje nisu u Evropskoj uniji i EU zemalja.

Velika diverzifikacija zvanja i programa

Nepodudarnost zvanja i studijskih programa predstavlja prepreku međusobnom priznavanju između pojedinih visokoobrazovnih ustanova iz različitih zemalja, što dalje otežava prihvatanje stranih studenata u svrhu privremenog studiranja.

Jezici

Neznanje stranih jezika nesumnjivo je glavna prepreka mobilnosti. Stoga, prema riječima Njolfganga Mackienjicza iz Evropskog savjeta za jezike: "Mala djeca trebaju učiti evropske jezike i kulturu od najranije dobi jer je za njih takav pristup potpuno prirodan. Svi učenici bi trebalo da imaju mogućnost da neke predmete, kao što su istorija i geografija, uče na stranom jeziku, a izvan redovne nastave treba ponuditi igre koje uključuju korišćenje jezika."

Prepreke transnacionalnom osposobljavanju za nezaposlene

Oni koji traže posao po pravilu gube svoje pravo na naknadu za nezaposlene i socijalnu pomoć ako se uključe u osposobljavanje u drugoj državi članici EU tokom perioda dužeg od tri mjeseca. Štaviše, postoje slučajevi gdje se pri povratku u neke zemlje suočavaju s novim obaveznim periodom čekanja prije vraćanja naknada.

Psihološke barijere

Roberto Ruffino iz italijanske asocijacije "Intercultura" smatra da, iako postoje finansijske i administrativne poteškoće u vezi s mobilnošću, glavna prepreka je psihološke prirode. "Istraživanja su pokazala da većina italijanskih studenata godinu dana provedenih u inostranstvu smatra kao tek nešto više od praznika! Neki to smatraju i kao priliku za usavršavanje znanja stranog jezika ili određenog predmeta, ali samo 11% to vidi kao sredstvo za širenje horizonta. Kako bi se ovi stavovi promijenili, želio bih da mogućnosti za mobilnost započnu u dobi od šest godina!"

Administrativni problemi stranaca

Mladi diplomirani studenti koji stiču neplaćeno radno iskustvo u drugoj državi članici nisu uključeni u koordinaciju programa socijalnog osiguranja EU, s obzirom na to da ne spadaju ni u radnike ni u članove njihovih porodica. Ovaj nedostatak preciznog zakonskog statusa oduzima im sva prava na socijalno osiguranje. Mogu se javiti i posljedice po pravo boravka u slučajevima kada transnacionalno osposobljavanje traje duže od tri mjeseca. Volonteri se suočavaju sa sličnom situacijom kada im neke zemlje oporezuju čak i novčanu pomoć za smještaj i podmirivanje životnih troškova.

Teritorijalna priroda studentske pomoći

U većini država članica studenti gube pomoć od države ako svoje studije nastave u drugoj zemlji EU.

Oporezivanje pomoći za istraživanje

Budući da zemlje domaćini obično tretiraju korisnike ove vrste pomoći kao radnike oni su obavezni da plaćaju porez na dohodak i doprinose za socijalno osiguranje.

Priznavanje akademskih i stručnih kvalifikacija

Neko ko želi studirati ili se uključiti u osposobljavanje u drugoj državi članici izvan okvira programa Zajednice suočava se s problemom nedostatka recipročnog priznavanja kvalifikacija, programa za osposobljavanje i perioda studiranja.

Nedovoljna informisanost

Claude Vitre, direktor asocijacije za stručno osposobljavanje „Inter-Échange“ smatra: "Iznimno je važno osigurati da informacije prođu do nivoa malih gradova, tehničkih škola i lokalnih ovlašćenih tijela. Za zemlju poput Francuske, s visoko razvijenom mrežom asocijacija za osposobljavanje, nije posebno teško otvoriti vrata strancima u kontekstu programa za mobilnost. S druge strane, razmjene su ograničene nedostatkom prikladnih informacija u vezi sa osnovnim mogućnostima."

Druge praktične prepreke

Teškoće pri otvaranju bankovnog računa ako nemate službeno boravište u stranoj zemlji ili često uskraćivanje osobama u programima mobilnosti istih sniženja cijena javnog prevoza ili istog pristupa sportskim i kulturnim ustanovama koje uživa domaće stanovništvo - sve su to nedostaci koji, kada se uzmu zajedno, stvaraju istinske prepreke mobilnosti.

Drugi niz problema javlja se usljed činjenice da mobilnost umnogome zavisi od prisutnosti sposobnih radnika, tj. univerzitetskih nastavnika, rukovodilaca programa

osposobljavanja, instruktora i sl. Obuka i podrška koju dobivaju ovi “rukovodioci mobilnosti“ znatno varira od jedne regije do druge, pa čak i među institucijama. Pažnja koja se poklanja njihovoj obuci i objedinjavanju njihovih iskustava biće od bitne važnosti za razvoj mobilnosti u godinama koje dolaze.

Najprije nastavnici!

“Ako mladi ljudi ne budu mobilniji, to može biti uzrokovano činjenicom da oni koji su odgovorni za njihovo obrazovanje sami još nisu uvjereni u prednosti mobilnosti”, napominje Bengt Nilsson iz Evropske asocijacije za međunarodno obrazovanje. “Podučavanje u inostranstvu tokom nekoliko mjeseci nesumnjivo uključuje dodatan rad i tek malo priznanje. Nastavnikova karijera može time biti i blokirana, uprkos tome što bi je takav angažman trebao unaprijediti.”

Moje zanimanje: voditelj mobilnosti

Prema riječima Christine Pedicchio sa Univerziteta u Trstu: “Oni koji su odgovorni za programe razmjene na univerzitetima, centrima za osposobljavanje ili lokalnim ovlaštenim tijelima i agencijama moraju govoriti nekoliko jezika, poznavati evropske obrazovne sisteme i biti potpuno upućeni u zakonodavstvo koje se odnosi na različite kategorije osoba koje su kandidati za učestvovanje u programima mobilnosti kao i u detalje relevantnih programa. To je težak zadatak koji zaslužuje istinsko uvažavanje. Dobar voditelj za mobilnost može uistinu dati ključan doprinos i riješiti mnoge od problema koji se javljaju pri sprovođenju programa.”

Najveći problemi sa kojima se studenti suočavaju u toku studiranja u inostranstvu u vezi su sa priznavanjem njihovih kvalifikacija. Ostali problemi uglavnom se odnose na finansiranje i pristup socijalnim sistemima u stranoj državi.

Finansijske i administrativne barijere

Jedan od suštinskih uzroka niskih stopa mobilnosti je nedovoljan stepen finansiranja studenata koji učestvuju u programima mobilnosti. Prema mišljenju ESIB, uticaj ekonomske i obrazovne pozadine studenta sa jedne strane i, s druge strane, brojne i bespotrebne administrativne procedure takode su česte prepreke mobilnosti studenata. Upravo iz tog razloga ESIB kod svih zemalja potpisnica Bolonjske deklaracije insistira na hitnom uspostavljanju Evropskog fonda za mobilnost, kao i na garantovanje podjednakih uslova za pristup stranih studenata svim socijalnim servisima koji se nude domaćim studentima.

Diskriminacija prilikom prijema stranih studenata

Prema ESIB podacima, u oko 60% slučajeva pristup stranim studentima na visokoobrazovne ustanove u drugoj zemlji, u pogledu zahtjeva koji se pred njih postavljaju, isti je kao i za domaće studente. Pa ipak, u oko trećini slučajeva postoji jasna diskriminacija, koja može biti pozitivna ili negativna. Primjeri pozitivne diskriminacije obično potiču iz zemalja u razvoju, gdje postoje slučajevi kada su strani studenti izuzeti od polaganja prijemnog ispita ili čak postoje posebna pravila i upisne kvote za studente sa porodičnim ili kulturalnim vezama sa zemljom ili određenom nacionalnom manjinom. Negativna diskriminacija odražava se kroz postojanje visokih školarina za strane studente, kao i kroz postojanje seta posebnih zahtjeva prilikom upisa (dodatni ispiti, dokaz o savršenom poznavanju jezika, itd.).

Problemi integracije stranih studenata

Prema ESIB analizi nesumnjiva je uključenost visokoobrazovnih institucija kao i samih studentskih organizacija u proces integracije stranih studenata. Nasuprot tome, države ne pokazuju veliko interesovanje za rješavanje ovog problema. Možda najsvjetliji primjer kad je u pitanju državna odgovornost u vezi sa povećanjem broja stranih studenata predstavlja Finska i Centar za međunarodnu mobilnost (CIMO) koji je tamo uspostavljen.

Uključenost u proces integracije stranih studenata u domaći visokoobrazovni sistem (ESIB):

8	nema podataka
14	visokoobrazovne ustanove i studentske unije
4	studentske unije
7	visokoobrazovne ustanove
3	državni organi.

Pregled glavnih prepreka (ESIB)

Po riječima stranih studenata, finansijske i jezičke barijere predstavljaju glavne prepreke mobilnosti. Odmah nakon njih slijede problemi priznavanja i problemi u vezi sa kulturnom integracijom. Smještaj, pravne prepreke, birokratija i nedostatak informacija takode se spominju kao prepreke, ali od manjeg značaja.

U slučaju tzv. izlazne mobilnosti (studenti koji odlaze da studiraju u inostranstvu), finansijski i problemi priznavanja dolaze na prvo mjesto, a ništa manje važni nisu ni manjak informacija i jezički deficiti.

Pored svega navedenog, puki nedostatak prilike za studiranje u inostranstvu predstavlja prepreku per se u nekim evropskim zemljama.

Naime, čak 80% studenata označava troškove studija kao osnovnu prepreku studiranju u inostranstvu. Drugi vodeći problem (identifikuje ga 42% studenata) u vezi je sa akademskim priznavanjem i postojanjem jezičkih barijera.

Zapošljavanje tokom studiranja, ostale prepreke

Postoji još čitav niz prepreka, koje se rjeđe javljaju, kao što su: nemogućnost pronalaska posla u toku studiranja, porodične obaveze, iznajmljivanje stambenog prostora i drugi finansijski izdaci koji su neizbježni čak i prilikom kratkih studijskih posjeta. Nedavna studija o socioekonomskim uslovima u kojima žive i rade evropski studenti (sprovedena u osam zemalja EU) potvrdila je relevantnost ovog problema: većina studenata je, prema ovoj studiji, zaposlena dok studira (najmanje u Belgiji - 50%, a najviše u Holandiji - 77%) i upravo na taj način stiže između 24% (Francuska zajednica u Belgiji) i 54% (Austrija) svojih ukupnih mjesečnih primanja, trošeći u prosjeku nešto više od četvrtine svog vremena za taj posao (11 sati nedjeljno u većini zemalja) u poređenju sa preostale tri četvrtine (31 sat) koliko im ostaje za studiranje.

Prevazilaženje prepreka

Prvi cilj mora biti uklanjanje prepreka s kojima se i nadalje suočavaju studenti, osobe u programima osposobljavanja, mladi volonteri i nastavnici, uprkos onome što je EU već postigla na ovom polju.

Politički angažman

Preporuka Evropskog parlamenta i Savjeta ministara sadrži brojne mjere osmišljene kako bi se uklonile prepreke mobilnosti. Budući da je namjera ohrabriti sve države članice da ulože veće napore u svojoj vlastitoj sferi, preporuka predstavlja najprikladnije sredstvo uklanjanja prepreka mobilnosti povezanih s tako različitim faktorima kao što je priznavanje diploma i kvalifikacija, pravo na boravak, socijalno osiguranje ili oporezivanje.

U praksi, na državi članici je da osigura da se mobilnost nikada ne ometa niti kažnjava. To znači da mora poduzeti sve potrebne korake da osigura transparentnost kvalifikacija, kako bi prednosti od sticanja iskustva u inostranstvu bile što veće, posebno u akademskim i stručnim krugovima u zemlji porijekla. Države članice stoga bi morale omogućiti korisnicima programa mobilnosti da uživaju iste pogodnosti kao i državljani zemlje domaćina koji se bave istim aktivnostima, kao što su snižene cijene putnih karata za studente, novčana pomoć za smještaj i životne potrebe te pristup bibliotekama i muzejima.

Na konkretnijem nivou, države članice pozivaju se da osiguraju da periodi studiranja provedeni u inostranstvu budu akademski priznati. Za ovu svrhu stimuliše se korišćenje Evropskog sistema prenosa bodova (European Credit Transfer System - ECTS) i njegovo postepeno proširivanje na sva područja obrazovanja.

Države članice takođe bi trebalo da učine sve što je moguće kako bi olakšale integraciju (vodstvo, usluge obrazovne psihologije, itd.) gostujućih studenata u obrazovni sistem zemlje domaćina i njihovu reintegraciju u nacionalni obrazovni sistem.

Svaka se zemlja takođe stimuliše da preduzme mjere kako bi osigurala da ljudi koji prolaze osposobljavanje u inostranstvu ne budu diskriminirani s obzirom na sisteme zdravstvene i socijalne pomoći.

Daljnji se prijedlozi pobliže odnose na mlade ljude koji odlaze u inostranstvo u sklopu programa Evropske volonterske službe, na primjer, kako bi se osiguralo da oni i nadalje primaju porodične doplatke.

U preporuci se takođe predlaže da države članice moraju uzeti u obzir posebne probleme koje nastavnici mogu imati s porezom i socijalnim osiguranjem.

Drugi prijedlog odnosi se na "evropske periode osposobljavanja" koji bi olakšali nastavnicima da iskuse mobilnost. Uopšte govoreći, to je osmišljeno kako bi se dala naknada onima koji su odabrali evropsku mobilnost, uglavnom kroz priznavanje onog što bi se trebalo smatrati vrijednim iskustvom u karijeri.

ECTS

Europass osposobljavanje

Od 1. januara 2000. godine Europass dokument o osposobljavanju izdaje se pojedincima koji završe evropski program osposobljavanja u vezi sa poslom ('pathnjay') kako u svojoj domovini tako i u inostranstvu. Ovaj dokument koji izdaje Zajednica pruža zapis o periodima osposobljavanja završenim u drugoj državi članici. On sadrži osnovne informacije o nosiocu, njegovom trenutnom stručnom osposobljavanju i periodima osposobljavanja provedenim u inostranstvu.

“Kutija za alat”: plan akcije za mobilnost

Putem operativne podrške preporuci o mobilnosti, države članice pozvale su na sprovođenje ambicioznog “plana akcije za mobilnost”. Na Savjetu Evrope u Nici u decembru 2000. godine, čelnici EU potvrdili su da razvoj mobilnosti za sve one koji uče i koji podučavaju u Evropi predstavlja važan politički cilj. Pozdravljajući plan akcije, naglasili su sljedeće mjere:

- usavršavanje jezičkih vještina;
- uspostavljanje internetskog portala koji daje pristup različitim evropskim izvorima informacija o mobilnosti;
- priznavanje perioda provedenih u inostranstvu na programima sa diplomom;
- osposobljavanje nastavnog i administrativnog osoblja koje je uključeno u profesionalni rad sa mobilnošću, rukovođenjem, savjetodavnim uslugama i izradom projekata za mobilnost;
- izrada i usvajanje prikladne povelje za primanje stranih studenata;
- uspostavljanje inventara programa mobilnosti i primjera dobre prakse za razmjene studenata i instruktora;
- određivanje različitih oblika finansijske podrške raspoložive za mobilnost od strane institucija EU, nacionalnih vlada, lokalnih ovlaštenih tijela, ostalih izvora iz javnog te privatnog sektora.

“Spontana mobilnost”

Bilo da su učestvovali u programima Socrates, Youth ili Leonardo da Vinci ili uopšte ne znaju za mogućnosti koje nudi EU, svake godine na hiljade ljudi želi studirati, podučavati, polaziti na osposobljavanje ili raditi u nekoj drugoj evropskoj zemlji. Tobias Flessenkemper iz Foruma mladih vjeruje da i toj “spontanjoj” mobilnosti treba pružiti podršku. “Mnogi Evropljani već žive u gradovima poput Londona, Pariza ili Minhena. Oni ili ne znaju za relevantne programe koje nudi Zajednica ili ne zadovoljavaju kriterijume za prijavu. S druge strane, ovi mladi ljudi žele biti informisani o svojim pravima i znati koliko koštaju, na primjer, stomatološke usluge. To znači da i oni definitivno imaju potrebu za informacijama.”

Mjere, njih 42, koje su navedene u planu akcije imaju tri glavna cilja:

- definisati i proširiti mogućnosti za mobilnost u Evropi;
- unaprijediti adekvatne oblike finansijske podrške;
- povećati mobilnost i poboljšati uslove za nju.

Predložene mjere nisu obavezne. Pod bilo kojim okolnostima bilo bi teško dogovoriti skup relevantnih prijedloga za cijelu Evropsku uniju. Situacija, a stoga i adekvatni odgovori, variraju od jedne zemlje do druge. Plan treba smatrati više kao “kutiju za alat” koja nudi širok raspon mogućnosti. Velike varijacije u univerzitetskim i obrazovnim rasporedima ponekad stoje na putu sinhronizaciji perioda mobilnosti. Razvoj evropskog akademskog kalendara bio bi vrijedno sredstvo utvrđivanja perioda konvergencije, kako u akademskim modulima tako i u modulima za stručno osposobljavanje.

Nedostatak usklađenih propisa jedna je od najvećih prepreka mobilnosti. Uvođenje “Evropske karte mobilnosti za mlade” omogućilo bi mladim ljudima da bilo gdje u Evropi steknu vrijedno iskustvo, a da pri tome zadrže prednosti koje im daje njihova matična zemlja. Nastavnici bi takođe mogli svoje osposobljavanje, u cijelosti ili djelimično, provesti u drugoj državi članici. Uz to, države članice pozvane su da otvore pridružena evropska nastavnička radna mjesta ili radna mjesta s evropskom orijentacijom. Radna grupa predstavnika država članica kojom predsjedava Evropska

komisija nadgledaće sprovođenje ovih različitih mjera i sastaviti izvještaj o napretku svake dvije godine.

Jednakost za sve!

Prema riječima Manje Klemenčić iz Evropske asocijacije studenata: “Jedan od glavnih interesa koji izražavaju studenti je da, bez obzira na učestvovanje u programima EU, mladi ljudi koji žive u drugoj državi treba da uživaju jednak pristup zdravstvenoj brizi, kulturi, uslugama prevoza i drugom kao i mladi koji su državljani te zemlje.”

Virtuelna mobilnost - dopuna fizičkoj mobilnosti

“Današnja komunikaciona sredstva, kao što je Internet, omogućavaju kontakt s ljudima koji žive u drugim zemljama, govore stranim jezicima i potiču iz različitih kultura”, kaže Piet Henderikx, direktor Kancelarije za međunarodne odnose na Katoličkom univerzitetu u Louvainu. “Ako se vješto koriste, ovi resursi predstavljaju odličan alat za učenje. Odraslima koji polaze osposobljavanje mora se ponuditi mogućnost kraćih posjeta inostranstvu te omogućiti im da rade kod kuće ili u lako dostupnim resursnim centrima.”

Priznavanje (akademsko i profesionalno)

Osnovno pitanje u vezi sa oba oblika mobilnosti (horizontalna i vertikalna) je pitanje akademskog i profesionalnog priznavanja. Što se tiče horizontalne mobilnosti, priznavanje treba da bude riješeno implementacijom kreditnog transfer sistema. U slučaju vertikalne mobilnosti, rješenje problema priznavanja traži se u regulisanju priznavanja kvalifikacija, adekvatnoj primjeni Lisabonske konvencije o priznavanju i uvođenju dodatka diplomi. Od vlada, kao i od samih visokoobrazovnih ustanova očekuje se da sprovedu nabrojane mjere kako bi unaprijedili oba oblika mobilnosti. Upravo akademska vrijednost studijskog perioda provedenog u inostranstvu morala bi da bude jedan od glavnih stimulusa za donošenje odluke o studiranju u inostranstvu. Dakle, samo osigurano potpuno priznavanje ovih studijskih perioda može da ih učini smisaonim sa akademske tačke gledišta.

Integracija

U rješavanje problema kulturalne integracije stranih studenata obično su uključene studentske organizacije. Finska, Austrija i Bugarska predstavljaju najpozitivnije primjere kada se govori o tzv. „student-to-student tutoring“.

Visokoobrazovne ustanove često nude stranim studentima jezičke kurseve, kao i pristup servisima za pronalaženje adekvatnog smještaja i pružanju drugih socijalnih usluga. Pa ipak, postoji niz zemalja u kojima se još ne poklanja posebna pažnja studentima koji dolaze iz inostranstva.

Za potpuniju integraciju u drugi nacionalni obrazovni sistem od značaja je i uključivanje u rad postojećih studentskih organizacija. Prema dostupnim podacima, u najvećem broju evropskih zemalja (21) ovaj vid integracije je evidentan, a u nekim zemljama (Francuska, Mađarska, Austrija, Slovenija) postoji čak i praksa da strani studenti formiraju zasebne odjele (klubove) unutar postojećih organizacija. Postoje i slučajevi gdje strani studenti imaju pravo da glasaju (biraju), ali ne i da se kandiduju za pojedine pozicije u strukturi studentske unije (da budu birani). Takođe, u zemljama EU ponekad postoji različit tretman prema studentima iz zemalja koje nisu članice EU u odnosu na studente koji

dolaze iz EU. Upravo sporazumi koji se usvajaju na državnom nivou obezbjeđuju jednaka prava studentima koji dolaze iz drugih zemalja.

Smještaj stranih studenata

U vezi sa uslovima smještaja, strani studenti najčešće imaju isti tretman kao i domaći studenti. Oni obično bivaju smješteni u studentske domove zajedno sa domaćim studentima ili pronalaze privatni smještaj. U Slovačkoj, na Kipru i Malti, kao i u Norveškoj, Letoniji, Bugarskoj i Hrvatskoj, strani studenti bivaju obično smješteni odvojeno. U rješavanje pitanja smještaja stranih studenata mnogo više od studentskih organizacija uključene su same visokoobrazovne ustanove, ako se izuzmu zemlje poput Finske, Malte, Austrije i Švajcarske koje se mogu smatrati kao primjeri najbolje prakse aktivne uključenosti studentskih organizacija u pomoć stranim studentima pri pronalaganju relativno jeftinog smještaja. Postoje i primjeri pozitivne diskriminacije gdje se stranim studentima nude najbolji uslovi smještaja. Primjeri negativne diskriminacije po pitanju troškova smještaja takođe nisu rijedak slučaj u Evropi.

Pristup nacionalnom sistemu studentskih stipendija i kredita

Generalno, nacionalni sistemi studentskih stipendija i kredita nisu dostupni stranim studentima, bilo da se radi o privremenom ili stalnom studiranju u stranoj zemlji. Malo je slučajeva gdje postoji dostupnost i to pod posebnim okolnostima npr. ako se radi o studentima koji su prethodno bili zaposleni i doprinijeli bezbjednosnom sistemu ili ako postoje bilateralni sporazumi. U Italiji, Velikoj Britaniji, Švajcarskoj i Norveškoj za strane studente postoji poseban sistem za finansijsku podršku. U Bugarskoj, Slovačkoj i Bosni i Hercegovini postojeći nacionalni sistemi u potpunosti su dostupni stranim studentima, a na Malti ovakav sistem ne postoji ni za domaće studente.

Pristup ostalim servisima

Iako u većini slučajeva strani studenti imaju pristup ostalim (socijalnim) servisima, postoje podaci za 11 evropskih zemalja gdje to nije slučaj. Tako, na primjer, u Holandiji strani studenti nemaju povlastice koje inače imaju domaći studenti u javnom saobraćaju, a u Njemačkoj, Estoniji, Švajcarskoj i Švedskoj slična neravnopravnost postoji u odnosu na sistem zdravstvene zaštite.

Školarine

U najvećem broju slučajeva strani studenti troškove školovanja plaćaju podjednako kao i domaći (7 zemalja) ili više (12 zemalja). Visoko obrazovanje besplatno je za strane studente u sedam zemalja (Njemačka, Albanija, Slovačka, Švedska, Danska, Finska, Norveška). U pogledu cijena školarina za studente iz EU i zemalja koje nisu članice EU postoji diskriminacija prema ovim drugima u pet zemalja EU.

Pa ipak, ukoliko se radi o programima privremenog studiranja u inostranstvu (Erasmus-Socrates), u većini slučajeva strani studenti oslobođeni su obaveze plaćanja školarina jer iste, prema pravilima tih programa, već plaćaju na matičnim ustanovama.

Organizacija jezičkih kurseva

ESIB istraživanja ukazuju na činjenicu da se kursevi jezika za strane studente organizuju u čak 24 zemlje iako ponekad nisu besplatni (u pet zemalja). Obično se radi o kursevima koji se organizuju povremeno u unaprijed predviđenim terminima, a postoje i slučajevi gdje su oni dostupni tokom cijele godine. Nepostojanje ovih kurseva navodi se kao problem na nekim visokoškolskim ustanovama na Malti, te u Italiji i Francuskoj.

Ostavljena mogućnost prenosa stipendije ili studentskog kredita i otvaranje savjetodavnih servisa bilo u inostranstvu ili u vlastitoj zemlji pokazale su se kao konkretne mjere koje su umnogome doprinijele prevazilaženju prepreka studentskoj mobilnosti. Ove povlastice, prema dostupnim podacima, postoje već u deset evropskih zemalja.

Uvođenje ECTS i dodatka diplomi, kao i pokretanje posebnog sistema finansijske podrške za strane studente takođe su od ogromnog značaja u smislu stimulacije studiranja u inostranstvu.

Doprinos su svakako dali i uvođenje Bachelor-Master šeme studiranja, organizovanje jezičkih kurseva za strane studente, kao i potpisivanje niza bilateralnih sporazuma. No, i pored toga, predstavnici devet nacionalnih studentskih unija u Evropi smatraju da u njihovim zemljama povodom ovog problema nisu pokrenute niakve mjere još od potpisivanja Bolonjske deklaracije.

Jedna od stimulatvinih mjera za studentsku mobilnost posebno karakteristična za skandinavske zemlje i Njemačku je uvođenje tzv. portabilnih (prenosivih) stipendija.

U slučaju istraživača i naučnih radnika i njihovog boravka u drugoj zemlji, sve je više slučajeva gdje dolazi do olabavlivanja uslova njihovog privremenog boravka (npr. u Velikoj Britaniji)

Prema podacima koje je prikupila Ekspertska grupa na visokom nivou za poboljšanje mobilnosti naučnih radnika i istraživača, osnovana od strane EU sa ciljem podrške kreiranju jedinstvenog evropskog istraživačkog prostora, procedura dobijanja viza posebno je uprošćena za predstavnike nastavnog osoblja i naučnih radnika koji posjećuju ustanove u inostranstvu, gdje se sve češće govori o kategoriji tzv. akademskih viza. Pored toga, bračni partneri ovih osoba dobijaju automatsku radnu dozvolu. Nadalje, u Francuskoj Kastler fondacija stranim istraživačima na raspolaganje stavlja čak i personalnu pomoć.

Postoje i primjeri (Danska, Finska, Holandija, Švedska) snižavanja poreza na lični dohodak za ograničeni period boravka stranih istraživača. Ali, što se tiče poreza na studentske stipendije, tu se situacija razlikuje od jedne do druge zemlje.

I prema podacima koje daju predstavnici iz same sfere visokog obrazovanja, osnovnu prepreku mobilnosti predstavlja nedovoljno izdvajanje sredstava za studentske stipendije i zajmove, odnosno za stipendije namijenjene za istraživačke radove i projekte.

Prema zvaničnim odgovorima predstavnika resornih ministarstava i rektorskih konferencija (Upitnik u okviru Trends III izvještaja), javni fondovi za svrhu akademske mobilnosti uvećani su u otprilike polovini potpisnica Bolonjske deklaracije - uglavnom u zapadnoevropskim zemljama (Austrija, francuska zajednica u Belgiji, Danska, Finska, Francuska, Njemačka, Irska, Italija, Holandija, Norveška, Portugal, Španija, Švedska, Velika Britanija).

STATISTIKE

Generalno uzevši, u većini evropskih država svega 10% (ili čak i manje) studentske populacije je mobilno.

Protok studenata

Izlazna mobilnost (domaći studenti u inostranstvu)

U okviru ove kategorije treba razlikovati studente koji privremeno studiraju u inostranstvu posredstvom dostupnih studijskih programa (programme students) i one koji odlazak na inostranu obrazovnu ustanovu odlaze samostalno i obično cijeli studijski ciklus kompletiraju u inostranstvu (free movers). Podaci o ovoj drugoj grupi znatno su oskudniji iako ukazuju da se u većini slučajeva radi o 1-10% domaće studentske populacije. O nešto višem procentu izvještavaju Holandija (12%) i Albanija (20%). S druge strane, Bosna i Hercegovina je predstavnik zemalja gdje je ovaj procenat ispod 1. Što se tiče studenata koji su korisnici postojećih studijskih programa, dostupni podaci su za ovu kategoriju u svakom slučaju brojniji. I ovdje se u ubjedljivo najvećem broju slučajeva radi o 1-10% ukupne studentske populacije jedne zemlje. Dakako najpopularniji od svih ponuđenih programa je Socrates-Erasmus, a za njim slijede ostali EU programi (Leonardo, Tempus), kao i pojedini regionalni programi (Nordplus za skandinavske zemlje, CEEPUS sa zemlje srednje Evrope) i tzv. "country-to-country" programi (DAAD za Njemačku, OAD za Austriju) čiji značaj je posebno velik u zemljama koje još nisu pokrivene EU programima (balkanski region). Konačno, mreže kojima pojedine lokalne ustanove pripadaju, predstavljaju značajan izvor prilika za mobilnost u zemljama poput Malte, Bugarske, SCG i BiH.

Ulazna mobilnost (strani studenti)

I ovdje vrijedi uslovna podjela na dvije kategorije: programme students i free movers. Prema podacima koje nude nacionalne studentske unije prosječan broj stranih studenata kreće se između 1 i 10% u preko 20 evropskih država. Najveći udio stranih studenata bilježe Velika Britanija, Njemačka i Belgija.

Broj studenata koji su na privremeno studiranje u drugu zemlju došli posredstvom nekog od regionalnih ili EU programa nalazi se u istom intervalu u najvećem broju evropskih zemalja.

Zanimljivo je da neke zemlje (francuska zajednica u Belgiji, Francuska, Njemačka, Portugal, Island) bilježe veći broj studenata koji spadaju u kategoriju free movers nego studenata koji za ovu svrhu koriste pojedine programe.

Preference

Najveći broj stranih studenata, što je i logično s obzirom na ukupne brojeve studenata po pojedinim zemljama, potiče iz Francuske, Njemačke, Španije i Italije. Kad se govori o kategoriji free movers, najveću disperziju pokazuje studentska populacija Grčke.

S druge strane, najpopularnije destinacije za evropske studente u okviru ponuđenih programa su Njemačka, Francuska, Velika Britanija, Španija i Italija. Evropski free movers opet najčešće odlaze u SAD, Veliku Britaniju i Njemačku, nakon čega slijede Italija i Austrija.

Sa stanovišta regionalnih i kulturalnih fenomena, vidljive su jake veze pojedinih evropskih zemalja (Portugal, Španija, Francuska) sa studentima iz njihovih bivših

prekookeanskih kolonija (Afrika, Južna Amerika) koje se dijelom objašnjavanju i jezičkom kompatibilnošću. Prisutni su i drugi regionalni uticaji, kao što su atraktivnost austrijskih univerziteta za studente sa područja jugoistočne Evrope i multilateralni protok studenata unutar Skandinavije.

Jedina dostupna komparativna evropska studija ("Eurostudent 2000", objavljena 2002. godine) pokriva podatke o mobilnosti za samo jedan dio zemalja EU. Prema toj studiji, udio studenata koji jedan studijski period provode u inostranstvu varira između 10% (Francuska i Republika Irska) i 19% (Njemačka). Međutim, taj je procenat znatno manji ako se u obzir uzmu samo oni studenti koji su bili upisani kao strani studenti na nekoj visokoobrazovnoj ustanovi u inostranstvu i varira između 3% (Italija i Francuska) i 9% (Finska).

Što se tiče podataka o mobilnosti diplomiranih studenata, 4-5% visokokvalifikovane radne snage u EU potiče iz drugih zemalja, a više od polovine "mobilnih" diplomaca iz EU zapošljava se u nekoj drugoj zemlji EU iako ih se većina vraća u domovinu poslije određenog broja godina provedenih u inostranstvu.

Evo i nekih podataka sadržanih u Trends III izvještaju (2003), a koji se tiču mobilnosti:

Porast tzv. izlazne mobilnosti na visokoobrazovnim ustanovama u periodu 2001-2003:

1. Značajan: 33,1%
2. Blag: 40,8%
3. Ne postoji: 14,6%
4. Naprotiv, došlo je do pada 5,1%
5. Nema informacija 3,7%

Porast tzv. ulazne mobilnosti na visokoobrazovnim ustanovama u periodu 2001-2003:

1. Značajan: 32,8%
2. Blag: 42,7%
3. Ne postoji: 15,7%
4. Naprotiv, došlo je do pada: 2,4%
5. Nema informacija: 3,4%

Disbalans između ulazne i izlazne mobilnosti studenata:

1. Značajno veći broj studenata koji su došli nego onih koji su otišli 20,7%
2. Slični nivoi 27,3%
3. Značajno veći broj studenata koji su otišli nego onih koji su došli 44,2%
4. Nema informacija 4,5%

Uticaj uvođenja dvostepenog sistema zvanja na horizontalnu mobilnost:

1. Značajan: 23,9%
2. Blag: 50,4%
3. Ne postoji: 18,9%
4. Negativan 1,9%

Uticaj uvođenja dvostepenog sistema zvanja na vertikalnu mobilnost:

1. Značajan: 44,0%
2. Blag: 43,1%

- 3. Ne postoji: 7,4%
- 4. Negativan: 0,0%

Poboljšanje pojedinih studentskih servisa u cilju poboljšanja uslova za realizaciju studentske mobilnosti:

- 1. Servis za dobrodošlicu i orijentaciju: 77,6%
- 2. Jezički kursevi: 60,3%
- 3. Savjetodavni servis 59,6%
- 4. Društvene i kulturne aktivnosti: 57,9%
- 5. Akademsko mentorstvo 57,4%
- 6. Servis za pomoć pri pronalaženju smještaja: 56,9%
- 7. Informacije o uslovima studiranja na drugim ustanovama: 56,4%
- 8. Pomoć u pronalaženju posla: 13,3%

Izvori stipendija za studentsku mobilnosti, pored Erasmus stipendija:

- 1. Nacionalni organi vlasti: 50,5%
- 2. Visokoobrazovne ustanove 39,9%
- 3. Drugi međunarodni izvori: 33,3%
- 4. Regionalni i lokalni organi vlasti: 27,8%
- 5. Privatni sektor: 21,3%
- 6. Ne postoje: 17,3%
- 7. Dobrotvorne i religijske organizacije 9,7%

Porast mobilnosti nastavnog osoblja u periodu 2001-2003:

- 1. Značajan: 18,3%
- 2. Blag: 47,7%
- 3. Ne postoji: 27,2%
- 4. Naprotiv, došlo je do pada: 2,6%
- 5. Nema informacija: 2,0%

II POSEBNI DIO
pregled stanja po zemljama

ALBANIJA

Struktura studija

Vrste ustanova

U Albaniji trenutno postoji: 8 univerziteta (Universitet), 1 akademija (Akademi), 1 institut i nekoliko viših (neuniverzitetskih) škola (Shkolle e Larte jo Universitare).

Programi i zvanja

Neuniverzitetsko obrazovanje je postsekundarnog karaktera, traje šest ili sedam semestara i služi za radno osposobljavanje nastavnika u osnovnim školama i medicinskih sestara.

Prvi stepen univerzitetskog obrazovanja završava dodjelom adekvatne diplome. Pri tome, prvi stepen najčešće traje 4-6 godina (uglavnom osam semestara, 10 za tehničke, a 12 za medicinske nauke), a zvanje koje se stiče je Titull.

Drugi stepen (postdiplomski studiji) traje 1-2 godine i vodi sticanju zvanja Kandidat i Shkencave. Ovaj dio školovanja obuhvata i pisanje i odbranu teze iz odgovarajuće oblasti studija.

I na kraju, treći stepen, koji traje 3-5 godina nakon završetka drugog, sastoji se od individualnog studijskog programa i naučno-istraživačkog rada. Dodjeljuje se titula Doktor i Shkencave (doktor nauka). Uslovi za prijem na doktorske studije obavezno podrazumijevaju naučno-istraživačke aktivnosti i objavu publikacija. Kandidat je, pod nadzorom mentora, dužan da pripremi i odbrani odabranu disertacijsku tezu. Pri tome, postoji i sistem ocjenjivanja.

Upis

Pored završene srednje škole, uslov za upis je i obavezan prijemni ispit kojeg zajedno pripremaju visokoobrazovne institucije i resorno ministarstvo. O numerus clausus-u odlučuju same ustanove.

Broj mjesta ograničen je na svim ustanovama.

Upis stranih studenata vrši se preko Zavoda za odnose sa inostranstvom koji postoji pri resornom ministarstvu. Obavezno je i polaganje ispita iz albanskog jezika na Fakultetu za jezike i kljiževnost.

Upis se vrši u julu svake godine.

Akreditacija i priznavanje diploma

Priznavanje stranih diploma vrši pomenuti zavod Ministarstva za obrazovanje i nauku.

Kreditni sistem

Još u upotrebi nema kreditnog sistema. U fazi pripreme je formiranje sistema koji bi bio kompatibilan sa ECTS.

Mobilnost

Nema nacionalnog programa podrške studentima koji se odluče za ovaj vid studiranja, ali postoje bilateralni sporazumi sa pojedinim stranim obrazovnim ustanovama kroz koje se finansira jedan broj studenata.

Albanija je uključena u Tempus program.

AUSTRIJA

Struktura studija

Vrste ustanova

U Austriji postoje sljedeći oblici visokoobrazovnih ustanova:

- univerzitet i univerzitet za umjetnost i muziku
- Fachhochschule (instituti za tehničko vokaciono više obrazovanje) od 1994. godine.
- univerzitetski centar za nastavak obrazovanja (Dunavski univerzitet Krems)
- privatni univerziteti (nakon akreditacije)
- (Berufs)Pädagogische Akademie (koledž za obrazovanje nastavnika)
- Akademie für Sozialarbeit (neuniverzitetski koledž za socijalni rad)
- Akademien für paramedizinische Berufe (koledž za paramedicinsko osoblje).

Programi i zvanja

Postoje dva tipa univerzitetskih programa na prvom stadijumu: Ordentliche Studien koji su duži (4-5 godina, odnosno šest za medicinu, stomatologiju i veterinu) i kratkoročni programi koji donose sertifikat. Ordentliche Studien donosi zvanje Diplom ili Magister za datu oblast (npr. tehničke nauke) i podijeljen je na 2-3 stepena. Svaki stepen završava diplomskim ispitom iz jednog ili više predmeta.

Drugi stadijum, doktorski programi, traju minimalno dvije godine, sastoje se od pisanja i odbrane doktorske teze (Dissertation) i polaganja završnog usmenog ispita (Rigorosum). Svaku doktorsku tezu prethodno moraju da odobre najmanje dva profesora i ispitna komisija. Doktorski studiji u oblasti medicine su trodijelni, pri čemu svaki dio završava doktorskim ispitom, a na kraju trećeg uspješnim kandidatima se dodjeljuje titula Doktor (Dr.).

Treći stadijum studija je tzv. Habilitation i on se zasniva na posebnim naučnim ostvarenjima nakon sticanja doktorata i na izdavanju monografije. Ova posljednja kvalifikacija nije akademska, već se radi samo o posebnom univerzitetskom zvanju. Neki univerziteti nude visokoobrazovne programe koji završavaju sticanjem titule Master of Advanced Studies (MAS) ili Master of Business Administration (MBA), pri čemu se predavanja za ove programe odvijaju na njemačkom i engleskom jeziku. Fachhochschule programi traju minimalno četiri godine i završavaju sticanjem zvanja koja su analogna univerzitetskim zvanjima uz prefiks FH. Pa ipak, ovakvo zvanje, uz dva dodatna semestra nastave i polaganje ispitne razlike, nosiocu opet omogućava pohađanje doktorskih programa na univerzitetima. Fachhochschule pokriva oblasti elektronike, međunarodnog biznisa, softver inženjeringa, automatike, multimedija, itd. Zvanja su u skladu sa pravilima EU.

Trogodišnja Akademija za socijalni rad završava diplomskim ispitom i sticanjem titule Diplomsozialarbeiter.

Na univerzitetima od 1999. godine stižu se zvanja Bachelor i Master, poslije čega slijede doktorski programi.

Nakon završavanja prvog stepena studija, većina budućih univerzitetskih nastavnika dobija status asistenta i, kasnije, napredna zvanja (doktorat, Habilitation). Od 1993. ovaj finalni izbor vrše rektori univerziteta. Sticanje statusa univerzitetskog profesora zahtijeva Habilitation ili srazmjernu akademsku, naučnu ili umjetničku kvalifikaciju, kao i "poziv" od odgovornog univerzitetskog organa. Status profesora je definitivan, sa izuzetkom nedavno uvedene kategorije profesora po ugovoru, čija trajnost ugovora iznosi maksimalno dva petogodišnja perioda.

Upis

Osnovni uslov je završena srednja škola, a specijalni uslovi za pojedine programe odnose se na zemlju koja je izdala sertifikat o završenoj srednjoj školi. Prijemni ispit, osim na umjetničkim akademijama, postoji i na Fachhochschule, gdje je samim tim broj mjesta ograničen. Numerus clausus na drugim ustanovama nije primjenljiv.

Što se stranih studenata tiče, status ravnopravan austrijskim studentima imaju studenti iz Luksemburga, Lihtenštajna i italijanske pokrajine Bolcano kojima je maternji jezik njemački. Ostali moraju da posjeduju kvalifikaciju analognu "maturi" koja je dovoljna za pristup na univerzitet u zemlji iz koje student dolazi. Potrebno je i dobro poznavanje njemačkog jezika (ako postoji sumnja, obavezno je polaganje ispita iz jezika pismeno i usmeno). U svrhu unapređenja jezičkih sposobnosti, većina univerziteta organizuje kurseve.

U svakom slučaju, preduslov za prijem stranih studenata je postojanje slobodnih mjesta.

Kreditni sistem

U Austriji ne postoji nacionalni sistem bodovanja, već se primjenjuje ECTS. Sistem je zasnovan na radnom opterećenju i na dodjeljivanju 60 bodova po akademskoj godini. Jedan ECTS bod približno odgovara 25 radnih časova studenta. Zakon o univerzitetskim studijima sadrži odredbe koje dozvoljavaju korišćenje ECTS kao akumulativnog sistema (komentar u novom zakonu o univerzitetu iz 2002. godine).

Zakonski je predviđena upotreba ECTS na univerzitetima i univerzitetima umjetnosti, kao i na visokim stručnim školama (Fachhochschulen).

Procjenjuje se da je do sada preko 50% ustanova primijenilo ECTS. Nema podataka o upotrebi ECTS u akumulativne svrhe.

Akreditacija i priznavanje diploma

Evaluaciju stranih kvalifikacija vrši NARIC. Uz to, Austrija je potpisnik Evropske konvencije o ekvivalenciji diploma, kao i mnogobrojnih unilaterlnih i bilateralnih sporazuma sa nizom evropskih zemalja (Jugoslavija, Luksemburg, Švajcarska, Hrvatska, Slovenija, Mađarska, Bugarska, Lihtenštajn, Vatikan, Poljska, Holandija, Portugal, Italija, Španija, BJR Makedonija, Njemačka). Od multilateralnih sporazuma, potpisana je Konvencija o priznavanju evropskih visokoobrazovnih kvalifikacija (1997).

Usko vezano za uvođenje ECTS u Austriji bilo je i uvođenje dodatka diplomi u periodu 2002/03, koje je zahtijevalo stvaranje visokosofisticiranog informativnog sistema neophodnog za izdavanje.

Mobilnost

Postoji nacionalni sistem pomoći za studiranje u inostranstvu u trajanju do 20 mjeseci. Austrija je učesnik više transnacionalnih programa: CEEPUS, Leonardo, Socrates.

BELGIJA (FLAMANSKA ZAJEDNICA)

Struktura studija

Vrste ustanova

Postoje univerzitetske (Universiteit) i 30-ak neuniverzitetskih (Hogeschol) ustanova visokog obrazovanja. Ove druge mogu biti jednostepene (trogodišnje) ili dvostepene (2+2 ili 2+3 godine).

Programi i zvanja

Jednostepeni programi (tri godine trajanja) donose titulu Greadue in ... i to prvenstveno u oblasti socijalnog rada, računovodstva, zdravstva, industrije, trgovine, poljoprivrede, nastave, informatike, primijenjenih umjetnosti i medija. Dvostepeni neuniverzitetski programi (traju 2+2 godine) obuhvataju teoretsku i praktičnu nastavu, kao i istraživački rad i donose kvalifikaciju Licentiat in... u istim oblastima. Univerzitetsko obrazovanje poslije prve dvije (u nekim oblastima tri) godine donosi titulu Kandidaat ili u nekim slučajevima Baccalaureus. Nastava na ovom nivou obuhvata prvenstveno odabranu oblast i metodološke predmete. Naredne 2-3 godine studiranja na univerzitetu završavaju sticanjem titule Licentiaat, a nastava koja se sprovodi ima za cilj da studenta pripremi za samostalan rad u nauci ili u primjeni naučnih saznanja. Treći stepen studiranja podrazumijeva studiranje na doktorskim programima, koje nude oba tipa institucija. Dozvoljen je transfer sa jednog tipa ustanova na drugi. Za izvođenje nastave na visokoobrazovnim ustanovama neophodno je posjedovanje titule doktora iz date oblasti.

Upis

Neophodna je diploma završene srednje škole, a u nekim slučajevima, tipa medicinskih, arhitektonskih, saobraćajnih i pomorskih fakulteta, organizuju se i prijemni ispiti. Broj mjesta nije ograničen. Posjedovanje diplome koja im omogućava upis na domaće univerzitete, dovoljan je preduslov i za pristup visokom obrazovanju za strane studente u Flandriji. Ipak, za njih je prijemni ispit obavezan u svim disciplinama. Pored toga, neophodno je da strani studenti dokažu i da dobro vladaju holandskim jezikom. U tu svrhu univerziteti sprovode pripreme jezičke kurseve.

Akreditacija i priznavanje diploma

Nadležan je NARIC-Flanders, koji djeluje u okviru Administracije za visoko obrazovanje.

Multilateralni sporazumi koji Flamanskoj zajednici omogućuju razmjene studenata su: evropske konvencije o priznavanju visokoobrazovnih kvalifikacija (1986, 2000),

Evropska konvencija o akademskom priznavanju univerzitetskih zvanja (1972), Evropska konvencija o ekvivalentnosti studijskih perioda (1972).

Dodatak diplomi uveden je na sve visokoobrazovne ustanove u ovom dijelu Belgije u periodu 1991-94. Zbog neophodnosti sprovođenja drugih reformi u sferi visokog obrazovanja, trenutno je odložena revizija ove prakse.

Kreditni sistem

Pored postojećeg kreditnog sistema na nacionalnom nivou, neke ustanove koriste i evropski sistem transferabilnih kredita. Broj bodova izračunava se na osnovu radnog opterećenja studenta. Do sada je sistem bodovanja primjenjivan samo u cilju transfera kredita. Postoji 60 bodova po godini, a ukupan godišnji broj časova varira između 1500 i 1800.

Zakon koji reguliše primjenu sistema bodovanja kao sredstva za transfer bodova, na snazi je još od 1991. godine za univerzitete, a od 1994. i za neuniverzitetski sektor.

ECTS je u potpunosti primijenjen kao sredstvo za transfer bodova, a dodjela određenog broja bodova nastavnim programima je uobičajena. Međutim, primjena LA, ToR i ECTS bodovnih sistema zavisi od samih ustanova. Postoje i ustanove koje već uveliko primjenjuju neke elemente principa akumulacije unutar postojećeg zakonskog okvira.

Mobilnost

U pravilu, država ne pruža finansijsku podršku za studiranje u inostranstvu. Zajednica je uključena u Leonardo, Lingua, Petra i Socrates programe razmjene studenata.

BELGIJA (FRANCUSKA ZAJEDNICA)

Struktura studija

Vrste ustanova

I ovdje postoje univerzitetske i neuniverzitetske institucije visokog obrazovanja.

Pri tome, kratkoročni i dugoročni univerzitetski programi nisu povezani i komplementarni i ne čine cjelinu u pogledu nastavnih programa i metoda.

Neuniverzitetsko visoko obrazovanje se obavlja u Hautes ecoles i takode može biti kratkoročno i dugoročno. Dugoročno neuniverzitetsko obrazovanje je u nivou univerzitetskog.

Programi i zvanja

Kratkoročno obrazovanje donosi kvalifikaciju Gradue u različitim oblastima (npr. poljoprivreda, ekonomija, socijalne oblasti i umjetnost).

Dugoročni kursevi na neuniverzitetskim institucijama završavaju sticanjem zvanja Ingénieur Industriel, Ingénieur Commercial (industrijski ili trgovački inženjer), Licencié, Arhitekte itd.

Prvo univerzitetsko zvanje (nakon 2-3 godine studija) je Candidat(e), a nakon naredne 2-4 godine stiže se zvanje Licencié, Pharmacien, Ingenieur, Maitre (u kompjuterskim naukama, ekonomiji i primijenjenim ekonomskim naukama), Docteur en Medicine ili

Docteur en Medicine Veterinaire. Postdiplomski studij (treći stepen) donosi doktorat u datoj oblasti i traje minimalno četiri godine.

Upis

Predušlov za upis je završena srednja škola, a neke oblasti studiranja postavljaju i specifične zahtjeve, pa je tako na primjer kvalifikacioni ispit za sve kandidate, ili njihovo rangiranje na bazi prethodnih akademskih rezultata, obavezna praksa koja se sprovodi na saobraćajnim fakultetima.

Od 1997/98. limitirajuće mjere uvedene su i za upis na medicinske fakultete (vrednuje se tzv. pripremno univerzitetsko obrazovanje ili candidat).

Ni ovdje se ne primjenjuje numerus clausus.

Akreditacija i priznavanje diploma

Prvi dodaci diplomama, zajednički za sve univerzitete, podijeljeni su u školskoj 2001/02. godini, a u procesu je uvođenje ove prakse i u Hautes Ecoles. U suštini, nema specifičnog obavezujućeg zakona, već se dodatak diplomi izdaje na dobrovoljnoj bazi.

Kreditni sistem

U dijelu Belgije koji predstavlja francusko govorno područje nikad se nije primjenjivao nacionalni sistem bodovanja te je, shodno tome, usvojen ECTS kao sistem bodova na univerzitetima i visokim školama (Hautes Ecoles). Sistem je zasnovan na radnom opterećenju studenata koje se izračunava na osnovu različitih aktivnosti procesa učenja (teorijski kursevi, seminari, laboratorijski rad, itd.). Postoji 60 bodova godišnje, a akademska godina obično se sastoji od 1600 studentskih radnih časova, od čega oko 800 časova kontakata (riječ je o prosječnim vrijednostima). Dosad je ECTS bio primjenjivan samo kao sistem transfera bodova.

Iako nijedan zakonski propis ne nalaže upotrebu ECTS kao sistema transfera, njegovu primjenu podstiču i resorno ministarstvo i akademske vlasti u oba sektora visokog obrazovanja.

Mobilnost

Generalno gledano, ne pruža se finansijska pomoć domaćim studentima za studije u inostranstvu, bilo privremene ili kompletne.

BJELORUSIJA

Struktura studija

Vrste ustanova

Na visokoobrazovnoj sceni Bjelorusije trenutno figurira preko 40 državnih i 13 ostalih ustanova, gdje spadaju: univerziteti, akademije, instituti, više škole i naučni instituti.

Programi i zvanja

Univerzitetsko obrazovanje u Bjelorusiji traje pet godina i završava dodjelom Diplom o Vyshem Obrazovanii. Paralelno s tim, studenti sa visokim ocjenama i minimalno 300 dodatnih sati nastave, mogu da dobiju i diplomu o sticanju zvanja Bakalavr. Bakalavr program obuhvata osnovne naučne discipline, psihologiju, pedagogiju i strane jezike. Nosioci zvanja Bakalavr mogu da pristupe magistarskim studijama koje podrazumijevaju 1-2 godine naprednog studijskog programa koji donosi titulu Magistr. Nastava je koncentrisana na izabranu oblast i sprovodi se u okviru individualnih programa. Završava pripremom i javnim prezentovanjem magistarske teze.

Treći stepen univerzitetskih studija (postdiplomski studiji) u Bjelorusiji su Aspirantura i Doktorantura. Ove programe pohađa buduće pedagoško i naučno osoblje. Ovaj stepen ujedno je i dvodijelni. Prvi dio studija traje minimalno tri godine i obuhvata odgovarajući nastavni program, specijalne ispite i javnu odbranu teze. Završava sticanjem zvanja Kandidat Nauk. Drugi sukcesivni dio završava dodjelom zvanja Doktor Nauk i obuhvata naučno-istraživački program i javnu odbranu disertacije. Teze za disertaciju dodjeljuje Disertacioni savjet, pod nadzorom Vrhovnog državnog komiteta za ateste. Postoji i mogućnost za sprovođenje doktorskih istraživanja i sticanje adekvatnih titula i bez pohađanja postdiplomskih studija. U tom slučaju visokoobrazovne i naučne institucije u zemlji su te koje pružaju podršku istaknutim pojedincima i pronalaze im mentore. Univerzitetski predavači obrazuju se na specijalizovanim institutima ili na univerzitetima i, nakon diplomiranja, počinju sa svojim radom u struci kao predavači asistenti, u cilju sticanja neophodnog praktičnog iskustva. Svakih pet godina oni su dužni da upišu naredni program, kako bi unaprijedili svoje predavačke vještine i samo znanje iz oblasti koju predaju.

Upis

Diploma o završenom bilo kojem tipu srednjeg obrazovanja predstavlja osnovni preduslov za upis na univerzitet. Nadalje, većina univerziteta organizuje i prijemni ispit (iz 3-4 relevantna predmeta). Umjesto prijemnog ispita iz više predmeta, ponekad se sprovodi intervju sa kandidatima iz jednog predmeta. Svaki kandidat godinu dana prije upisa može da upiše i pohađa pripremni kurs koji organizuju univerziteti. Poseban set uslova postavlja se za studiranje umjetnosti, fizičko obrazovanje i arhitekturu. Za redovne studente postoji i starosno ograničenje prilikom upisa. Neophodna je i zdravstvena potvrda.

O numerus clausus odlučuju same obrazovne ustanove.

Strani studenti koji žele da studiraju u Bjelorusiji moraju da posjeduju diplomu koja je ekvivalentna bjeloruskoj diplomi o završenoj opštoj srednjoj školi, odnosno zvanje magistra za upis na postdiplomske studije. Nakon prilaganja svih neophodnih dokumenata i eventualnog upisa, strani student sa univerzitetom potpisuje ugovor. Što se poznavanja jezika tiče, ukoliko student ne vlada jezikom na kojem se izvodi nastava, postoji mogućnost da pohađa kurs u trajanju od jedne godine. Na kraju kursa dužan je da polaže ispit iz datog jezika. Oni koji ne polože ovaj ispit, ne mogu biti primljeni i bivaju zamoljeni da napuste zemlju.

Kreditni sistem

Postoji kreditni (zачet) sistem na pojedinim ustanovama, koji se realizuje posredstvom testova i potvrđuje da su ispunjeni svi predviđeni zahtjevi.

Mobilnost

Ovu oblast pokriva Zavod za međunarodne odnose Ministarstva za obrazovanje, a programi u koje je zemlja uključena su: ACCELS, Sporazum o saradnji sa Rumunijom, Slovačkom i Bugarskom, bilateralni sporazumi o razmjenama studenata sa Kinom, Litvanijom i Poljskom, DAAD program razmjena, Protokol o razmjenama sa Njemačkom i Tempus program.

BUGARSKA

Struktura studija

Vrste ustanova

U Bugarskoj postoje neuniverzitetske ustanove za visoko obrazovanje (Kolej) i univerzitetske ustanove, a to su univerziteti (Universitet) i specijalizovane akademije (Akademija) i instituti (Institut).

Programi i zvanja

Neuniverzitetski programi donose zvanje "Specialist po..." koje se stiče nakon tri godine stručnog obrazovanja na akademijama. Ovi programi završavaju polaganjem državnog ispita.

Zvanje Bakalavur, koje je uvedeno novim zakonom (1995) stiče se završetkom univerzitetskog obrazovanja u trajanju od najmanje četiri godine. Završava obaveznim polaganjem državnog ispita ili odbranom diplomske teze.

Univerzitetski programi koji traju 5-6 godina ili čak i više odgovaraju tituli Magistur. Ovo zvanje može se steći jednogodišnjim programom nakon sticanja zvanja Bakalavur. I ovdje je kao završni korak obavezan državni ispit ili odbrana diplomskog rada.

Trogodišnji program nakon sticanja zvanja Magistur donosi doktorat (Doktor). Nastavni programi su individualni i sastoje se u pripremi i odbrani doktorskih disertacija, uz naučnu superviziju. Dozvoljeno je da za pojedine oblasti ovaj program sprovode i pojedine naučne institucije (Bugarska akademija nauka, Akademija poljoprivrede, itd.).

Upis

Kriterijumi za upis variraju u zavisnosti od tipa ustanove i posebnih uslova koje pojedine ustanove mogu zahtijevati (diploma o završenoj srednjoj školi sa pismenim ispitom/ispitima, testovi ili selekcija na osnovu rezultata postignutih u srednjoj školi).

Visokoobrazovne institucije su autonomne i, prema tome, mogu same da izaberu oblik prijemnog ispita.

Takođe, institucije redovno primjenjuju numerus clausus.

Što se tiče upisa stranih studenata, visokoobrazovne ustanove svake godine u skladu sa specifičnim uslovima određuju broj studenata iz ove kategorije koje će upisati. Pored ekvivalentne srednjoškolske diplome, uslov za upis je i posjedovanje preporuke kvalifikovanih osoba i/ili ustanova iz zemlje odakle student dolazi, kao i jedna godina pohađanja kursa iz bugarskog jezika prije samog upisa na univerzitet (završni ispit polaže se na Institutu za strane studente).

Kreditni sistem

U Bugarskoj se primjenjuje ECTS. Ovaj sistem uveden je u okviru Erasmus programa na 14 od 42 bugarska univerziteta. Američki univerzitet u Bugarskoj i Novi bugarski univerzitet primjenjuju drugačije bodovne sisteme, iako potonja ustanova koristi i ECTS. Sistem bodovanja zasnovan je na radnom opterećenju studenata, ali se ne koristi kao sistem akumulacije. Postoji 60 kredita godišnje, a godišnji broj časova nije zvanično propisan.

Uvođenje ECTS u Bugarskoj nije zakonska obaveza. Prvi put je pomenuto u Strateškom planu Ministarstva prosvjete i nauke iz 1999. godine, a zatim i u Planu za 2002. godinu. ECTS se još ne primjenjuje i kao sistem akumulacije.

Mobilnost

Ovo pitanje nije riješeno na nivou države, iako postoji spektar programa inostranih ustanova koje, na bazi bilateralnih sporazuma, nude svoju pomoć studentima koji izaberu da studiraju van granica Bugarske.

Bugarska je učesnica sljedećih razmjenskih programa: 2000+ projekat, CEEPUS, Copernicus, ENIC, Eurydice, Leonardo, Phare, Socrates II, Tempus, UNESCO programi, Unevoc, Vifax-Acct-Francophonie.

Akreditacija i priznavanje diploma

Bugarski ENIC (Bugarski centar za ekvivalentnost i mobilnost) osnovan je pri resornom ministarstvu i ima sve nadležnosti u oblasti priznavanja kvalifikacija stečenih u inostranstvu. Konačnu odluku u oblasti akademskog priznavanja ima samo ministarstvo. Multilateralni sporazumi kojima je Bugarska pristupila: Lisabonska konvencija (1997), UNESCO konvencija o priznavanju studija, diploma i zvanja u Evropi (1979). Dodatak diplomi u Bugarskoj promovisan je na nekoliko načina: Nacionalni informativni seminar (2001), informativni seminari organizovani od strane univerziteta (proljeće 2001). Sve u svemu, većina univerziteta iskazala je svoju spremnost uvođenja ovog evropskog standarda, te Ministarstvo za obrazovanje i nauku trenutno razmatra mogućnosti stvaranja zakonskog okvira za uvođenje ove procedure na nacionalnom nivou i za priznavanje dodataka diplomama koje izdaju strani univerziteti.

VELIKA BRITANIJA

Struktura studija

Vrste institucija

Visokoobrazovne ustanove obuhvataju univerzitete, koledže visokog obrazovanja i mali broj univerzitetskih koledža.

Godine 1992. izbrisana je podjela na univerzitete i politehnike.

Većina univerziteta sastavljena je od pojedinačnih fakulteta.

Upis

Sve veće ustanove su nezavisne u donošenju upisne politike i svaka od njih ima sopstvene uslove upisa. Upis je kompetitivnog karaktera (postoji numerus clausus) i svaki program ima neke specifične zahtjeve.

U većini slučajeva, traži se završena opšta srednja škola sa naprednim rezultatima ili ekvivalentna kvalifikacija.

Ipak, većina ustanova otvorena je i za starije aplikante koji imaju dosta iskustva, ali im nedostaje formalno zvanje.

Procedura za prijem stranih studenata, kao minimum preduslova predviđa posjedovanje ekvivalentnih dokumenata o završenoj srednjoj školi i položen test iz engleskog jezika.

Pri tome, kako javne, tako i privatne ustanove, organizuju pripremnu nastavu iz jezika.

Programi i zvanja

U Velikoj Britaniji diplome u visokom obrazovanju ne dodjeljuju se na nacionalnom nivou, već ih institucije izdaju pojedinačno. Tako je univerzitetima, univerzitetkim koledžima i malom broju ostalih koledža ostavljeno pravo da dodjeljuju sopstvena zvanja i kvalifikacije. Ipak, dodjelu zvanja na većini ostalih koledža vrednuju eksterna tijela, kao što su pojedini univerziteti ili nacionalno tijelo za akreditaciju.

Samim tim kvalifikacije i zvanja variraju od ustanove do ustanove, a prema zvaničnoj nacionalnoj nomenklaturi obuhvataju dodiplomska i postdiplomska zvanja.

U dodiplomska po svom karakteru spadaju dvogodišnja Higher National Diploma i jednogodišnji Higher National Certificate, kao i Bachelor zvanje koje se stiče nakon 3-4 godine studiranja (u medicini i veterini - nakon pet godina). U okviru Bachelor zvanja dalje se razlikuju Ordinary Non-honours, Third-class Honours, Second-class honours (sa dvije potkategorije i First-class honours).

Postdiplomska nastava obuhvata mnoštvo Master programa koji obično traju 1-2 godine i doktorske programe koji najčešće vode sticanju PhD titule.

Kreditni sistem

U Engleskoj i Velsu dosad nije bilo kreditnog sistema, ali su mnoge ustanove primjenjivale sistem koji se zasnivao na bivšem CNAА sistemu. Pošto je sve više ustanova koji uvode novi sistem - CATS (Credit Accumulation and Transfer Scheme), očekuje se njegovo brzo ozvaničenje. Mnoge ustanove koriste i ECTS.

U Škotskoj postoji okvirni nacionalni sistem zasnovan na 120 bodova, dok za ostatak V. Britanije nacionalni sistem ne postoji. Međutim, ostatak V. Britanije pokrivaju konzorcijumi koji su, u suštini, međusobno usklađeni i zasnivaju se na 120 bodova. Sistem bodovanja načelno se koristi u svim dijelovima visokoobrazovnog sistema na nivou osnovnih i magistarskih, ali ne uvijek i doktorskih studija.

U Velikoj Britaniji nema zakonske regulative koja bi se direktno odnosila na ECTS. Pa ipak, značajan broj ustanova u okviru Erasmus programa koristi ECTS kao sistem za transfer, ali se ECTS ne koristi kao sistem akumulacije. Međutim, postojanje opisanog britanskog sistema znak je da će primjena ECTS kao sistema akumulacije bodova biti konkretizovana.

Akreditacija i priznavanje diploma

Strane diplome vrednuje NARIC (Nacionalni centar za akademsko priznavanje i informisanje).

Pored toga, V. Britanija je potpisnik niza međunarodnih sporazuma koji regulišu pitanje međusobnog priznavanja diploma, kao što je: Konvencija o priznavanju evropskih visokoobrazovnih studija, diploma i zvanja (1979).

Nešto poput dodatka diplomu, u okviru Progress File u Velikoj Britaniji uveden je tzv. Transcript. Teži se uspostavi kompatibilnosti između ova dva dokumenta, a dosta ustanova sa sve više simpatija gleda na sam Diploma Supplement, koji donosi više informacija nego Transcript.

Mobilnost

Pomoć se daje kako studentima koji na strane univerzitete odlaze samo za određeni period, tako i onima koji tamo borave cijelim tokom studija. Razmjene se realizuju prvenstveno kroz Socrates program.

GRČKA

Struktura studija

Vrste ustanova

Visoko obrazovanje u Grčkoj uglavnom pružaju univerziteti, kojih je 18 i instituti tehnološkog obrazovanja, kojih je 14. Ovi posljednji predstavljaju neuniverzitetski sektor i sadrže minimalno dva fakulteta koji su dalje podijeljeni na zavode.

Zakoni: Zakon o sekundarnom i visokom obrazovanju (1985), Zakon o ustanovama univerzitetskog nivoa i otvorenim univerzitetima (1992).

Programi i zvanja

Na univerzitetima i tehnološkim institutima u Grčkoj stiče se zvanje nakon 4-5 godina studiranja. Programi, koji su pravljani s osnovnim ciljem da se što kvalitetnije izađe u susret zahtjevima radnog tržišta, a koje je u procesu stalnih promjena, sadrže i kompulsorne i izborne predmete i odlikuju se velikom fleksibilnošću. Međutim, evidentan je problem transfera studenta sa tehnološkog instituta na univerzitet. Intermedijarni postdiplomski studiji, nakon 1-2 godine, uključujući i istraživački rad i izradu teze, donose diplomu, a završna titula, stiče se nakon minimalno tri godine studija. Sa uspostavljanjem Nacionalnog savjeta za obrazovanje i Odjela za evaluaciju i sertifikaciju, uskoro će biti određeni kriterijumi i procedure evaluacije i akreditacije studijskih programa na svim univerzitetskim smjerovima.

Za izbor u redove nastavnika potrebno je posjedovati doktorat iz date oblasti, stečen u zemlji ili u inostranstvu. Zahtjev za prijem u red profesora analizira tijelo sačinjeno upravo od profesora, a osnovni kriterijumi su prethodno radno iskustvo i nivo doktorske teze koju je kandidat odbranio.

Upis

Prema novim zakonskim propisima, upis zavisi od rezultata dobijenih u izlaznom sertifikatu koji dodjeljuje zajedničko tijelo svih srednjih škola (ustanovljeno 1998. godine), čime je ukinut ispit na nacionalnom nivou, a broj raspoloživih mjesta prestao da bude ograničen.

Strani studenti moraju da posjeduju adekvatnu diplomu o prethodnom školovanju, odgovarajuće preporuke i sertifikat o sposobnosti služenja grčkim jezikom, kojeg nakon ispita dodjeljuju univerziteti u Atini i Solunu.

Kreditni sistem

Nacionalni sistem bodovanja primjenjuje se na oba nivoa na grčkim visokoobrazovnim ustanovama. Ovaj sistem zasnovan je uglavnom na časovima kontakta, ali se može primjenjivati i paralelno sa ECTS. Nedavno su pojedine ustanove restruktuisale svoje nastavne programe uzimajući u obzir radno opterećenje studenata i alocirajući 240 kredita četvorogodišnjim programima, u skladu sa pravilima ECTS. Interna akumulacija bodova moguća je na mnogim katedrama, a prenos bodova sa jedne na drugu ustanovu može se sprovesti po odluci savjeta katedre na koju student želi da pređe. Primjena nacionalnog sistema bodovanja propisana je zakonom koji je na snazi od 1982. godine.

Katedre mahom omogućavaju priznavanje akademskih kvalifikacija i nastoje da pravila ECTS primijene alocirajući bodove zasnovane na radnom opterećenju. Rektorska konferencija podržava primjenu ECTS, a mnoge tehničke ustanove primjenjuju pravila ovog sistema.

Akreditacija i priznavanje diploma

Za procjenu stranih kvalifikacija nadležni su Institut za tehnološko obrazovanje i Interuniverzitetski centar za priznavanje stranih akademskih titula.

Važeći multilateralni sporazumi iz ove oblasti EU: Evropska konvencija o ekvivalentnosti perioda studija (1960) i Evropska konvencija o priznavanju univerzitetskih kvalifikacija (1959).

Iako je ovaj model u Grčkoj u prvi mah toplo pozdravljen, njegovo uvođenje očekuje se tek nakon što visokoobrazovne ustanove riješe niz aktuelnih tehničkih problema. Faktor koji je dodatno otežao situaciju je studentsko neslaganje sa nedavnom reformom koja je donijela promjene u statusu tehnoloških instituta u odnosu na univerzitete.

Mobilnost

Grčka je uključena u Erasmus, Lingua i Tempus program.

DANSKA

Struktura studija

Vrste ustanova

Univerziteti (Universitet i Musikkonservatorium) su institucije koje nude uglavnom opšte oblasti studija, dok je na specijalizovanim neuniverzitetskim institucijama moguće sticati zvanja iz pojedinih specifičnih oblasti. Ukupan broj ustanova prelazi 200, od čega je pet univerziteta sastavljenih od pojedinačnih fakulteta i 10 specijalizovanih ustanova za oblast tehničkih nauka, veterine, farmacije, umjetnosti, arhitekture, poslovnih studija i muzike. Većinu ustanova finansira država.

Programi i titule

Univerzitet nakon 3-3,5 godine uopštene nastave iz izabrane oblasti ili 1-2 predmeta donosi Bachelor zvanje. Naredne 2-2,5 godine studiranja sa specijalizovanim nastavnim programima donose titulu Candidatus(a). Izuzetak su programi u oblasti medicine, farmacije i veterine koji se ne mogu stepenovati i traju 5-6 godina integralno. Nakon sticanja zvanja Candidatus(a), treći stepen predstavljaju trogodišnji naučni studiji sa dodjelom PhD (Master) titule. Njeno sticanje, pored naučnog rada i odbrane teze, zahtijeva i predavački rad kao i saradnju u oblasti istraživanja. Univerziteti mogu da dodjeljuju i tradicionalne doktorate, za šta je neophodno 5-8 godina individualnog i originalnog naučno-istraživačkog rada i javna odbrana doktorske teze.

Neuniverzitetsko obrazovanje traje 1-4 godine.

Postoji i jedan broj srednjoročnih neuniverzitetskih programa koji traju 3-4 godine i donose zvanja iz pojedinih specifičnih oblasti (nastavnici, socijalni radnici, medicinske sestre). Ove ustanove odnedavno imaju zakonsko pravo da dodjeljuju tzv. stručne Bachelor titule, bilo samostalno ili ako su u saradnji sa pojedinim stranim visokoobrazovnim institucijama prikupili odobrenja da izdaju njihova Bachelor i Master zvanja. U sklopu neuniverzitetskog obrazovanja školuju se bibliotekari, nastavnici osnovnih i srednjih škola, socijalni edukatori, medicinske sestre, fizioterapeuti i sl. Nastava obuhvata teorijski i praktični dio i završava realizacijom tromjesečnog individualnog projekta. Otvoreni su i novi programi iz oblasti poljoprivrede, dizajna, prehrambene industrije, hotelijerstva i turizma, finansija, tehnologije i energetike, IT i elektronike, kompjuterskih nauka, industrijske proizvodnje, laboratorijskih tehnika, komunikacija, međunarodnog marketinga, itd.

Upis

Restriktivne mjere postoje samo u pojedinim studijskim grupama, kao što su medicina i nastava, dok je u svim ostalim slučajevima pristup slobodan.

Za upis na univerzitet ili srednjoročnu neuniverzitetsku instituciju, potrebno je imati položen gimnazijski ispit (iz 10 predmeta) ili diplomski ispit neke stručne srednje škole. Ostale neakademske ustanove mogu da nemaju kao uslov položene pomenute ispite, ali mogu imati svoje sopstvene zahtjeve za prijem studenta.

Za strane studente postoji posebna kvota mjesta. Ograničenja u pogledu broja ne postoje za studente iz EU, kao ni za izbjegla lica. Osnovni uslov upisa je posjedovanje ekvivalentne diplome za upis na univerzitet, a u većini programa postoje i posebni uslovi, ključno je poznavanje danskog jezika koje se provjerava putem testiranja. Studieskolen organizuju pripremne kurseve.

Kreditni sistem

Dosad nije bilo nacionalnog kreditnog sistema iako su mnoge institucije za visoko obrazovanje od ranije primjenjivale sopstveni sistem bodovanja ili su koristile ECTS. Ipak, u svim prepisima i sertifikatima diploma izdatim poslije prvog septembra 2002. godine od strane svih danskih visokoobrazovnih ustanova, kako univerzitetskih tako i neuniverzitetskih, primjenjuje se ECTS.

Pravni okvir za to predstavljala je ministarska odluka iz novembra 2000. godine. Stepenn primjene ECTS u Danskoj danas je veoma raznolik, što pokazuje i istraživanje sprovedeno unutar neuniverzitetskog sektora. Sve ustanove primjenjuju ECTS bodove (tj. numerički dio ECTS) - mnoge upotrebljavaju ECTS format za opis sadržaja programa (odnosno za kvalitativni dio ECTS), a samo je nekoliko ustanova u potpunosti integrisalo individualne formulare za apliciranje, sporazum i prepise ocjena u proceduri mobilnosti (odnosno dinamičkom dijelu ECTS). Skala sa ocjenama se ne primjenjuje.

Akreditacija i priznavanje diploma

Priznavanje stranih diploma na osnovu preporuka Danskog centra za procjenu stranih kvalifikacija, koji ujedno predstavlja i danski ENIC/NARIC, vrše same visokoobrazovne ustanove. Pomenuti centar je polazna tačka i za informisanje i procjenu o stranim zvanjima i njihovoj komparabilnosti sa danskom šemom zvanja.

Danska trgovačka agencija zainteresovanim studentima nudi sve informacije o direktivama Evropske komisije za međusobno priznavanje diploma. Za diplome iz oblasti zdravstva nadležan je Zdravstveni nacionalni savjet.

Važeći multilateralni sporazumi: Lisabonska konvencija (1997), Evropska konvencija o osnovnoj ekvivalentnosti perioda univerzitetskih studija (1990), Osnovne direktive Evropske komisije o uvođenju sistema za međusobno priznavanje visokoobrazovnih diploma za tzv. regulisane profesije (1988), sporazum o međusobnom priznavanju diploma između nordijskih zemalja (1975), Evropska konvencija o akademskom priznavanju univerzitetskih kvalifikacija (1959), Evropska konvencija o ekvivalentnosti perioda univerzitetskih studija (1956).

Uvođenje prakse dodjele dodatka diplomi predvidio je zakon iz septembra 2002, prema kojem su sve visokoobrazovne ustanove u zemlji dužne da svim studentima koji diplomiraju poslije tog datuma izdaju dodatak diplomi na engleskom jeziku.

Mobilnost

Postoji pravilo u nordijskim zemljama da se domaćem studentu koji studira u inostranstvu pomoć može pružiti u trajanju do maksimalno šest godina. To znači da država podržava, kako privremeno studiranje u inostranstvu, tako i kompletan period studiranja proveden na inostranom univerzitetu.

Danska je pristupila velikom broju multi- i bilateralnih razmjenskih programa: EU-USA/Kanada, Leonardo, Nordplus, Socrates/Erasmus, Tempus, itd.

ESTONIJA

Struktura studija

Vrste ustanova

Dvije su vrste visokoobrazovnih ustanova u Estoniji. Prvu grupu čine one koje nude akademske i stručne programe na univerzitetskom nivou (univerziteti i njegovi ekvivalenti), a predstavnici druge su one institucije koje nude neuniverzitetske stručne programe (tzv. primijenjene obrazovne ustanove).

I univerziteti mogu da ponude ovakve neuniverzitetske programe.

Postoji šest javnih i devet privatnih univerziteta, kao i osam državnih i 10 privatnih neuniverzitetskih ustanova visokog obrazovanja.

Programi i zvanja

Neuniverzitetski programi traju 3-4 godine, bazirani su na praktičnoj nastavi i donose zvanje Diplom.

Završetkom prvog kruga univerzitetskih studija koji traje četiri godine, stiče se akademsko zvanje Bakalaureusekraad. Po završetku drugog kruga (dvije godine) vrši se proizvodjenje u istraživačkog ili stručno Magistrikraad.

Studenti koji steknu zvanje magistra, mogu da se prijave na doktorske studije (Doktorioepe).

Upis

Osnovne uslove za pohađanje tercijarnog obrazovanja propisuje Ministarstvo obrazovanja. Budući studenti moraju posjedovati diplomu o završenoj srednjoj školi i diplomu o položenim nacionalnim ispitima (iz tri predmeta).

Ponekad mogu postojati i specifični uslovi, koje određuje sama ustanova i koji variraju zavisno od njenog tipa.

Broj mjesta na javnim univerzitetima utvrđuje država, dok svaka visokoobrazovna ustanova ima pravo da obezbijedi i određeni broj dodatnih mjesta, pri čemu ti studenti postaju samofinansirajući tj. plaćaju školarinu.

O broju stranih studenata odlučuju ustanove. Strani studenti, pored posjedovanja odgovarajuće dokumentacije, moraju da polažu i 2-3 prijemna ispita, kao i da dobro vladaju estonskim, engleskim, njemačkim ili ruskim jezikom.

Kreditni sistem

Sve visokoobrazovne (akademske i stručne) ustanove u ovoj zemlji primjenjuju nacionalni kredit-transfer sistem, pri čemu je 40 kredita, odnosno, bodova ekvivalentno programu jedne akademske godine. To dalje znači da je jedan bod kompatibilan sa 40 radnih sati. Konverzija u ECTS je moguća, pri čemu jedan nacionalni bod vrijedi koliko i 1,5 ECTS bod. Sistem bodovanja zasnovan je na radnom opterećenju studenata i odgovara 40 radnih sati sedmično, 40 bodova godišnje i 40 nedjelja u akademskoj godini, što ukupno daje 1600 časova godišnje, iako to nije i zvanično uređeno. Sistem se koristi i za akumulaciju.

Nacionalni akademski sistem bodovanja uveden je u skladu sa Zakonom o univerzitetu i Standardom za visoko obrazovanje, koji se primjenjuju u cijelom tercijarnom sektoru

počev od 1995. godine. ECTS krediti i dodatak diplomi primjenjuju se u okviru Socrates i Erasmus programa, a većina ustanova u Estoniji primjenjuje ih na dobrovoljnoj bazi. Dakle, ECTS se koristi kao sistem transfera između estonskih i evropskih univerziteta. Unutar zemlje primjenjuje se nacionalni sistem bodovanja kao osnov za ovakav transfer. Akademski bodovi koriste se za akumulaciju: diploma osnovnih studija zahtijeva 120 nacionalnih ili 180 ECTS bodova, diploma magistarskih studija zahtijeva dodatnih 80 nacionalnih ili 120 ECTS bodova, dok doktorska diploma zahtijeva dodatnih 160 nacionalnih ili 240 ECTS bodova.

Akreditacija i priznavanje diploma

Svakih sedam godina Visokoobrazovni savjet za kontrolu kvaliteta dužan je da evaluiira nastavne programe na svim ustanovama. Istim postupkom vrši se i akreditacija privatnih univerziteta.

Za procjenu zvanja stečenih u stranim državama nadležan je estonski ENIC/NARIC Fondacija "Arhimed", dok konačnu odluku donose same ustanove.

Međunarodni sporazumi koji se primjenjuju su: Sporazum između Ruske Federacije i Estonije o ekvivalentnosti visokoobrazovnih kvalifikacija (1998), Lisabonska konvencija (1997).

Nakon realizacije zakonske regulative, od školske 2002/03. pristupilo se praktičnom uvođenju dodjele dodatka diplome i na tlu Estonije. Trenutno se dokument izdaje samo na zahtjev, ali se uskoro očekuje prelazak na kompulsorno izdavanje.

Mobilnost

Za studiranje u inostranstvu dostupni su fondovi (koji se daju u vidu zajmova). Međunarodni programi u kojima Estonija učestvuje: ISEP (International Student Exchange Programme), Socrates/Erasmus, Tempus.

ISLAND

Struktura studija

Vrste ustanova

Pored univerziteta koji nude širok spektar različitih programa, na Islandu postoje i koledži koji figuriraju na polju specijalizovanih tehničkih ili umjetničkih programa. Godine 1998. osnovana je i Islandska akademija umjetnosti.

Programi i zvanja

Neuniverzitetsko visoko obrazovanje donosi diplomu ili sertifikat i traje 2-4 godine. Pokriva oblasti kompjuterskih nauka, menadžmenta i elektrotehnike.

U pravilu, univerzitetsko obrazovanje je trostepeno: Bachelor zvanje normalno se stiče nakon prve 3-4 godine studiranja, Master zvanje student stiče nakon naredne 1-2 godine, a Doktor postaje nakon dodatnih još 4-5 godina.

Postoji nekoliko izuzetaka. Na primjer, još su prisutni ostaci starog sistema kvalifikacija (titula Candidatus nakon 5-6 godina studiranja) u pravu i medicini.

Budući univerzitetski predavači školuju se na univerzitetu i napreduju u akademskoj hijerarhiji paralelno sa napredovanjem u zvanjima.

Upis

Većina ustanova zahtijeva položen maturski ispit srednje škole, a kod nekih stručnih programa obavezno je i relevantno radno iskustvo.

Za pojedine oblasti broj mjesta za studente koji se upisuju je ograničen.

Većina ustanova nudi samo ograničen broj mjesta za strane studente. Za njihov upis prilaže se dokaz o prethodnom školovanju, finansijskoj samoodrživosti, zdravstvenom osiguranju i pristupu polaganju ispita iz lokalnog jezika. Islandski univerzitet organizuje pripremnu nastavu za ovaj ispit.

Kreditni sistem

Primjenjuje se nacionalni kreditni sistem koji je kompatibilan sa evropskim. U međunarodnim odnosima, ustanove primjenjuju ECTS. Pri tome, jedan nacionalni bod odgovara dva ECTS boda. Godišnja kvota bodova je 30. Sistem je zasnovan na radnom opterećenju studenata i koristi se kao sistem akumulacije.

Ne postoji zakonski okvir koji se direktno odnosi na ECTS, ali je nacionalni sistem bodovanja regulisan Zakonom o univerzitetima iz 1997. godine.

Stepen primjene zavisi od univerziteta. Većina univerziteta studentima uz prepise daje i informaciju o odnosu između islandskih i ECTS bodova, a najmanje jedan univerzitet objavljuje vodič za ECTS koji sadrži opis kurseva i ECTS bodova. Neki profesori prevode nacionalne ocjene u ECTS ocjene, što olakšava mobilnost studenata.

Akreditacija i priznavanje diploma

Akademski centar za priznavanje diploma i informisanje vrši evaluaciju i priznavanje stranih diploma. Kao dokumentacioni centar služi Kancelarija za međunarodno obrazovanje na Islandskom univerzitetu. Priznavanje doktorskih zvanja stečenih u inostranstvu vrši državna agencija za akreditaciju zajedno sa univerzitetima.

Međunarodni sporazumi iz ove oblasti kojoj je Island pristupio 1979: Konvencija o priznavanju visokoobrazovnih studija, diploma i titula u zemljama koje pripadaju evropskom regionu .

Na Islandu dodatak diplomi nije obavezan. Ipak, Nacionalna rektorska konferencija ga je preporučila kao praksu koju bi trebalo da uvedu svi univerziteti. Većina univerziteta ovaj dokument izdaje od 2001/02. godine na islandskom i engleskom jeziku, dok se od ostalih isto očekuje uskoro, nakon rješavanja nekih tehničkih pitanja.

Mobilnost

Za međunarodne odnose u oblasti visokog obrazovanja nadležno je resorno ministarstvo.

ITALIJA

Struktura studija

Vrste ustanova

Postoje dva osnovna oblika visokog obrazovanja u Italiji.

Univerzitetско obrazovanje donosi niz različitih programa i zvanja, od kojih neki studenta istovremeno kvalifikuju za različita zanimanja. Neuniverzitetско visoko obrazovanje nude umjetničke i stručne ustanove koje imaju sopstvenu posebnu strukturu, propise i organizaciju. Donedavno su ovdje spadale i ustanove za fizičko obrazovanje i sport, ali su one transformisane u institucije univerzitetскоg tipa.

Većina ustanova je državноg tipa, dok je samo manji broj u privatnom vlasništvu i takode priznat od Ministarstva za univerzitetе, naučna i tehnološka istraživanja. Trenutno je u Italiji 76 ustanova za terciјarnu edukaciju (51 državni univerzitet, tri tehnička univerzitetа, 11 privatnih i od države priznatih (akreditovanih) univerzitetа, četiri državne univerzitetске ustanove, 11 privatnih univerzitetских ustanova, dva univerzitetа za strane studente, tri više škole koje su posebno zakonski regulisane).

Programi i zvanja

Reorganizacija nastavnih planova i programa podrazumijeva širu autonomiju i novi koncept radnog opterećenja studenta, koje je sada zasnovano na kreditima. Osnovni i zajednički kriterijumi definisani su na nacionalnom nivou.

Uvođenjem ove reforme ustanovljena su tri različita stepena: prvi traje tri godine (180 kredita), drugi još dvije godine (120 kredita), a treći je specijalizovani i njegovo trajanje zavisi od branše.

Pa ipak, s obzirom na to da je novi sistem uveden od školske 2001/02. godine, još paralelno funkcionišе i stari sa četiri akademska zvanja: Diploma Universitario (2-3 godine), Laurea (4-6 godina), diploma o specijalizaciji (2-4 godine) i naučni doktorat (tri godine).

Neuniverzitetске ustanove omogućavaju sticanje diplome ili visoke diplome u oblastima finih umjetnosti, primijenjenih umjetnosti, konzervacije i restauracije, prevođenja, psihoterapije, itd.

Upis

Nužna je diploma o završenoj srednjoj školi. Brojčani limiti postoje na medicini i hirurgiji, stomatologiji, veterini, arhitekturi i svim ostalim programima koji vode ka sticanju Diploma Universitario.

Starosna dob i uslovi za upis na akademije umjetnosti i institute se razlikuju.

Prijem stranih studenata vrši se na osnovu prethodnog obrazovanja (minimalno 12 godina) i rezultata ispita iz italijanskog jezika. Univerziteti redovno organizuju kurseve jezika. Apliciranje se vrši posredstvom italijanskih ambasada i konzulata.

Kreditni sistem

Italija nije dosad imala sopstveni kreditni sistem, ali su mnoge ustanove u svrhu međunarodne saradnje koristile ECTS. Novi zakon predvidio je uvođenje ovog sistema na sve visokoobrazovne ustanove.

Taj novi, sa ECTS potpuno kompatibilan, sistem zasnovan je na radnom opterećenju studenata i koristi se kao sistem akumulacije. Obično postoji 60 bodova i 1500 časova godišnje, a dozvoljene varijacije u odnosu na ovu kvotu kreću se u opsegu od 20%.

Zakonski okvir predstavlja ministarski Dekret iz novembra 1999. godine, pod nazivom "Propis kojim se regulišu standardi autonomije univerzitetа u oblasti nastavnih planova i programa". Zakonski okvir za neuniverzitetски sektor predstavlja zakon iz novembra

1999. godine, koji se odnosi na reformu umjetničkog i muzičkog sektora u visokom obrazovanju, kao i ministarski Dekret iz januara 2002. godine koji se odnosi na reformu u prevodilačkom segmentu visokog obrazovanja.

Većina ustanova primjenjuje ECTS kao sistem transfera u okviru međunarodne razmjene studenata. Na osnovu navedenih zakonskih okvira, svi novi programi sačinjavaju se uzimajući u obzir bodove (60 godišnje) koji se mogu akumulirati do sticanja diplome prvog stepena (180 bodova), odnosno drugog stepena (300 bodova). Eksperimentalna primjena novog sistema počela je od školske 2001/02. godine.

Akreditacija i priznavanje diploma

Strana zvanja evaluira italijanski ENIC/NARIC (Centar za informisanje o mobilnosti i akademskoj ekvivalentnosti).

Međunarodni sporazumi kojima je Italija pristupila su: Evropska konvencija o ekvivalentnosti univerzitetskih studijskih perioda (1990), Konvencija o priznavanju visokoobrazovnih studija i kvalifikacija u zemljama evropskog regiona (1979), Evropska konvencija o priznavanju univerzitetskih kvalifikacija (1959), Evropska konvencija o ekvivalentnosti diploma koje omogućavaju upis na univerzitete (1953), Evropska konvencija o ekvivalentnosti studijskih perioda studiranja stranih jezika (1956), bilateralni ugovori sa Vatikanom, San Marinom, Austrijom, itd.

U okviru posljednje radikalne reforme visokog obrazovanja u Italiji, kao obavezan dokument koji se izdaje studentu prilikom završetka studija uveden je dodatak diplomu. Sama šema dokumenta je, prema evropskom modelu, usvojena u maju 2001.

Mobilnost

Ovo pitanje nije riješeno na državnom nivou. Italija učestvuje u nekoliko razmjenskih programa: Qudski kapital i mobilnost, Socrates, Tempus.

LETONIJA

Struktura studija

Vrste ustanova

Ustanove koje omogućavaju tercijarnu edukaciju u Letoniji mogu biti univerzitetskog i neuniverzitetskog tipa. Broj univerzitetskih ustanova je četiri, dok je neuniverzitetskih 17. Pored ovih ustanova, koje su državnog tipa, u Letoniji je prisutno i mnoštvo privatnih institucija od kojih je samo 10 zasad akreditovano.

Za razliku od neuniverzitetskih institucija koje organizuju i sprovode samo stručne programe, univerziteti nude i akademske i stručne programe. Akademske programe za sticanje Bachelor zvanja traju tri ili četiri godine, dodatna 1-2 godine neophodno je za sticanje zvanja Master, a naučni rad u trajanju 3-4 godine preduslov je za sticanje doktorata.

Stručno tercijarno obrazovanje podijeljeno je na prvi nivo (koledži) i drugi nivo. Prvim nivoom, u trajanju 2-3 godine, uglavnom se školuju budući specijalisti za tržište rada. Drugi nivo, koji traje najmanje četiri godine, donosi najviše specijalističke kvalifikacije neophodne za planiranje i naučni rad u datoj branši.

Programi i zvanja

U zavisnosti od programa, tercijarno obrazovanje u Letoniji može biti akademsko (zvanja su: Bachelor, Master i Doctor) ili u vidu tzv. četvrtog i petog nivoa stručnih kvalifikacija (dostupna zvanja su: Bachelor i Master).

Upis

Sve visokoobrazovne ustanove u ovoj zemlji zahtijevaju diplomu o završenoj srednjoj školi. Štaviše, mogući su i prijemni ispiti, testovi sklonosti ili se rangiranje vrši na osnovu rezultata iz srednje škole sa posebnim naglaskom na one predmete koji su bitni za datu oblast studija.

Vlada svake godine određuje broj mjesta u ustanovama javnog sektora, koje se finansiraju iz državnog budžeta.

Studenti koji se ne finansiraju iz budžeta pripadaju kategoriji samofinansirajućih. U svrhu izmirenja troškova školarine, studenti mogu dobiti studentske zajmove.

Letonski jezik i podnošenje dokumentacije o prethodnom školovanju preduslovi su za upis stranih studenata na letonske univerzitete.

Kreditni sistem

Nacionalni kreditni sistem veoma je sličan kreditnim sistemima koji se primjenjuju u skandinavskim zemljama: 40 kredita odgovara jednoj akademskoj godini, a jedan kredit podrazumijeva 40 sati studiranja. Kompatibilnost sa ECTS postoji - jedan nacionalni bod jednak je 1,5 ECTS kredita.

Prema Zakonu o visokoobrazovnim ustanovama iz 1995. godine, svi studijski programi dužni su da primjenjuju nacionalni sistem bodovanja. Primjena sistema bodovanja osnovni je zahtjev pri akreditaciji obrazovne ustanove. Jedna od uredbi Kabineta ministara iz 2002. godine o državnim standardima akademskog obrazovanja propisuje trajanje i obim programa osnovnih studija (6-8 semestara, 120-160 bodova) kao i magistarskih programa (80 bodova). Drugi dokument koji se odnosi na sistem kredita je uredba o državnim standardima prvog nivoa visokog stručnog obrazovanja iz 2001.

Akreditacija i priznavanje diploma

Akreditacija se vrši na osnovu procjene kvaliteta a osnovna metoda koja se za to primjenjuje je samoevaluacija nakon koje slijedi evaluaciona posjeta ekspertskeg tima (sa stranim učešćem). Akreditaciju stranih programa i priznavanje diploma vrši letonski ENIC/NARIC.

Međunarodni sporazumi u kojima Letonija učestvuje su: Sporazum između Letonije i Litvanije (2000), Lisabonska konvencija (1997), Konvencija Savjeta Evrope o priznavanju sertifikata srednjeg obrazovanja pri upisu na univerzitet (1996).

Prvi korak u uspostavi ovog sistema bilo je omogućavanje dostupnosti svih informacija o dodatku diplomama na letonskom jeziku. Nakon toga na Letonskom univerzitetu sproveden je pilot projekat iz kojeg su proistekle preporuke Rektorskog savjeta za prihvatanje ovog dokumenta. U procesu pripreme su adekvatni pravilnici i uputstva o primjeni.

Mobilnost

Mali broj grantova dostupan je studentima koji namjeravaju da studiraju u inostranstvu i oni se dodjeljuju samo ako se utvrdi da za takav korak postoji akademska opravdanost. Ukoliko studiji u inostranstvu pripadaju grupi za koje se plaća školarina, studentu iz Letonije na raspolaganju stoje studentski zajmovi. Razmjenski programi u kojima Letonija učestvuje su: Baltic pilot projekat, Baltic morski projekat, Leonardo da Vinci, Socrates i Tempus.

LITVANIJA

Struktura studija

Vrste ustanova

Univerziteti i programi pohađaju se na univerzitetima i akademijama. Sprovode se kroz tri akademska nivoa: osnovni, specijalistički i doktorski.

Neuniverziteti visokoobrazovni sektor u Litvaniji postoji od 2000. godine tj. od stupanja na snagu novog zakona o visokom obrazovanju. Prve takve ustanove, pod nazivom Kolegije (danas postoje četiri javne i tri privatne) otvorene su na bazi bivših stručnih škola.

Ukupan broj visokoobrazovnih ustanova u Litvaniji je 26 (15 državnih univerziteta, četiri privatna univerziteta, četiri državne neuniverzitetske ustanove i tri privatne neuniverzitetske ustanove).

Programi i zvanja

Neuniverziteti i programi iz svih predmeta završavaju ili polaganjem finalnog ispita ili individualnim radom (projektom) studenta ili kreditnim testom. Neuniverziteti i programi u cjelini završavaju izlaznim ispitom i/ili odbranom završnog rada (projekta), kada je student, da bi položio, dužan da demonstrira znanje, vještine i sposobnosti koje su definisane samim programom koji je kroz prethodni period pohađao. Ovi programi traju 3-4 godine.

Univerziteti i programi završavaju dodjeljivanjem zvanja Bachelor (Bakalauro laipsnis) ili diplome o stručnoj kvalifikaciji (npr. učitelj, inženjer, umjetnik, itd.). Oni koji diplomiraju mogu da nastave školovanje na specijalizovanim programima koji nakon 1,5-2 godine donose zvanje Master (Magistro laipsnis). Završen magisterij predstavlja preduslov za doktorske studije. One traju četiri godine, od čega su 1,5-2 posvećene pripremi doktorskih ispita, izradi i javnoj odbrani doktorske disertacije. Na preporuku Naučnog savjeta Litvanije, vlada je ta koja odobrava naučni rad, a visokoobrazovne ustanove biraju kandidate i dodjeljuju doktorska zvanja za pojedine specijalnosti. Zajedno sa visokoobrazovnim ustanovama, u izradi doktorskih programa učestvuje i 29 naučno-istraživačkih instituta, a sve u cilju integracije visokog obrazovanja u oblasti naučno-istraživačkog rada.

Vlasnicima doktorata koji objave značajan broj naučno-istraživačkih radova u relevantnim litvanskim i međunarodnim naučnim časopisima, kao i monografije, dodjeljuju se najviša akademska zvanja Habilituotas Doktoras.

Jednostepeni programi uključuju kako osnovne, tako i specijalizovane visokoobrazovne programe. Ukoliko se ne završe, ovi programi ne mogu da budu priznati. Ovdje spadaju:

medicina, veterina, stomatologija, farmacija, pravo (samo na Vilnius univerzitetu) i poljoprivreda.

Za sticanje prava za izvođenje nastave na visokoobrazovnim ustanovama neophodan je doktorat, dok je magistarsko zvanje dovoljno za početak predavačke karijere.

Upis

Položen završni ispit srednje škole zahtijevaju sve ustanove.

Kolegije mogu postavljati i dodatne preduoslove za upis.

Što se tiče evaluacije posebnih sposobnosti budućih studenata, dozvoljeni su prijemni ispiti maksimalno iz dva predmeta. Prijemni ispit, koji se obično u svrhu rangiranja sprovodi na medicini i pravu, te studiranju stranih jezika, umjetnosti i muzike, organizuju visokoobrazovne ustanove.

Numerus clausus mogu da postave jedino visokoobrazovne ustanove.

Strani studenti upisuju se na bazi položenog maturalnog ispita (ili ekvivalentnog stepena obrazovanja) i prijemnog ispita. Pored toga, za studente iz većine zemalja potrebne su i finansijske garancije, kao i dobro znanje u oblasti litvanskog jezika, osim ako se student ne prijavljuje za programe koji se odvijaju na drugom jeziku.

Kreditni sistem

Novim zakonom o visokom obrazovanju, od marta 2000. godine, nacionalni kreditni sistem postao je komparabilan sa ECTS (jedan litvanski bod jednak je 1,5 ECTS bodu). Jedan kredit odgovara jednoj radnoj nedjelji, odnosno, 40 kredita ekvivalentno je jednoj školskoj godini. Nacionalni sistem bodovanja odnosi se na osnovne i magistarske studije, kao i na programe neuniverzitetskog sektora. Doktorskim programima takođe se moraju alozirati bodovi u skladu sa ministarskim dekretom od juna 2002. godine. Primjena nacionalnog sistema bodovanja neophodan je element pri akreditaciji i registraciji nastavnih programa.

Novi zakon o univerzitetu (iz 2000) pretpostavlja internu i eksternu akumulaciju bodova. U oblasti formalnog obrazovanja u Litvaniji već postoji akumulacija bodova - studenti mogu birati kurseve na drugim fakultetima ili nastavne programe u okviru ustanove na kojoj studiraju, pa čak i na drugoj visokoobrazovnoj ustanovi. Stečeni bodovi se priznaju u skladu sa propisima koji postoje na datoj ustanovi. Bodovi stečeni u neformalnom obrazovnom sektoru takođe mogu biti priznati. Odluku o ovome donosi matična ustanova studenta.

Jedini postojeći zakonski okvir predstavljaju dva dokumenta potpisana od strane resornog ministarstva: Sporazum sa Evropskom komisijom o učešću Litvanije u programu Socrates i Bolonjska deklaracija. U novom zakonu o visokom obrazovanju ECTS se ne pominje.

Institucije dobrovoljno primjenjuju ECTS kao sistem transfera, u cilju razmjene studenata sa ustanovama koje priznaju i koriste ECTS. Nacionalni krediti koriste se akumulativno.

Akreditacija i priznavanje diploma

Priznavanje kvalifikacija stečenih u drugim zemljama, kao i distribuciju informacija o nužnim preduoslovima za priznavanje i konsultativne usluge obavlja Litvanski centar za procjenu kvaliteta u visokom obrazovanju (litvanski ENIC/NARIC).

Multilateralni sporazumi koji se u Litvaniji primjenjuju su: Lisabonska konvencija (1999), Evropska konvencija o ekvivalentnosti diploma koje omogućuju upis na univerzitete (1997), UNESCO konvencija o priznavanju visokoobrazovnih studija, diploma i zvanja za zemlje koje pripadaju evropskom regionu (1994). Sa izdavanjem dodatka diplomi u Litvaniji se krenulo od 2002. godine i dosad svi univerziteti izdaju ovaj dokument svim studentima (na zahtjev studenta, dokument se izdaje na engleskom ili nekom drugom jeziku). Od predstavnika univerziteta, resornog ministarstva i specijalizovane evropske ustanove koja se bavi ovim pitanjem (ENIC/NARIC), formirana je i radna grupa koja priprema zakonski okvir za već uspostavljenu proceduru.

Mobilnost

Postoji nekoliko vladinih programa namijenjenih za studente iz ove kategorije.

LUKSEMBURG

Struktura studija

Vrste ustanova

Prvu godinu univerzitetskih studija nudi Univerzitetski luksemburški centar (Centr Universitaire). Nakon toga, studenti moraju da započete studije nastave u inostranstvu (od 1999. uvedeni su i programi za druge godine iz pojedinih oblasti).

Pored Centra, postoji niz drugih ustanova koji nudi određene oblike visokog obrazovanja: Visoki tehnološki institut, Institut za istraživanje u nastavi, Institut za nastavne i društvene studije.

Zavod za kratkoročne studije menadžmenta, koji pripada pomenutom Univerzitetskom centru, pruža mogućnost specifičnog treninga u oblasti menadžmenta i kompjuterskih nauka.

Programi i zvanja

Na kraju jednogodišnjeg školovanja na Univerzitetskom centru, studenti dobijaju sertifikat koji im omogućava nastavak studija na nekom od inostranih univerziteta sa kojim postoji potpisan sporazum o ekvivalentnosti.

Neuniverzietsko obrazovanje traje 2-3 godine. Studenti koji završe Viši tehnološki institut dobijaju diplomu i zvanje Ingenieur industriel i takođe mogu da nastave studije u inostranstvu s ciljem sticanja zvanja Bachelor.

Uspješnim okončanjem kratkoročnog programa studiranja menadžmenta stiže se odgovarajuća diploma menadžera, a u slučaju studija iz oblasti nastave - sertifikat o sklonosti za predavanje.

Uvedena je i postdiplomska nastava na Međunarodnom univerzitetskom institutu, kao i postdiplomska nastava za profesore srednjih škola.

Nastavnike na preporuku vijeća visokoobrazovnih ustanova, postavlja ministar obrazovanja na period od pet godina, uz ostavljenu mogućnost reizbora.

Upis

Aplikanti su dužni posjedovati diplomu o završenoj srednjoj ili srednjoj tehničkoj školi, ili neku drugu ekvivalentnu kvalifikaciju. Jedino je prijem na Institut za istraživanje u nastavi ograničen: upis studenata vrši se nakon provjere njihovog znanja tri nacionalna jezika koja se govore u Luksemburgu, kao i na osnovu rezultata iz srednje škole. Nema ograničenja u broju novoupisanih studenata, pa čak ni kad se radi o broju stranih studenata. Strani studenti jedino se ne primaju na Institut za nastavne i istraživačke studije. Peduslov za upis stranih studenata je odlično vladanje francuskim i njemačkim, ukoliko je to neophodno.

Akreditacija i priznavanje diploma

Homologizacija zvanja vrši se pomoću specijalnog sertifikata i to samo ako je student redovno odsluškao četiri ili više godina. Tijelo koje se bavi informisanjem i savjetodavstvom u ovoj oblasti je Nacionalni informativni centar za akademsko priznavanje i mobilnost.

Međunarodni sporazumi iz ove oblasti koji su na snazi: UNESCO konvencija o priznavanju visokoobrazovnih studija, diploma i zvanja u zemljama koje pripadaju evropskom regionu (1979).

Mobilnost

Luksemburg je učesnik Erasmus i Tempus programa.

MAKEDONIJA

Struktura studija

Vrste ustanova

Visoko obrazovanje u Makedoniji nude univerziteti, više škole i pedagoške akademije. Zakoni: Zakon o visokom obrazovanju (2000, 1997), Zakon o univerzitetu (1994).

Upis

Osnovni preduslovi za prijem na univerzitate su izlazni sertifikat srednje škole i prijemni ispiti, koje sprovode pojedinačni zavodi fakulteta. U planu je ukidanje prijemnih ispita. Na državnim visokoobrazovnim ustanovama, broj mjesta je ograničen, pri čemu ustanove mogu da prihvate i određeni dodatni broj studenata na bazi njihovog samofinansiranja. Strani studenti koji dobiju stipendiju od Vlade Republike Makedonije ne moraju da polažu prijemni ispit, osim na Arhitektonskom i Fakultetu za fizičku kulturu, kao i na Akademiji umjetnosti. Sertifikat o poznavanju makedonskog jezika je obavezan.

Programi i zvanja

Više škole i pedagoške akademije nude dvogodišnje programe, dok univerzitetsko obrazovanje traje 4-6 godina.

Prvi stepen univerzitetskog obrazovanja, koji je u nivou Bachelor zvanja, nakon 4-6 godina školovanja na jednom od dva univerziteta donosi diplomirana zvanja u pojedinim oblastima i omogućuje specijalizaciju (koja traje dodatnih 1-5 godina).

Sljedeći, magistarski, stadij traje dvije godine i uključuje bavljenje naučnim radom i pisanje teze čijom javnom odbranom ovaj stepen biva kompletiran. Titula Doktor na nauki stiže se nakon dodatnog bavljenja naučno-istraživačkim radom i odbrane doktorske disertacije.

Kreditni sistem

Na nacionalnom nivou nema kreditnog sistema, ali je sa novim zakonom iz 2000. godine, uvođenje ECTS postalo obavezno.

Akreditacija i priznavanje diploma

U skladu sa važećim zakonom, vrši se akreditacija programa i ustanova (ciljeva, procedura i izlaznih rezultata). Odgovorno tijelo je Savjet za akreditaciju. Ovaj savjet daje svoje mišljenje i za mogućnost otvaranja inostranih visokoobrazovnih ustanova u Makedoniji.

Evalvaciju i priznavanje stranih diploma vrši makedonski ENIC, kojeg predstavlja Međunarodni zavod resornog ministarstva.

Makedonija je potpisnik Lisabonske konvencije (1997) i bilateralnih sporazuma sa Bugarskom i Turskom.

Mobilnost

Država nema programe finansiranja za ovu oblast, ali su na snazi međunarodni sporazumi koji pojedinim inostranim institucijama dozvoljavaju da djelimično premoste ovaj jaz.

MALTA

Struktura studija

Vrste ustanova

Malteški univerzitet je autonomna institucija tercijarne edukacije, koju u potpunosti finansira država iz svog godišnjeg budžeta.

Programi i zvanja

Univerzitet nudi dodiplomske i postdiplomske studije. Prvi stepen (Bachelor zvanje) obično traje tri ili četiri godine, dok drugi stepen, koji mogu da upišu samo napredni studenti sa Bachelor zvanjem, traje 1-2 godine (Master). Izuzetke čine pravo (traje šest godina integralno) i medicina (pet godina).

Trogodišnji postdiplomski studiji donose zvanje doktora (PhD) i podrazumijevaju naučno-istraživački rad i konačnu odbranu prethodno odobrene teze. U teologiji, doktorski studiji traju 2-4 godine.

Svi redovni predavači moraju imati zvanje doktora, dok tzv. pomoćni predavači mogu biti i na nivou magistara.

Upis

Studenti se normalno upisuju na univerzitet sa 17-18 godina, a stariji aplikanti se uglavnom primaju na vanredne i večernje programe.

Uslovi za upis su sertifikat o položenom maturskom ispitu srednje škole i sertifikat o završenoj srednjoj školi (ili ekvivalent).

Pored toga, za svaki program postoje i specijalni uslovi.

Upisna politika sa ograničenim brojem mjesta je ukinuta.

Strani studenti primaju se u neograničenom broju, osim na studije medicine gdje je kvota za strane studente 30. Pored neophodne dokumentacije o prethodnom obrazovanju, strani studenti moraju posjedovati i finansijsku garanciju i biti vješti u upotrebi engleskog jezika (osnovne studije i preparatorne kurseve prije upisa organizuje Malteški univerzitet).

Kreditni sistem

Postoji nacionalni, sa ECTS kompatibilan, kreditni sistem sa 30 kredita po godini. Ovaj sistem važeći je na dodiplomskim studijskim programima još od 1975. godine, a većina programa ga je definitivno prihvatila 1990. godine. Sistem se, dakle, odnosi na sve dodiplomske i postdiplomske programe, sa izuzetkom osnovnih studija arhitekture, medicine i stomatologije. Sistem kredita na univerzitetima je akumulativnog tipa, a studenti koji steknu propisan broj bodova dobijaju diplomu u skladu sa programom na koji su upisani. On se koristi i kao sistem transfere, te se bodovi stečeni na jednom kursu mogu prenijeti na ostale kurseve u okviru univerziteta, a u zavisnosti od odabrane oblasti studija, ukoliko student odluči da promijeni kurs. Bodovi sa univerziteta priznaju se na drugim univerzitetima, u slučaju da student odluči da promijeni univerzitet tokom studija, kao i kada se upisuje na postdiplomske studije. Sistem je zasnovan na 50 časova radnog opterećenja (uključujući 14 časova kontakata između studenta i predavača) za koje student dobija jedan bod. Na redovnim studijima moguće je ostvariti 30 bodova u jednoj akademskoj godini.

Što se tiče zakonskog okvira, u junu 2002. godine Senat je donio propise kojima se dosadašnji sistem zamjenjuje sa ECTS na osnovnim studijima od oktobra 2003. godine.

U te propise su, kao integralni dio, uključeni ECTS kriterijumi.

Akreditacija i priznavanje diploma

Na Univerzitetu postoji Malteški centar za ekvivalenciju i informisanje (MEIC), koji pruža informacije iz ove oblasti, pomaže stranim studentima pri upisu, pruža informacije domaćim studentima koji žele da studiraju u inostranstvu, i sl.

Multilateralni sporazumi koji se odnose i na Maltu su: Konvencija o priznavanju evropskih visokoobrazovnih studija, diploma i zvanja (1979), Mediteranska konvencija o priznavanju visokoobrazovnih studija, diploma i zvanja (1976).

Mobilnost

Svi malteški studenti spadaju u kategoriju studenata koji dobijaju grantove za provođenje jednog dijela studijskog programa na univerzitetu u drugoj državi. Malta je korisnik Erasmus programa.

MADARSKA

Struktura studija

Vrste ustanova

U Mađarskoj su visokoobrazovne ustanove specijalizovane i organizuju programe iz svojih uskih specijalnosti. Tu spadaju: neuniverzitetske ustanove (Foiskola), univerzitetske institucije (Egyetem) i akreditovane ustanove koje pružaju usmjereno visoko obrazovanje. Usvajanjem amandmana iz 1999. godine broj ustanova koje nude visoko obrazovanje, osjetno je smanjen. Danas u Mađarskoj umjesto dosadašnjih 89 ustanova, postoji 12 državnih univerziteta (sa različitim fakultetima), 11 viših škola (obje ove grupe su pod jurisdikcijom Ministarstva obrazovanja), pet univerziteta umjetnosti, jedan državni univerzitet kojeg nadzire Ministarstvo odbrane, jedna viša škola koju kontrolira Ministarstvo unutrašnjih poslova, 26 crkvenih univerziteta i viših škola i šest ustanova iza kojih stoje pojedine fondacije.

Programi i zvanja

Studenti koji uspješno završe neuniverzitetske programe u trajanju od tri ili četiri godine dobijaju Foiskolai diplomu. Ovi programi su više praktično orijentisani i predstavljaju Bachelor nivo. Mogu da ih sprovode i univerziteti.

Univerzitetske diplome stižu se nakon 4-6 godina studiranja i završavaju odbranom teze i polaganjem finalnog ispita. Zvanja koja donose u nivou su Master zvanja. Postdiplomski (doktorski) studiji traju tri godine i pored odbrane teze i usmenog ispita obuhvataju testiranje znanja iz stranih jezika.

Ustanove za usmjereno visoko obrazovanje nude dvogodišnje programe koji završavaju polaganjem stručnog ispita. Novi vid doktorskih studija međunarodno je priznat kao PhD.

U skladu sa Zakonom o visokom obrazovanju, samo oni koji su završili univerzitetske programe mogu da predaju na visokoobrazovnim ustanovama.

Upis

Diploma o završenoj srednjoj školi potrebna je za upis na bilo koju visokoobrazovnu ustanovu. Na većini ustanova postoji i prijemni ispit iz dva predmeta.

Na nekim programima traže se i dodatni i striktniji uslovi (npr. sertifikat o poznavanju stranih jezika, specijalizacija, kvalifikacija, itd.).

Broj mjesta je ograničen, pri čemu same ustanove mogu da prihvate dodatni broj studenata, na bazi plaćanja školarina.

Za upis stranih studenata neophodan je dokaz o prethodnom dvanaestogodišnjem školovanju i poznavanje mađarskog jezika. Za studente koji ne znaju mađarski, Međunarodni pripremni institut u Budimpešti svake godine organizuje jednogodišnje polazne kurseve.

Kreditni sistem

Sistem kreditiranja koji je u mađarsko visoko školstvo uveden 1998. godine, od 2002. postao je obavezan za sve ustanove u zemlji. Kompatibilan je ECTS i nadgleda ga Nacionalni kreditni savjet. Praktično, jedan semestar se izražava kroz 30 bodova, a jedan

bod nadalje vrijedi 30 radnih sati. U definisanju nekih operativnih detalja, pojedinačne ustanove zadržavaju autonomiju.

Akreditacija i priznavanje diploma

Akreditaciju ustanova i njihovih programa sprovodi Mađarski komitet za akreditaciju. Za utvrđivanje ekvivalentnosti i priznavanje stranih diploma pri Ministarstvu obrazovanja osnovan je Mađarski centar za ekvivalenciju i informisanje, koji ujedno predstavlja mađarski NARIC.

Međunarodni sporazumi koje je Mađarska potpisala su: Lisabonska konvencija (1997), Evropska konvencija (1992), Konvencija o priznavanju evropskih visokoobrazovnih studija, diploma i stepena, bilateralni sporazumi (sa Slovačkom, Slovenijom, Ukrajinom, Rumunijom, Hrvatskom, Austrijom, Kinom, Španijom, Njemačkom, Češkom, Sirijom, Laosom, Jugoslavijom, Poljskom, Indijom, Mongolijom, Bugarskom).

Opis Diploma Supplement sa pratećim detaljima o sprovođenju i konkretnim primjerima čini sadržaj brošure koja je u Mađarskoj izdata 2000. godine. Sljedeće godine sproveden je pilot projekat u okviru kojeg je Fakultet za trgovinu i turizam Budipeštanske škole biznisa na zahtjev studenata izdavao dodatak diplomu. Pitanja koja ostaju da se riješe kako bi ova procedura postala standardna su: zakonski okvir, uspostavljanje informativne mreže ustanova, tehnička rješenja za obezbjeđivanje autentičnosti dokumenta, zaštita podataka.

Mobilnost

Vrlo je mali broj grantova koji se daju studentima za ovu aktivnost, koja se obično realizuje na bazi međunarodnih ugovora koje je Mađarska potpisala sa vladama drugih zemalja.

Programe razmjene studenata omogućuju i Mađarski komitet za stipendije i Tempus javna fondacija. Pored toga, Mađarska je učesnik nekolicine razmjenskih programa (CEEPUS, Phare, Socrates, Tempus).

MOLDAVIJA

Struktura studija

Vrste ustanova

Tipovi visokoobrazovnih ustanova u Moldaviji su: univerzitet, akademija, viša škola i institut visokog obrazovanja. Jedan broj ustanova je u privatnom vlasništvu.

Programi i zvanja

Više škole nude kratkoročne programe iz oblasti poljoprivrede, nastave, umjetnosti, mašinstva, energetike, građevinarstva i ekonomije. Ovi programi traju 2-3 godine i donose odgovarajuće dodiplomske kvalifikacije.

Univerzitetski dodiplomski studiji traju 4-6 godina i odvijaju se u oblasti tehničkih nauka, građevine, ekonomije, agronomije i sporta. Završavaju sticanjem adekvatne diplome. Sljedeći univerzitetski stadijum predstavljaju doktorski studiji koji traju redovno tri, odnosno vanredno četiri godine. Treći ciklus univerzitetskih studija koji

donosi drugo i najviše naučno zvanje u Moldaviji predstavljaju tzv. habilitacijski doktorski studiji.

Obrazovanje univerzitetskih predavača traje 5-6 godina na univerzitetima ili na neuniverzitetskim ustanovama. Obavezan preduslov za profesorsko zvanje je posjedovanje doktorata.

Upis

Za sve visokoobrazovne ustanove osnovni kriterijum za upis predstavlja posjedovanje diplome o završenoj srednjoj školi i položen prijemni ispit (samo u nekim slučajevima). Slično je i sa stranim studentima, koji prijemni ispit polažu i pri upisu na doktorske studije. Pored toga, oni moraju da vladaju ruskim i rumunskim jezikom.

Akreditacija i priznavanje diploma

Za priznavanje domaćih studija, diploma i akademskih zvanja odgovorna je Visoka komisija za diplome i zvanja.

Strane diplome evaluira i priznaje Glavno odjeljenje za visoko obrazovanje pri resornom ministarstvu.

Mobilnost

Moldavija je aktivni učesnik Phare i Tempus programa.

NORVEŠKA

Struktura studija

Vrste ustanova

Tercijarno obrazovanje u Norveškoj nude: četiri univerziteta, šest specijalizovanih univerzitetskih institucija, 26 univerzitetskih koledža, dvije akademije umjetnosti i 26 privatnih ustanova.

Programi i titule

Prije svega, razlika između univerziteta i koledža je u Norveškoj znatno manja nego što je to slučaj u drugim zemljama. Tako, norveški koledži imaju pravo da dodjeljuju doktorate (u zavisnosti od pojedinačnog priznavanja od strane resornog ministarstva), zvanja koja dodjeljuju veoma su slična sa univerzitetskim zvanjima, a i sam kreditni transfer između ova dva tipa ustanova je lako ostvariv.

Izlazna zvanja zavise od programa.

Do 2002/03, u zavisnosti od vrste i ustanove, stručni programi na univerzitetskim koledžima traju 2-4 godine i donose zvanje Hogskolekandidat.

Na univerzitetima (u oblasti arhitekture, veterine, poljoprivrede, menadžmenta, muzike, fizičkog obrazovanja i sporta), prvi stepen (Cand. mag.) stiče se nakon 3,5-4 godine redovnih studija koji su skoncentrisani na 2-3 predmeta uključujući i tzv. major koji se sluša minimalno tri semestra). Viši stepen (Cand.phil. cand.oecon. cand.jur. ili mag.art., itd.) podrazumijeva naredne 1,5-2 godine studiranja jednog iz pomenute grupe predmeta.

Studije medicine, stomatologije, farmacije, psihologije, teologije i prava su nedjeljivi i traju 6-7 godina.

Dva su aktualna načina sticanja doktorata. Prvi podrazumijeva potpuno nezavisan studijski program osim u slučaju odbrane doktorske teze i donosi zvanje Dr.philos, a drugi odlikuje istraživački orijentisan sadržaj u trajanju od 3-4 godine takođe sa odbranom doktorske teze i on biva nagrađen zvanjem Dr.Art, Dr.Scient, itd. Usvajanjem dokumenta iz 2001. godine, struktura je prilagođena principima Bolonjske deklaracije, sa uvođenjem zvanja Bachelor (nakon tri godine) i Master (nakon dodatne dvije godine). U izuzetke od ovog generalnog pravila spadaju neki petogodišnji Master programi (u odontologiji, farmaciji, arhitekturi, industrijskom dizajnu), kao i šestogodišnji stručni programi (pravo, medicina, teologija). Za prijem u nastavni kadar nema zvaničnih preduslova, ali u praksi svi nastavnici u visokom obrazovanju moraju imati univerzitetska zvanja.

Upis

Broj onih koji se upisuju na državne univerzitete je limitiran kapacitetom ovih ustanova. Uslov za upis je ili uspješno okončanje tzv. više srednje škole (koja se pohađa između 16. i 19. godine) ili pet godina radnog iskustva ili kombinacija obrazovanja i radnog iskustva. Nadalje, traži se i osnovno znanje iz sljedećih oblasti: norveški jezik, engleski jezik, istorija, sociologija, matematika, prirodne nauke.

Pravo na upis može se steći i na bazi posjedovanja kombinovanih formalnih i neformalnih kvalifikacija.

U većini slučajeva, primjenjuje se numerus clausus.

Za upis na norveške visokoobrazovne ustanove, pored ispunjavanja standardnih akademskih preduslova, strani studenti moraju posjedovati finansijske garancije (70.000 norveških kruna po godini) i pokazati odlično znanje norveškog i engleskog jezika (TOEFL: 500 poena, ili IELTS: 5.0)

Kreditni sistem

Norveški kreditni sistem (Vekktal) u svemu je komatibilan sa ECTS standardima. ECTS se primjenjuje na međunarodnim relacijama. Oba sistema zasnovana su na radnom opterećenju studenata i koriste se za akumulaciju - nacionalni sistem zasnovan je na 20 bodova, dok je ECTS zasnovan na 60 bodova godišnje. Broj radnih sati studenta nije zvanično propisan.

Obavezna primjena ECTS propisana je odlukom Vlade iz juna 2001. godine.

Stepen primjene ECTS je oko 50% i razlikuje se od ustanove do ustanove, a primjena je uobičajenija u cilju transfera nego akumulacije. Sve ustanove imale su obavezu da proces primjene započnu najdalje sa početkom 2004. godine.

Akreditacija i priznavanje diploma

Nacionalni akademski informativni centar (NAIC) evaluira kako domaće, tako i strane diplome.

Međunarodni sporazumi čiji je Norveška potpisnik su: zajednička konvencija UNESCO i Savjeta Evrope o priznavanju visokoobrazovnih kvalifikacija u evropskom regionu (1999).

Slijedeći odluku resornog ministarstva, koja u početku nije bila obavezujuća, sve univerzitetske institucije od kraja 2001. godine automatski dodjeljuju studentima i dodatak diplomi

Mobilnost

Norveška daje finansijsku pomoć studentima za bilo privremeno ili studiranje cijelim trajanjem u inostranstvu. Ovaj vid studiranja ostvaruje se posredstvom raznih programa: Leonardo, Nordkalotten, Nordplus, Quota, Socrates.

NJEMAČKA

Struktura studija

Vrste ustanova

U visokoobrazovne ustanove u Njemačkoj spadaju: univerziteti (Universitaten) i ekvivalente visokoobrazovne institucije, akademije umjetnosti (Kunsthochschulen), muzičke akademije (Musikhochschulen) i univerziteti primijenjenih umjetnosti (Fachhochschulen). Postoje i javne i privatne (od države priznate ustanove).

Programi i zvanja

Zvanja koja se stiču variraju u zavisnosti od dužine i tipa programa. Studiji na univerzitetima ili ekvivalentnim institucijama završavaju diplomskim/magistarskim ispitom, državnim ispitom ili hrišćanskim ispitom (u teologiji). Amandmanima na Zakon o univerzitetu iz 1998. godine uvedeno je stepenovanje na Bachelor (3-4 godine) i Master (naredne 1-2 godine) programe. Studiranje na univerzitetima primijenjenih umjetnosti donosi zvanje diplomiranog, Master ili Bachelor. Univerziteti i ekvivalentne ustanove zadržavaju pravo da dodjeljuju doktorate i profesorska zvanja (Habilitation). Diplomci sa univerziteta primijenjenih umjetnosti sa zvanjem Master ili Diplom (FH), koje se stiče nakon četiri godine studija (od čega je bar jedan semestar bio u vidu praktične nastave), stiču uslov za doktorske studije na univerzitetu, sa specifičnim daljnjim zahtjevima. Profesorsko zvanje zahtijeva nekoliko godina predavačkog iskustva. Akademska predavačka zvanja u Njemačkoj su: Assistent, Oberassistent, Lektor, Njissenschaftlicher Assistent, Njissenschaftlicher Mitarbeiter, Lehrkraft besondere Aufgaben, Dozent, Professor. U nekim pokrajinama, tzv. "habilitacija" zahtijeva odbranu izabrane teze i javno predavanje.

Upis

Pristup na univerzitate zahtijeva 12-13 godina prethodnog obrazovanja (Abitur). Uslov za upis na Fachhochschule je prethodno dvanaestogodišnje školovanje. Specijalni uslovi postoje kod upisa na umjetničke i muzičke akademije (testovi sklonosti). Ako broj prijavljenih prevazilazi broj raspoloživih mjesta za datu oblast, selekcija se vrši na osnovu prethodnih akademskih rezultata i perioda koji je protekao od završetka prethodnog stadijuma obrazovanja do apliciranja na datu ustanovu. Ovdje u obzir dolaze

i intervjui i prijemni testovi. Fachhochschule ima restriktivnu upisnu politiku za pojedine oblasti.

Strani studenti primaju se na bazi kvalifikacije koja bi im upis omogućila i na univerzitetima u vlastitoj zemlji (evaluaciju vrši Servis za strane studente), pri čemu aplicirati treba barem godinu unaprijed. U slučaju neprihvatanja kvalifikacije, student mora da pristupi polaganju specijalnog ispita. Od suštinskog značaja je i dobro poznavanje njemačkog jezika (sprovodi se poseban ispit), pri čemu većina univerziteta organizuje kurseve za strane studente.

Akreditacija i priznavanje diploma

Ekvivalentnost njemačkih kvalifikacija utvrđuje Njemačka rektorska konferencija zajedno sa Konferencijom ministara obrazovanja i kulture. S druge strane, strani studenti zainteresovani za studiranje u Njemačkoj u cilju priznavanja diploma obraćaju se Njemačkom akademskom servisu za razmjene (DAAD Deutscher Akademischer Austauschdienst) i njemačkom NARIC.

Međunarodni sporazumi: Lisabonska konvencija (1997), Konvencija o priznavanju evropskih visokoobrazovnih studija, diploma i zvanja (1979) i bilateralni sporazumi sa Francuskom i drugim zemljama.

Diploma Supplement je od 2000. godine, kada je odluku o njegovom uvođenju donijela Konferencija ministara za obrazovanje i kulturu, kao i Rektorska konferencija, prihvaćen kao nacionalni model i primjenjuje se na svim studijskim programima. I nedavno osnovani Njemački savjet za akreditaciju visokoobrazovnih ustanova spisku kriterijuma koje redovno evaluira, dodao je i dodatak diplomu.

Kreditni sistem

Univerzitetskim zakonom iz 1998. godine uveden je sistem skupljanja kredita, a ECTS koristi većina visokoobrazovnih ustanova.

Dakle, uvodi se sistem zasnovan na principima ECTS, koji je obavezan za sve nove programe studija akreditovane od strane njemačkih akreditacionih tijela. Sistem je zasnovan na radnom opterećenju studenata i upotrebljava se za akumulaciju i transfer. Postoji 60 bodova i ne preko 1800 časova godišnje. Šest mreža koje je ustanovila Savezna vlada radi na razvoju sistema usklađenih sa ECTS, koji treba uskoro da postanu modeli dobre prakse.

Mobilnost

Pomoć može biti data studentima za period od maksimalno 1-1,5 godine provedene na nekom inostranom univerzitetu.

Programi u kojima zemlja učestvuje su: Comett, Erasmus, Lingua, Petra i Tempus.

POLJSKA

Struktura studija

Vrste ustanova

Postoje različiti oblici neuniverzitetskih i univerzitetskih ustanova za visoko obrazovanje: više škole (neuniverzitetske stručne ustanove), učiteljske škole, tradicionalni univerziteti, politehnike (tehnološki univerziteti) i akademije.

Programi i zvanja

Nakon 3-4 godine pohađanja višeg stručnog obrazovanja, studenti dobijaju diplomu za datu struku i zvanje Licencjat ili Inżynier, što predstavlja preduslov za izlazak na tržište rada ili nastavak visokog obrazovanja.

Univerziteti i ustanove univerzitetskog tipa nude programe koji traju 4,5-6 godina i završavaju dodjelom zvanja Magister, Magister inżynier ili Lekarz, u skladu sa oblasti studija. Bilo koja od ovih titula preduslov je za dobijanje doktorata. Doktorski studiji obuhvataju niz ispita koje određuje fakultetsko vijeće i završavaju javnom odbranom doktorske teze koju procjenjuju dva mentora. Analogna kvalifikacija u oblasti umjetnosti je kvalifikacija prvog stepena.

Zvanje habilitacije dobijaju doktori koji postignu značajna ostvarenja na polju nauke ili umjetnosti, izrade habilitacijsku disertaciju koja doprinosi razvoju date naučne discipline (postoje tri mentora) i održe habilitacijsko predavanje koje se ocjenjuje. Analogna je kvalifikacija drugog stepena.

Nastavnici se regrutuju iz reda magistara koji su uspješno završili pedagoške programe u toku asistentskog rada.

Upis

Sertifikat o položenom finalnom ispitu srednje škole zahtijevaju sve pomenute ustanove. Sljedeći kriterijum, koji postoji u većini slučajeva, je rezultat prijemnog ispita. Ustanove su autonomne u formiranju upisne politike.

Iako nema numerus clausus, novi zakon ostavlja mogućnost njegovog uvođenja za studiranje pojedinih disciplina.

Strani studenti koji žele da studiraju u Poljskoj moraju prethodno da nostrifikuju dokumente o prethodnom školovanju, bilo na osnovu postojećeg sporazuma o međusobnom priznavanju ili, ukoliko takav sporazum ne postoji, priznavanje se vrši na nivou same ustanove za koju je student aplicirao. Neophodno je i poznavanje poljskog jezika, za šta se pripreme u vidu kurseva sprovode na samim ustanovama.

Kreditni sistem

Iako nema ovakvog sistema na nivou države, neke ustanove su uspostavile svoj sopstveni, dok druge primjenjuju ECTS. ECTS se primjenjuje u tercijarnom sektoru za osnovne i magistarske studije. Bodovi su zasnovani na radnom opterećenju studenata i njihov ukupan godišnji zbir iznosi 60, dok godišnji broj radnih časova nije zvanično propisan.

Ne postoji zakon ili dekret koji bi propisivao obaveznu upotrebu ECTS.

Primjena ECTS predstavlja jedan od uslova za akreditaciju programa studija na tradicionalnim poljskim univerzitetima. Ovi univerziteti, njih 17, najdalje su otišli u

primjeni ECTS - na njima se on koristi kao sistem transfera, ali i kao sistem akumulacije. Većina visokoobrazovnih ustanova koristila je ECTS grantove za uvođenje ECTS, te je primjena često vršena na nivou fakulteta ili katedre, uglavnom u cilju transfera. U Poljskoj postoji i preko 200 privatnih ustanova, koje takođe počinju sa uvođenjem ECTS.

Akreditacija i priznavanje diploma

Akreditaciju domaćih programa i evaluaciju i priznavanje stranih diploma vrši poljski ENIC (Biro za akademsko priznavanje i međunarodne razmjene).

Međunarodni sporazumi koji važe su: Pariska konvencija o priznavanju visokoobrazovnih studija, diploma i zvanja u zemljama koje pripadaju evropskom regionu (1979), Praška konvencija socijalističkih zemalja o međusobnom priznavanju i ekvivalentnosti obrazovnih dokumenata, naučnih programa i titula (1972), bilateralni sporazumi sa Austrijom (1997), Njemačkom (1997), Čehoslovačkom (1987), Sirijom (1985), Mađarskom (1980), Jugoslavijom (1978), Bugarskom (1977) i bivšim SSSR (1974).

Nakon Nacionalne rektorske konferencije iz 2000. godine, uslijedila je realizacija pilot projekta koji je imao za cilj identifikaciju organizacionih preduslova za uvođenje Diploma Supplement. U projektu je učestvovalo oko 70 visokoobrazovnih ustanova i, kao rezultat, kreirana je baza podataka o poljskom dodatku diplomi, a pripremljen je i opis poljskog visokoobrazovnog sistema.

Mobilnost

U pripremi je nacionalni program pomoći ovoj grupi studenata. Zasad je zemlja korisnik CEEPUS, Erasmus, Socrates i Tempus programa.

PORTUGAL

Struktura studija

Vrste ustanova

Portugalski visokoobrazovni sistem uključuje univerzitetsko i obrazovanje na politehnikama. Politehlike uglavnom vrše obrazovanje u oblasti ekonomije, tehničkih nauka, turizma, paramedicinskih disciplina i obrazovanja nastavnika.

Postoje javne, privatne i kombinovane ustanove. Javne ustanove su državni univerziteti i politehlike, dok su privatne i kombinovane takođe u vidu univerziteta, neintegrisanih koledža, politehnika i viših škola. Posebnu kategoriju predstavlja Portugalski katolički univerzitet koji predstavlja instituciju Svete Stolice i priznat je od strane države.

Univerzitetski i neuniverzitetski sistem su blisko povezani, pa je relativno lako ostvariti transfer sa jednog na drugi tip ustanova. Isto je i kad je riječ o eventualnom transferu sa javne na privatnu instituciju, odnosno vice versa.

Programi i titule

Dva sistema, univerzitetski i politehnički, dodjeljuju zvanja Bacharelato i Licenciatura. Ovo posljednje na politehnikama obično podrazumijeva dvostepeni program, pri čemu kompletiranje prvog stepena približno odgovara Bachelor zvanju.

Za sticanje Licenciatura na politehnikama potrebno je 4-5 godina, a na univerzitetima 4-6 godina studiranja. U oba slučaja, već nakon uspješno okončane tri prve godine, stiže se zvanje Bacharelato.

Univerzitet ima isključivu nadležnost u dodjeli postdiplomskih zvanja (Mestrado i Doutoramento). Mestrado program obično traje dvije godine i, kao uostalom i doktorski, zahtijeva izradu i odbranu magistrarskog rada. Postdoktorsko zvanje, kao najviši rang u hijerarhiji, dodjeljuje se pojedincima koji ostvare vrhunske rezultate u oblasti nauke i koji posjeduju dovoljne pedagoške sposobnosti. I za ovaj stadij predviđeni su određeni ispiti. Za prelazak u red univerzitetskih nastavnika nisu predviđeni specifični formalni zahtjevi, ali su definisane minimalne kvalifikacije za svaku kategoriju. Tako, na primjer, minimalno zvanje za proizvođenje u asistenta je magistar, za vanrednog profesora doktor, za pridruženog profesora doktor i pet ili više godina radnog iskustva, a za redovnog profesora postdoktorski stepen i minimalno tri godine radnog iskustva u branši.

Upis

Svake godine država određuje uslove upisa, koji se odvija u vidu Nacionalnog takmičenja. Posljednji put uslovi su bili: uspješan završetak 12. razreda srednje škole ili ekvivalent tome (državni ispit), prijemni ispit, eventualni dodatni uslovi.

Broj mjesta uglavnom je ograničen, pri čemu studentu može da se ponudi mjesto i na ustanovi za koju nije aplicirao.

Upis stranih studenata, pored podnošenja obavezne i ovjerene dokumentacije, obuhvata i pristupanje kvalifikacionom ispitu. Neophodno je da student posjeduje i finansijske garancije, kao i da pokaže dobro vladanje portugalskim jezikom, za šta se kursevi redovno organizuju na univerzitetima.

Kreditni sistem

Nema nacionalnog sistema, a neki univerziteti su uveli ECTS. U Portugalu se ECTS primjenjuje u cilju mobilnosti na većini državnih univerziteta, kao i na nekim politehnikama i privatnim ustanovama. Uz to, na nekim državnim univerzitetima se u cilju akumulacije primjenjuje i jedan interni sistem zasnovan na časovima kontakata. Ovaj potonji sistem nije usklađen sa ECTS.

ECTS je usvojen konsenzusom većine ustanova koje učestvuju u Erasmus programu. Rektorski savjet je 2001. godine ministarstvu predložio izmjenu zakona kako bi se uveo ECTS kao sredstvo akumulacije bodova.

Svi javni univerziteti već primjenjuju ili planiraju da uvedu ECTS kao sistem transfera, a većina javnih politehnika uskoro će započeti primjenu ECTS. Nekoliko privatnih ustanova takođe koristi ECTS u svrhu mobilnosti.

Akreditacija i priznavanje diploma

Domaće kvalifikacije, u skladu sa važećom legislaturom, evaluiraju same institucije visokog obrazovanja, dok se pitanjima priznavanja stranih diploma bavi portugalski NARIC (Generalni direktorat za visoko obrazovanje koji djeluje pri Ministarstvu za obrazovanje).

Portugal je potpisnik Lisabonske konvencije iz 1997. godine.

Postoji spremnost većine ustanova da primijene ovaj savremeni model, tako da su trenutno u toku promotivne aktivnosti, gdje svakako spada i sprovedena akcija ministarstva na izradi promotivnog materijala, koji se distribuiše na svim visokoobrazovnim ustanovama.

Mobilnost

Domaći studenti koji određeni period studiranja provode na stranom univerzitetu imaju pravo na vladine grantove. Portugal učestvuje u Leonardo i Socrates programu.

REPUBLIKA IRSKA

Struktura studija

Vrste ustanova

Ovdje spadaju: univerziteti, tehnološki instituti, koledži za obrazovanje i privatne ustanove. Univerzitate najvećim dijelom finansira država (90%), dok ostatak sredstava stižu od naplate studentskih školarina i donacija. Nasuprot tome, svaki koledž ima potpunu kontrolu nad vlastitim finansijama i sačinjavaju ga fakulteti i zavodi.

Programi i zvanja

Univerziteti nude tro-, četvoro- i petogodišnje programe, nad kojima se vrši eksterni monitoring. Zvanja su Bachelor (3-4 godine, pet za veterinu, arhitekturu i stomatologiju i šest za medicinu) i Master (dodatne 1-3 godine programa istraživačkog rada plus odbrana teze). Slijede doktorski studiji (PhD zvanje) koji traju 3-4 godine.

Na tehnološkim institutima školovanje traje dvije ("sertifikat"-programi), tri ("diploma"-programi) ili četiri godine i oni su priznati od strane Nacionalnog obrazovnog savjeta. Zvanja koja nude takođe su Bachelor, Master, a do određene mjere sprovode i doktorske programe.

Studenti koji uspješno okončaju studije na koledžu za obrazovanje stižu zvanje Bachelor u toj oblasti.

Upis

Osnovni kriterijum je rezultat na sertifikatu izlaznog ispita srednje škole, a u nekim institucijama često su aktuelni i dodatni uslovi.

Ne postoji univerzalno pravilo o ograničenosti broja raspoloživih mjesta, ali je univerzitetima dozvoljeno da studente izaberu sami u skladu sa svojim sopstvenim standardima.

Od stranih studenata zahtijeva se podnošenje dokumentacije o ekvivalentnom prethodnom obrazovanju i poznavanje jezika na kojem se dati program izvodi.

Kreditni sistem

Pošto nije bilo jedinstvenog kreditnog sistema u univerzitetskom sektoru, neke ustanove počele su da koriste ECTS. Nasuprot tome, postoji nacionalni sistem kredita za neuniverzitetsko obrazovanje u Irskoj.

Na osnovu konačnih izvještaja koje visokoobrazovne ustanove podnose Nacionalnoj agenciji, statistika mobilnosti studenata za 2000/01. godinu u okviru Erasmus programa, pokazala je da je ECTS primijenjen na 71% studenata koji odlaze iz Irske da studiraju u inostranstvu.

Mobilnost

Za studiranje u zemljama Evropske unije, predviđena je pomoć kako za periode provedene na tamošnjim univerzitetima, tako i za cjelokupne studijske programe. S druge strane, u slučaju studiranja van granica EU, podržavaju se samo privremeni periodi boravka na tim univerzitetima.

Akreditacija i priznavanje diploma

Agencija za visoko obrazovanje vrši ulogu NARIC u R. Irskoj. Ona služi kao mjesto gdje studenti mogu da dobiju sve informacije u vezi sa priznavanjem njihovih kvalifikacija u ovoj zemlji.

Nakon uspješne test-faze, dodatak diplomi uveden je na različitim obrazovnim nivoima. Nema zakona koji bi ga učinio obaveznim, već odluka počiva na pojedinačnim ustanovama.

RUMUNIJA

Struktura studija

Vrste ustanova

Visoko obrazovanje u Rumuniji sprovodi se na univerzitetskim koledžima ili Colegiu (traju 2-3 godine) i univerzitetima (Universitate), institutima i akademijama (programi traju 4-6 godina). Postoje javne i privatne institucije, pri čemu akreditaciju privatnih vrši država. Akreditovane privatne institucije mogu da apliciraju za finansijsku pomoć kod države.

Programi i zvanja

Studenti sa završenim koledžom mogu da nastave studiranje na srodnom univerzitetu, nakon što polože prijemni ispit i u zavisnosti od broja trenutno raspoloživih mjesta. Kratkoročne programe (tri godine) realizuju univerzitetski koledži, dok se dugoročni programi (traju 4-6 godina) odvijaju na univerzitetima i završavaju finalnim ispitom koji donosi zvanje Licentiat.

Uspješni studenti mogu da, nakon ovog prvog stepena, upišu postdiplomske studije, koji traju 1-2 godine.

Doktorski studiji u Rumuniji predstavljaju najviši stepen stručne specijalizacije i traju 4-6 godina (zvanje je komparabilno sa PhD).

Nastavni kadar bira se na kompetitivnoj osnovi između diplomaca koji su pokazali izvanredne predavačke i naučne kvalitete. Obično se radi o osobama koje su završile ili su trenutno upisane na doktorske studije. Za viša zvanja, u svakom slučaju neophodno je posjedovanje doktorata. Svi predavači minimalno moraju da budu kandidati za PhD zvanje.

Upis

Sve ustanove zahtijevaju položen finalni ispit srednje škole. Pored toga, na snazi je i prijemni ispit, za koji kriterijume utvrđuje resorno ministarstvo.

Vlada utvrđuje broj mjesta raspoloživih na pojedinim disciplinama, a ustanove imaju autonomiju u primanju dodatnog broja samofinansirajućih studenata.

Strani studenti za upis moraju da prilože neophodne akademske dokumente (vrednovanje vrše ministarstvo zemlje iz koje student dolazi i odnosna rumunska ambasada). Dodatni ispit organizuje se za one koji žele da upišu arhitekturu, lijepe umjetnosti ili fizičko obrazovanje. Takođe, studenti obično pohađaju i kurs iz rumunskog jezika.

Kreditni sistem

Decentralizovani kreditni sistem na nacionalnom nivou uveden je na dobrovoljnoj osnovi od školske 1998/99. godine. Kompatibilan je sa ECTS i jedan semestar usporediv je sa 30 kredita (bodova). S druge strane, četiri klasična univerziteta koji čine konzorcijum Universitaria (Bukurešt, Kluž-Napoka, Jasi, Temišvar) počeli su da primjenjuju ECTS pd 1996. godine, a uskoro je to učinio i konzorcijum tehničkih univerziteta. Sistem se u načelu zasniva na radnom opterećenju studenata. Međutim, postoje ustanove u kojima se radno opterećenje procjenjuje na osnovu broja časova kontakata. Ovaj sistem posjeduje neke elemente akumulacije: na nekim univerzitetima na kojima se dodjeljuju bodovi za diplomski ispit student koji ne položi ispit zadržava prikupljene bodove u narednoj godini. Sistem je zasnovan na 60 bodova i približno 1560 časova godišnje, mada to nije zvanično propisano.

Primjena ECTS na rumunskim univerzitetima propisana je uredbom ministarstva iz 1998. godine. Osim osnovnih pravila ECTS, univerziteti mogu prilagoditi svoje statutarne odredbe koje se odnose na minimalan broj bodova po akademskoj godini, kao i maksimalan vremenski interval (npr. četiri semestra) u kojem se mogu steći bodovi za određeni kurs.

Proces uvođenja ECTS kao sistema transfera bodova okončan je na gotovo svim univerzitetima, dok formalna primjena sistema u cilju akumulacije još nije započeta.

Akreditacija i priznavanje diploma

Domaće studijske programe akredituje država, dok je za evaluaciju stranih diploma uveden Nacionalni centar za ekvivalenciju diploma (rumunski ENIC/NARIC), koji radi pri Ministarstvu za obrazovanje i nauku.

Rumunija je potpisnik Lisabonske konvencije.

Ministarskim dekretom iz 2000. godine univerziteti su obavezni da na zahtjev studenta izdaju ovaj dokument. Informacije o Diploma Supplement na lokalnom jeziku objavljene su u vidu brošure, a elektronski obrasci dokumenta poslani su svim univerzitetima.

Mobilnost

Postoji nacionalna kancelarija za dodjelu stipendija za studiranje u inostranstvu. Pomoć pružaju i pojedine strane zamlje, kao i visokoobrazovne ustanove (u skladu sa sporazumima o saradnji).

Rumunija participira u CEEPUS. Copernicus, Eureca, Leonardo, Peco, Phare, Socrates, Tempus i Youth for Europe programu studentske razmjene.

RUSIJA

Struktura studija

Vrste ustanova

U Rusiji postoje univerziteti, akademije, instituti, tehnički univerziteti, koledži, tehnički koledži i specijalizovane institucije. Nadalje, razlikuju se javne i akreditovane privatne ustanove.

U Rusiji postoji preko 500 javnih i preko 200 privatnih ustanova koje nude visokoobrazovne programe, od čega Ministarstvo obrazovanja finansira njih 300. Nadalje, broj neuniverzitetskih institucija ("tehnikumi", "učilišća", koledži) je oko 3.000.

Programi i zvanja

Postoje tri nivoa visokog obrazovanja u Rusiji: nekompletno (dvije godine), osnovno (četiri godine) koje donosi zvanje Bakalavr, i napredno (5-6 godina).

Takođe, postoje dva nivoa doktorskih zvanja: Kandidat Nauk i Doktor Nauk.

Neuniverzitetske programe nude "tehnikumi", "učilišća" i koledži. Oni obrazuju specijaliste srednjeg stepena, kao što su tehničari, medicinske sestre i sl. Ovi programi traju dvije godine nakon opšteg srednjeg obrazovanja, odnosno 4-4,5 nakon osnovnog obrazovanja, i završavaju dodjelom adekvatne diplome. Da bi nosilac ovakve diplome nastavio sa studijima u istoj struci, ali na univerzitetu, on(a) ima pravo da traži odobrenje da pohađa skraćeni intenzivni program iz date struke, umjesto da studira otpočetka. Prvi nivo univerzitetskog obrazovanja podijeljen je na dva stepena. Prvi od njih traje dvije godine i donosi sertifikat o nekompletnom visokom obrazovanju, dok je drugi u cjelini posvećen intenzivnom stručnom treningu i traje naredne 1-2 godine. Završetak ovog prvog nivoa polazniku donosi diplomu o nekompletnom visokom obrazovanju. Sljedeći nivo traje četiri godine i donosi zvanje Bakalavr. Sačinjava ga program sa radnim opterećenjem od 27 sedmičnih sati, usklađen sa Državnim standardima obrazovanja. Završetak označava polaganje finalnog ispita. Posjedovanje Bakalavr zvanja imaocu omogućuje da upiše magistarske studije ili da nastavi ka sticanju specijalističke diplome. Nadalje, zvanje Bakalavr dodjeljuje se u svim disciplinama, osim u medicini, gdje prvi nivo traje šest godina.

Treći nivo visokog obrazovanja u Rusiji traje naredne dvije godine i završava sticanjem zvanja Magistr. Polaznici su obavezni da sprovedu naučno istraživanje u trajanju od jedne godine (uključujući tu i praktični dio), da pripreme i odbrane magistarsku tezu koja mora da predstavlja originalan doprinos nauci i polože završni ispit. Za razliku od magistarskog zvanja, specijalistička diploma može da se stekne na dva načina: kompletiranjem jednogodišnjeg programa nakon sticanja Bakalavr zvanja ili kompletiranjem programa koji traje 5-6 godina nakon sticanja diplome o završenom opštem srednjem obrazovanju. Specijalistička diploma predstavlja stručnu kvalifikaciju koja nosiocu daje pravo za izvođenje stručnih aktivnosti u oblasti i za apliciranje na doktorske programe studija.

Četvrti i posljednji nivo je Aspirantura, odnosno studiji ka sticanju zvanja Kandidat Nauk i Doktor Nauk. Upis na ovaj nivo postiže se kroz kompeticiju. Prvi programi (Kandidat Nauk) traju 3 godine i pripremaju polaznika za obavljanje naučnih i profesorskih aktivnosti. Studenti su obavezni da u ovom periodu izučavaju nastavne metode, informacione tehnologije i da polože kvalifikacione ispite. Sami doktorski studiji nemaju

fiksiranu dužinu trajanja, specifični su, individualni i obuhvataju odbranu doktorske disertacije.

Univerzitetski nastavnici moraju da prođu postdiplomske studije i steknu naučne titule.

Upis

Diploma o završenom opštem (ili stručnom) srednjem obrazovanju i prijemni ispit na kompetitivnoj bazi uslovi su upisa na univerzitetske i neuniverzitetske ustanove.

Strani studenti moraju imati srednje obrazovanje i godinu studiranja ruskog jezika.

Akreditacija i priznavanje diploma

Ministarstvo obrazovanja nadležno je da izdaje državne diplome koje važe na cijeloj teritoriji Ruske Federacije. Postoje i neakreditovane ustanove koje izdaju svoje diplome. One nisu zvanično priznate.

Verifikacijom stranih kvalifikacija bavi se Zavod za priznavanje Državnog komiteta za visoko obrazovanje. Savjetodavno tijelo je Ruski savjet za ekvivalenciju. Pored toga, resorno ministarstvo je osnovalo i Nacionalni informativni centar za akademsko priznavanje i mobilnost. Priznavanje inostranih doktorskih zvanja vrši Vrhovni atestacioni komitet.

Multilateralni sporazumi iz oblasti priznavanja diploma i zvanja su: Regionalna konvencija o priznavanju studija, diploma i zvanja u regionu Azije i Pacifika (1983), UNESCO Konvencija o priznavanju visokoobrazovnih studija, diploma i zvanja u regionu Azije i Pacifika (1983), UNESCO Konvencija o priznavanju evropskih studija, diploma i zvanja (1979), UNESCO Konvencija o priznavanju visokoobrazovnih studija, diploma i zvanja u zemljama koje pripadaju evropskom regionu (1979), bilateralni sporazumi potpisani su sa Kinom (1995), Španijom (1990), Jugoslavijom (1988), Peruom (1987), Indijom (1979), Finskom (1978), Vijetnamom (1978), Irakom (1974), Poljskom (1974), Mađarskom (1972), Bugarskom (1971), Kubom (1966) i Sirijom.

Mobilnost

Razmjenski programi u kojima učestvuju ruski studenti su programi razmjene sa Američkim savjetom za profesore ruskog jezika i sa Konzorcijumom američkih koledža i univerziteta. Takođe, Rusija je jedan od korisnika Tempus programa.

SLOVAČKA

Struktura studija

Vrste institucija

Visokoobrazovni sektor u Slovačkoj obuhvata neuniverzitetske programe i kratkoročne (3-4 godine) i dugoročne (5-6 godina) univerzitetske programe.

Programi i zvanja

Kratkoročni univerzitetski programi završavaju sticanjem zvanja Bakalar. Diploma Bakalara omogućuje studentu ili da nastavi sa univerzitetskim obrazovanjem ili da izađe na tržište rada.

Studenti koji uspješno završe sljedeći stadijum univerzitetskog obrazovanja (tri godine nakon Bakalara ili 5-6 godina posebnog programa) stižu diplomu i titulu Inžinier, Magister ili Doktor (u medicini i veterini). Vlasnici ovakvih diploma mogu da se upišu na postdiplomske studije.

Upis

Minimalan preduslov za upis na fakultet je posjedovanje sertifikata o položenom završnom ispitu srednje škole. Drugi kriterijumi, kao što su prijemni ispiti, njihov sadržaj i forma, definiše svaka ustanova ponaosob.

Strani studenti moraju posjedovati sertifikat o završenoj srednjoj školi ili njenom ekvivalentu, biti mladi od 30 godina i položiti ulazni ispit iz slovačkog jezika.

Kreditni sistem

Pošto nije postojao nacionalni sistem kreditiranja, koncept budućeg razvoja slovačkog visokog školstva predviđa obavezno uvođenje sistema koji bi bio direktno zasnovan na ECTS, sa kojim pojedine ustanove već eksperimentalno rade.

Dakle, u Slovačkoj se primjenjuje ECTS i njemu saglasni sistemi. Neke ustanove su čak i u procesu uvođenja ECTS kao sistema akumulacije bodova, iako u tu svrhu ranije nisu primjenjivale druge sisteme. ECTS i drugi sistemi bodovanja masovno se primjenjuju na prva dva nivoa visokog obrazovanja, a nešto rjeđe na nivou doktorskih studija.

Primjena sistema bodova obavezna je po zakonu iz aprila 2002. godine, a detaljnije odredbe propisane su posebnim dekretom. Prema pomenutom zakonu, sve ustanove obavezne su da sistem bodovanja zasnovan na principima ECTS uvedu najkasnije do kraja 2004. godine.

U okviru programa Erasmus i Socrates, ECTS se koristi kao pomoćno sredstvo u cilju studentske mobilnosti. Ostali sistemi bodovanja uvedeni su na većini uglavnom tradicionalnih univerziteta.

Akreditacija i priznavanje diploma

Akreditaciona komisija daje preporuke Vladi o priznavanju domaćih kvalifikacija. Pitanjem priznavanja stranih diploma bavi se slovački ENIC (Institut za informisanje i prognozu u obrazovanju).

Međunarodni sporazumi: Finalni izvještaj Evropske konvencije o ekvivalentnosti dokumenata koji omogućuju upis na visokoobrazovne ustanove (1991), Evropska konvencija o akademskom priznavanju univerzitetskih kvalifikacija (1991), Evropska konvencija o ekvivalentnosti diploma koje omogućuju upis na univerzitete (1991), Evropska konvencija o ekvivalentnosti perioda akademskih studija (1991), Konvencija o priznavanju visokoobrazovnih studija, diploma i zvanja u zemljama evropskog regiona (1988), bilateralni sporazumi sa Češkom, Mađarskom, Irakom, Mongolijom, Poljskom, Bugarskom, Afganistanom, Indijom, Rumunijom i bivšim SSSR.

Prema novom zakonu o univerzitetu koji je stupio na snagu 1. aprila 2002. godine, sve visokoobrazovne ustanove u zemlji dužne su da svim studentima na kraju studija uruče, pored diplome, i njen dodatak.

Mobilnost

Ne postoji nacionalni sistem, pa se studiranje u inostranstvu plaća ili direktno iz xepa studenta ili pomoću grantova koji se mogu dobiti na bazi bilateralnih sporazuma.

Slovačka učestvuje u sljedećim programima razmjena: Constantin, Leonardo, Phare, Socrates, Tempus.

SLOVENIJA

Struktura studija

Vrste ustanova

Tercijarno školovanje u ovoj zemlji nude više strukovne škole u dvogodišnjem trajanju, univerziteti (koji se sastoje od fakulteta), umjetničke akademije i visoke strukovne škole. Slovenija ima dva univerziteta sa 38 članica (fakulteta, umjetničkih akademija, strukovnih škola) i sedam pojedinačnih ustanova koje su privatne.

Postoje i pojedinačne ustanove visokog obrazovanja (samostalni visokoškolski zavodi), koji mogu biti akademskog ili strukovnog tipa i koji ne pripadaju univerzitetima.

Visoko obrazovanje usklađeno je sa binarnim modelom, što znači da postoji akademski i stručno orijentisani vid tercijarne edukacije. Univerziteti (i pojedinačni privatni fakulteti) mogu da nude oba pomenuta vida programa, dok više strukovne škole nude samo stručno orijentisano školovanje.

Programi se organizuju na dva nivoa: dodiplomski nivo studentu donosi diplomu prvog stepena, a postdiplomsko obrazovanje nagrađuje se drugostepenom (specijalističkom) diplomom ili akademskim stepenima Magisterij ili Doktorat.

Programi i titule

Obrazovanje na višim strukovnim školama traje 2 godine i završava diplomskim ispitom koji se sastoji od pripreme diplomskog rada i njegove oralne prezentacije. Nakon toga, oni koji diplomiraju mogu da zasnuju radni odnos kao kvalifikovani u svojoj profesiji.

Od 1998/99. moguće je i prebacivanje na drugu godinu stručno orijentisanih visokoobrazovnih ustanova. Završetak potonjih programa donosi titulu diplomiranog inženjera.

Univerzitetski dodiplomski programi dijele se na stručne i akademske.

Stručni programi su nešto kraći i zvanino traju 3-4 godine (sa apsolventskom godinom traju 4-5 godina). Obuhvataju prvenstveno praktičnu nastavu i završavaju diplomskim ispitom. Uspješni polaznici dobijaju diplomu sa stručnom kvalifikacijom iz date oblasti i kao takvi mogu da pristupe berzi rada i zapošljavanja ili da nastave studije na postdiplomskom nivou i sticanju specijalizacije ili, u određenim slučajevima, magisterija. Akademski programi, s druge strane, traju 4-6 godina i takođe završavaju diplomskim ispitom. Apsolventski staž produžuje zvanični rok studija za jednu godinu. Titule koje donose su: Univ.Dipl. Akad., Univ.Dipl.Inž., Prof., DrMed, Dr.Stom., Dr.Vet.Med., Mag.Farm. I u slučaju završetka ovog oblika programa, student može ili da potraži zaposlenje u skladu sa diplomom koju je stekao ili da pristupi postdiplomskim studijima. Postdiplomski studiji obuhvataju tri nivoa: specijalizaciju, magisterij i doktorat.

Specijalizacijski programi traju 1-2 godine i završavaju javnom odbranom teze i dodjelom titule specijalista za datu oblast. Magistarski studij traje dvije godine i takođe

završava javnom odbranom teze, nakon čega se dodjeljuju zvanja magistra nauka ili magistra umjetnosti. Magistarsko zvanje je preduslov za upis doktorskih studija, koji u tom slučaju traju dvije godine. U slučaju posjedovanja samo prvog stepena studija (dodiplomski stepen), doktorski studiji traju četiri godine. Konačno zvanje koje se na ovaj način stiče je doktor nauka. Studentima koji doktorske studije upisuju odmah nakon završenih dodiplomskih studija, ostavljena je mogućnost da iste prekinu nakon prve dvije godine i u tom slučaju bivaju nagrađeni zvanjem magistra.

Upis

Osnovni uslovi upisa definisani su zakonom i zavise od nastavnih programa.

U slučaju viših strukovnih škola, uslov je završena odgovarajuća četvorogodišnja škola ili gimnazija. U obzir dolaze i aplikanti sa završenom trogodišnjom srednjom stručnom školom ili trogodišnjim radnim iskustvom, uz dodatni prijemni ispit.

Diploma o položenom maturalnom ispitu je preduslov za upis na akademske institucije visokog obrazovanja. Od školske 2001/02. uvedena je i alternativa: položen maturalni ispit srednje stručne škole i dodatni ispit na kraju srednjeg tehničkog obrazovanja. Maturalni ispit četvorogodišnje tehničke škole omogućuje studiranje na stručno orijentisanim ustanovama.

U ustanovama sa ograničenim brojem mjesta, u obzir se uzimaju i rezultati postignuti kroz srednjoškolsko obrazovanje. Numerus clausus se najčešće primjenjuje na medicini, pravu i menadžmentu.

Ako je za pojedine programe neophodno i posjedovanje specijalnih sposobnosti, sprovode se dodatna testiranja vještina i sklonosti.

Strani studenti pri apliciranju moraju da podnesu na uvid dokumentaciju o prethodnom školovanju (minimalno 12 godina školovanja) i sertifikat o aktivnom znanju slovenačkog jezika.

Kreditni sistem

Pošto nema domaćeg kreditnog sistema, za potrebe studentskih razmjena u okviru Socrates/Erasmus programa u Sloveniji se koristi ECTS. Ovaj sistem je u fazi uvođenja na slovenačke univerzitete, iako se ne zasniva na ukupnom radnom opterećenju studenta, već na radnim časovima provedenim na univerzitetu.

Ne postoji zakonski akt koji propisuje obaveznu primjenu ECTS, ali Zakon o visokom obrazovanju iz 1999. godine preporučuje primjenu sistema bodovanja. ECTS se primjenjuje u Nacionalnom planu rada u oblasti visokog obrazovanja iz 2002. godine, koji je usvojio Parlament.

Akreditacija i priznavanje diploma

Diplome izdate na bilo kojoj ustanovi, priznate su u cijeloj zemlji.

Što se tiče priznavanja stranih diploma, nadležan je slovenački ENIC/NARIC, kojeg je osnovalo resorno ministarstvo.

Multilateralni sporazumi: Lisabonska konvencija (1997), Pariska konvencija o priznavanju visokoobrazovnih studija, diploma i zvanja za evropski region (1981), Konvencija o priznavanju južnoameričkih i karipskih visokoobrazovnih studija, diploma i zvanja (1981), Konvencija o priznavanju visokoobrazovnih studija, diploma i zvanja za arapske i evropske zemlje (1977), Evropska konvencija o akademskom priznavanju

univerzitetskih kvalifikacija (1977), Evropska konvencija o ekvivalentnosti diploma koje omogućuju upis na univerzitet (1977), Evropska konvencija o ekvivalentnosti perioda univerzitetskih studija (1977). Bilateralni sporazumi su potpisani (sa Mađarskom i Hrvatskom).

Dodatak diplomi izdaje se na bazi člana 32. Zakona o visokom obrazovanju, a u skladu sa Konvencijom o priznavanju visokoobrazovnih kvalifikacija u evropskom regionu, te preporuka Evropske komisije, Savjeta Evrope i UNESCO/CEPES.

Mobilnost

Grantovi su dostupni jedino kroz pojedine bilateralne programe. Slovenija učestvuje u sljedećim programima razmjene studenata: ACE, Alps-Adria, CEEPUS, COFT, Copernicus, Erasmus/Socrates, Eureca, Peco, Tempus.

SRBIJA I CRNA GORA

Struktura studija

Vrsta ustanova

Pored univerzitetskih ustanova (univerziteti sastavljeni od fakulteta i umjetničke akademije), u Srbiji postoje i više škole, koje nude obrazovanje u trajanju 2-3 godine.

Programi i zvanja

Više škole nude programe iz tehničkih, paramedicinskih nauka i drugih struka. Nakon 2-3 godine ovi programi završavaju sticanjem diplome višeg obrazovanja u datoj profesiji (npr. viša medicinska sestra, viši tehničar, itd.).

Prvi nivo univerzitetskih studija traje 4-6 godina i donosi diplomu visokog obrazovanja, odnosno Bachelor zvanje, zajedno sa profesionalnim zvanjem u datoj naučnoj ili umjetničkoj oblasti (npr. inženjer mašinstva, diplomirani ekonomist, doktor medicine, itd.). Drugi nivo predstavljaju magistarski studiji koji u Srbiji i Crnoj Gori traju minimalno dvije godine. Oni obuhvataju specijalne studijske programe i odbranu magistarske teze. Treći nivo univerzitetskih studija čine doktorski studiji koji zahtijevaju nezavisno bavljenje naučno-istraživačkim radom, a procjena se vrši na osnovu broja objavljenih naučnih radova i odbrane doktorske disertacije (nema posebnih doktorskih programa).

Upis

Neophodan je dokaz o završenoj srednjoj školi i položen prijemni ispit, koji pripremaju fakulteti.

Numerus clausus vrijedi za sve ustanove i svake godine definiše ga Vlada (za Kosovo - Međunarodni koordinator za ovu srpsku pokrajinu).

Kreditni sistem

Planirano je uvođenje ECTS, sa kojim trenutno eksperimentišu samo pojedini postdiplomski programi na pojedinim univerzitetima.

Akreditacija i priznavanje diploma

Odsjek za međunarodno obrazovanje, kulturu i sport pri Ministarstvu inostranih poslova, bavi se priznavanjem stranih diploma.

Međunarodni sporazumi: UNESCO Konvencija o priznavanju visokoobrazovnih studija, diploma i zvanja u zemljama evropskog regiona (1979).

Mobilnost

U Crnoj Gori, za razliku od Srbije, gdje još nije uspostavljen sistem koji bi podržao ovu grupaciju studenata, pomoć se pruža studentima koji u inostranstvu studiraju na programima kojih nema u zemlji.

UKRAJINA

Struktura studija

Vrste ustanova

Visoko obrazovanje u Ukrajini realizuje se na univerzitetima (Uninjetsytet), akademijama (Akademia), institutima (Isistute), konzervatorijumima (Konservatoria) i koledžima (Koledge).

Programi i zvanja

Od 1992. godine postsekundarno obrazovanje smatra se za više obrazovanje u Ukrajini (neuniverzitetski nivo).

Prvi stepen univerzitetskih studija nakon četiri godine donosi zvanje Bakalavr, odnosno Specialist nakon 5-6 godina.

Naredni stepen su magistarski studiji koji traju 1-2 godine i obuhvataju završnu odbranu magistarske teze.

Doktorski studiji su dvostepeni. Zvanje Kandidat Nauk se stiče već nakon naredne 3-4 godine, a Doktor Nauk je najviše zvanje koje je komparabilno sa habilitacijom u zapadnim zemljama.

Upis

Univerzitetski studiji, za razliku od neuniverzitetskih, zahtijevaju diplomu o položenom maturskom ispitu. Pored toga, kandidati moraju da pristupe polaganju kvalifikacionog testa (ili intervjuu). Posebni uslovi postoje za upis na studije umjetnosti, fizičkog vaspitanja i arhitekture.

Upis stranih studenata, u slučaju posjedovanja neophodne dokumentacije i poznavanja ukrajinskog ili ruskog jezika, odobrava rektor date ustanove.

Akreditacija i priznavanje diploma

Odsjek za međunarodnu saradnju resornog ministarstva ima ingerenciju da odlučuje o priznavanju stranih diploma i kvalifikacija.

Međunarodni sporazumi: Praška konvencija socijalističkih zemalja o međusobnom priznavanju ili ekvivalentnosti obrazovnih dokumenata i naučnih zvanja (1972), Pariska

konvencija o priznavanju visokoobrazovnih studija, diploma i zvanja u zemljama koje pripadaju evropskom regionu (1979).

Mobilnost

Ukrajina aktivno učestvuje u Tempus programu.

FINSKA

Struktura studija

Vrste institucija

Visoko obrazovanje u Finskoj nude univerziteti (Yliopisto), kojih je 20 (10 multidisciplinarnih, tri tehnološka, tri ekonomska i četiri umjetničke akademije), i tzv. politehnike ili neuniverzitetske visokoobrazovne institucije (Amattikorkeakoulu), kojih ima oko 30 i regionalno su raspoređene.

Na univerzitetima je akcenat stavljen na naučno-istraživački rad i predavanja, dok se politehnike ističu naglašenijim praktičnim pristupom nastavi.

Svi univerziteti su državni.

Politehnike pokrivaju oblasti prirodnih resursa, tehnologije i komunikacija, biznisa i administracije, turizma, upravljanja institucijama, zdravstvene njege i socijalnih usluga, kulture i obrazovanja.

Programi i titule

Postoje tzv. niži i viši stepen. Bachelor zvanje ili Kandidaatti (120 kredita) može se završiti za tri godine, a Master ili Maisteri (160-180 kredita) za pet godina. Izuzetak i ovdje čine integralni (jednodijelni) programi studiranja medicine, stomatologije i veterine.

Pored toga, univerziteti nude i mogućnost naučnih postdiplomskih studija koje donose zvanja Licentiate (dvije godine) i Doctorates (četiri godine). Jedini izuzetak su studiji medicine gdje postdiplomski studiji traju 3-8 godina.

Studiranje na politehnici traje 3 1/2 -4 godine (140-160) kredita, u zavisnosti od oblasti studija, nakon čega se stiče sertifikat o završenoj politehnici. I neke politehnike su počev od avgusta 2002. godine uvele probne postdiplomske studije.

Pedagoški studij obavezan je samo za edukatore nastavnika, dok su za nastavno osoblje univerziteti ti koji nude pedagošku nastavu.

Upis

Položen maturalni ispit predstavlja osnovni preduslov za studiranje na univerzitetu.

Nadalje, preduslov stiču i oni koji su završili finsku politehniku, postsekundarno profesionalno obrazovanje ili najmanje trogodišnju stručnu školu.

Univerziteti mogu da prime i aplikante koji su završili studije na otvorenom univerzitetu koje dati univerzitet zahtijeva, kao i one za koje univerzitet smatra da posjeduju dovoljno znanja i vještina neophodnih za studiranje.

Univerziteti sami biraju studente na osnovu rezultata prijemnog ispita i rezultata prethodnog školovanja.

Broj studenata koji se primaju je limitiran na svim fakultetima, što borbu za slobodna mjesta čini bespoštednom.

Za upis na politehniku, osnovni predušlov predstavlja osnovno ili stručno srednje obrazovanje i praksa. Drugim riječima, kvalifikovati se mogu: aplikanti koji su položili maturski ispit ili završili opštu srednju školu, aplikanti koji imaju profesionalnu kvalifikaciju (ili postsekundarnu kvalifikaciju) i aplikanti koji imaju odgovarajuću međunarodnu ili kvalifikaciju druge zemlje.

Selekcija studenata na politehnikama uglavnom zavisi od školskih rezultata i radnog iskustva, a u mnogim slučajevima i od rezultata prijemnog ispita.

Ušlovi prijema stranih studenata su završena srednja škola i dobro poznavanje finskog ili švedskog, a ponekad i engleskog jezika.

Akreditacija i priznavanje diploma

Finski visokoobrazovni savjet za evaluaciju je nezavisno ekspertsko tijelo koje pomaže univerzitetima, politehnikama i resornom ministarstvu u procesu sprovođenja evaluacije. Ulogu finskog ENIC/NARIC obavlja već spomenuti Nacionalni savjet za obrazovanje. Nadalje, Finska je potpisnik UNESCO Preporuka o priznavanju visokoobrazovnih studija i kvalifikacija (1993), Evropskog sporazuma o kontinuiranom davanju stipendija za studente koji studiraju u inostranstvu (1991), Evropske konvencije o akademskom priznavanju univerzitetskih kvalifikacija (1991), Evropske konvencije o ekvivalentnosti diploma neophodnih za upis na univerzitet (1991), Evropske konvencije o ekvivalentnosti perioda univerzitetskih studija (1991), UNESCO Regionalne evropske konvencije o priznavanju akademskih studija, diploma i zvanja (1982), Konvencije o priznavanju studija u nordijskom regionu (1976).

Finsko zakonodavstvo obavezalo je sve visokoobrazovne institucije da moraju pozitivno odgovoriti na zahtjev svakog studenta da mu se izda dodatak diplomi za međunarodnu upotrebu. Takođe, Ministarstvo prosvjete preporučilo je svim ustanovama da pristupe ovom modelu.

Kreditni sistem

U Finskoj postoji nacionalni kreditni sistem, koji je kompatibilan sa ECTS. Takođe, sve je više ustanova koje direktno koriste ECTS.

Nacionalni sistem zasnovan je na radnom opterećenju studenata i upotrebljava se kao sistem akumulacije. U prosjeku, postoji 40 bodova godišnje. Zvanično je propisano da jedan bod odgovara 40 časova, a godišnje radno opterećenje studenata je 1600 časova (40x40) iako to nije zvanično propisano. Krajem 2002. godine donesena je odluka o zamjeni nacionalnog sistema (koji datira još iz sedamdesetih godina prošlog vijeka) sa ECTS.

Gotovo sve ustanove u Finskoj danas primjenjuju ECTS kao sistem za transfer, a u nekima se obim kurseva na transkriptima izražava i u domaćim i u ECTS bodovima.

Mobilnost

I studenti koji cijele studije provode na stranim univerzitetima, kao i oni koji su tamo samo privremeno, mogu da apliciraju za pomoć države.

Centar za međunarodnu mobilnost je tijelo koje na nacionalnom nivou pokriva oblast studentskih razmjena.
Finska je učesnik mnogobrojnih razmjenskih programa (ISEP, Nordplus, Socrates, Leonardo, itd.).

FRANCUSKA

Struktura studija

Vrste ustanova

U širok spektar visokobrazovnih institucija u Francuskoj ubrajaju se: tradicionalni univerziteti (sastavljeni od specifičnih fakulteta), kao i javne i privatne institucije koje omogućuju profesionalnu edukaciju (više škole za menadžment i više tehničke i medicinske škole).

Univerzitetima su pridodati instituti i škole: Institut universitaire Technologique (tehnoški univerzitetski instituti), Institut universitaire Professionnalisés (profesionalni univerzitetski instituti), Institut universitaire de Formation des Maîtres (Univerzitetski instituti za edukaciju nastavnog osoblja), itd.

Programi i zvanja

Dugoročni univerzitetski programi protežu se kroz tri sukcesivna stadijuma i, na kraju, donose nacionalne titule - diplomu o završenim osnovnim studijima (Diplôme d'études universitaires générales - DEUG) koja se dobija nakon kompletirane prve dvije godine studija, licence (grubo gledano, približna Bachelor zvanju) nakon još jedne godine, maîtrise (može se usporediti sa Master zvanjem) nakon četvrte godine, a zatim dolaze kvalifikacije koje se stiču kroz treći stadijum studiranja (u trajanju 1-2 godine) i koje zahtijevaju istraživačke aktivnosti, pismeni ispit i odbranu doktorske teze: diploma o završenim specijalističkim studijima (Diplôme d'études supérieures spécialisées - DESS), diploma o završenim naprednim studijima (Diplôme d'études approfondies - DEA) i doktorat.

Kratkoročni programi iz tehnologije traju dvije godine i studentu donose Diplôme universitaire de technologie - DUT (izdaje ih tehnološki institut) ili Brevet de technicien supérieur - BTS (izdaje ih licej).

Škole visokog obrazovanja (Ecoles) dodjeljuju vlastite diplome, koje mogu a ne moraju da imaju priznanje od strane države.

Pretpostavka za polaganje ispita za izvođenje nastave u visokom obrazovanju je posjedovanje doktorata iz date oblasti. Dodatna ograničenja postoje u oblasti farmacije, prava i ekonomije, a uvode se i u još neke. Za sticanje zvanja redovnog univerzitetskog profesora preduslov je posjedovanje najviše (postdoktorske) nacionalne titule.

Upis

Neophodno je posjedovati Baccalaureat, njemu ekvivalentnu kvalifikaciju ili Diplôme d'accès aux études universitaires (diplomu za prijem na univerzitetske studije), nacionalnu kvalifikaciju koju dodjeljuju za to nadležni univerziteti.

Univerziteti studente prihvataju bez bilo kakve selekcije, osim kod medicine, stomatologije i farmacije, kao i slučaju tehnoloških instituta.

S druge strane, neuniverzitetske državne i privatne ustanove vrše selekciju na osnovu postignutih akademskih rezultata u ranijem školovanju ili na bazi prijemnog ispita. Restriktivnu upisnu politiku nemaju jedino univerziteti. Rekrutaciju stranih studenata vrše francuska diplomatska predstavništva u svijetu koja su odgovorna za prikupljanje i prosljeđivanje neophodne dokumentacije. Pored ostalog, neophodan je i pismeni dokaz o posjedovanju dovoljno finansijskih sredstava za školovanje u Francuskoj, zdravstveno osiguranje i dokaz o mjestu boravka tokom studija. Vršiti se testiranje poznavanja francuskog jezika.

Kreditni sistem

Ni u Francuskoj ne postoji kreditni sistem na nacionalnoj osnovi, pa su mnoge ustanove prišle upotrebi evropskog sistema bodovanja. ECTS se danas primjenjuje u čitavom tercijarnom obrazovnom sektoru za prve i druge cikluse studiranja. Zasnovan je na radnom opterećenju i koristi se kao akumulativni sistem. Broj bodova po akademskoj godini je 60. Primjena ECTS propisana je ministarskim Dekretom iz aprila 2002. godine. Ovaj dekret odnosi se na one visokoobrazovne ustanove koje imaju dozvolu da izdaju nacionalne diplome. Juna 2002. godine visoke škole (Grandes Ecoles) donijele su odluku o pristupanju bolonjskom procesu i uvele takođe dvostepenu strukturu studija. Očekuje se da će sve ustanove usvojiti i primijeniti ECTS kao sistem i za transfer i za akumulaciju bodova do 2005. godine.

Akreditacija i priznavanje diploma

Domaća zvanja vrednuju pojedina ministarstva (za obrazovanje, poljoprivredu, odbranu, itd.), dok su za priznavanje stranih kvalifikacija nadležni Direction de l'Enseignement scolaire (nudi sve potrebne informacije) i NARIC (realizuje akademsko priznavanje stranih studija i kvalifikacija).

Međunarodni sporazumi kojima je Francuska dosad pristupila su: Lisabonska konvencija (1999), UNESCO Sporazum o priznavanju visokoobrazovnih studija, diploma i zvanja u zemljama koje pripadaju evropskom regionu (1979), UNESCO Konvencija o priznavanju visokoobrazovnih studija, diploma i zvanja u evropskim mediteranskim zemljama (1976), respektivni dokumenti Savjeta Evrope i niz bilateralnih ugovora (npr. sa Njemačkom).

Još u novembru 2001. Nacionalni savjet za visoko obrazovanje i istraživanje je, u okviru prijedloga za usvajanje principa o uspostavljanju evropskog visokoobrazovnog područja, preporučio uvođenje dodatka diplomi, koji bi trebalo da olakša akademsku mobilnost i priznavanje kvalifikacija na nivou Evrope. Usljed izostanka zvanične podrške resornog ministarstva, i pored velikog interesovanja javnosti, uvođenje dodatka diplomi u Francuskoj neprestano se odlaže. Neke ustanove su čak odlučile da sa sprovođenjem ove prakse počnu, ne čekajući centralnu podršku.

Mobilnost

Država može da pruži podršku u vidu finansijskih sredstava za period do maksimalno jedne godine studiranja u inostranstvu. Francuska je učesnik svih EU programa.

HOLANDIJA

Struktura studija

Vrste ustanova

Sistem visokog obrazovanja u Holandiji je binaran i obuhvata univerzitete koji nude Njetenschappelijk ondernijis (NjO) i univerzitete za stručno obrazovanje (Hogescholen), koji nude Hoger beroepsondernijis (HBO). Pored toga, postoji i Otvoreni univerzitet.

Programi i zvanja

Zvanja nakon završenog četvorogodišnjeg ili petogodišnjeg univerzitetskog obrazovanja u Holandiji su različita za pojedine naučne discipline. Tako, studenti tehničkih fakulteta i poljoprivrede stiču zvanje Ingenieur, studenti prava - Meester, a svi ostali - Doctorandus. Programi studiranja medicine, farmacije i veterine traju duže. Na nekim univerzitetima uvedeni su i jednogodišnji postdiplomski programi (npr. za sticanje zvanja profesora u srednjoj školi). Svi univerziteti nude i četvorogodišnje doktorske programe.

Od 1998. godine uvođenjem titule Kandidaats nakon tri prve godine studiranja, data je i mogućnost stepenovanja.

I oni koji završe četvorogodišnji univerzitet za stručno obrazovanje u oblasti tehničkih nauka i poljoprivrede bivaju nagrađeni titulom Ingenieur, dok se ostali proizvode u Baccalaureus. Važno je napomenuti da oni koji kompletiraju ovakav program takode imaju pravo pristupa doktorskim studijima.

Mnoge visokoobrazovne institucije u Holandiji, uglavnom u saradnji sa britanskim univerzitetima, nude međunarodnu Master titulu. Inače, nosiocima titule Doctorandus dozvoljeno je da koriste i titulu Master, a oni koji završe Hogescholen smatraju se Bachelor.

Upis

Oni koji ne posjeduju sertifikat o završenom tzv. preuniverzitetskom obrazovanju (koje traje od 12. do 18. godine), moraju ili da polažu osnovni kurs na univerzitetu za stručno obrazovanje ili prijemni ispit, da bi se upisali na univerzitet.

Studenti koji žele da se upišu na univerzitet za stručno obrazovanje moraju da imaju završeno preduniverzitetsko obrazovanje, opštu srednju školu (12.-17. godine) ili srednju stručnu školu (12.-16. godine), a za neke programe traži se ispunjavanje i nekih dodatnih uslova.

Broj raspoloživih mjesta za pojedine studije je ograničen.

Upis stranih studenata vrši se u skladu sa restriktivnim kvotama (npr. 2% za medicinu, stomatologiju i farmaciju).

Kreditni sistem

Nacionalni sistem kreditiranja kompatibilan je sa ECTS, pri čemu je i ovaj drugi u širokoj upotrebi. Nacionalni sistem je u upotrebi od ranih osamdesetih godina prošlog vijeka. Zasnovan je na radnom opterećenju studenata, sa 42 boda godišnje. Za konverziju se u principu koristi formula 2:3 (10 holandskih bodova odgovara 15 ECTS bodova).

Sistem bodovanja dio je Zakona o visokom obrazovanju usvojenog 2001. godine. Prema tom zakonu, novi sistem za akumulaciju i transfer zasnovan na 60 bodova godišnje

(mada se naziv ECTS nigdje u tekstu eksplicitno ne pominje) u upotrebi je od septembra 2002. godine.

Visokoobrazovne ustanove bile su obavezne da ovaj novi sistem uvedu do septembra 2004. godine, što je u vezi i sa uvođenjem dvostepene (Bachelor-Master) strukture studija.

Akreditacija i priznavanje diploma

Akreditaciju domaćih diploma sprovode ministarstva (za obrazovanje, nauku i kulturu, te za poljoprivredu, socijalna pitanja i zdravstvo).

Nuffic (Holandska organizacija za saradnju unutar visokog obrazovanja) vrši evaluaciju kvalifikacija stečenih u drugoj zemlji.

Međunarodni sporazumi: UNESCO Konvencija o priznavanju visokoobrazovnih studija, diploma i zvanja u zemljama evropskog regiona (1981), Evropska konvencija o akademskom priznavanju univerzitetskih kvalifikacija (1967), Evropska konvencija o ekvivalentnosti diploma koje omogućuju upis na univerzitet (1956), Evropska konvencija o ekvivalentnosti perioda univerzitetskih studija (1956), bilateralni sporazumi sa Austrijom i Njemačkom.

Jedan dio ustanova još izdaje stari model dodatka diplomi (iz 1988. godine), dok je većina prešla na primjenu novog, sa bolonjskim procesom kompatibilnim, modelom.

Mobilnost

Podrška se daje i studentima koji na stranim univerzitetima provode samo određeni period svog studiranja i onima čije se kompletno studiranje odvija u inostranstvu.

Holandija je učesnik Huygens, Leonardo, Socrates i Tempus programa.

HRVATSKA

Struktura studija

Vrste ustanova

U Hrvatskoj postoje četiri univerziteta (Sveučilište), politehnike (Veleučilišta) i više škole (Visoka škola). Postoje javni i privatni univerziteti. Jedan univerzitet se sastoji od fakulteta, umjetničkih akademija i viših škola.

Programi i zvanja

Politehnike nude četvorogodišnje stručno orijentisane programe. Završena politehnika nije kompatibilna sa upisom na univerzitet. Nastava se izvodi u okviru dodiplomskih, postdiplomskih stručnih i postdiplomskih umjetničkih studija.

Prvi stepen univerzitetskih studija traje 4-6 godina i kvalifikuje studenta za specijalizovani, umjetnički ili naučni rad.

Sljedeći stadijum predstavljen je magistarskim studijima na koji mogu da se upišu samo studenti koji su prethodni stepen završili sa visokim ocjenama. Magistratura završava odbranom relevantne magistarske teze.

Treći i posljednji stadijum završava finalnom postdiplomskom kvalifikacijom, a to je Doktor nauka. Odbrana doktorske teze označava uspješan završetak doktorskih studija.

Zvanja nastavnog osoblja su: asistent, viši asistent, predavač, viši predavač, docent, vanredni profesor, redovni profesor, lektor i viši lektor (posljednja dva predstavljaju specijaliste iz oblasti jezika na ustanovama koje se bave stranim jezicima). Penzionisanim redovnim profesorima dodjeljuju se počasne titule (Profesor Emeritus). Kandidati za zvanje univerzitetskog profesora dužni su da napišu tzv. Habilitacijski rad (tezu).

Upis

Osnovni uslovi upisa su diploma o završenoj srednjoj školi i prijemni ispit kojeg sprovodi Ministarstvo obrazovanja.

Broj mjesta ograničen je na svim visokoobrazovnim ustanovama.

Strani studenti moraju da posjeduju izlazni sertifikat srednje škole, zdravstveno uvjerenje i, isto tako, moraju da prođu dvosemestralni kurs iz hrvatskog jezika, koji završava finalnim ispitom.

Kreditni sistem

Evropski kreditni sistem je u fazi uvođenja, dok nacionalni ne postoji.

Akreditacija i priznavanje diploma

Nadležna institucija za ovu oblast je CRONEIC (Croatian National Equivalence Information Centre).

Multilateralni sporazumi: Konvencija o priznavanju visokoobrazovnih studija, diploma i zvanja u Evropi (1979), Konvencija o priznavanju visokoobrazovnih studija, diploma i zvanja u mediteranskim zemljama (1976).

ČEŠKA

Struktura studija

Vrste ustanova

U Češkoj postoji 28 univerziteta (24 javna i četiri državna) i 20 visokoobrazovnih ustanova neuniverzitetskog tipa (sve su privatne).

Programi i zvanja

Univerzitetsko obrazovanje završava državnim ispitom.

Srednjoročni programi donose Bakelar zvanje (3-4 godine), dok se dugoročni uglavnom odnose na zvanje Magistr (5-6 godina); za neke oblasti postoje specifične kvalifikacije (Magister umeni za umjetnost, Inženyr za tehničke i ekonomske nauke, Doktor za medicinu i veterinu i to nakon položenog državnog ispita).

Doktorski studiji traju tri godine i završavaju sticanjem doktorata nakon položenog doktorskog ispita.

Upis

Sve ustanove zahtijevaju položen maturski ispit na kraju četvorogodišnje srednje škole. Pored toga, svaka ustanova određuje dodatne kriterijume i formira sadržinu prijemnih ispita.

U cjelini, upisna politika je decentralizovana i numerus clausus nije na snazi.

Prijem stranih studenata nije ograničen.

Kreditni sistem

Pošto na nacionalnom nivou ovakav sistem nije postojao, a Češka je učesnik Erasmus i Socrates programa, sve je više ustanova u ovoj zemlji koje prihvataju ECTS, kako za strane tako i za domaće studente. Pored toga, još ima i dosta ustanova koje primjenjuju sopstvene sisteme bodovanja. Oni su manje uobičajeni u neuniverzitetskom sektoru visokog obrazovanja.

Nema zakonskih propisa koji bi nalagali uvođenje i primjenu sistema bodovanja. Takođe, ne postoje ni opšta pravila o načinu dodjeljivanja (alokacije) bodova. Ranije su časovi kontakata predstavljali način za mjerenje radnog opterećenja studenata, a danas se u obzir uzimaju i časovi kontakata i radno opterećenje studenata. Sistemi bodovanja uglavnom se koriste za transfer, imajući u vidu mobilnost studenata. Akumulacija se gotovo uopšte ne primjenjuje.

Akreditacija i priznavanje diploma

Akreditaciju studija na domaćim javnim ustanovama vrši resorno ministarstvo na bazi stava Akreditacione komisije.

Strane kvalifikacije evaluira Centar za ekvivalenciju obrazovnih dokumenata. O prijemu studenata sa univerzitetskim zvanjima stečenim u stranim zemljama odlučuju sami univerziteti.

Međunarodni sporazumi: Lisabonska konvencija (1997), Konvencija o priznavanju visokoobrazovnih studija, diploma i zvanja u zemljama koje pripadaju evropskom regionu (1993), Evropski sporazum o udruživanju Češke sa Evropskom zajednicom (1993), Evropska konvencija o ekvivalentnosti perioda univerzitetskih studija (1992), Evropska konvencija o akademskom priznavanju univerzitetskih kvalifikacija (1991), Evropska konvencija o ekvivalentnosti diploma koje omogućuju upis na univerzitet (1991), Konvencija o međusobnom priznavanju sertifikata, diploma i zvanja (1975), bilateralni sporazumi sa Slovačkom, Jugoslavijom, Mađarskom, Irakom, Mongolijom, Poljskom, Bugarskom, Afganistanom, Rusijom, Bjelorusijom, Rumunijom.

Zakon o visokom obrazovanju iz 1998. godine predvidio je uvođenje dodatka diplomu u češki sistem visokog obrazovanja. Dokument se izdaje na zahtjev studenta, jezik na kojem se izdaje nije unaprijed određen, a do sada nije vladalo veliko interesovanje studenata. Stoga se razmišlja o uvođenju obavezne procedure izdavanja dodatka diplomu na češkom i engleskom jeziku. Tehnički vodič o Diploma Supplementu preveden je na češki jezik.

Mobilnost

Iako nema specifičnog nacionalnog sistema podrške, programe pružanja podrške za školovanje u inostranstvu pružaju kako pojedine visokoobrazovne ustanove, tako i resorno ministarstvo (u okviru sporazuma o međunarodnoj saradnji).

Češka je akter niza međunarodnih programa razmjene studenata (Aktion, CEEPUS, Jean Monnet, Leonardo da Vinci, Socrates II, Tempus, Youth).

ŠVAJCARSKA

Struktura studija

Vrsta ustanova

Visoko obrazovanje u Švajcarskoj odvija se na univerzitetima, federalnim tehnološkim institutima, univerzitetima primijenjenih umjetnosti i naprednim stručnim koledžima. Ukupno gledano, postoji 10 kantonalnih univerziteta i dva federalna tehnološka instituta, zatim sedam novoosnovanih univerziteta primijenjenih umjetnosti i naprednih stručnih koledža.

Programi i zvanja

Neuniverzitetski programi odvijaju se na naprednim stručnim koledžima i pokrivaju širok spektar oblasti (tehničke nauke, trgovinu, menadžment, poljoprivredu, nastavu, paramedicinske nauke, socijalni rad, umjetnost, turizam, kuvarstvo, itd.). Ova grupa programa traje 3-4 godine i trenutno se vrši transformacija ovog oblika ustanova i njihova inkorporacija u novi tip švajcarskih univerziteta: Fachhochschulen. Ovo restruktuisanje neuniverzitetskom sektoru donosi potpuni paralelizam sa univerzitetskim sektorom.

Univerzitetski studiji se realizuju kroz četiri nivoa. Prvi nivo dugoročnih studija posvećen je širim oblastima (Grundstudium) i nakon dvije ili četiri godine donosi tzv. Vordiplom. Drugi nivo (Hauptstudium) obuhvata specijalizovanije programe, koji donose zvanje Lizentiat nakon četiri semestra (u oblasti umjetnosti, prava i nauke). Narednih pet semestara donosi diplomu o završenim tehničkim studijima. Što se medicine tiče, studijski program traje 12 semestara, dok su studiji stomatologije, farmacije i veterine nešto kraći (10-12 semestara). Treći nivo i najniže postdiplomsko zvanje je doktorat. Doktorati se dodjeljuju u oblastima umjetnosti, nastave, nauke, tehničkih nauka, teologije, prava, ekonomije i medicine. Trajanje doktorskih studija je varijabilno (1-5 godina) i završava odbranom doktorske teze. Posljednji i najviši nivo predstavljaju specijalizacije u medicinskim naukama i habilitacija. Medicinski specijalistički programi traju 5-7 godina, dok se habilitacije dodjeljuju samo na njemačkim univerzitetima i predstavljaju kvalifikaciju za bavljenje profesorskim zanimanjem.

Upis

Za upis na fakultete potrebno je posjedovati položen maturski ispit srednje škole. Fachhochschulen zahtijeva stručni maturski ispit, koji podrazumijeva praktični rad. Što se numerus clausus tiče, ograničenja postoje samo na studijima medicine, i to u njemačkom govornom području.

Prijem stranih studenata na studije medicine, stomatologije i veterine veoma je ograničen. Određene restriktivne mjere postoje i u oblasti psihologije, farmacije, biologije i geografije. U pogledu prijema konačnu odluku donosi sam univerzitet, a preduslovi koje student mora da ispuni su da je stariji od 18 godina i da posjeduje izlazni sertifikat srednje škole (ili njegov ekvivalent). Neophodno je imati i riješeno stambeno i finansijsko pitanje za period studija, kao i zdravstveno osiguranje.

Kreditni sistem

Za svrhe transfera studenata i rezultata njihovog studiranja, svi univerziteti u Švajcarskoj zvanično su uveli ECTS bodovanje, iako se na nekim ustanovama primjenjuje još jedan sistem. Godišnji broj bodova je 60, ali student može ostvariti i veći broj bodova. Broj časova nije zvanično propisan, ali je Rektorska konferencija predložila da jedan bod bude jednak 30 časova, što bi značilo 1800 časova godišnje. Krediti će biti korišćeni i za transfer i za akumulaciju čim budu uvedeni nastavni planovi usklađeni sa bolonjskim procesom.

Akreditacija i priznavanje diploma

Svaki univerzitet ima autonomiju pri odlučivanju o priznavanju domaćih i stranih diploma. Kriterijume za priznavanje studija u drugoj zemlji utvrđuje Informativni centar za priznavanje koji postoji pri Rektorskoj konferenciji švajcarskih univerziteta. Međunarodni sporazumi koji regulišu ovu sferu, a čiji je Švajcarska potpisnik su: Lisabonska konvencija (1997), Preporuke o priznavanju visokoobrazovnih studija i kvalifikacija (1993), Principi dobre prakse prilikom procedura akademskog priznavanja Savjeta Evrope (1991), Evropska konvencija o ekvivalentnosti perioda univerzitetskih studija (1990), Konvencija o priznavanju visokoobrazovnih studija, diploma i zvanja u zemljama koje pripadaju evropskom regionu (1979), Evropski sporazum o produženju davanja stipendija za studiranje u inostranstvu (1969), Evropska konvencija o akademskom priznavanju univerzitetskih kvalifikacija (1959), Evropska konvencija o ekvivalentnosti studijskih perioda (1956), Evropska konvencija o ekvivalentnosti diploma koje omogućuju upis na univerzitet (1953), bilateralni sporazumi sa Francuskom, Njemačkom, Austrijom.

Mobilnost

Švajcarska učestvuje u nekolicini razmjenskih studentskih programa kao što su: Arc Jurassien, Erasmus, Euregio, itd.

ŠVEDSKA

Struktura studija

Vrste institucija

Na švedskoj visokoobrazovnoj sceni figuriraju univerziteti (Univerzitet) i univerzitetski koledži (više škole) - Hogskola.

Programi i zvanja

Visokoobrazovni programi koji se nude u Švedskoj organizovani su na bazi skupljanja kredita, što studentima pruža mogućnost da samostalnim izborom i realizacijom nastavnih modula stiču pojedina zvanja. Samim tim, periodi studiranja se umjesto u godinama izražavaju u kreditnim bodovima (obično jedan kredit ili bod odgovara jednoj nedjelji redovnih studija, što znači da jedna akademska godina donosi 40 bodova).

Postoje dvije vrste dodiplomskih zvanja i oko 50 stručnih.

Osnovna zvanja su diplomirani (nakon dvije godine studija) tj. Hogskoleexamen, Bachelor ili Kandidatexamen (tri godine, uključujući i odbranu rada koji vrijedi najmanje 10 švedskih bodova, pri čemu jedan bod vremenski odgovara jednoj nedjelji) i Master ili Magisterexamen (četiri godine uz rad u vrijednosti od minimalno 20 kredita ili jedna godina za studente koji već imaju zvanje od minimalno 120 kredita).

Doktorski programi su dvojaki. U prvu grupu spadaju dvogodišnji Licentiatexamen za pojedine oblasti, a u drugu - četvorogodišnji Doktorexamen koji se odnose na sve akademske oblasti.

Stručna zvanja (za oblasti medicine, nastave i tehničkih nauka) dobijaju se nakon kompletiranja programa različite dužine (2-5,5 godina).

Nudi se sve više Master programa na engleskom jeziku, kako za domaće, tako i za strane studente.

Upis

Postoji set osnovnih uslova za upis na dodiplomske studije, koji je isti za sve ustanove i programe. Aplikanti moraju da posjeduju izlazni sertifikat srednje škole (sa minimalno 90% od ukupnog broja mogućih kredita) ili radno iskustvo. Kriterijumi za radno iskustvo podrazumijevaju da aplikant ima minimalno 25 godina, četiri godine radnog iskustva i da poznaje švedski i engleski jezik u onoj mjeri koju pruža završena srednja škola. Dosta programa ima i posebne uslove za prijem.

Ako broj prijavljenih prevazilazi broj raspoloživih mjesta, vrši se selekcija na osnovu jednog ili više od sljedećih kriterijuma: ocjene iz srednje škole, standardni univerzitetski test sklonosti, radno iskustvo.

Za prijem stranih studenata nadležne su same ustanove za visoko obrazovanje.

Kreditni sistem

Paralelno postojećem nacionalnom kreditnom sistemu, primjenjuje se i ECTS na većini ustanova za visoko obrazovanje. Nacionalni sistem zasnovan je na radnom opterećenju studenata i koristi se kao sistem za akumulaciju. Pri tome, jedna akademska godina jednaka je 40 nacionalnih bodova, a jedan nacionalni bod vrijedi 1,5 ECTS bod. Ukupno godišnje radno opterećenje studenta iznosi 1600 časova.

Obavezna upotreba nacionalnog sistema bodovanja propisana je zakonom iz 1977. godine.

ECTS se primjenjuje kao sistem i za akumulaciju i za transfer za studente koji učestvuju u Erasmus/Socrates programima razmjene studenata.

Akreditacija i priznavanje diploma

O zvanjima koja dodjeljuju domaće ustanove odlučuje Vlada.

Za priznavanje inostranih diploma nadležni su Nacionalna kancelarija za prijem na visoko obrazovanje i Nacionalna agencija za visoko obrazovanje (švedski NARIC). Priznavanje zdravstvenih kvalifikacija realizuje Nacionalni savjet za zdravstvo i dobrobit.

Multilateralni sporazumi: Konvencija o priznavanju evropskih visokoobrazovnih kvalifikacija (1998), Konvencija o ekvivalentnosti perioda univerzitetskih studija (1990), Evropski sporazum o produženju davanja stipendija studentima koji studiraju u inostranstvu (1969), Evropska konvencija o akademskom priznavanju univerzitetskih kvalifikacija (1959), Evropska konvencija o ekvivalentnosti diploma koje omogućuju upis na univerzitete (1953).

Zakonom iz 2002. godine implementiran je princip automatskog izdavanja dodatka diplomu, koji je počeo i praktično da se primjenjuje od 1. januara 2003. godine. U Švedskoj je dodatak diplomu obavezan i njegovo izdavanje je besplatno. U nadležnost visokoobrazovnim ustanovama ostavljena je mogućnost retroaktivnog izdavanja.

Mobilnost

Pomoć se može dati i za privremeno i za studiranje cijelim tokom u drugoj državi. Razmjene se ostvaruju kroz niz međunarodnih programa (Leonardo, Linnaeus-Palme, Nordplus, Socrates, Tempus).

ŠPANJA

Struktura studija

Vrste ustanova

Visokoobrazovani sistem u Španiji obuhvata univerzitetsko napredno umjetničko obrazovanje, napredno stručno obrazovanje i druge posebne specijalizovane ustanove. Univerzitetsko obrazovanje nude fakulteti, visoki centri za tehničko obrazovanje i univerzitetski centri za prvi krug studija.

Muzičke akademije i više škole predstavljaju ustanove koje nude naprednu umjetničku edukaciju.

Postoje i programi na neuniverzitetskim ustanovama koji se po sadržini i nivou mogu usporediti sa univerzitetskom edukacijom.

Postoje državne i privatne ustanove.

Programi i zvanja

Nakon završetka prvog (trogodišnjeg) kruga univerzitetskih studija stiče se zvanje Diplomado (arhitekt-tehničar i inženjer-tehničar), a nakon dodatne 2-3 godine uspješni studenti se proizvode u Licenciado (arhitekti i inženjeri). Ovu posljednju titulu mogu da dodjeljuju samo fakulteti.

Nastavni programi u Španiji koje formira Vlada karakteristični su po velikom broju obaveznih predmeta, pri čemu je čak 1/3 predmeta ista za sve ustanove.

Doktorate (Doctorado) dobijaju oni studenti koji uspješno okončaju treći krug studija i odbrane svoje doktorske teze (minimalno trajanje je dvije godine).

Postoje različita zvanja i sertifikati u oblasti umjetničkog obrazovanja. Ekvivalente Licenciado zvanju dobijaju oni koji završe napredne muzičke i plesne studije. Nadalje,

oni studenti koji završe napredne studije plastičnih umjetnosti i dizajna dobijaju zvanje Tecnico Superior i tek nakon kompletiranja programa umjetničke konzervacije i restauracije, dobijaju diplomu u rangu Diplomado. Studenti koji uspješno završe napredne specifične stručne studije takođe bivaju nagrađeni sa titulom Tecnico Superior. Na neuniverzitetskim programima studenti se pripremaju za kvalifikacije koje su ekvivalentne univerzitetskim Licenciado i Diplomado.

Upis

Postoje dva načina za upis na napredne stručne programe: direktan pristup sa završenom srednjom školom ili polaganje prijemnog ispita.

Upis na sve ostale programe kao minimum zahtijeva posjedovanje diplome o završenoj srednjoj školi. Pristup univerzitetskim studijima na prvom i drugom krugu zahtijeva i položen prijemni ispit. Novi zakon predviđa ukidanje prijemnog ispita.

Studenti na naprednim umjetničkim studijima moraju da prođu specifičan prijemni ispit. Broj raspoloživih mjesta ograničen je na pojedinim ustanovama.

Strani studenti primaju se ukoliko imaju diplomu o završenoj srednjoj školi (koju je priznalo ministarstvo) i ukoliko polože prijemni test. Pored toga, oni moraju da ispune i određene finansijske, boravišne i jezičke uslove.

Kreditni sistem

Sve ustanove obavezne su da primjenjuju kreditni sistem koji je zasnovan na kvotama nastavnih časova. Neke ustanove koriste i ECTS. Ova dva sistema su kompatibilna, iako poteškoće proističu iz razlika između kvote nastavnih časova i kvote studentskog opterećenja.

U suštini, ECTS se koristi za transfer, a nacionalni sistem za akumulaciju bodova. Nacionalni sistem zasnovan je na časovima kontakta, a godišnji broj bodova zavisi od pojedinih univerziteta i studijskih programa i kreće se od 60 do 85 iako nema pravila koje određuje godišnji broj časova. Regulisan je ukupan broj bodova, a vrijeme potrebno za sticanje diplome zavisi od univerziteta.

Decembra 2000. godine, Španska rektorska konferencija jednoglasno je donijela odluku u kojoj se pozitivno izjašnjava o primjeni ECTS kao sistema za akumulaciju. U članu 14 novog zakona (iz decembra 2001) direktno se pominje ECTS i pruža mogućnost za daljnji razvoj zakonske regulative u ovoj oblasti. U međuvremenu, donesen je i dekret kojim je ECTS postao zvanični sistem bodovanja u Španiji.

U skladu sa tim, svi španski univerziteti koriste ECTS kao sistem transfera a uspješno je realizovan i pilot projekat za uvođenje ECTS kao sistema za akumulaciju.

Akreditacija i priznavanje diploma

Španski NARIC pruža informacije stranim studentima koji namjeravaju da nastave studije u Španiji. U slučaju da resorno ministarstvo ne prizna određenu kvalifikaciju, to i dalje može da uradi visokoobrazovna ustanova.

Multilateralni sporazumi: Konvencija o priznavanju evropskih visokoobrazovnih studija, diploma i zvanja (1979).

Novi Zakon o univerzitetu predviđa uvođenje dodatka diplomu u kratkom roku. Španski univerziteti podržavaju njegovo uvođenje i trenutno je na djelu radna grupa koja je dužna

da, uz pomoć Consejo de Universidades i Španske rektorske konferencije, riješi sva relevantna tehnička pitanja.

Mobilnost

Ne postoji sistem na nivou države koji bi obezbjeđivao redovnu pomoć za ovakve slučajeve.

III APPENDIX

VISOKO OBRAZOVANJE U BiH

U namjeri da probleme i aktuelne trendove u visokom obrazovanju u BiH sagledamo objektivno i sveobuhvatno, ovaj dio je podijeljen na nekoliko poglavlja:

1. Stav studenata (rezultati ankete "Koliko ste (ne)zadovoljni studiranjem?" sprovedene u oktobru 2004. godine na univerzitetima u BiH);
2. Stav Evropske univerzitetske asocijacije (izvještaji iz septembra 2004. godine o sprovedenoj institucionalnoj evaluaciji univerziteta u BiH);
3. Stav OSCE (izvod iz dokumenta "Reforma obrazovanja" iz novembra 2002. godine).

**REZULTATI ANKETE
"KOLIKO STE (NE)ZADOVOLJNI
STUDIRANJEM?"**

Ova anketa je u oktobru 2004. godine sprovedena na 6 univerziteta u BiH (Sveučilište u Mostaru, Univerzitet u Banjaluci, Univerzitet u Mostaru, Univerzitet u Sarajevu, Univerzitet u Srpskom Sarajevu, Univerzitet u Tuzli), među studentima većine fakulteta, na uzorku od 2265 studenata: 500 studenata sa Univerziteta u Sarajevu, 480 studenata sa Univerziteta u Banjaluci, 400 studenata sa Univerziteta u Tuzli, po 300 studenata sa oba mostarska univerziteta i 285 studenata sa Univerziteta u Srpskom Sarajevu. Pri tome, s obzirom na nedovoljnu upoznatost sa problematikom obuhvaćenom u anketnim pitanjima, nisu anketirani studenti prve godine bilo kog fakulteta. Na sva pitanja anketirani studenti su birali po jedan od ponuđenih odgovora.

Rezultati ankete su, s obzirom na postojanje specifične problematike, prvo izloženi po entitetima (dijelovi I i II), a zatim i u cjelini (dio III).

I Republika Srpska (Banjaluka, Srpsko Sarajevo)

1. Koliko često idete na predavanja?

45.89%	idem na sva predavanja
34.11%	idem samo na ona koja su obavezna zbog potpisa
15.03%	idem kad stignem, a to je rijetko
4.97%	uopšte ne posjećujem predavanja

2. Zašto idete na predavanja?

56.08%	da olakšam sebi proces učenja
30.85%	zbog potpisa
13.07%	zbog druženja

3. Da li smatrate da vam praktična nastava (vježbe) pruža dovoljno znanja i vještina za vaš budući poziv?

53.86%	da, ali samo iz nekih predmeta
21.70%	da, u većini slučajeva
19.21%	ne, ni u jednom slučaju
5.23%	da, na svim predmetima

4. Predavanja i vježbe su vrlo korisni za kasnije pripremanje ispita:

46.41%	da, ali samo u nekim slučajevima
38.17%	da, uglavnom
7.97%	da i svi
7.45%	ne, uopšte

5. Šta mislite o teoretskoj nastavi na svom fakultetu?

54.64%	osjećam se preopterećeno
32.03%	teoretska nastava je u skladu sa zahtjevima mog budućeg posla
13.33%	nema je dovoljno

6. Da li je sedmični raspored predavanja i vježbi dobro organizovan?

57.52%	ne
42.48%	da

7. Da li se bavite naučno-istraživačkim radom?

69.28%	ne, ali bih želio/željela
23.27%	ne, niti me interesuje
7.45%	da

8. Ključni uzrok problema u organizaciji i izvođenju nastave je do:

61.31%	rukovodstva fakulteta
22.75%	katedri
9.67%	studenata
6.27%	problema nema

9. Nakon završetka studija planiram da:

33.20%	se zaposlim u svojoj branši u BiH
29.80%	još uvijek ne znam
18.04%	upišem postdiplomske studije (u BiH ili u inostranstvu)
16.21%	da nađem posao u inostranstvu
2.75%	da se zaposlim na svom fakultetu/univerzitetu

10. Da li mislite da će vaša univerzitetska diploma moći da garantuje adekvatno zaposlenje u ostalim evropskim zemljama?

46.27%	ne uskoro
22.09%	to je individualna stvar
16.86%	da, ali u skorijoj budućnosti
8.51%	nikad
6.27%	da, već sad

11. Koliko ste upoznati sa tzv. bolonjskim procesom?

53.59%	znam samo osnovne principe i težnje
30.20%	čuo sam za to ali ne znam o čemu se radi
10.72%	u potpunosti sam upoznat(a)
5.49%	nisam čuo za bolonjski proces

12. Šta mislite o Nacrtu Zakona o visokom obrazovanju na nivou BiH?

62.88%	nisam upoznat(a) sa sadržinom
20.65%	korak naprijed u razvoju visokog obrazovanja
10.06%	nisam zainteresovan(a)
6.41%	korak nazad u razvoju visokog obrazovanja

13. Koristite li računar u toku studija?

36.34%	da, ali samo na fakultetu i/ili u internet kafeima
35.42%	ne
28.24%	da, imam ga i kući/u sobi u domu

14. Primate li stipendiju?

69.02%	ne
30.98%	da

15. Gdje živite u toku studija?

34.12%	u iznajmljenoj sobi/stanu
31.37%	u studentskom domu
20.92%	kod kuće (sa roditeljima)
11.50%	kod rodbine
2.09%	ostalo

16. Da li ste zaposleni za vrijeme studija?

89.41%	ne
10.59%	da

II Federacija BiH (Mostar, Sarajevo, Tuzla)**1. Koliko često idete na predavanja?**

55.07%	idem na sva predavanja
31.27%	idem samo na ona koja su obavezna zbog potpisa
9.46%	idem kad stignem, a to je rijetko
4.20%	uopšte ne posjećujem predavanja

2. Zašto idete na predavanja?

64.73%	da olakšam sebi proces učenja
20.87%	zbog potpisa
14.40%	zbog druženja

3. Da li smatrate da vam praktična nastava (vježbe) pruža dovoljno znanja i vještina za vaš budući poziv?

48.87%	da, ali samo iz nekih predmeta
30.00%	da, u većini slučajeva
14.13%	ne, ni u jednom slučaju
7.00%	da, na svim predmetima

4. Predavanja i vježbe su vrlo korisni za kasnije pripremanje ispita:

41.73%	da, uglavnom
38.73%	da, ali samo u nekim slučajevima
10.34%	ne, uopšte
9.20%	da i svi

5. Šta mislite o teoretskoj nastavi na svom fakultetu?

49.73%	osjećam se preopterećeno
39.80%	teoretska nastava je u skladu sa zahtjevima mog budućeg posla
10.47%	nema je dovoljno

6. Da li je sedmični raspored predavanja i vježbi dobro organizovan?

59.53%	da
40.47%	ne

7. Da li se bavite naučno-istraživačkim radom?

78.60%	ne, ali bih želio/željela
12.60%	da
8.80%	ne, niti me interesuje

8. Ključni uzrok problema u organizaciji i izvođenju nastave je do:

50.87%	rukovodstva fakulteta
21.60%	katedri
16.33%	problema nema
11.20%	studenata

9. Nakon završetka studija planiram da:

39.06%	se zaposlim u svojoj branši u BiH
21.87%	još uvijek ne znam
20.27%	da nađem posao u inostranstvu
18.13%	upišem postdiplomske studije (u BiH ili u inostranstvu)
0.67%	da se zaposlim na svom fakultetu/univerzitetu

10. Da li mislite da će vaša univerzitetaska diploma moći da garantuje adekvatno zaposlenje u ostalim evropskim zemljama?

43.26%	da, već sad
21.27%	ne uskoro
14.47%	to je individualna stvar
15.40%	da, ali u skorijoj budućnosti
5.60%	nikad

11. Koliko ste upoznati sa tzv. bolonjskim procesom?

51.93%	u potpunosti sam upoznat(a)
35.20%	znam samo osnovne principe i težnje
8.67%	čuo sam za to ali ne znam o čemu se radi
4.20%	nisam čuo za bolonjski proces

12. Šta mislite o Nacrtu Zakona o visokom obrazovanju na nivou BiH?

59.13%	korak naprijed u razvoju visokog obrazovanja
32.67%	nisam upoznat(a) sa sadržinom
4.67%	nisam zainteresovan(a)
3.53%	korak nazad u razvoju visokog obrazovanja

13. Koristite li računar u toku studija?

59.87%	da, imam ga i kući/u sobi u domu
28.60%	da, ali samo na fakultetu i/ili u internet kafeima
11.53%	ne

14. Primate li stipendiju?

64.93%	ne
35.07%	da

15. Gdje živite u toku studija?

34.00%	u studentskom domu
32.87%	kod kuće (sa roditeljima)
24.93%	u iznajmljenoj sobi/stanu
6.40%	kod rodbine
1.80%	ostalo

16. Da li ste zaposleni za vrijeme studija?

69.00%	ne
31.00%	da

III UKUPNI REZULTATI**1. Koliko često idete na predavanja?**

51.96%	idem na sva predavanja
32.23%	idem samo na ona koja su obavezna zbog potpisa
11.35%	idem kad stignem, a to je rijetko
4.46%	uopšte ne posjećujem predavanja

2. Zašto idete na predavanja?

61.81%	da olakšam sebi proces učenja
24.24%	zbog potpisa
13.95%	zbog druženja

3. Da li smatrate da vam praktična nastava (vježbe) pruža dovoljno znanja i vještina za vaš budući poziv?

50.55%	da, ali samo iz nekih predmeta
27.20%	da, u većini slučajeva
15.85%	ne, ni u jednom slučaju
6.40%	da, na svim predmetima

4. Predavanja i vježbe su vrlo korisni za kasnije pripremanje ispita:

41.32%	da, ali samo u nekim slučajevima
40.53%	da, uglavnom
9.36%	ne, uopšte
8.79%	da i svi

5. Šta mislite o teoretskoj nastavi na svom fakultetu?

51.39%	osjećam se preopterećeno
37.18%	teoretska nastava je u skladu sa zahtjevima mog budućeg posla
11.43%	nema je dovoljno

6. Da li je sedmični raspored predavanja i vježbi dobro organizovan?

53.77%	da
46.23%	ne

7. Da li se bavite naučno-istraživačkim radom?

75.45%	ne, ali bih želio/željela
13.69%	ne, niti me interesuje
10.86%	da

8. Ključni uzrok problema u organizaciji i izvođenju nastave je do:

54.39%	rukovodstva fakulteta
21.99%	katedri
12.94%	problema nema
10.68%	studenata

9. Nakon završetka studija planiram da:

37.08%	se zaposlim u svojoj branši u BiH
24.55%	još uvijek ne znam
18.90%	da nađem posao u inostranstvu
18.10%	upišem postdiplomske studije (u BiH ili u inostranstvu)
1.37%	da se zaposlim na svom fakultetu/univerzitetu

10. Da li mislite da će vaša univerzitetaska diploma moći da garantuje adekvatno zaposlenje u ostalim evropskim zemljama?

30.77%	da, već sad
29.72%	ne uskoro
17.04%	to je individualna stvar
15.89%	da, ali u skorijoj budućnosti
6.58%	nikad

11. Koliko ste upoznati sa tzv. bolonjskim procesom?

41.41%	u potpunosti sam upoznat(a)
38.01%	znam samo osnovne principe i težnje
15.94%	čuo sam za to ali ne znam o čemu se radi
4.64%	nisam čuo za bolonjski proces

12. Šta mislite o Nacrtu Zakona o visokom obrazovanju na nivou BiH?

46.14%	korak naprijed u razvoju visokog obrazovanja
42.87%	nisam upoznat(a) sa sadržinom
6.49%	nisam zainteresovan(a)
4.50%	korak nazad u razvoju visokog obrazovanja

13. Koristite li računar u toku studija?

49.18%	da, imam ga i kući/u sobi u domu
31.21%	da, ali samo na fakultetu i/ili u internet kafeima
19.61%	ne

14. Primate li stipendiju?

66.31%	ne
33.69%	da

15. Gdje živate u toku studija?

33.11%	u studentskom domu
28.83%	kod kuće (sa roditeljima)
28.04%	u iznajmljenoj sobi/stanu
8.12%	kod rodbine
1.90%	ostalo

16. Da li ste zaposleni za vrijeme studija?

75.89%	ne
24.11%	da

**EUA INSTITUCIONALNA EVALUACIJA
UNIVERZITETA U BIH**

1. Uvod

1. U jesen 2003. godine, sedam univerziteta u Bosni i Hercegovini (BiH) pozvali su Evropsku asocijaciju univerziteta (European University Association - EUA) da obavi institucionalnu ocjenu svakog univerziteta. Ova serija ocjena u cijeloj zemlji planirana je kao prva faza većeg projekta koji podržavaju Evropska komisija i Savjet Evrope pod nazivom "Modernizacija rukovodnih i upravljačkih kapaciteta univerziteta u BiH". Svrha ove ocjene bila je da se, kroz proces ocjene evropskih kolega, pomogne svakom univerzitetu da identifikuje napredak koji je već ostvaren u reformi rukovodnih i upravljačkih struktura i sistema, da se podvuku koraci koje tek treba poduzeti, i da se doprinese razvoju strategije i politike rada, da bi se osiguralo da se bh. univerziteti u potpunosti integrišu u Evropsko područje visokog obrazovanja do 2010. godine.
2. U toku akademske godine 2003-2004. obavljeno je sedam institucionalnih ocjena u skladu sa standardnom metodologijom EUA. EUA ovakve usluge pruža svojim članicama od 1994. godine, i koristilo ih je nekih 120 univerziteta u cijeloj Evropi, a i puno šire. Metodologija se temelji prvo na procesu samoocjenjivanja koje izvrši sam univerzitet, nakon čega slijedi vanjska evaluacija. Ona se sastoji od dvije posjete univerzitetu, koje obave timovi kolega, iskusnih lidera univerziteta kvalifikovanih za ocjenu kvaliteta. Timove je odabrala EUA na osnovu specifičnih karakteristika i potreba svakog univerziteta koji učestvuje u procesu. Proces ocjenjivanja slijedi detaljne smjernice koje daje EUA, i za univerzitetete i za timove za ocjenu.
3. Nakon druge posjete, vanjski ocjenjivači svakom univerzitetu su prosljedili izvještaj, na osnovu sopstvenog razmatranja izvještaja o samoocjenjivanju datog univerziteta i situacije na terenu, kako su je identifikovali članovi tima tokom posjeta i kroz razgovore sa širokim spektrom svih aktera koji su u vezi sa univerzitetom. Izvještaji su namijenjeni široj distribuciji i diskusiji unutar univerziteta i među glavnim akterima, da bi se pomoglo trenutnom razvoju svake ustanove. Ocjene se vrše iz kritičkog ugla, ali i iz ugla podrške, i potiču univerzitet da razmatra i uči i iz svojih iskustava, i iz iskustava tima, i da sve to koristi kako bi planirao i sprovodio naredne faze svog razvoja. Proces je zamišljen i kao prilika da svi koji u njemu učestvuju kroz njega i uče.
4. Mada izvještaji EUA pokrivaju širok spektar pitanja u vezi sa rukovođenjem i upravljanjem univerzitetom, uključujući organizaciju nastave, učenja i istraživačkog rada, oni ne ulaze u detalje u vezi sa pojedinačnim disciplinama ili područjima istraživanja. To je izvan obima institucionalne ocjene EUA, i tražilo bi drugačiju metodologiju. EUA potiče univerzitetete da uspostave procedure osiguranja kvaliteta i ocjenjivanja na cijeloj ustanovi, za sve studijske programe i istraživačke projekte, uključujući i korišćenje vanjske akademske i profesionalne ekspertize. Ovakve tematske revizije, u kombinaciji sa revizijom drugih univerzitetskih aktivnosti i usluga, trebalo bi da doprinesu sveukupnoj kulturi kvaliteta ustanove. Vanjska ocjena EUA za cilj ima da univerzitetu pomogne u razvoju takve kulture kvaliteta.

5. Ovaj kratki opći prikaz pokriva osnovna pitanja koja su se ponavljala u svih sedam ocjena institucija. Mada nije tražen u sklopu projekta Evropske komisije i Savjeta Evrope, ovaj izvještaj EUA nudi kao nezavisnu eksternu analizu osnovnih pitanja s kojima se trenutno suočavaju rukovodstvo i uprava univerziteta u BiH. EUA od prije završetka rata tijesno saraduje sa univerzitetima u procesu rekonstrukcije i reforme i nada se da će ovaj izvještaj, zajedno sa pojedinačnim ocjenama institucija i drugim elementima projekta Evropske komisije i Savjeta Evrope, dati doprinos u koherentnoj i dalekosežnoj reformi visokog obrazovanja u BiH.

2. Proces samoocjenjivanja

6. Svaki univerzitet izradio je svoj izvještaj o samoocjenjivanju, koji je preveden na engleski jezik i dostavljen svim EUA timovima prije prve posjete. Ti izvještaji su slijedili smjernice EUA i uključivali su i analizu snaga i slabosti, mogućnosti i opasnosti. Iskustvo EUA ukazuje da će oni univerziteti koji poduzmu najdjelotvornije samoocjenjivanje, sa kritičkom samoanalizom i uz uključivanje većeg broja ljudi, i akademskog i administrativnog osoblja, studenata i vanjskih partnera, vjerovatno imati i najveću korist od cijelog procesa. Ovakvo iskustvo koincidira sa iskustvima drugih procesa ocjenjivanja. Potreba za djelotvornim samoocjenjivanjem je, upravo iz tog razloga, naglašena u smjernicama EUA i u inicijalnim kontaktima sa svakim univerzitetom.
7. Univerziteti u BiH su u svojim samoocjenjivanjima slijedili različite strategije. Neki su uspostavili manju grupu pojedinaca željnih reforme, da obave analizu i izrade dosta kritičke izvještaje o trenutnoj situaciji. Durgi su uspostavili komisije za samoocjenjivanje, slično osnovnom timu rektorata, uz dodatak nekoliko uglednih ličnosti. Drugi pristup bio je i da svaki fakultet obavi svoje samoocjenjivanje, pa da se oni analiziraju iz institucionalnog ugla i da se na osnovu toga izradi sveobuhvatni izvještaj. Neovisno o metodologiji, izvještaji o samoocjenjivanju generalno su bili dosta kvalitetni, i sadržavali su potrebne priloge sa statističkim i drugim detaljima. Tamo gdje je to bilo potrebno, EUA timovi su tražili dodatne informacije koje su univerziteti dostavljali, mada su neki imali teškoća u davanju podataka za cijelu instituciju u vezi sa budžetom, osobljem, studentima i prolaznošću.
8. Proces samoocjenjivanja pokazao je da u visokom obrazovanju u proteklih osam godina jeste došlo do određenog napretka. U većini slučajeva je bilo jasno da se dosta iskustva steklo na različitim projektima i inicijativama poduzetim od kraja rata, npr. mnogim TEMPUS projektima u području rukovođenja univerzitetima i razvoja planova i programa, mjerama reforme uz podršku Svjetske banke, radu Savjeta Evrope na polju zakona i priznavanja, i mnogim međuuniverzitetskim razvojnim projektima. Izvještaji o samoocjenjivanju pokazali su znatan nivo sofisticiranosti u analizi i prezentaciji, kakav nije bio moguć prije 2000. godine. Međutim, uprkos ovakvom napretku, temeljna pitanja s kojima se suočavaju visoko obrazovanje i univerziteti u BiH i dalje su ista i uglavnom neriješena. Za nadati se da će dodatni poticaj nastao pristupanjem Bolonjskom procesu 2003. godine, i kroz podršku ovog projekta Evropske komisije i Savjeta Evrope, uključujući i institucionalnu ocjenu EUA, za rezultat imati akademsku i političku podršku dovoljnu za sveobuhvatne reforme neophodne za transformaciju visokog obrazovanja i univerziteta u BiH.

9. Međutim, zajednička karakteristika koju je EUA identificirala je da izvještaji o samoocjenjivaju izrađeni u toku ove operacije, u slučaju većine univerziteta, imaju malo ili nimalo veze sa planovima institucionalnog razvoja koje je svaki univerzitet izradio u okviru projekta Svjetske banke. Zapravo, u slučaju Univerziteta u Bijaču, EUA tim sve do druge posjete nije bio ni obaviješten o postojanju plana institucionalnog razvoja. Ovakav nedostatak koherentnosti između procedura ocjenjivanja i strateškog plana EUA smatra, u manjoj ili većoj mjeri, generalno prisutnim na svih sedam univerziteta. Veza između provedbe promjena izgleda još slabija, sa vrlo malo korištenja zaključaka bilo analiza i ocjena, ili velikog broja stavki sadržanih u planovima institucionalnog razvoja.
10. Još jedna slabost procedure samoocjenjivanja na nekim bh. univerzitetima bila je i da nakon što su izrađeni, izvještaji o samoocjenjivanju nisu išli na širu distribuciju i diskusiju unutar univerziteta. Ovo je posebno bio slučaj sa univerzitetima u Banjoj Luci i u Sarajevu. To znači da na nekim univerzitetima osoblje i studenti nisu bili u potpunosti upoznati sa sadržajem ocjena EUA ili sa pripremama koje njihovi univerziteti obavljaju. Ovo također znači da su neke grupe bile loše pripremljene za sastanke sa timovima EUA.
11. Treća generalna slabost procedure samoocjenjivanja na nekim univerzitetima bilo je slabo učešće studenata i studentskih organizacija. Mada se neki naponi jesu uložili da se u proceduru uključe pojedinačni studenti, formalno učešće bilo je manje nego što su EUA timovi očekivali, barem na osnovu iskustava iz drugih dijelova Evrope. Može se reći da su posebni naponi uloženi da se u proces uključe studenti na univerzitetima "Džemal Bijedić", na sarajevskom i tuzlanskom. Ovo se itekako cijeni i predstavlja naznaku značaja uloge koju studenti i njihove organizacije mogu igrati u razvoju kulture kvaliteta na univerzitetu.

3. Posjete EUA

12. Svaki EUA tim obavio je prvu (preliminarnu) posjetu univerzitetu u periodu januar-mart 2004, nakon koje je uslijedila druga (glavna) posjeta u periodu april-juli. Posjete je organizirao univerzitet-domaćin, u skladu sa standardnim programom EUA, koji podrazumijva da se tim za ocjenjivanje sastane sa različitim akterima na cijelom univerzitetu, uključujući studente i administrativno osoblje. Posebno su značajni bili sastanci sa vanjskim partnerima univerziteta i drugim akterima. EUA tim je prije svake posjete dobio detaljan program, i mogao je po potrebi unositi promjene.
13. EUA timovi posjete univerzitetima u BiH generalno smatraju dobro organiziranim i uspješnim. Timovi cijene otvorenu atmosferu i iskrene razgovore, koji su bili karakteristika svih posjeta. Veliki broj sastanaka se, u skladu sa planovima, na svakom univerzitetu i održao, a dodatne informacije i dokumenti koje su tražili EUA timovi, dostavljani su brzo, tamo gdje su bili dostupni. EUA želi uputiti izraze zahvalnosti kontakt osobama na svakom od univerziteta, koje su u velikoj mjeri zaslužne za nesmetano obavljanje svake posjete.

4. Vanjska ograničenja u sadašnjem visokoškolskom okruženju u BiH

14. Visoko obrazovanje u BiH u velikoj je mjeri ograničeno zakonskom situacijom, koja ne pruža odgovarajući okvir za rješavanje sadašnjih i budućih izazova koji stoje pred univerzitetima. Univerzitet u Tuzli jedini je izuzetak u ovome, u smislu da uživa korist od savremenijih i progresivnijih kantonalnih propisa, koji više poštuju autonomiju univerziteta i omogućavaju integriranu instituciju. U drugim kantonima u Federaciji, kao i u Republici Srpskoj, različiti zakoni koji su trenutno na snazi su varijacije starog jugoslovenskog modela, koji kao model nije kompatibilan sa ciljevima Bolonjskog procesa i u velikoj se mjeri napušta u zemljama nasljednicama.
15. U toku procesa ocjenjivanja, većina univerziteta se nadala da će novi Okvirni zakon o visokom obrazovanju, izrađen uz podršku Savjeta Evrope, biti usvojen u državnom parlamentu. To se nije desilo - 29. jula 2004. je Dom naroda BiH odbacio Okvirni zakon. Nakon glasanja nacrt je vraćen nadležnom ministarstvu na izmjene što je moguće prije. Rezultat je da još nema koherentnog zakonskog okvira za visoko obrazovanje u cijeloj BiH i postojeći nekoherentni zakoni su i dalje na snazi na lokalnom nivou. EUA timovi se svakako nadaju da će političke prepreke, posebno u vezi sa nivoom nadležnosti za visoko obrazovanje, uskoro biti otklonjene i da će se novi nacrt, koji će opet u sebi sadržavati principe Bolonjskog procesa za BiH u cjelini, biti usvojen što je moguće prije.
16. Odsustvo koherentnog zakonskog okvira znači i odsustvo savremenog sistema financiranja univerziteta. Javna sredstva se koriste skoro u potpunosti za plate i najnosnornije tekuće troškove, a javnih sredstava za istraživački rad jednostavno nema. Ono malo novca što postoji bilo za obrazovanje ili za istraživački rad generalno se koristi na najneefikasniji mogući način, obzirom na dezintegrirane strukture univerziteta i lošu politiku nastave i učenja.
17. Zaostavština iz rata još se može vidjeti na onim univerzitetima koji su pretrpjeli najveće fizičke štete. Svi univerziteti i dalje trpe zbog loše generalne infrastrukture i nedostatka savremene naučne opreme i biblioteka. Ishod rata u velikoj je mjeri uobličio identitet i profile univerziteta u proteklih deset godina. Uprkos mnogobrojnim teškoćama, nedavno unapređenje infrastrukture i općih uvjeta rada su sad jasno vidljivi na svim univerzitetima. Rad na uspostavi objekata tipa kampusa na univerzitetima u Sarajevu, Mostaru - "Džemal Bijedić" i u Banjoj Luci, jesu i bit će od koristi u stvaranju dobrog okruženja i za studente i za osoblje.

5. Zadatak, vizija i profil univerziteta

18. EUA timovi su zaključili da, mada svaki univerzitet ima zvanični zadatak i viziju, postoji hitna potreba da se oni jasnije artikuliraju i da imaju više utjecaja i na dugoročnu strategiju i na svakodnevni rad samih institucija. Neki univerziteti, kao što su Srpsko Sarajevo i Mostar - "Džemal Bijedić", u svoje zvanične stavove uključuju i jaku vezu sa lokalnom zajednicom i odgovornost prema društvu - EUA timovi to pozdravljaju. Međutim, na starijim univerzitetima, EUA smatra da je potrebno dosta rada da se krene ka novoj budućnosti, izraženoj kroz viziju.

19. Ovakva, jasnija artikulacija zadatka i vizije trebalo bi da vodi i do razvoja određenog akademskog profila za svaki univerzitet. To je posebno pitanje priznavanje sadašnjih polaznih tačaka i uspostave prioriteta, kao i odlučivanja o tome kakva institucija svaki od univerziteta želi da bude. Potrebni su realni izbori, i kratkoročno i dugoročno. Obzirom na velik broj studenata, resurse koji su na raspolaganju univerzitetima, i širu društvenu i ekonomsku situaciju, EUA timovima se čini da bi univerziteti trebali svoje napore koncentrirati na obrazovanje. Paralelno s tim, trebalo bi razvijati više realan pristup istraživačkom radu, putem podržavanja centara kvaliteta u akademskim područjima koja su najznačajnija u profilu svakog pojedinačnog univerziteta, za primjenu i transfer tehnologije i najsavremenijih naučnih znanja relevantnih za društveni razvoj BiH. Potrebni resursi - uključujući i finansijske i ljudske - trenutno nisu dostupni za ambicioznije istraživačke operacije, i mišljenje EUA timova je i da neće biti dostupni u skorijoj budućnosti.

6. Nastava i učenje

20. Nastava i učenje su u srži onoga čime se univerzitet bavi, a to je u BiH još značajnije, obzirom na društveno-ekonomsko okruženje. Međutim, EUA timovi su jednoglasnog mišljenja da su ovi aspekti rada univerziteta u cijeloj BiH daleko od zadovoljavajućih. Mnogo je razloga za to, od kojih su većina u potpunosti razumljivi, ali stvarnost jeste da bez značajnog napretka u ovim područjima u skorijoj budućnosti, univerziteti u BiH kolektivno neće ispunjavati svoj primarni zadatak.
21. U isto vrijeme, EUA timovi željeli bi pohvaliti mnogobrojne primjere kvalitetnih napora koje su imali priliku vidjeti na svim univerzitetima gdje, neovisno o raznim vrstama loših uvjeta, predani akademski radnici nastoje da sa studentima i kolegama urade najbolje što mogu. Međutim, takvi primjeri su često izolirani, imaju slabu podršku unutar univerziteta, i uglavnom su stvar predanosti i marljivog rada pojedinaca, a ne stvar djelotvorne organizacije, rukovođenja ili liderstva i na nivou univerziteta, i na nivou fakulteta.
22. U ovom trenutku nije lako biti savjestan, marljiv i ambiciozan student u BiH. Sadašnja struktura akademskih programa i ispita skoro potpuno onemogućava pravilno učenje, polaganje ispita i diplomiranje u normalnom vremenskom okviru. Planovi i programi su pretrpani i u velikoj mjeri, ako ne i isključivo, zasnovani na nastavi ex cathedra i učenju napamet. Akademski predmeti uglavnom su previše specijalizirani i kruti, sa dosta preklapanja i nekoherentnosti, i na taj način studentima onemogućavaju fleksibilnost potrebnu za spremanje za budućnosti. Vrlo je malo primjera interdisciplinarnosti. Teoretska znanja dominiraju u odnosu na praktično učenje. Vremenski rasporedi su loši, za rezultat imaju da studenti gube veliki broj sati, bez odgovarajuće biblioteke ili drugih uvjeta za samostalno učenje. Sve to znači da postoji generalna i hitna potreba da se na svim univerzitetima uvede pristup okrenut ka učenju, u kojem je student u centru procesa, a ne slučajni element na periferiji. Nedavno uvedene metode interaktivnog učenja u Mostaru - "Džemal Bijedić", dobar su primjer kako se može otpočeti promjena u ovom polju.

23. EUA timovima se čini i da su nastavne aktivnosti na svim univerzitetima u BiH u dosta kritičnoj situaciji. Uprkos omjeru nastavnika i studenata koji je dosta povoljan u odnosu na većinu evropskih zemalja, univerzitetski nastavnici u BiH osjećaju se pretrpani predavanjima, sa vrlo malo vremena za istraživački rad. Međutim, u stvarnosti, barem na jednom univerzitetu u BiH, minimalna nastavna obaveza stalno zaposlijenog osoblja je samo tri sata sedmično, a pretrpanost nastavnika - posebno onih iznad određenog nivoa, proističe iz činjenice da predaju istovremeno na drugim fakultetima istog univerziteta, ili na drugim univerzitetima, i na taj način primaju po nekoliko plata. Svi se univerziteti, zapravo, u velikoj mjeri oslanjaju na ovakve gostujuće profesore, što je skupa navika, posebno što je rezultat malo istraživačkog rada.
24. Prema tome, situacija s organizacijom nastave je besmislena: nastavnici su loše plaćeni i imaju vrlo malo obaveza prema primarnom poslodavcu, ali ti isti poslodavci troše značajne sume da bi im predavali nastavnici sa drugih fakulteta i univerziteta. Uz lošu ekonomsku stranu takvog sistema, upitni su pedagoški i akademski razlozi. Jedan EUA tim dao je komentar da postojeći sistem više djeluje kao šema za podršku zaposlenosti nastavnika, a ne nešto što kod studenta potiče učenje. Ovaj Gordijev čvor mora se u nekom trenutku presjeći, a što prije, to bolje. Osoblje mora imati veće odgovornosti na svojim matičnim ustanovama i mora biti plaćeno u skladu s tim. Gostujući profesori trebali bi biti izuzetak, a ne pravilo, i to samo gdje je to očigledno neophodno. Da bi se to ostvarilo, vjerovatno će biti potrebna potpuna integracija univerziteta u jednu pravnu strukturu, gdje će osoblje biti uposlenici univerziteta, a ne pojedinačnih fakulteta. Nedavni pozitivni koraci koje je poduzeo Univerzitet u Tuzli u cilju smanjenja potrebe za gostujućim profesorima su ovdje relevantni, jer svakako idu u prilog integraciji univerziteta u jedinstvenu ustanovu.
25. Nastavni planovi i programi su u samoj srži procesa nastave i učenja, i osnov na kojem se znanje prenosi na organiziran način. Univerziteti stoga moraju biti sigurni da su im planovi i programi ažurirani, relevantni, da se poštuju, nadziru i redovno unapređuju, i da imaju uspostavljen sistem osiguranja kvaliteta, da bi se sve ovo osiguralo. Planovi i programi u jednom akademskom programu moraju biti koherentni i komplementarni, a ne kontradiktorni i sa preklapanjima. Studenti bi trebali znati zašto su određeni predmeti i programi bitni i relevantni, šta će različiti moduli sadržavati, i šta mogu očekivati da će postići do kraja predmeta. Ishodi učenja i kompetentnost su ključne riječi u određivanju sadržaja i organizacije plana i programa, i omogućavaju jasnu vezu između učenja i šire profesionalne, socijalne i kulturne stvarnosti. Takva veza je od presudnog značaja za brz razvoj BiH, ali obzirom na dokaze prisutne u ocjeni institucija, trenutno je vrlo slabo razvijena. Ispravna upotreba ETCS sistema i modularne strukture, kao što je slučaj na nekim fakultetima Sveučilišta u Mostaru, u velikoj će mjeri pomoći u razvoju ovakvog koherentnog pristupa planiranju i izvršenju plana i programa, i treba se poticati na svim univerzitetima u BiH.
26. U društvu kakvo je bosanskohercegovačko, gdje se većina znanja ne proizvodi lokalno, djeltvorno i efikasno prenošenje ovakvog znanja na univerzitetima od vitalnog je značaja. Statistički podaci sa svih univerziteta ovakvu hipotezu, nažalost,

ne podržavaju. Stopa osipanja studenata i odustajanja od studija jednostavno je previsoka, a ukupni broj svršenih studenata svake godine jednostavno je isuviše nizak da bi se moglo misliti da su univerziteti uspješni u ispunjavanju svojih obaveza u razvoju BiH i svojih lokalnih zajednica.

27. Provjera znanja studenata neophodna je da bi univerziteti bili sigurni da su studenti ostvarili ciljeve i standarde uspostavljene za svaki akademski predmet ili program. Ispit je jedno od sredstava provjere, a usmeni ispiti su najčešći sistem koji se koristi za praćenje učenja na univerzitetima u BiH. Drugi vidovi provjere znanja, kao što su ocjena projekata ili laboratorijskog rada, rješavanje problema, pisanje eseja, držanje prezentacija i sl., rijetko se pojavljuju. Uz to, teško je osigurati objektivnu provjeru kad vrlo malo predmeta i programa u BiH imaju eksplicitne ciljeve ili standarde na osnovu kojih se može cijeliti rad studenata. Uvođenje ECTS, na koje su se kroz Bolonjski proces opredijelili svi univerziteti u BiH, tražit će veću transparentnost u ovom procesu i omogućit će univerzitetima da provjeravaju napredak studenata ne samo kroz formalne ispite, već i kroz širi spektar drugih mehanizama, koji su često od veće pedagoške vrijednosti.
28. Obzirom na to da u visokom obrazovanju u BiH ispiti u ovom trenutku imaju tako centralnu ulogu, bitno je da ispitni sistem provjerava studente na blagovremen i relevantan način, tako da, ako se ostvare ciljevi i standardi, student može napredovati do naredne faze studija ili do tržišta rada. Nažalost, na većini univerziteta EUA timovi nisu bili u stanju reći da li je ispitni sistem djelotvoran i efikasan. Zaključili su da se većina ispita ne fokusira na napredak koji je student ostvario učenju; ispiti su uglavnom usmeni; u većini slučajeva student se mora suočiti s profesorom koji je predavao predmet, bez nezavisnih predavača i bez bilo kakvog sredstva kojim bi se rečeno ili učinjeno kasnije moglo potvrditi; student na ispit može izaći pet ili više puta godišnje u periodu od nekoliko godina, čime je lako i jednoj i drugoj strani ispit odgađati za "sljedeći put"; svi sistemi žalbe koji postoje imaju ozbiljne nedostatke i studenti ih ne mogu koristiti; postoje nepotvrđivi navodi o zloupotrebi ovlaštenja i korupciji.
29. Kad se poveže sa pretrpanim i ponekad nekoherentnim studijskim programima, jasno je da ispitni sistem mora snositi dio odgovornosti za pretjerano dugo vrijeme studiranja i nisku stopu završetka studija, kakve se mogu naći na univerzitetima u BiH. Ako će se uvesti ECTS i drugi elementi Bolonjskog procesa, onda će oni univerziteti koji još koriste takve prevaziđene i pedagoški neodgovarajuće ispitne procedure morati potpuno da ih odbace i ozbiljno razmisle o svrsi i mehanizmima provjere učenja studenata. Što se tiče najozbiljnijih pitanja zloupotrebe ovlaštenja i korupcije, za svaku su pohvalu proaktivni koraci koji se poduzimaju na Univerzitetu u Tuzli u cilju njihovog uklanjanja i sprječavanja.

7. Istraživački rad

30. Istraživački rad je ključni i integralni element zadatka univerziteta. Osnovnim istraživačkim radom univerzitet stvara nova znanja za dobrobit društva, a kroz primijenjena istraživanja koristi postojeća znanja da bi pronašao rješenja za potrebe

koje društvo izrazi. U BiH danas postoji jasna potreba i za osnovnim i za primijenjenim istraživanjima.

31. Međutim, uspješan i koristan istraživački rad obično traži značajna sredstva, prvo u smislu naučnog i drugog osoblja, i drugo, u smislu infrastrukture, opreme, financiranja, itd. Obzirom na to da je, kao što je već rečeno, javno financiranje istraživačkog rada na univerzitetima u BiH na vrlo niskom nivou, i trenutno je naglasak de facto na nastavnim aktivnostima, neki EUA timovi preporučili su da bi se univerziteti trebali koncentrirati na primijenjena istraživanja u ograničenom broju strateških područja koja su najrelevantnija partnerima univerziteta.
32. Dodatni element od značaja za razvoj istraživačkih aktivnosti na univerzitetima su strategija i menadžment istraživačkog rada. Svi EUA timovi su u tom smislu došli do istog zaključka: da u ovom trenutku nema djelotvornih istraživačkih strategija na nivou cijelog univerziteta, da sadašnja fragmentirana struktura univerziteta ide protiv bilo kakvog koherentnog pristupa menadžmentu istraživačkog rada, i da su sadašnji kapaciteti ograničeni na pojedinačne aktivnosti, a ne na razvijanje kritične mase u određenom broju definiranih strateških područja. Može se reći da je samo Univerzitet u Tuzli bio u stanju formirati fond za istraživački rad na nivou univerziteta, na osnovu doprinosa po vanrednim prihodima, čime se podržavaju pojedinačni istraživački projekti. Mada ni tu nema strategije određivanja prioriteta u područjima istraživanja.
33. Ovakvi zaključci odraženi su i kroz vrlo nizak broj magistranata na univerzitetima, i još niži broj doktoranata. Obzirom na veličinu većine univerziteta u BiH, sadašnji nivo svršenih studenata je prenizak, čak i u svrhu osiguravanja kontinuiteta broja akademskog osoblja u budućnosti, a kamoli formiranja visoko kvalificiranih naučnika za bh. privredu. Gruba izračunavanja EUA timova na osnovu cifri koje su dali sami univerziteti pokazuje da je prosjek ukupne cijene školovanja studenta do postdiplomskog stepena na univerzitetima u BiH vrlo blizu školarina koje naplaćuju slični postdiplomski programi na najskupljim i vrlo uglednim evropskim i američkim univerzitetima.
34. U smislu proširivanja naučne i akademske baze univerziteta i preoketa u odlivu pameti u protekloj deceniji, može se reći da je samo Univerzitet u Tuzli uspostavio konkretnu strategiju kojom njihovi postdiplomci u toku doktoralnog studija stiču istraživačka iskustva u inostranstvu i vraćaju se na svoje akademske dužnosti u Tuzli.
35. Bitno pitanje za budućnost istraživačkog rada u BiH je status istraživačkih instituta, koji su trenutno nezavisni od univerziteta. Tamo gdje je to pitanje postavljeno u toku posjete, EUA timovi jasno su dali preporuku da se ti instituti vrate u strukturu univerziteta, da bi se potakla naučna, personalna i finansijska koherentnost.

8. Bolonjski proces

36. BiH je formalno pristupila Bolonjskom procesu u septembru 2003. godine, a od prije toga radi na ostvarenju tog cilja. Univerziteti u BiH sad provode cijeli spektar

strukturalnih reformi na isti način kao i univerziteta u drugim zemljama u ovom procesu. EUA timovi podržavaju univerzitete u BiH da reforme Bolonjskog procesa vide kao priliku za modernizaciju i internacionalizaciju na kompatibilan i konvergentan način.

37. Međutim, brza reforma svih univerziteta u BiH na Bolonjski model doživjela je veliku smetnju odbijanjem predloženog Okvirnog zakona. Ovaj nacrt, koji je sadržavao jasne i jednostavne odredbe o provedbi reformi Bolonjskog procesa, mogao bi se ponovo podnijeti Skupštini BiH u nekom modificiranom formatu. EUA timovi potiču univerzitete da, ma kakav zakon da se usvoji, sadrži iste jasne i jednostavne odredbe za Bolonju, i da se one brzo uvedu i provedu u oba entiteta i drugim administrativnim jedinicama.
38. Na nivou univerziteta, EUA timovi su zaključili da je do sada malo koordinacije u smislu Bolonjskog procesa. Mada je to uzrokovano i fragmentiranom strukturom koja još postoji, nekim univerzitetima su date preporuke da uspostave komisije za Bolonjski proces na nivou cijele institucije, da se pripreme za koordiniranu provedbu. EUA timovi su generalno zaključili da na univerzitetima nivo svijesti o pitanjima vezanim za Bolonjski proces nije visok, i da je potrebno više strukturiranih informacija. Ovo je područje u kojem bi univerziteti, kroz rad u KOVO, eventualno mogli djelovati kolektivno.
39. Neki specifični elementi reformi iz Bolonjskog procesa, kao što je ECTS, već su razmatrani. Isto kao i ECTS, i neki drugi elementi, kao što je dodatak diplomi, tražit će koordinaciju na centralnom nivou, a to bi mogao omogućiti KOVO.
40. Međutim, najvažnije reforme iz Bolonjskog procesa su uvođenje strukture od dva ciklusa, dodiplomski i magistarski studij, i uvođenje mehanizama osiguranja kvaliteta na svim nivoima visokog obrazovanja. Univerziteti moraju hitno početi s radom na ovim pitanjima, i pojedinačno i kolektivno, bez čekanja na usvajanje relevantnih zakona. Može se reći da je do sada obavljeno malo priprema, ali dosta će vremena biti potrebno, jer one podrazumijevaju ne samo restrukturiranje svih postojećih studijskih programa i stepena, već i ponovno razmatranje u smislu onoga što je već rečeno u kontekstu ECTS.

9. Osiguranje kvaliteta

41. Kao što je rečeno, osiguranje kvaliteta nije samo jedan od centralnih elemenata Bolonjskog procesa, već i od ključnog značaja za sveukupni akademski rad i postojanje univerziteta. Univerzitet mora biti u stanju da pokaže da zna šta radi, kako to radi, da je svjestan onoga što radi i da se može prilagoditi da to unaprijedi. Proces ocjene EUA izgrađen je na ovim centralnim pitanjima.
42. Na univerzitetima u BiH, EUA timovi su zaključili da su univerziteti formalno u stanju da kažu šta rade, zahvaljujući svojim nedavno razrađenim izjavama o zadatku. Kroz nacрте planova institucionalnog razvoja u mogućnosti su i da daju određene izjave i o tome kako će to ostvariti. Međutim, kako je već rečeno, neki

univerziteti nisu uspostavili vezu između planova institucionalnog razvoja, strateškog menadžmenta i procedura osiguranja kvaliteta i ocjenjivanja.

43. U smislu ocjene izvodivosti i provedbe strategija, EUA timovi su zaključili da univerziteti koji su bili predmet ocjenjivanja nemaju djelotvorne sisteme praćenja. Nema tijela na univerzitetu kojem je dodijeljena ova značajna odgovornost, vrlo je malo ili nimalo mehanizama za davanje povratnih informacija od studenata, a tamo gdje ih ima, to je uglavnom rutinski rad i bez nekog velikog značaja, a time i bez prave analize.
44. Nema i nekih od osnovnih sredstava osiguranja kvaliteta. Problem pribavljanja podataka za cijeli univerzitet je već pomenut. Nedostatak djelotvornog informacionog sistema na rukovodnom nivou na većini univerziteta znači da se podaci prikupljaju i obrađuju na vremenski opterećen i sporadičan način. Integrirani univerzitet također će trebati ovakve mehanizme za rukovođenje - recimo, centraliziranu registraciju i evidenciju studenata.
45. Univerziteti u BiH već imaju nekog internacionalnog iskustva u pitanjima osiguranja kvaliteta, npr. kroz TEMPUS projekte ili kroz EUA projekat kulture kvaliteta. Međutim, za sada je vrlo malo akademskih programa ili odsjeka u BiH prošlo kroz bilo kakav oblik vanjske revizije. EUA timovi za dva univerziteta snažno ohrabruju te univerzitete da prošire svoja iskustva, korištenjem različitih procedura vanjske revizije na bilo kojem nivou na kojem je to moguće. To bi i pomoglo univerzitetima da interno razviju sopstvene komparativne mehanizme, i da krenu ka širem razumijevanju pitanja kvaliteta u većoj grupi ljudi, kao i ka uspostavi internacionalnih partnerstava za kontinuirani rad na ovom polju.
46. Opseg za saradnju univerziteta u BiH na ovom polju je velik. Centralni element nacrtu Okvirnog zakona bi, zapravo, išao u tom smjeru. Za nadati se da će svaka buduća verzija ovog zakona zadržati te elemente. Zajedničke smjernice i mogućnosti za obuku mogu biti područja gdje bi zajedničke aktivnosti mogle početi i prije usvajanja zakona.

10. Integracija univerziteta

47. EUA timovi snažno podržavaju prijedloge da se svaki univerzitet u BiH integrira u jedno pravno lice. To bi bilo u skladu sa uspješnim modelima koji postoje u skoro svim evropskim zemljama. Izuzetak ovom pravilu su Srbija i Makdonija, gdje univerziteti i dalje djeluju kao labavi konglomerati izuzetno samostalnih fakulteta i drugih jedinica. Mada integracija ne bi odmah riješila neka od najvećih pitanja sa kojima se suočavaju univerziteti u BiH, ona bi omogućila da se ona u periodu od nekoliko godina realno razmotre. Zanimljiv je primjer onoga što je Univerzitet u Tuzli već postigao od 1999.
48. Mnogi su strahovi izraženi u vezi sa pitanjem integracije, i mnogi od tih strahova su legitimni. Ako će proces reforme ka više integriranoj strukturi uspjeti, neophodno je da se sve razmatra i da se pronađu rješenja koja zadovoljavaju većinu aktera. Iz evropske perspektive - na osnovu iskustava integriranih univerziteta na cijelom

kontinentu - nema nikakvog razloga da se misli da integrirana struktura implicira bilo koji od nedostataka za koje je izražena bojazan. Međutim, ako se reforme poduzmu bez odgovarajućih pregovora i bez objašnjavanja kako će se problemi rješavati, onda strahovi zaista jesu legitimni.

49. Iz ugla dekana, koji u sadašnjoj strukturi nose konačnu odgovornost za pitanja vezana za njihov fakultet, bit će bitno pokazati da će model integriranog univerziteta donijeti velike prednosti. Bit će neophodno i jasno ih uvjeriti da će odluke koje se tiču internog menadžmenta fakulteta i dalje da se donose na nivou fakulteta. Drugim riječima, morat će se pronaći model kojim će se odgovornost koju trenutno nose fakulteti biti dijeljena sa univerzitetom u zajedničkom interesu, npr. u područjima kao što su administracija, međunarodni odnosi, osiguranje kvaliteta, studentska politika, obuka iz jezika, gradnja i održavanje, razvoj osoblja, itd. Ne bi trebalo da postoji pitanje oduzimanja ovlaštenja fakulteta i prebacivanja na centralni nivo. Odgovornost bi trebala ići na najprimjereniji nivo menadžmenta, uz korištenje principa supsidijarnosti.

11. Ljudski resursi

50. BiH je doživjela iseljavanje velikih razmjera, i u toku i nakon rata. To iseljavanje je uključilo i veliko broj obrazovanih mladih ljudi, uključujući studente, svršene studente i akademsko osoblje. Mada u ovom trenutku izgleda da postoji još dosta studenata koji žele studirati - a ukupni broj studenata u BiH je naglo porastao u proeklih pet godina - brojke koje su dobili EUA timovi ukazuju na ozbiljan demografski pad u cijeloj zemlji. Ovakav trend mora se sagledati u vezi sa sadašnjom starosnom strukturom akademskog osoblja na univerzitetima. Veiliki dio osoblja se približava, ako već nije i prešao, starosnu granicu za penziju, a mladi ljudi koji će ih zamijeniti još nisu zaposleni. Ova situacija bolje izgleda u Tuzli i Mostaru - "Džemal Bijedić", gdje postoje osmišljeni naponi da se imenuje mladi kadar.
51. Novom, ali i postojećem osoblju, potrebna je podrška i pomoć u radu, posebno kad se od njih očekuje da uvode nove nastavne metode i metode provjere, da radi sa raznovrsnijim grupama studenata, da poveća svoj istraživački rad, itd. Takva pitanja menadžmenta i razvoja ljudskih resursa bit će sve značajnija na univerzitetima BiH u narednih nekoliko godina. Univerziteti će morati uspostaviti sisteme unapređenja vještina svog akademskog osoblja, da bi im pomogli da odgovore na nove izazove i zahtjeve. To je centralni element u održavanju kvaliteta na univerzitetu, koji je u ovom trenutku predugo bio zanemaren.

12. Studenti i upravljanje

52. U ovom trenutku je učešće studenata u upravljanju univerzitetima u BiH vrlo slabo. Ovo je djelimično uzrokovano njihovim fragmentiranim prisustvom na univerzitetu, što je odraz sadašnje strukture, odnosno studenti se upisuju na fakultete, a ne na univerzitet. Još jedan razlog je i generalno slaba pozicija studenata na svim nivoima univerziteta, što je ranije razmatrano. Međutim, ako univerziteti u BiH žele da postanu institucije usmjerene ka studentima, sa fokusom na nastavu i učenje, bit će bitno da studenti postanu aktivniji institucionalni akteri.

53. Studenti u akademsko obrazovanje ulažu značajan dio svog života. Taj najbolji dio njihove mladosti institucija kojoj provjeravaju svoj lični i društveni razvoj mora tretirati pravično. Gledano iz ovog ugla, univerzitet može organizirati aktivnosti u svrhu potencijalnih uspjeha studenata. Studenti bi se trebali ne samo konsultirati u vezi s procesom učenja, već i o svojim ambicijama vezanim za zajednicu koju će naslijediti, za društvo koje u velikoj mjeri uobličava i univerzitet kojem oni pripadaju.
54. U ovom trenutku univerziteti ne priznaju u potpunosti koliko je značajna uloga koju studenti igraju kao partneri u akademskoj zajednici, i kao najznačajnija kolektivna grupa kojoj će se povjeriti budućnost zemlje. Nema ni odogovarajućih mjera zaštite interesa studenata. Umjesto toga, u najgorem slučaju, studenti se posmatraju kao dodatni izvor prihoda, koji loše plaćeni profesori mogu iskorištavati, što vodi do toga da se toleriraju različiti oblici nekorektnog rada. Bilo bi krajnje kratkovidno i za dugoročnu integraciju BiH u zajednicu evropskih nacija opasno da bilo koji odsjek, fakultet ili ustanova prihvati takav pristup.
55. Nedavno poduzeti koraci u cilju otklanjanja te situacije uključuju i formalno jačanje prisustva studenata u Senatu Univerziteta u Tuzli. Dobri primjeri učešća studenata u formalnim tijelima univerziteta postoje u Mostaru, i na Sveučilištu, i na Univerzitetu "Džemal Bijedić". EUA timovi su preporučili da se učešće studenata u tim tijelima poveća. Izrada Studentske povelje, što je preporučeno univerzitetima u Sarajevu i u Srpskom Sarajevu, također može biti zanimljiv mehanizam razvoja svijesti o pravima i obavezama studenata na univerzitetu. Takav dokument osnažio bi i internu transparentnost i eksternu vidljivost, i mogao bi predstavljati jedan od elemenata profila univerziteta.

13. Akteri, društvo i upravljanje

56. EUA timovi sastali su se sa odabranim grupama vanjskih aktera na svim univerzitetima u BiH. Iz ugla tih osoba jasno je da bh. univerziteti imaju vrlo značajnu ulogu; očekivanja tih aktera zaista su visoka. U cijelom bosanskohercegovačkom društvu postoji velika potreba za obrazovanjem, ali je ta potreba trenutno dosta loše artikulirana. Postoji i velika potreba za transferom tehnologije u cijeloj BiH, kao i za primijenjenim istraživanjima, konsultantskim i drugim savjetodavnim ulogama. Univerziteti su među ključnim institucijama koje mogu odgovoriti na ove vrlo raznovrsne potrebe, a imaju i društvenu obavezu da to čine. Univerziteti mogu i na različite načine od toga imati koristi, između ostalog i kroz financijske mogućnosti, prilike za zapošljavanje ili upućivanje svojih studenata. Međutim, sadašnje strukture i sistemi otežavaju koherentno i organizirano stvaranje ovakvih uzajamno korisnih aranžmana.
57. U ovom trenutku postoje malobrojni mehanizmi za strukturiranu razmjenu i dijalog između univerziteta i njihovih aktera, odnosno zainteresiranih strana, mada ima dosta mogućnosti da se to unaprijedi, na korist svih zainteresiranih. Univerziteti svakako trebaju unaprijediti svoje sposobnosti da predstavljaju svoj sadašnji i potencijalni doprinos društvenim pitanjima. Moraju biti bolji i u slušanju i više uključeni na lokalnom i regionalnom nivou.

58. Praktična preporuka koju su dala dva EUA tima je da, u cilju unapređenja formalnog dijaloga između univerziteta i njegovih partnera u društvu, ključni zainteresirani akteri budu zastupljeni u upravnim odborima univerziteta, kao što je slučaj u mnogim drugim evropskim zemljama.

14. Završne primjedbe

59. Ovaj sažeti izvještaj zasniva se na sveobuhvatnoj analizi zaključaka EUA timova sa svih sedam univerziteta u BiH. Više se fokusirao na izazove koji su pred univerzitetima u narednih nekoliko godina, nego na njihove uspjehe u prošlosti. Posebno se fokusirao na pitanja koja su obrađena u širim segmentima upravljanja i rukovođenja, gdje lideri univerziteta - na centralnom nivou, na nivou fakulteta i odsjeka - imaju čvrstu obavezu da poduzmu jasne korake u razvijanju kolektivnih institucionalnih rješenja za te izazove.
60. Ova aktivnost univerziteta, koja je u velikoj mjeri već otpočela i koju svesrdno potiču EUA timovi, traži i jaku podršku organa vlasti. Struktura BiH znači da su univerziteti izloženi potpuno lokalnim političkim silama i zahtjevima - od kojih se ne poklapaju baš sve sa potrebama i strategijama univerziteta i sa dugoročnim interesima studenata. Bliskost tih lokalnih veza može u nekim slučajevima značiti da se institucionalne razlike ne poštuju, što je dugoročno štetno i za univerzitet, i za lokalnu, odnosno regionalnu zajednicu.
61. EUA timovi žele još izraziti zahvalnost rektorima univerziteta u BiH što su nas pozvali da izvršimo ovo institucionalno ocjenjivanje, kao i Evropskoj komisiji i Vijeću Evrope na podršci, i svom osoblju i studentima sedam univerziteta, koji su nas toplo dočekali u svojim akademskim zajednicama. Nama je ovo bilo izazovno, ali i fascinantno iskustvo, i nadamo se da će naš rad, i pojedinačni i kolektivni, u godinama koje dolaze vama biti od koristi.

**IZVOD IZ DOKUMENTA OSCE "REFORMA
OBRAZOVANJA" (NOVEMBAR 2002)**

U oblasti obrazovanja građanima obećavamo sljedeće:

Obećanje 4

Poboljšaćemo kvalitet visokog obrazovanja i istraživanja u Bosni i Hercegovini, bitno povećati broj mladih ljudi koji pristupaju visokom obrazovanju i obezbijediti puno učešće bosanskohercegovačkih univerziteta u evropskom prostoru visokog obrazovanja, na sljedeći način:

Daćemo samostalnost univerzitetima u donošenju odluka i obezbjeđivanju odgovornosti prema svima koji učestvuju u procesu, za kvalitet obrazovanja koji nude, dobrobit svojih studenata, standard, istraživačke aktivnosti, profesionalni razvoj osoblja i racionalizaciju administracije i rukovodstva.

Unaprijedićemo kvalitet nastave i učenja na univerzitetima, u cilju postizanja standarda koji su u skladu sa praksom u ostatku Evrope.

Promovisaćemo mobilnost studenata i akademski obrazovnog osoblja u Bosni i Hercegovini i inostranstvu.

Promovisaćemo naučno-istraživački rad koji će unaprijediti naučno-nastavni proces i podržati sveobuhvatni društveni i ekonomski razvoj.

Integrisaćemo univerzitete davanjem statusa pravnog lica, isključivo univerzitetu u cjelini, uključujući fakultete i druge akademske jedinice unutar tog pravnog lica. (juli 2004. godine)

Daćemo sveukupnu odgovornost za rukovođenje budžetom univerziteta centralnom tijelu za donošenje odluka tog univerziteta. (juli 2004. godine)

Izvršićemo profesionalizaciju administracije univerziteta i unaprijediti profesionalne sposobnosti njihovog rukovodstva.

Obezbijedićemo institucionalno učešće studenata, akademskog i neakademskog osoblja u internim procesima donošenja odluka. (juli 2004. godine)

Podržaćemo univerzitete u razvoju strateških planova usaglašanih sa novim zakonima o visokom obrazovanju.

Unaprijedićemo kvalitet nastave i učenja na univerzitetima, i u cilju postizanja standarda koji su u skladu sa praksom u ostatku Evrope.

Podržaćemo univerzitete u provođenju dolje navedenih reformi, i ustanovićemo (decembar 2003. godine) sistem izvještavanja o ostvarivanju ovih ciljeva:

Reforma nastavnih planova i programa, naučno-nastavnog procesa, u cilju promovisanja aktivnog učešća, kritičkog razmišljanja i analize, kreativnosti i prilagodljivosti, uz upotrebu modula i metodologija koje obuhvataju učenje na daljinu.

Privući više studenata starijih godina i promovisati neprekidno učenje i usavršavanje, putem ojačavanja relevantnosti nastavnih planova i programa u odnosu na tržište rada, nadopunjavati ili preusmjeriti stručne kvalifikacije, stavljajući jači akcenat na praksu i primjenu, razvijajući studije koji traju kraće, te nudeći brojne mogućnosti za vanredno studiranje.

Povećati omjer studenata koji uspješno završavaju studij u predviđenom vremenskom okviru u odnosu na one koji ga ne završavaju.

Ojačati infrastrukturu na univerzitetima, posebno smještaj i usluge za studente koji dolaze iz drugih krajeva.

Ustanoviti javne i transparentne mehanizme obezbjeđivanja kvaliteta, uključujući procedure periodične spoljne ocjene univerziteta. (2004. godine)

Promovisaćemo mobilnost studenata i akademski obrazovanog osoblja u Bosni i Hercegovini i inostranstvu.

Podržaćemo univerzitete u sljedećim reformama, uključujući potpisivanje Bolonjske deklaracije (septembar 2003. godine), i potpisivanje i ratifikaciju Lisabonske konvencije (do aprila 2004. godine) - u skladu s obavezama BiH preuzetim prijemom u Savjet Evrope - i ustanovljavanje sistema izvještavanja o ostvarivanju ovih ciljeva. (decembar 2003. godine)

Ustanoviti sistem ekvivalentnosti za akademska zvanja koja se stiču na univerzitetima u Bosni i Hercegovini, a koji je u skladu sa praksom u Evropi.

Uvesti tekst objašnjenja kao dodatak diplomama (takozvani Diploma Supplement) na svim univerzitetima. (juli 2003. godine)

Ubrzati uvođenje Evropskog sistema prenosa kredita (ECTS) u cilju završavanja procesa za većinu akademskih programa (juli 2004. godine). Uvesti procedure prijema, ocjenjivanja i izdavanja diploma studentima, koje će biti otvorene, transparentne i pouzdane. (juli 2004. godine)

Obezbijediti da prijem na univerzitete bude regulisan kroz sticanje diplome po završetku srednje škole (polaganjem maturalnog ispita ili slično), koja će biti priznata kroz Lisabonsku konvenciju. (juli 2006. godine)

Promovisaćemo naučno-istraživački rad koji će unaprijediti naučno-nastavni proces i podržati sveobuhvatni društveni i ekonomski razvoj.

Ojačaćemo naučno-istraživački rad putem dodjele najmanje 2% javnog budžeta za istraživanje, uvođenjem novih zakona o naučno-istraživačkom radu, i obezbjeđivanjem poreskih olakšica za pojedince i institucije koje se bave naučno-istraživačkim radom. (do kraja 2003. godine)

Unaprijedićemo kvalitet učenja i nastave na univerzitetima i povećati njihov doprinos kulturnom, ekonomskom i društvenom razvoju, jačanjem naučno-istraživačkog rada studenata i nastavnog osoblja putem otvorenog pristupa pomenutim izvorima finansiranja, i dodjelom sredstava putem otvorenog konkursa, namijenjenih isključivo istraživačkim projektima u okviru novog sistema finansiranja visokog obrazovanja. (do kraja 2004. godine)

Napomena: Uspješna primjena gore navedenih strateških ciljeva uslovljena je što skorijim usvajanjem i provođenjem novog zakonodavstva i odredaba iz oblasti visokog obrazovanja na svim nivoima, koji su zasnovani na najboljoj evropskoj praksi.

EVROPSKI DOKUMENTI

**Konvencija o priznavanju kvalifikacija visokog obrazovanja u evropskom regionu,
Lisabon, 11. april 1997.godine (Lisabonska konvencija)**

Preambula

Članice ove konvencije,

Svjesne činjenice da je pravo na obrazovanje ljudsko pravo, i da to visoko obrazovanje, koje je instrument u postizanju i napredovanju znanja, sadrži izuzetno bogata kulturna i naučna sredstva i za pojedinca i za društvo;

Smatrajući da visoko obrazovanje treba odigrati vitalnu ulogu u promovisanju mira, međusobnog razumijevanja i tolerancije, i u stvaranju uzajamnog povjerenja među narodima i nacijama;

Smatrajući da se velika različitost u obrazovnim sistemima u evropskom regionu odražava na kulturne, društvene, političke, psihološke, vjerske i ekonomske razlike, izuzetno sredstvo koje bi trebalo u potpunosti poštovati;

želeći omogućiti svim ljudima u regionu da imaju u potpunosti koristi od ovih sredstava različitosti, olakšavajući pristup stanovnicima svake članice i studentima obrazovnih institucija svake članice obrazovnim resursima druge članice, olakšavajući njihove napore da nastave svoje obrazovanje ili da završe period studiranja na visokoobrazovnim institucijama u tim drugim članicama;

Smatrajući da priznavanje studija, sertifikata, diploma i stepena stečenih u drugoj zemlji u evropskom regionu predstavlja značajnu mjeru promocije akademske mobilnosti između članica;

Pridavajući veliki značaj principima institucionalne autonomije, i svjesne potrebe da se podrži i zaštiti ovaj princip;

Ubijedene da je pošteno priznavanje kvalifikacija ključni element prava na obrazovanje i odgovornost društva; poštujući Konvencije Savjeta Evrope i UNESCO koje obuhvataju akademsko priznavanje u Evropi:

- Evropska konvencija o ekvivalentnosti diploma za prijem na univerzitete (1953), i njen Protokol (1964),

- Evropska konvencija o ekvivalentnosti perioda studiranja na univerzitetu (1956);

- Evropska konvencija o akademskom priznavanju univerzitetskih kvalifikacija (1959);

- Konvencija o priznavanju studiranja, diploma i stepena visokog obrazovanja u državama koje pripadaju evropskom regionu (1979);

- Evropska konvencija o opštoj ekvivalentnosti perioda studiranja na univerzitetu (1990);

Poштуjući takođe Međunarodnu konvenciju o priznavanju studiranja, diploma, i stepena visokog obrazovanja u arapskim i evropskim zemljama koje izlaze na Mediteran (1976), usvojene u okviru UNESCO i djelimično obuhvatajući akademsko priznavanje u Evropi;

Imajući na umu da bi se ova konvencija trebala razmatrati u kontekstu konvencija UNESCO i međunarodnih preporuka, obuhvatajući ostale regione svijeta, i potrebe za poboljšanjem razmjene informacija između ovih regiona;

Svjesne širih promjena u visokom obrazovanju u evropskom regionu od kada su ove konvencije usvojene, rezultirajući značajnom promjenom unutar i između državnih sistema visokog obrazovanja, i potrebe prilagođavanja pravnih instrumenata i prakticanja kako bi se odrazili ovi razvoji;

Svjesne potrebe da se pronađe zajedničko rješenje problema priznavanja u evropskom regionu;

Svjesne potrebe da se poboljša trenutna praksa priznavanja i učini transparentnijom i bolje prihvaćenom u trenutnoj situaciji visokog obrazovanja u evropskom regionu; Uvjerene u pozitivan značaj elaborirane i usvojene konvencije pod zajedničkim pokroviteljstvom Savjeta Evrope i UNESCO koja omogućava okvir za dalji razvoj prakse priznavanja u evropskoj regiji; Svjesne značaja uspostavljanja stalnog mehanizma u cilju definisanja principa i odredaba trenutne Konvencije u praksu;

Složile su se kako slijedi:

Poglavlje I - Definicije

član I

Za svrhe ove konvencije, sljedeći termini imaju sljedeće značenje:

Pristup (visokom obrazovanju)

Pravo kvalifikovanih kandidata da se prijavljuju i da budu razmatrani za pristup na visoko obrazovanje.

Prijem (u institucije visokog obrazovanja i programe)

Zakon, ili sistem, koji dopušta kvalifikovanim kandidatima da prate studije visokog obrazovanja u određenim institucijama i/ili datom programu.

Procjena (institucija ili programa)

Proces uspostavljanja obrazovne kvalifikacije institucije za visoko obrazovanje ili program.

Procjena (pojedinačnih kvalifikacija)

Pisano ocjenjivanje ili procjena kvalifikacija stranih pojedinaca od strane ovlašćenog tijela.

Odgovorno tijelo za priznavanje

Tijelo koje zvanično donosi odluke o priznavanju kvalifikacija stranca.

Visoko obrazovanje

Sve vrste trajanja studija, ili kompleti studija, trening ili obuka za istraživanje na postsekundarnom nivou koje priznaju relevantne vlasti članice koje pripadaju njenom sistemu visokog obrazovanja.

Institucija visokog obrazovanja

Ustanova koja omogućava visoko obrazovanje i koju priznaje odgovorna vlast članice a koja pripada njenom sistemu visokog obrazovanja.

Program visokog obrazovanja

Tok studiranja priznat od strane odgovorne vlasti članice koja pripada njenom sistemu visokog obrazovanja, i dopuna koja je omogućena studentu sa kvalifikacijama visokog obrazovanja.

Period studiranja

Svaka komponenta programa visokog obrazovanja koja je procijenjena i dokumentovana i, dok nije upotpunjen program studiranja, predstavlja značajano postizanje znanja ili vještine.

Kvalifikacija

A. Kvalifikacija visokog obrazovanja

Svaki stepen, diploma ili neki drugi sertifikat, izdat od strane odgovorne vlasti koji potvrđuje uspješno završen program visokog obrazovanja.

B. Kvalifikacije koje daju pristup visokom obrazovanju

Svaka diploma ili neki drugi sertifikat izdat od strane odgovorne vlasti koji potvrđuje uspješno završen program obrazovanja i koji pruža vlasniku kvalifikacija pravo da bude razmatran za prijem visokom obrazovanju (vidi definiciju pristupa).

Priznavanje

Formalno priznavanje odgovorne vlasti vrijednosti kvalifikacija obrazovanja stranca u svrhu pristupa obrazovnim aktivnostima i/ili aktivnostima zapošljavanja.

Uslov

A. Opšti uslovi

Uslovi koji moraju biti ispunjeni u svim slučajevima za pristup visokom obrazovanju, ili datom nivou istog, ili za priznavanje kvalifikacija visokog obrazovanja na određenom nivou.

B. Posebni uslovi

Uslovi koji moraju biti ispunjeni, pored opših, u cilju postizanja prijema na određeni program visokog obrazovanja, ili za priznavanje posebne kvalifikacije visokog obrazovanja na određenom polju studiranja.

Poglavlje II - Odgovornost vlasti

član II.1

1. Tamo gdje su centralne vlasti članice odgovorne da donesu odluke u priznavanju slučajeva, ta članica se odmah obavezuje na odredbe ove konvencije i poduzima neophodne mjere kako bi se osiguralo sprovođenje njenih odredaba na njenoj teritoriji. Tamo gdje odgovornost za donošenje odluka po pitanju priznavanja leži na sastavnim dijelovima članice, članica obavještava jednog od depozitara kratkom izjavom o njenoj ustavnoj situaciji ili strukturi u vrijeme potpisivanja ili deponovanja instrumenata ratifikacije, prihvatanja, odobravanja ili pristupanja, ili u bilo koje vrijeme poslije. U takvim slučajevima, odgovorne vlasti sastavnih dijelova članice tako određene poduzimaju neophodne mjere kako bi osigurale sprovođenje odredaba ove konvencije na njihovoj teritoriji.

2. Tamo gdje odgovornost za donošenje odluka po pitanju priznavanja leži na pojedinačnim institucijama visokog obrazovanja ili drugim tijelima, svaka članica prema svojoj ustavnoj situaciji ili strukturi prenosi tekst ove konvencije onim institucijama ili tijelima i poduzima sve moguće korake u ohrabrivanju povoljnih razmatranja i primjene njenih odredaba.

3. Odredbe iz stava 1 i 2 ovog člana primjenjuju se, *mutatis mutandis*, na obaveze članica prema sljedećim članovima ove konvencije.

član II.2

U vrijeme potpisivanja ili deponovanja instrumenta ratifikacije, prihvatanja, odobravanja ili pristupanja, ili u bilo koje vrijeme poslije, svaka članica, Sveta Stolica ili Evropska zajednica obavještavaju oba depozitara sadašnje Konvencije o vlastima koje su odgovorne da sačine različite kategorije odluka u priznavanju slučaja.

član II.3

Ništa se u ovoj konvenciji neće smatrati kao derogiranje povoljnijih odredaba o priznavanju kvalifikacija izdatih u jednoj od članica koje su sadržane ili proizilaze iz

postojećeg ili budućeg sporazuma u kojem članica ove konvencije može biti ili može postati članica.

Poglavlje III - Osnovni principi procjene kvalifikacija

član III.1

1. Imaoci kvalifikacija izdatih u jednoj od članica imaju odgovarajući pristup, na zahtjev odgovarajućem tijelu, procjeni tih kvalifikacija.
2. Ne postoji diskriminacija u pogledu kandidatovog pola, rase, boje kože, invalidnosti, jezika, vjeroispovijesti, političkog ili nekog drugog mišljenja, nacionalnog, etničkog ili socijalnog porijekla, u vezi sa nacionalnom manjinom, imovinom, statusom rođenja ili nekog drugog, ili na temelju svih drugih okolnosti koje nisu u vezi sa određivanjem kvalifikacija za koje se traži priznavanje. U cilju osiguravanja ovog prava, svaka članica preuzima odgovornost da sastavi odgovarajuće rasporede za procjenjivanje zahtjeva za priznavanje kvalifikacija samo na osnovu znanja i vještine koji su postignuti.

član III.2

Svaka članica osigurava da su procedure i kriterijumi koji se koriste u procjeni priznavanja kvalifikacija transparentni, dosljedni i pouzdani.

član III.3

1. Odluke o priznavanju donose se na osnovu odgovarajuće informacije o kvalifikacijama za koje se traži priznavanje.
2. U prvom redu, odgovornost za pribavljanje odgovarajućih informacija leži na kandidatu, koji omogućava takvu informaciju.
3. Pored odgovornosti kandidata, institucije koje izdaju kvalifikacije dužne su omogućiti na zahtjev kandidata i u okviru razumnih ograničenja, relevantne informacije imaoocu kvalifikacija, instituciji, ili odgovornim vlastima zemlje u kojoj se traži priznavanje.
4. Članice upućuju ili potiču, sve obrazovne institucije koje pripadaju njenim sistemima obrazovanja da udovolje svakom razumnom zahtjevu za informaciju u svrhu procjene kvalifikacija postignutih u pomenutim institucijama.
5. Odgovornost dokazivanja da zahtjev ne ispunjava relevantne zahtjeve leži na tijelu koje poduzima procjenu.

član III.4

Svaka članica osigurava, u cilju olakšavanja priznavanja kvalifikacija, da pruži odgovarajuće i jasne informacije o njenom obrazovnom sistemu.

član III.5

Odluke o priznavanju donose se u jednom razumno ograničenom periodu, unaprijed specificirane od strane odgovorne vlasti za priznavanje i računa se od vremena kada su sve neophodne informacije osigurane. Ukoliko je priznavanje odbijeno, razlozi odbijanja se navode i informacije se daju u odnosu na moguće mjere koje kandidat može poduzeti u cilju pribavljanja priznanja kasnije. Ukoliko je priznavanje odbijeno, ili ne postoji odluka, kandidat može uložiti žalbu u razumnom vremenskom periodu.

Poglavlje IV - Priznavanje kvalifikacija koje omogućavaju pristup visokom obrazovanju

član IV.1

Svaka članica priznaje kvalifikacije izdate od strane drugih članica ispunjavajući opće uvjete za pristup visokom obrazovanju za svrhu pristupa programima koji pripadaju sistemu visokog obrazovanja, osim ukoliko se ne pokaže bitna razlika između općih uvjeta za pristup u članici u kojoj je kvalifikacija postignuta i u članici u kojoj se traži priznavanje kvalifikacije.

član IV.2

Inače, dovoljno je da članica omogući imaoocu kvalifikacije izdate u jednoj od drugih članica, da dobije procjenu te kvalifikacije, na zahtjev imaoaca, i odredbe člana IV.1 primjenjuju se mutatis mutandis na ovakav slučaj.

član IV.3

Tamo gdje kvalifikacija omogućava pristup samo u određene vrste institucija ili programe visokog obrazovanja u članici u kojoj je postignuta kvalifikacija, svaka druga članica dodjeljuje imaocima takvih kvalifikacija pristup sličnim određenim programima u institucijama koje pripadaju njenom sistemu visokog obrazovanja, osim ukoliko se ne pokaže bitna razlika između općih uvjeta za pristup u članici u kojoj je kvalifikacija postignuta i u članici u kojoj se traži priznavanje kvalifikacije.

član IV.4

Tamo gdje prijem na posebne programe visokog obrazovanja ovisi o ispunjavanju posebnih uvjeta pored općih uvjeta za pristup, odgovorna vlast članice koja je u pitanju može nametnuti dodatne uvjete jednako na imaoce kvalifikacija dobijenih u drugim članicama ili procijeniti da li kandidat sa kvalifikacijama dobivenim u drugim članicama ispunjava ekvivalentne uvjete.

član IV.5

Tamo gdje, u članici u kojoj su dobili, certifikat o napuštanju školovanja pruža pristup visokom obrazovanju samo u kombinaciji sa dodatnim kvalifikacionim ispitima kao preduvjet za pristup, ostale članice mogu stvoriti pristup prema ovim uvjetima ili ponuditi alternativu u cilju zadovoljavanja takvih dodatnih uvjeta unutar njihovog vlastitog sistema obrazovanja. Svaka država, Sveta Stolica ili Evropska zajednica mogu, u vrijeme potpisivanja ili deponovanja instrumenata ratifikacije, prihvatanja, odobravanja ili pristupa, ili u bilo koje vrijeme nakon toga, obavijestiti jednog od depozitara da se služi odredbama ovog člana, navodeći članice u kojima namjerava primijeniti ovaj član kao i razloge toga.

član IV.6

Bez štete na odredbe članova IV.1, IV.2, IV.3, IV.4 i IV.5, prijem u institucije visokog obrazovanja, ili na programe unutar takve institucije, može biti ograničen ili selektivan. U slučajevima gdje je prijem u institucije visokog obrazovanja i/ili programe selektivan, procedure prijema trebaju biti zasnovane u svrhu osiguravanja da je procjena stranih kvalifikacija izvršena po principu pravednosti i nediskriminacije pomenute u Poglavlju III.

član IV.7

Bez štete na odredbe članova IV.1, IV.2, IV.3, IV.4, i IV.5, prijem u institucije visokog obrazovanja može se ostvariti uvjetovano prema dokazivanju kandidatovog dovoljnog poznavanja jezika podučavanja u institucijama, ili u drugim posebnim jezicima.

član IV.8

U članicama u kojima se pristup može dobiti na osnovu neuobičajenih kvalifikacija, slične kvalifikacije postignute u drugim članicama se procjenjuju na sličan način kao neuobičajene kvalifikacije dobijene u članici u kojoj se traži priznavanje.

član IV.9

Za svrhu prijema na programe visokog obrazovanja, svaka članica može priznati kvalifikacije izdate od strane stranih obrazovnih institucija koje djeluju na njenoj teritoriji prema posebnim uvjetima državnog zakonodavstva ili posebnim sporazumima zaključenim sa članicom u kojoj se nalaze ovakve institucije.

Poglavlje V - Priznavanje perioda studiranja

član V.1

Svaka članica priznaje period studiranja završen u okviru programa visokog obrazovanja u drugoj članici. Ovo priznavanje obuhvata periode studiranja prema završenom programu visokog obrazovanja u članici u kojoj se traži priznavanje, osim ukoliko se ne pokaže bitna razlika između perioda studiranja završenog u drugoj članici i dijela programa visokog obrazovanja koji bi zamijenili u članici u kojoj se traži priznavanje.

član V.2

Za članicu je dovoljno da omogući osobi koja je završila period studiranja unutar okvira programa visokog obrazovanja u drugoj članici da dobije procjenu tog perioda studiranja, na zahtjev osobe, i odredbe člana V.1 primijenjuju se mutatis mutandis na ovakav slučaj.

član V.3

Svaka članica omogućava priznavanje perioda studiranja kada:

- postoji prethodni sporazum između, s jedne strane institucije visokog obrazovanja ili odgovorne vlasti za relevantan period studiranja i, s druge strane, institucije visokog obrazovanja ili vlasti odgovorne za priznavanje koje se traži; i
- institucije visokog obrazovanja u kojima je period studiranja završen izdaju sertifikat ili kopiju akademske svjedožbe koja svjedoči da je student uspješno završio postavljene uvjete za pomenuti period studiranja.

Poglavlje VI - Priznavanje kvalifikacija visokog obrazovanja

član VI.1

Do mjere do koje je odluka o priznavanju bazirana na znanju i vještinama potvrđenim kvalifikacijama visokog obrazovanja, svaka članica priznaje kvalifikacije visokog obrazovanja prenijete u drugu članicu, osim ukoliko se ne pokaže bitna razlika između kvalifikacija za koje se traži priznavanje i odgovarajućih kvalifikacija u članici u kojoj se traži priznavanje.

član VI.2

Za članicu je dovoljno da omogućiti imaoca kvalifikacija visokog obrazovanja izdatih u jednoj od drugih članica da pribavi procjenu tih kvalifikacija, na zahtjev imaoca, i odredbe člana VI.1 primjenjuju se mutatis mutandis na ovakav slučaj.

član VI.3

Priznavanje u članici kvalifikacija visokog obrazovanja izdatih u drugoj članici imaju jednu ili obje sljedeće posljedice:

- a. pristup daljem visokom obrazovanju, uključujući relevantne ispite, i/ili pripreme za doktorat, pod istim uvjetima kao oni koji su pogodni imaocima kvalifikacija članice u kojoj se traži priznavanje;
- b. upotrebu akademske titule, podliježući zakonima i pravilima članice ili jurisdikcije iste, u kojoj se traži priznavanje;
- c. dalje, priznavanje može olakšati pristup na tržište rada podliježući zakonima i pravilima članice, ili jurisdikcije iste, u kojoj se traži priznavanje.

član VI.4

Procjena u članici kvalifikacija visokog obrazovanja izdatih u drugoj članici može poprimiti oblik:

- a. mišljenja za opće svrhe zapošljavanja;
- b. mišljenja za obrazovne institucije za svrhu prijema na njene programe;
- c. mišljenja za svaku drugu vlast odgovornu za priznavanje.

član VI.5

Svaka članica može priznati kvalifikacije visokog obrazovanja izdate u stranim obrazovnim institucijama koje djeluju na njenoj teritoriji prema posebnim uvjetima državnog zakonodavstva ili posebnim sporazumima zaključenim sa članicom u kojoj se nalaze takve institucije.

Poglavlje VII - Priznavanje kvalifikacija izbjeglica, raseljenih osoba i osoba sa izbjegličkim statusom

član VII

Svaka članica poduzima moguće i razumne korake unutar okvira njenog obrazovnog sistema i u skladu sa njenim ustavnim, zakonskim i regulatornim odredbama kako bi razvila procedure zamišljene da procijene na pošten i ekspeditivan način da li izbjeglice, raseljene osobe i osobe sa izbjegličkim statusom ispunjavaju relevantne uvjete za pristup visokom obrazovanju, daljem programu visokog obrazovanja ili aktivnostima za zapošljavanje, čak i u slučajevima u kojima se kvalifikacije dobivene u jednoj od članica ne mogu dokazati kroz dokumentovane dokaze.

Poglavlje VIII - Informacije o procjeni institucija i programa visokog obrazovanja

član VIII.1

Svaka članica omogućava adekvatne informacije o svakoj instituciji koja pripada njenom sistemu obrazovanja, i o svakom programu koji postoji u takvim institucijama, u svrhu omogućavanja odgovornih vlasti drugih članica da ustanove da li kvalitet kvalifikacija

izdatih u ovim institucijama opravdava priznavanje u članici u kojoj se traži priznavanje. Takva informacija ima sljedeći oblik:

- a. u slučaju članica koje su ustanovile sistem formalne procjene institucija i programa visokog obrazovanja: informacije o metodama i rezultatima ovih procjena, i o standardima kvalitete specifičnih za svaki tip obrazovne institucije koja dodjeljuje, i programa koji vode kvalifikacijama visokog obrazovanja,
- b. u slučaju članica koje nisu ustanovile sistem formalne procjene institucija i programa visokog obrazovanja: informacije o priznavanju različitih kvalifikacija dobivenih u bilo kojoj drugoj instituciji visokog obrazovanja, ili unutar bilo kojeg programa visokog obrazovanja, koji pripada njihovom sistemu obrazovanja.

član VIII.2

Svaka članica sastavlja odgovarajuće odredbe za razvoj, uređivanje i snabdijevanje:

- a. pregleda različitih vrsta institucija visokog obrazovanja koje pripadaju njenom sistemu visokog obrazovanja, sa tipičnim karakteristikama svake vrste institucije;
- b. spiska priznatih institucija (javnih i privatnih) koje pripadaju njenom sistemu visokog obrazovanja, navodeći njihovu moć da dodijele različite vrste kvalifikacija i uvjeta za postizanje pristupa svakoj vrsti institucije i programa,
- c. opisa programa visokog obrazovanja,
- d. spiska obrazovnih institucija lociranih izvan njene teritorije za koje članica smatra da pripada njenom obrazovnom sistemu.

Poglavlje IX - Informacije o pitanjima priznavanja

član IX.1

U cilju olakšavanja priznavanja kvalifikacija koje se odnose na visoko obrazovanje, članice poduzimaju uspostavljanje transparentnog sistema za potpun opis postignutih kvalifikacija.

član IX.2

1. Priznavajući potrebu za relevantne, tačne i nove informacije, svaka članica formira ili uređuje državni informativni centar i obavještava jednog od depozitara o njegovom uspostavljanju, ili svim promjenama koje se odnose na njega.

2. U svakoj članici, državni informativni centar:

- a. olakšava pristup službenoj i tačnoj informaciji o sistemu visokog obrazovanja i kvalifikacijama zemlje u kojoj je smješten;
- b. olakšava pristup informaciji o sistemima visokog obrazovanja i kvalifikacijama drugih članica;
- c. pruža mišljenje ili informaciju o priznavanju i procjeni kvalifikacija, u skladu sa državnim zakonima i regulativama.

3. Svaki državni informativni centar ima na raspolaganju neophodna sredstva koja omogućavaju vršenje njegove funkcije.

član IX.3

Članice promoviraju, kroz državne informativne centre ili na drugi način, upotrebu dopune diplome UNESCO/Savjeta Evrope ili svakog drugog uporednog dokumenta, institucija visokog obrazovanja u članicama.

Poglavlje X - Mehanizmi sprovođenja

član X.1

Sljedeća tijela nadgledaju, promoviraju i olakšavaju sprovođenje Konvencije:

- a. Komitet Konvencije o priznavanju kvalifikacija visokog obrazovanja u evropskom regionu;
- b. Evropska mreža državnih informativnih centara o akademskoj mobilnosti i priznavanju (ENIC mreža), utemeljena odlukom Komiteta ministara Savjeta Evrope, 9. juna 1994. godine i Regionalnog komiteta UNESCO za Evropu, 18. juna 1994. godine.

član X.2

1. Komitet Konvencije o priznavanju kvalifikacija visokog obrazovanja u evropskom regionu (u daljem tekstu "Komitet") je ovim ustanovljen. Sastoji se od po jednog predstavnika iz svake članice.
2. Za svrhe člana X.2, termin "članica" ne primjenjuje se na Evropsku zajednicu.
3. Države pomenute u članu XI.1.1, i Sveta Stolica, ukoliko nisu članice ove konvencije, Evropska zajednica i Predsjednik ENIC mreže mogu prisustvovati sastancima Komiteta kao posmatrači. Predstavnici vladinih i nevladinih organizacija aktivnih na polju priznavanja u regionu mogu biti pozvani da prisustvuju sastancima Komiteta kao posmatrači.
4. Predsjednik Regionalnog komiteta za primjenu Konvencije o priznavanju studija, diploma i stepena visokog obrazovanja UNESCO u državama koje pripadaju evropskom regionu također je pozvan da prisustvuje sastancima Komiteta kao posmatrač.
5. Komitet promovira primjenu ove konvencije i nadgleda njeno sprovođenje. U tom cilju može usvojiti, većinom članica, preporuke, deklaracije, protokole, i modele prakse u upoznavanju odgovornih vlasti članica u njihovom sprovođenju Konvencije i njihovom razmatranju primjene za priznavanje kvalifikacija visokog obrazovanja. Dok ne budu vezane tekstovima, članice će koristiti njihova najbolja nastojanja da ih primijenjuju, da približe tekstove odgovornim vlastima i da potaknu njihovu primjenu. Komitet će tražiti mišljenje ENIC mreže prije donošenja odluka.
6. Komitet odgovara relevantnim tijelima Savjeta Evrope i UNESCO.
7. Komitet uređuje linkove regionalnim komitetima UNESCO za primjenu Konvencija o priznavanju studija, diploma i stepena visokog obrazovanja usvojenih pod pokroviteljstvom UNESCO.
8. Većina članica sačinjava kvorum.
9. Komitet usvaja svoj Pravilnik o poslovanju. Sastaje se na redovnim sjednicama najmanje svake tri godine. Komitet se sastaje po prvi put u roku od godine dana od stupanja na snagu ove konvencije.
10. Sekretarijat Komiteta povjeren je generalnom sekretaru Savjeta Evrope i generalnom direktoru UNESCO.

član X.3

1. Svaka članica imenuje kao člana Evropske mreže državnih informativnih centara za akademsku mobilnost i priznavanje (ENIC mreža) državni informativni centar utemeljen ili uređen prema članu IX.2. U slučajevima u kojima je više centara utemeljeno ili uređeno u članici prema članu IX.2, svi oni postaju članovi mreže, ali državni informativni centri raspolažu samo sa jednim glasom.

2. ENIC mreža, u svom sastavu ograničenom na državne informativne centre članica u ovoj konvenciji, nadgleda i pomaže praktično sprovođenje Konvencije od strane odgovornih državnih vlasti. Mreža se sastaje najmanje jednom godišnje na plenarnoj sjednici. Bira svog predsjednika i biro u skladu sa uvjetima.
3. Sekretarijat ENIC mreže povjeren je generalnom sekretaru Savjeta Evrope i generalnom direktoru UNESCO.
4. Članice sarađuju, kroz ENIC mrežu, sa državnim informativnim centrima drugih članica, posebno omogućavajući im da prikupljaju sve informacije od koristi za državne informativne centre o njihovim aktivnostima koje se odnose na akademsko priznavanje i mobilnost.

Poglavlje XI - Završne odredbe

član XI.1

1. Ova konvencija je otvorena za potpisivanje:
 - a. državama članicama Savjeta Evrope;
 - b. državama članicama UNESCO u evropskom regionu;
 - c. svim ostalim potpisnicama, ugovornoj državi ili članici u Evropskoj kulturnoj konvenciji Savjeta Evrope i/ili UNESCO Konvenciji o priznavanju studija, diploma, i stepena visokog obrazovanja u državama koje pripadaju evropskom regionu, koje su pozvane na diplomatsku konferenciju zaduženu za usvajanje ove konvencije.
2. Ove države i Sveta Stolica mogu izraziti svoj pristanak da budu obavezujuće:
 - a. potpisom bez uvjeta na ratifikaciju, pristupanje ili pristanak; ili
 - b. potpisom, podliježući ratifikaciji, pristupanju ili odobravanju, nakon ratifikacije, pristupanja ili pristanka, ili
 - c. pristupanjem.
3. Potpisi se sačinjavaju sa jednim od depozitara. Instrumenti ratifikacije, pristupanja, odobravanja ili prijema deponuju se kod jednog od depozitara.

član XI.2

Ova konvencija stupa na snagu prvog dana mjeseca nakon isteka perioda od jednog mjeseca nakon što pet država, uključujući najmanje tri države članice Savjeta Evrope i/ili evropskog regiona UNESCO, izraze svoj pristanak da se obavezuju na Konvenciju. Stupa na snagu za svaku drugu državu prvog dana mjeseca nakon isteka perioda od jednog mjeseca nakon datuma izražavanja svog pristanka da se obavezuju na Konvenciju.

član XI.3

1. Nakon stupanja na snagu ove konvencije, svaka država pored onih koje spadaju u jednu od kategorija navedenih prema članu XI.1 može zahtijevati pristupanje ovoj konvenciji. Svaki zahtjev se upućuje jednom od depozitara, koji će to prenijeti članicama najmanje tri mjeseca prije sastanka Komiteta Konvencije o priznavanju kvalifikacija visokog obrazovanja u evropskom regionu. Depozitar također obavještava Komitet ministara Savjeta Evrope i Izvršni odbor UNESCO.
2. Odluka da se pozove država koja je zahtijevala da pristupi ovoj konvenciji donosi se dvotrećinskom većinom članica.
3. Nakon stupanja na snagu ove konvencije Evropska zajednica može joj pristupiti nakon zahtjeva njenih država članica, koji će se uputiti jednom od depozitara. U tom slučaju, član XI.3.2 se ne primjenjuje.

4. Što se tiče svih država koje pristupaju ili Evropske zajednice, Konvencija stupa na snagu prvog dana mjeseca nakon isteka perioda od jednog mjeseca nakon deponovanja instrumenta pristupanja kod jednog od depozitara.

član XI.4

1. Članice ove konvencije koje su u isto vrijeme članice u jednoj ili više sljedećih konvencija:

- Evropska konvencija o ekvivalentnosti diploma za prijem na univerzitete (1953), i njen Protokol (1964),
 - Evropska konvencija o ekvivalentnosti perioda studiranja na univerzitetu (1956);
 - Evropska konvencija o akademskom priznavanju univerzitetskih kvalifikacija (1959);
 - Međunarodna konvencija o priznavanju studija, diploma i stepena visokog obrazovanja u arapskim i evropskim zemljama koje graniče na Mediteranu (1976);
 - Konvencija o priznavanju studiranja, diploma i stepena visokog obrazovanja u državama koje pripadaju evropskom regionu (1979);
 - Evropska konvencija o općoj ekvivalentnosti perioda studiranja na univerzitetu (1990),
 - a. primjenjuju odredbe sadašnje Konvencije u svojim uzajamnim odnosima;
 - b. nastavljaju primjenjivati gore navedene konvencije u kojima su članice u svojim odnosima sa ostalim državama članicama u tim konvencijama ali ne i u ovoj konvenciji.
2. članice ove konvencije uzdržavaju se da postanu članica u bilo kojoj konvenciji navedenoj u stavu 1, u kojima još uvijek nisu članica, sa izuzetkom Međunarodne konvencije o priznavanju studija, diploma i stepena visokog obrazovanja u arapskim i evropskim zemljama koje graniče na Mediteranu.

član XI.5

1. Svaka država može, u vrijeme potpisivanja ili deponovanja instrumenata ratifikacije, prihvatanja, odobravanja ili pristupanja, odrediti teritoriju ili teritorije na kojima će primjenjivati ovu konvenciju.
2. Svaka država može, kasnije, obraćajući se izjavom jednom od depozitara, proširiti primjenu ove konvencije na svaku drugu teritoriju određenu u izjavi. U tom pogledu, Konvencija stupa na snagu prvog dana mjeseca nakon isteka perioda od jednog mjeseca nakon datuma primitka takve izjave.
3. Svaka izjava sačinjena prema prethodna dva paragrafa može, u pogledu svake teritorije navedene u izjavi, biti povučena notifikacijom koja se upućuje jednom od depozitara. Povlačenje stupa na snagu prvog dana mjeseca nakon isteka perioda od jednog mjeseca nakon datuma primitka takve notifikacije.

član XI.6

1. Svaka članica može, u bilo koje vrijeme, otkazati ovu konvenciju putem notifikacije upućene jednom od depozitara.
2. Takvo otkazivanje stupa na snagu prvog dana mjeseca nakon isteka perioda od 12 mjeseci nakon datuma primitka takve notifikacije. Međutim, takvo otkazivanje ne utiče na odluke o priznavanju prethodno donesene prema odredbama ove konvencije.
3. Prestanak ili prekid djelovanja ove konvencije kao posljedica povrede od strane njene članice odredbe neophodne za ispunjavanje cilja ili svrhe ove konvencije, upućuju se u skladu sa međunarodnim pravom.

član XI.7

1. Svaka država, Sveta Stolica ili Evropska zajednica mogu, u vrijeme potpisivanja ili deponovanja instrumenata ratifikacije, prihvatanja, odobravanja ili pristupanja, izjaviti da zadržavaju pravo da ne primjenjuju, u cijelosti ili pojedinačno, jedan ili više sljedećih članova ove konvencije: član IV.8, član V.3, član VI.3, član VIII.2, član IX.3. Drugih zadržavanja nema.

2. Svaka članica koja je zadržala pravo prema prethodnom stavu može u cijelosti ili pojedinačno povući to sredstvom notifikacije upućene depozitaru. Povlačenje stupa na snagu na dan primitka takve notifikacije.

3. Članica koja je zadržala pravo u odnosu na odredbu ove konvencije ne može tražiti primjenu te odredbe od druge članice; može, međutim, ukoliko je zadržavanje djelimično ili uvjetno, tražiti primjenu te odredbe u onoj mjeri u kojoj ju je sama prihvatila.

član XI.8

1. Nacrt amandmana na ovu konvenciju može usvojiti Komitet Konvencije o priznavanju kvalifikacija visokog obrazovanja u evropskom regionu dvotrećinskom većinom članica. Svaki nacrt amandmana tako usvojen uključuje se u Protokol u ovoj Konvenciji. Protokol navodi modalitete za njegovo stupanje na snagu što, u svakom slučaju, zahtijeva izražavanje pristanka članica da budu obavezane njime.

2. Ne može se sačiniti amandman na Poglavlje III ove konvencije prema proceduri iz gornjeg stava 1.

3. Svaki prijedlog za amandmane saopćava se jednom od depozitara, koji će prenijeti to članicama najmanje tri mjeseca prije sastanka Komiteta. Depozitar također obavještava Komitet ministara Savjeta Evrope i Izvršni odbor UNESCO.

član XI.9

1. Generalni sekretar Savjeta Evrope i generalni direktor Organizacije za obrazovanje, nauku i kulturu UN su depozitari ove konvencije.

2. Depozitar kod kog je deponovan dokument, notifikacija ili saopćenje obavještava članice u ovoj konvenciji, kao i ostale države članice Savjeta Evrope i/ili Evropskog regiona UNESCO o:

a. svakom potpisu;

b. deponovanju svakog instrumenta ratifikacije, prihvatanja, odobravanja ili pristupanja,

c. svakom datumu stupanja na snagu ove konvencije u skladu sa odredbama članova XI.2 i XI.3.4;

d. svakom zadržavanju koje je u skladu sa odredbama člana XI.7 i povlačenju zadržavanja koje je u skladu sa odredbama člana XI.7;

e. svakom odricanju ove konvencije u skladu sa članom XI.6;

f. svakoj izjavi u skladu sa odredbama člana II.1, ili člana II.2;

g. svakoj izjavi u skladu sa odredbama člana IV.5;

h. svakom zahtjevu za pristupanje u skladu sa odredbama člana XI.3;

i. svakom prijedlogu u skladu sa odredbama člana XI.8;

j. svakom drugom dokumentu, notifikaciji ili saopćenju u odnosu na ovu konvenciju.

3. Depozitar koji primi saopćenje ili sačini notifikaciju u skladu sa odredbama ove konvencije odmah obavještava drugog depozitara o istom.

Potvrđujući ovo, dolje potpisani, uz to propisno ovlašteni, potpisali su ovu konvenciju.

Sačinjeno u Lisabonu, 11. aprila 1997. godine na engleskom, francuskom, ruskom i španskom jeziku, četiri teksta jednako vjerodostojna, u dva primjerka, od kojih se jedan deponuje u arhivu Savjeta Evrope a drugi u arhivu Organizacije za obrazovanje, nauku i kulturu UN. Ovjerena kopija šalje se svim državama iz člana XI.1, Svetoj Stolici, Evropskoj zajednici i Sekretarijatu UN.

Evropski prostor visokog obrazovanja, Bolonja, 19. juni 1999. godine (Bolonjska deklaracija)

Razvoj Evrope, zahvaljujući izvanrednim dostignućima posljednjih nekoliko godina, postaje sve relevantnija i konkretnija realnost kako za Zajednicu tako i za njene građane. Uvećane perspektive i produbljivanje odnosa sa drugim evropskim zemljama, daju toj realnosti čak još širu dimenziju. U isto vrijeme svjedoci smo porasta svijesti, kod velikog broja ljudi iz političkog i akademskog svijeta kao i javnog života, o sve većoj potrebi da se uspostavi jedna kompletnija i dalekosežnija Evropa, upravo izgradnjom i jačanjem njene intelektualne, kulturne, društvene i naučno-tehnološke dimenzije.

Evropa znanja sada se daleko više prepoznaje kao nezamjenjivi faktor društvenog i humanog rasta i kao nezaobilazna komponenta za konsolidaciju i obogaćivanje evropskog društva, sposobna da svojim građanima pruži neophodnu kompetenciju da se suoče sa izazovima novog milenijuma, zajedno sa sviješću o jedinstvenim vrednostima i pripadnosti jednom zajedničkom društvenom i kulturnom prostoru. Značaj obrazovanja i obrazovne kooperacije u razvoju i učvršćivanju stabilnih, mirnih i demokratskih društava uopšte je priznat kao najvažniji faktor, tim prije kad se gleda kroz situaciju u jugoistočnoj Evropi.

Sorbonska deklaracija od 25. maja 1998, koja je bila podstaknuta istim motivima, istakla je centralnu ulogu univerziteta u razvoju evropskih kulturnih dimenzija. Ona je naglasila stvaranje evropskog prostora visokog obrazovanja kao ključnog pravca u promovisanju pokretljivosti i zapošljavanja građana i sveukupni razvoj kontinenta.

Nekoliko evropskih zemalja prihvatile su poziv da se posvete postizanju ciljeva koji proizilaze iz Deklaracije, potpisujući je ili izražavajući principijelna slaganja. Pravac koji je zacrtan sa nekoliko reformi obrazovnih sistema u Evropi, koji su u međuvremenu preduzeti, pokazao je da je veliki broj vlada opredijeljen da djeluje.

Evropske institucije visokog obrazovanja, sa njihove strane, prihvatile su izazov i preduzele glavnu ulogu u projektovanju evropskog prostora visokog obrazovanja, polazeći od fundamentalnih principa postavljenih u Bolonjskoj Magna Charta Universitatum iz 1998. godine. To je od najvećeg značaja, s obzirom na to da univerzitetska nezavisnost i autonomija obezbjeđuju da se visoko obrazovanje i istraživački sistemi kontinuirano adaptiraju za neophodne promjene, društvene zahtjeve i dostignuća iz naučnog znanja.

Zauzet je kurs u pravom smjeru i sa osmišljenim ciljevima. Dostignuća u većoj kompatibilnosti i komparativnosti sistema visokog obrazovanja, međutim, zahtijevaju stalno podsticanje da bi bila u potpunosti ostvarena. Mi moramo da to podržavamo kroz promovisanje konkretnih mjera u cilju dobijanja opipljivih koraka naprijed. Sastanak autoritativnih eksperata i naučnika iz svih naših zemalja od 18. juna pružio nam je veoma korisne sugestije za inicijative koje treba preduzeti.

Mi moramo, konkretno, obratiti pažnju na ciljeve povećanja internacionalne konkurentnosti evropskog sistema visokog obrazovanja. Vrijednost i efikasnost bilo koje civilizacije može se mjeriti preko izazova koja njena kultura ima za druge zemlje. Mi

moramo obezbijediti da evropski sistem visokog obrazovanja ostvari najveći stepen privlačnosti, isti onoliki koliko je naša izuzetna kulturna i naučna tradicija.

Potvrđujući našu podršku opštim principima Sorbonske deklaracije, mi se angažujemo koordinacijom naših politika u postizanju za kratko vrijeme, a u svakom slučaju do kraja prve dekade novog milenijuma, sljedećih ciljeva, koji predstavljaju primarne pretpostavke za uspostavljanje evropskog prostora visokog obrazovanja i promovisanja u svijetu.

- Prihvatanje sistema za jednostavno tumačenje i upoređivanje zvanja, a takođe i uvođenjem Dodatka diplomi, kako bi se promovisala prohodnost za zapošljavanje evropskih građana i internacionalna konkurentnost evropskog sistema visokog obrazovanja.
- Prihvatanje sistema koje je u načelu zasnovan na dva ciklusa, dodiplomskom i postdiplomskom. Uključenje u drugi zahtijevaće uspješno okončanje prvog ciklusa, koji traje najmanje tri godine. Stepem koji se postiže poslije prvog ciklusa biće takođe prepoznatljiv za evropsko tržište radne snage kao odgovarajući stepen kvalifikacije. Drugi ciklus će voditi na magistarski i/ili doktorski stepen kao što je slučaj u većini evropskih zemalja.
- Uspostavljanje sistema kredita takvog kao što je u ECTS sistemu, kao pravi način promovisanja najšire studentske pokretljivosti i razmjene. Krediti takođe mogu biti korišćeni u kontekstu koji ne pripada visokom obrazovanju, uključujući permanentno obrazovanje, pod pretpostavkom da je priznato od strane odgovarajućeg univerziteta.
- Promocija pokretljivosti prevazilaženjem prepreka ka efektivnoj praksi slobodnog kretanja sa posebnim osvrtom na:
 - za studente, uključivanje u mogućnosti studiranja i obučavanja kao i drugih odgovarajućih servisa.
 - za nastavnike, istraživače i administrativno osoblje, prepoznavanje i valorizacija perioda provedenog u istraživanju, nastavi ili obučavanju po evropskoj šemi bez ugrožavanja statutarne prava.
- Promocija evropske saradnje u potvrđivanju kvaliteta sa vizijom razvoja uporedivih kriterijuma i metodologija
- Promocija neophodnih evropskih dimenzija u visokom obrazovanju, a posebno u odnosu na razvoj nastavnih programa, međuinstitucionalnoj saradnji, programima mobilnosti i integralnim programima studija, obučavanja i istraživanja.

Mi ovim preuzimamo obavezu da postignemo navedene ciljeve u okviru naših institucionalnih kompetencija, uzimajući u obzir svu različitost kultura, jezika, nacionalnih nastavnih sistema i autonomija univerziteta u cilju konsolidacije Evropskog prostora visokog obrazovanja. U tom cilju mi ćemo stremiti putevima međuvladine kooperacije, kao i onim koji su obuhvaćeni nevladinim evropskim organizacijama, a odnose se na visoko obrazovanje. Mi ponovo očekujemo od univerziteta da brzo i pozitivno odgovore i aktivno doprinesu uspjehu naših težnji.

Uvjereni da uspostavljanje evropskog prostora visokog obrazovanja zahtijeva stalnu podršku, nadzor i prilagođavanje permanentnom nastajanju novih zahtjeva, mi smo

odlučili da se okupimo ponovo kroz dvije godine da bi utvrdili postignuti napredak i nove korake koje treba preduzeti.

**Prema području evropskog visokog obrazovanja,
Prag, 19. maj 2001. (Praški kominike)**

Dvije godine poslije potpisivanja Bolonjske deklaracije i tri godine poslije Sorbonske deklaracije, evropski ministri zaduženi za visoko obrazovanje, njih 32, sreli su se u Pragu, u cilju izvještavanja o postignutom progresu i postavljanja pravaca i prioriteta za dolazeće godine ovog procesa. Ministri su ponovo iskazali privrženost cilju uspostavljanja područja evropskog visokog obrazovanja do 2010. godine. Izbor Praga za mjesto održavanja sastanka simbol je njihove volje da uključe cijelu Evropu u proces širenja Evropske unije.

Ministri su podržali izvještaj "Unapređivanje bolonjskog procesa" kojeg je sastavila radna grupa i složili se da su ciljevi postavljeni u Bolonjskoj deklaraciji široko prihvaćeni i korišteni kao osnova za razvijanje visokog obrazovanja, od većine potpisnika, kao i univerziteta i drugih institucija visokog obrazovanja. Ministri su se složili da napori za promovisanje mobilnosti moraju biti nastavljeni, kako bi se omogućilo studentima, nastavnicima, istraživačima i administrativnom osoblju da imaju koristi od bogatstva područja evropskog visokog obrazovanja, uključujući demokratske vrijednosti, različitost kultura i jezika i različitost sistema visokog obrazovanja.

Ministri su se osvrnuli na Konvenciju institucija evropskog visokog obrazovanja održane u Salamanki od 29-30. marta, i pozdravili su aktivno uključivanje Asocijacije evropskih univerziteta (EUA) i Nacionalnih studenskih unija u Evropi (ESIB) u bolonjski proces. Dalje su pohvaljene i zabilježene mnoge druge inicijative koje će voditi proces. Ministri su takođe zabilježili konstruktivnu pomoć Evropske komisije.

Ministri su zapazili da su preporučene aktivnosti u Deklaraciji koja se tiče strukture stepena, intenzivno i široko odrađeni u većini zemalja. Oni su posebno cijenili kako napreduje rad na osiguranju kvaliteta. Ministri su prepoznali potrebu za saradnjom oko izazova koji se odnose na transnacionalno obrazovanje. Oni takođe prepoznaju potrebu perspektive doživotnog učenja u obrazovanju.

Dalje aktivnosti koje prate šest ciljeva Bolonjskog procesa

Kako je naznačeno i u Bolonjskoj deklaraciji, ministri su potvrdili da je građenje područja evropskog visokog obrazovanja, uslov za poboljšavanje privlačnosti i kompetitivnosti institucija visokog obrazovanja u Evropi. Oni su podržali ideju da visoko obrazovanje treba posmatrati kao javno dobro i da ono jeste i da će i ubuduće ostati državna odgovornost (propisi, itd...), i da su studenti punopravni članovi zajednice visokog obrazovanja. Sa te tačke gledišta ministri su komentarisali dalji proces na sljedeći način:

Prihvatanje sistema lako čitljivih i uporedivih stepena

Ministri su posebno ohrabрили univerzitete i druge institucije visokog obrazovanja da u potpunosti iskoriste postojeće nacionalno zakonodavstvo i evropske alate, sa ciljem olakšavanja akademskog i profesionalnog priznavanja jedinica u vezi kurseva, stepeni i drugih priznanja, tako da građani mogu efikasno koristiti njihove kvalifikacije, kompetencije i vještine u cijelom području Evropskog visokog obrazovanja. Ministri su tražili od postojećih organizacija i mreža kakve su NARIC i ENIC da promovišu, na

institucionalnom, nacionalnom i evropskom nivou, jednostavno, efikasno i fer priznavanje, koje se reflektuje na podvučenoj raznolikosti kvalifikacija.

Prihvatanje sistema koji je esencijalno baziran na dva glavna ciklusa studija

Ministri su zapazili sa zadovoljstvom, da je struktura studija zasnovana na dva glavna ciklusa, kroz koji se artikulišu visoko obrazovanje na dodiplomskim i diplomskim studijama, u cijelosti prodiskutovan. Neke zemlje su već prihvatile ovu strukturu a nekoliko drugih ju razmatraju sa velikim interesom. Važno je napomenuti, da se u mnogim zemljama diplomski i magistarski stepeni, ili komparativna dva ciklusna stepena, mogu steći na univerzitetima, kao i na drugim institucijama visokog obrazovanja.

Programi koji vode prema određenom stepenu mogu, i zaista bi trebali, imati različite orijentacije i različite profile u cilju prilagođavanja različitosti individualnih, akademskih i tržišnih potreba kako je zaključeno Helsinškim seminarom o diplomskom nivou stepena (februar 2001).

Uspostavljanje sistema kredita

Ministri su naglasili da je za veću fleksibilnost u učenju i procese kvalifikacije, potrebno usvajanje zajedničkih kriterijuma za kvalifikacije, podržanih kreditnim sistemom kakav je ECTS, ili nekim koji je kompatibilan njemu, obezbjeđujući prenosivost i akumulaciju. Zajedno sa međusobno priznatim sistemima osiguravanja kvaliteta, ovakvi aranžmani će pomoći studentskom pristupu evropskom tržištu rada i povećaće kompatibilnost, privlačnost i kompetentnost evropskog visokog obrazovanja.

Opšta upotreba ovakvog kreditnog sistema i dodataka diplomi, ubrzaće progres u ovom pravcu.

Promocija mobilnosti

Ministri su istakli da je cilj poboljšavanja mobilnosti studenata, nastavnika, istraživača i administrativnog osoblja, kako je napisano u Bolonjskoj deklaraciji, od najveće važnosti. Zbog toga, oni su potvrdili svoj stav da nastave sa uklanjanjem svih prepreka za slobodno kretanje studenata, nastavnika, istraživača i administrativnog osoblja i naglasili društvenu dimenziju mobilnosti. Oni su notirali mogućnosti za mobilnost, koje nude programi Evropske zajednice i progres ostvaren na tom polju, npr. u sprovođenju Akcionog plana za mobilnost, odobrenog od strane Savjeta Evrope u Nici 2000. godine.

Promocija evropske saradnje u osiguravanju kvaliteta

Ministri su priznali vitalnu ulogu koju sistemi za osiguranje kvaliteta imaju u osiguravanju visokokvalitetnih standarda i koji olakšavaju komparabilnost kvalifikacija u cijeloj Evropi. Oni su, takođe, ohrabрили bližu saradnju između mreža za priznavanje i osiguravanje kvaliteta. Naglasili su potrebu bliske evropske saradnje i međusobnog povjerenja u prihvatanju nacionalnih sistema osiguravanja kvaliteta. Zatim su ohrabрили univerzitete i druge institucije visokog obrazovanja da šire primjene najbolje prakse i da naprave scenarija za međusobno prihvatanje evaluacije i mehanizama za akreditaciju/sertifikaciju. Ministri su pozvali univerzitete i druge institucije visokog obrazovanja, nacionalne agencije i Evropsku mrežu osiguravanja kvaliteta u visokom obrazovanju (ENQA), u saradnji sa odgovarajućim tijelima iz zemalja koje nisu članovi ENQA, da sarađuju prilikom uspostavljanja zajedničkog okvira referenci i da šire najbolju praksu.

Promocija evropskih dimenzija u visokom obrazovanju

U cilju ojačavanja značaja evropskih dimenzija visokog obrazovanja i zapošljavanja diplomiranih studenata, ministri su apelovali na sektor visokog obrazovanja da poveća razvoj modula, kurseva i programa na svim nivoima, sa "evropskim" sadržajem, orijentacijom ili organizacijom. Ovo se naročito tiče modula, kurseva i stepenovanih programa koji se nude u partnerstvu od strane institucija iz različitih zemalja i koji vode sticanju priznatog zajedničkog stepena.

Dalje, ministri su naglasili sljedeće tačke:

Doživotno učenje

Doživotno učenje je esencijalni element evropskog područja visokog obrazovanja. U budućoj Evropi, građenoj na znanju zasnovanom na društvu i ekonomiji, strategije doživotnog učenja potrebne su u cilju suočavanja sa izazovima kompetentnosti i korišćenja novih tehnologija, kao i poboljšavanja društvene kohezije, jednakih mogućnosti i kvaliteta života.

Institucije visokog obrazovanja i studenti

Ministri su naglasili da je uključivanje univerziteta i drugih institucija visokog obrazovanja i studenata kao kompetentnih, aktivnih i konstruktivnih partnera u uspostavljanju i oblikovanju evropskog područja visokog obrazovanja, potrebno i dobrodošlo. Institucije su demonstrirale značaj kreiranja kompatibilnog i efikasnog, različitog i prilagodljivog evropskog područja visokog obrazovanja. Ministri su, takođe, ukazali da je kvalitet osnovni uslov za povjerenje, relevantnost, mobilnost, kompatibilnost i privlačnost evropskog područja visokog obrazovanja. Ministri su izrazili svoju zahvalnost doprinosima ka razvijanju programa studiranja koji kombinuju akademski kvalitet sa relevantnošću prema stalnom zapošljavanju i pozvali na nastavljanje proaktivne uloge institucija visokog obrazovanja. Ministri su potvrdili i da bi studenti trebalo da učestvuju i utiču na organizaciju i sadržaj obrazovanja na univerzitetima i drugim institucijama visokog obrazovanja. Ministri su, takođe, reafirmisali potrebu uzimanja u obzir društvene dimenzije Bolonjskog procesa.

Promovisanje privlačnosti evropskog područja visokog obrazovanja

Ministri su se složili o važnosti povećanja privlačnosti evropskog visokog obrazovanja studentima iz Evrope i drugih dijelova svijeta. Spremnost i komparabilnost evropskih stepena visokog obrazovanja u cijelom svijetu, trebala bi se povećati razvijanjem zajedničkog okvira kvalifikacija, kao i koherentnim osiguravanjem kvaliteta i mehanizmima za akreditaciju/sertifikaciju, i povećanjem informativnih kampanja. Ministri su naročito naglasili da bi kvalitetno visoko obrazovanje i istraživanje trebali biti važan determinator evropske međunarodne privlačnosti i kompetentnosti. Ministri su se složili da bi više pažnje trebalo posvetiti beneficiji evropskog područja visokog obrazovanja, sa institucijama i programima sa različitim profilima. Oni pozivaju na povećanje saradnje između evropskih zemalja u smislu mogućih implikacija i perspektiva transnacionalnog obrazovanja.

Trajno praćenje

Ministri su se angažovali da nastave saradnju zasnovanu na ciljevima iz Bolonjske deklaracije, radeći na sličnostima i beneficiji iz različitosti kultura, jezika i nacionalnih

sistema, predlažući sve mogućnosti međuvladinih saradnji i dijaloga sa evropskim univerzitetima i drugim institucijama visokog obrazovanja i studentskim organizacijama, kao i programima Zajednice.

Ministri su poželjeli dobrodošlicu novim članovima za uključivanje u Bolonjski proces, poslije molbi ministara koji su zastupali zemlje za koje su programi Evropske zajednice - Socrates i Leonardo da Vinci, ili Tempus-Cards otvoreni. Oni su prihvatili molbe iz Hrvatske, Kipra i Turske.

Ministri su odlučili da novi sastanak bude u drugoj polovini 2003. godine u Berlinu, u cilju izvještavanja o progresu i postavljanju pravaca i prioriteta za sljedeće etape procesa prema evropskom području visokog obrazovanja. Oni su potvrdili potrebu za strukturom za prateći rad, koji se sastoji od prateće grupe i pripremne grupe. Prateća grupa bi trebala biti sastavljena od predstavnika svih potpisnika, novih učesnika i Evropske komisije i trebala bi biti predsjedavana od strane Evropske unije. Pripremna grupa trebala bi biti sastavljena od predstavnika zemalja domaćina prethodnih ministarskih sastanaka i sljedećeg ministarskog sastanka, dvije države članice Evropske unije i dvije države koje nisu članice Evropske unije; ova posljednja četiri predstavnika biće izabrana od strane prateće grupe. Evropska unija i Evropska komisija će takođe biti dio pripremne grupe. Pripremnom grupom će predsjedavati predstavnik zemlje koja je domaćin sljedećeg ministarskog sastanka.

Evropska asocijacija univerziteta, Evropska asocijacija institucija visokog obrazovanja (EURASHE), Nacionalne unije studenata u Evropi i Savjet Evrope, bi trebali biti konsultovani u pratećem radu.

U cilju poboljšavanja procesa, ministri su ohrabрили prateću grupu da organizuje seminare u cilju ispitivanja sljedećih područja: saradnja u vezi sa akreditacijom i osiguranjem kvaliteta, prepoznavanjem pitanja i korišćenjem kredita u Bolonjskom procesu, razvijanjem zajedničkih stepena, društvena dimenzija, sa posebnim osvrtom na prepreke za mobilnost, i širenje bolonjskog procesa, doživotno učenje i studentsko uključivanje.

**Realizovanje Evropskog područja visokog obrazovanja,
Berlin, 19. septembar 2003. (Berlinski kominike)**

Predgovor

Devetnaestog juna 1999. godine, godinu dana poslije Sorbonske deklaracije, ministri iz devedeset devet zemalja odgovornih za visoko obrazovanje potpisali su Bolonjsku deklaraciju. Oni su se složili o važnim zajedničkim ciljevima za razvijanje koherentnog i kohezivnog evropskog područja visokog obrazovanja do 2010. godine. Na prvoj sljedećoj konferenciji održanoj u Pragu 19. maja 2001. godine, povećali su broj ciljeva i potvrdili svoju odanost ka uspostavljanju evropskog područja visokog obrazovanja do 2010. godine. Ministri odgovorni za visoko obrazovanje iz 33 zemlje sreli su se 19. septembra 2003. godine u Berlinu, radi provjere postignutog progressa i radi uspostavljanja prioriteta i novih ciljeva za predstojeće godine, sa željom za ubrzanjem realizacije evropskog područja visokog obrazovanja. Složili su se u sljedećim važnostima, principima i prioritetima:

Ministri su potvrdili važnost socijalne dimenzije bolonjskog procesa. Potreba za povećanjem kompetentnosti mora biti usklađena sa ciljem poboljšavanja socijalnih karakteristika evropskog područja visokog obrazovanja, u cilju ojačavanja socijalne kohezije i smanjenja socijalnih i nejednakosti među polovima, kako na nacionalnom tako i na evropskom nivou. U tom kontekstu, ministri su potvrdili svoju poziciju da je visoko obrazovanje javno dobro i javna odgovornost. Oni su naglasili da bi trebale preovladivati akademske vrijednosti u međunarodnoj akademskoj saradnji i razmjeni.

Ministri su uzeli u razmatranje zaključke Savjeta Evrope iz Lisabona (2000) i Barselone (2002) koji su imali za cilj stvaranje evropske "najkonkurentnije i na dinamičkom znanju zasnovane ekonomije u svijetu, koja je u stanju stalnog ekonomskog rasta sa više radnih mjesta i sa boljim poslovima i većom socijalnom kohezijom" i sa pozivom na dalju akciju i bližu saradnju u kontekstu bolonjskog procesa.

Ministri su se upoznali sa Izvještajem o progressu sastavljenim od Prateće grupe o razvoju bolonjskog procesa između Praga i Berlina. Takođe su upoznati sa "Trendovi III - izvještajem pripremljenim od strane Evropske univerzitetske asocijacije (EUA), kao i sa rezultatima seminara koji su organizovani kao dio radnog programa između Praga i Berlina od strane nekoliko država članica i institucija visokog obrazovanja, organizacija i studenata. Ministri su se dalje upoznali sa nacionalnim izvještajima, koji su dokaz o značajnom progressu koji je ostvaren u primjeni principa bolonjskog procesa. Konačno, upoznati su sa porukama Evropske komisije i Savjeta Evrope i potvrdili su svoju podršku implementaciji procesa.

Ministri su se složili da će biti preduzeti naponi u cilju osiguravanja bližih veza između visokog obrazovanja i istraživačkih sistema u njihovim zemljama. Rastuće evropsko područje visokog obrazovanja imaće koristi od povezivanja sa evropskim istraživačkim područjem, te stoga ojačati osnovu evropskog znanja. Cilj je očuvanje evropskog kulturnog bogatstva i jezičke različitosti, zasnovano na njenom nasljedstvu raznovrsnih tradicija, i ojačati njen potencijal za inovacije i socijalni i ekonomski razvoj kroz poboljšanu saradnju između institucija evropskog visokog obrazovanja.

Ministri su priznali veliku ulogu institucija visokog obrazovanja i studentskih organizacija u razvoju evropskog područja visokog obrazovanja. Oni su upoznati sa porukom Evropske univerzitetske asocijacije (EUA) koja je proizašla iz Konvencije iz Graca institucija visokog obrazovanja, doprinosima Evropske asocijacije institucija visokog obrazovanja (EURASHE) i komunikacija sa ESIB, Nacionalne unije studenata u Evropi.

Ministri su podržali interes koji su iskazale druge regije svijeta u razvoju evropskog područja visokog obrazovanja i naročito su pozdravili prisustvo predstavnika iz evropskih zemalja koje još nisu strane u bolonjskom procesu, kao i predstavnike iz Pratećeg komiteta Evropske unije, Latinske Amerike i Karipskog (EULAC) zajedničkog prostora za visoko obrazovanje, kao goste na ovoj konferenciji.

Progres

Ministri su pozdravili razne inicijative koje su preduzete od vremena Praškog samita visokog obrazovanja u cilju kretanja prema komparabilnijem i kompatibilnijem, pravljenu transparentnijih sistema visokog obrazovanja i povećavanju kvaliteta evropskog visokog obrazovanja na institucionalnim i nacionalnim nivoima. Oni cijene saradnju i odanost svih partnera - institucija visokog obrazovanja, studenata i drugih učesnika - prema ovom ostvarenju.

Ministri su naglasili važnost svih elemenata bolonjskog procesa za uspostavljanje evropskog područja visokog obrazovanja i naglasili potrebu da se intenziviraju naponi na institucionalnom, nacionalnom i evropskom nivou. Svakako, kako bi dali procesu dalji impuls, obavezali su se na prelazne prioritete u sljedeće dvije godine. Oni će ojačati svoja nastojanja za promovisanje efektivnih sistema osiguravanja kvaliteta, za uspostavu efektivnog korišćenja sistema zasnovanog na dva ciklusa i za poboljšanje sistema priznavanja stepena i perioda studiranja.

Osiguravanje kvaliteta

Kvalitet visokog obrazovanja dokazano je središte uspostavljanja evropskog područja visokog obrazovanja. Ministri su se obavezali prema podršci daljeg razvoja osiguranja kvaliteta na institucionalnom, nacionalnom i evropskom nivou. Oni su istakli potrebu za razvijanjem međusobno djeljivih kriterijuma i metodologija po pitanju osiguranja kvaliteta.

Oni su takođe naglasili saglasnost sa principom institucionalne autonomije; primarna odgovornost za osiguranje kvaliteta u visokom obrazovanju leži na svakoj instituciji i to omogućava osnovu za stvarnu nadležnost akademskog sistema unutar nacionalnog okvira kvaliteta.

Stoga, složili su se da bi nacionalni sistemi kvaliteta do 2005. godine trebali uključivati:

- Definiciju odgovornosti uključenih tijela i institucija.
- Evaluaciju programa ili institucija, uključujući unutrašnje procjenjivanje, eksternu provjeru, učestvovanje studenata i publikovanje rezultata.
- Sistem akreditacije, sertifikacije ili upoređujuće procedure.

- Međunarodno učestvovanje, saradnja i mreža.

Na evropskom nivou, ministri su se pozvali na ENQA kroz njene članice, u saradnji sa EUA, EURASHE i ESIB, u cilju razvijanja i dogovora oko seta standarda, procedura i uputstava o osiguranju kvaliteta, da istraže načine osiguranja adekvatnog sistema motrenja za osiguranje kvaliteta i/ili akreditacione agencije ili tijela, i da naprave ministrima izvještaj preko Prateće grupe do 2005. godine. Sa dužnom pažnjom biće uzete i ekspertize drugih asocijacija osiguranja kvaliteta i mreže.

Struktura stepena: Usvajanje sistema esencijalno zasnovanog na dva glavna ciklusa

Ministri su sa zadovoljstvom naveli, u vezi sa njihovim slaganjem o Bolonjskoj deklaraciji sistema dva ciklusa, da je sada u toku sveobuhvatno restrukturiranje evropskog prostora visokog obrazovanja. Svi su se ministri obavezali da će započeti implementaciju sistema dva ciklusa do 2005. godine.

Ministri su podvukli važnost konsolidacije svega što je progres napravio, i poboljšanog razumijevanja i prihvatanja novih kvalifikacija kroz ojačani dijalog unutar institucija i između institucija i poslodavaca.

Ministri su ohrabрили zemlje članice da elaboriraju okvir uporedivih i kompetitivnih kvalifikacija u smislu norme, nivoa, ishoda učenja, kompetencija i profila. Oni su takođe preuzeli da elaboriraju premošćujući okvir kvalifikacija za evropsko područje visokog obrazovanja. Unutar takvih okvira, stepenovi bi trebalo da imaju različito definisane ishode. Stepenovi prvog i drugog ciklusa trebalo bi da imaju različite orijentacije i razne profile u cilju prilagođavanja individualne različitosti, akademskih i potreba tržišta rada. Stepeni prvog ciklusa trebalo bi da daju pristup, u smislu Lisabonske konvencije o priznavanju, prema programima drugog ciklusa. Stepeni drugog ciklusa trebalo bi da daju pristup prema doktorskim studijama.

Ministri su pozvali Grupu za sprovođenje da istraži da li i kako kraće visoko obrazovanje može biti u vezi sa prvim ciklusom kvalifikacionih okvira za evropsko područje visokog obrazovanja.

Ministri su naglasili njihovu odanost pravljenju visokog obrazovanja jednako pristupačnog svima, na osnovu kapaciteta, svim prikladnim sredstvima.

Promocija mobilnosti

Mobilnost studenata i akademskog i administrativnog osoblja je osnova za uspostavljanje evropskog područja visokog obrazovanja. Ministri naglašavaju njegovu važnost za akademsku i kulturnu, kao i za političke, ekonomske i socijalne sfere. Kazali su sa satisfakcijom da se od njihovog posljednjeg susreta mobilnost povećala takođe zahvaljujući važnoj podršci programa Evropske unije. Složili su se da preduzmu neophodne korake u cilju poboljšavanja kvaliteta i osiguranja statističkih podataka po pitanju studentske mobilnosti.

Oni su potvrdili namjeru za nastojanjem da otklone sve prepreke za mobilnost unutar evropskog područja visokog obrazovanja. Sa ciljem promovisanja studentske mobilnosti, ministri će preduzeti sve neophodne korake radi omogućavanja prenosivosti nacionalnih zajmova i stipendija.

Uspostavljanje sistema kredita

Ministri su naglasili važnu ulogu od strane Evropskog sistema transfera kredita (ECTS) u olakšavanju studentske mobilnosti i razvoja međunarodnog kurikuluma. Oni su kazali da ECTS počinje da bude osnovna baza za nacionalne kreditne sisteme. Oni ohrabruju dalji progres sa ciljem da ECTS postane ne samo sistem transfera nego i jedan akumulacioni sistem, da se konzistentno primjenjuje kako se razvija unutar razvijajućeg evropskog područja visokog obrazovanja.

Priznavanje stepena: Prihvatanje sistema lako čitljivih i uporedivih stepena

Ministri su naglasili važnost Lisabonske konvencije o priznavanju, koja bi trebala biti ratifikovana od strane svih zemalja koje učestvuju u bolonjskom procesu, i pozvali su ENIC i NARIC mreže da zajedno sa kompetentnim nacionalnim vlastima nastave sa implementacijom Konvencije.

Oni su postavili zadatak da bi svaki student koji diplomira od 2005. godine trebalo da dobije automatski i besplatno Dodatak diplomi. On bi trebalo da bude izdan na široko primijenjenom jeziku Evrope.

Oni apeluju na institucije i poslodavce da u potpunosti koriste Dodatak diplomi, u cilju poboljšavanja transparentnosti i fleksibilnosti sistema visokog obrazovanja, jačanja zaposlivosti i olakšavanja akademskog priznavanja za dalje studije.

Institucije visokog obrazovanja i studenti

Ministri su pozdravili privrženost institucija visokog obrazovanja i studenata bolonjskom procesu i priznali da će samo aktivno učestvovanje svih partnera u procesu osigurati dugoročni uspjeh.

Svjesni doprinosa koje jake institucije mogu napraviti na ekonomskom i društvenom razvoju, ministri prihvataju da institucije treba da budu ojačane u cilju donošenja odluka o njihovoj unutrašnjoj organizaciji i administraciji. Ministri dalje pozivaju institucije da osiguraju da reforme budu u potpunosti integrisane u glavne institucionalne funkcije i procese.

Ministri primjećuju konstruktivno učešće studentskih organizacija u bolonjskom procesu i podvlače neophodnost uključivanja studenata na ranom nivou u dalje aktivnosti. Studenti su punopravni partneri u upravljanju visokim obrazovanjem. Ministri zapažaju da su nacionalne zakonske mjere za osiguravanje studentskog učestvovanja uveliko uzele mjesto u evropskom području visokog obrazovanja. Oni takođe pozivaju institucije i studentske organizacije da identifikuju načine povećanja aktuelnog studentskog uključivanja u upravljanje visokim obrazovanjem.

Ministri naglašavaju potrebu za prikladnim uslovima za učenje i život za studente, tako da oni mogu uspješno završiti svoje studije unutar prikladnog perioda bez prepreka koje se odnose na njihovo socijalno i ekonomsko stanje. Oni takođe naglašavaju potrebu za uporednijim podacima o socijalnoj i ekonomskoj situaciji studenata.

Promocija Evropske dimenzije u visokom obrazovanju

Ministri zapažaju, prateći njihov poziv u Pragu, da su razvijeni dalji moduli, kursevi i programi sa evropskim sadržajem, orijentacijom ili organizacijom.

Oni zapažaju da inicijative preduzete od strane institucija visokog obrazovanja u različitim evropskim zemljama da udruže svoje akademske resurse i kulturne tradicije u cilju promovisanja razvoja integrisanih programa studiranja i zajedničkih stepena na prvom, drugom i trećem nivou.

Štaviše, oni podvlače neophodnost osiguravanja znatnog perioda studiranja u inostranstvu u zajedničkim stepenovanim programima, kao i prikladnu proviziju za jezičku raznolikost i učenje jezika, tako da studenti mogu postići svoj puni potencijal u smislu evropskog identiteta, građanstva i zaposlivosti.

Ministri se slažu da se zauzmu da na nacionalnom nivou otklone pravne smetnje uspostavljanju i priznavanju takvih stepena i da aktivno podrže razvoj i adekvatno osiguranje kvaliteta integrisanih programa koji vodi prema zajedničkim stepenima.

Promovisanje atraktivnosti evropskog područja visokog obrazovanja

Ministri se slažu da atraktivnost i otvorenost evropskog visokog obrazovanja treba biti ojačana. Potvrđuju svoju spremnost za dalje razvijanje programa stipendija za studente iz trećih zemalja.

Ministri deklarišu da bi tranzicione promjene u visokom obrazovanju trebalo da budu vođene na osnovu akademskog kvaliteta i akademskih vrijednosti, i slažu se da rade u tom smjeru. U svim prikladnim slučajevima trebalo bi da budu uključeni socijalni i ekonomski partneri.

Oni ohrabruju saradnju sa regionima u drugim dijelovima svijeta otvaranjem bolonjskih seminara i konferencija za predstavnike tih regiona.

Doživotno učenje

Ministri naglašavaju važan doprinos visokog obrazovanja u pravljenju da doživotno učenje postane realnost. Oni preuzimaju korake da njihove nacionalne politike realizuju ovaj cilj i požuruju institucije visokog obrazovanja i sve zainteresovane da poboljšaju mogućnosti za doživotno učenje na nivou visokog obrazovanja uključujući priznavanje predašnjeg učenja. Oni naglašavaju da takva akcija mora biti integralni dio aktivnosti visokog obrazovanja.

Ministri dalje pozivaju one koji rade na kvalifikacionim okvirima za evropsko područje visokog obrazovanja da obuhvate široku skalu fleksibilnih puteva učenja, mogućnosti i tehnika i da naprave prikladnim korišćenje ECTS kredita.

Oni podvlače potrebu za poboljšavanjem mogućnosti za sve građane, u skladu sa njihovim aspiracijama i mogućnostima, da prate puteve doživotnog učenja prema i unutar visokog obrazovanja.

Daljnje akcije

Evropsko područje visokog obrazovanja i evropsko područje istraživanja - dva stuba društva zasnovanog na znanju

Svjesni potrebe promovisanja bližih veza između EHEA i ERA u Evropi znanja i važnosti istraživanja kao jednog integralnog dijela visokog obrazovanja u Evropi, ministri smatraju neophodnim da idu iznad sadašnjeg fokusa na dva glavna ciklusa visokog obrazovanja i da uključe doktorski novo u bolonjski proces. Oni naglašavaju važnost istraživanja i istraživačkog usavršavanja kao i promociju interdisciplinarnosti u održavanju i poboljšavanju kvaliteta visokog obrazovanja i povećavanja konkurentnosti evropskog visokog obrazovanja uopšte. Ministri pozivaju na povećanu mobilnost na doktorskim i postdoktorskim nivoima i ohrabruju institucije da povećaju svoju saradnju na doktorskim studijima i usavršavanju mladih istraživača.

Ministri će učiniti neophodan napor da naprave evropske institucije visokog obrazovanja atraktivnijim i efikasnijim partnerima. Stoga ministri traže da institucije visokog obrazovanja povećaju ulogu i relevantnost istraživačke tehnologije, društvenog i kulturnog razvoja prema potrebama društva.

Ministri razumiju da postoje prepreke u postizanju ovih ciljeva i da njih ne mogu riješiti same institucije visokog obrazovanja. To zahtijeva jaku podršku, uključujući finansijsku, i prikladne odluke nacionalnih vlada i evropskih tijela.

Konačno, ministri izjavljuju da bi se mrežama na doktorskom nivou trebala dati podrška radi stimulisanja i razvoja vještina, te da postanu obilježje evropskog područja visokog obrazovanja.

Inventar

Sa osvrtnom na ciljeve postavljene za 2010. godinu, očekuje se da će mjere biti uvedene da bi se održao progres postignut u bolonjskom procesu. Srednjoročni inventarski zadatak obezbijedio bi pouzdanu informaciju o tome kako proces zaista napreduje i ponudio bi mogućnost da se preduzmu korektivne mjere ako za to postoji potreba. Ministri su zadužili Prateću grupu sa organizovanjem inventarskog procesa na vrijeme za njihov samit 2005. godine i preduzeli da pripreme detaljne izvještaje o progresu i implementaciji srednjih prioriteta postavljenih za sljedeće dvije godine:

- Osiguranje kvaliteta,
- Sistem od dva ciklusa,
- Priznavanje stepena i perioda studiranja.

Zemlje učesnice će, dalje, biti pripremljene da dozvole pristup neophodnim informacijama za istraživanje visokog obrazovanja u odnosu na ciljeve bolonjskog procesa. Pristup bankama podataka o tekućem istraživanju i rezultatima istraživanja biće olakšani.

Daljnje sprovođenje

Novi članovi

Ministri smatraju neophodnim prilagoditi klauzulu u Praškom kominikeu o molbama za članstvo na sljedeći način:

Zemlje stranke Evropske kulturne konvencije biće podesne za članstvo evropskog područja visokog obrazovanja ako deklarišu svoju volju da slijede i implementiraju ciljeve bolonjskog procesa u svoje sisteme visokog obrazovanja. Njihove molbe bi trebalo da sadrže informacije o tome kako će oni imlementirati principe i ciljeve deklaracije.

Ministri su odlučili da prihvate molbe za članstvo Albanije, Andore, Bosne i Hercegovine, Vatikana, Rusije, Srbije i Crne Gore, Bivše Jugoslovenske Republike Makedonije i da požele dobrodošlicu ovim državama kao novim članovima, proširivši proces na četrdeset evropskih zemalja.

Ministri priznaju da članstvo u bolonjskom procesu utiče na suštinske promjene i reformu za sve zemlje potpisnice. Oni se slažu da podrže nove zemlje potpisnice u njihovim promjenama i reformama, uvršćujući ih unutar međusobnih diskusija i pomoći, u koje je uključen bolonjski proces.

Daljnje strukture

Ministri povjeravaju implementaciju pitanja koja se nalaze u Kominikeu, sveukupno upravljanje bolonjskim procesom i pripremu za sljedeći ministarski sastanak Grupi za sprovođenje, koja će biti sastavljena od predstavnika svih članica bolonjskog procesa i Evropske komisije, sa Savjetom Evrope, EUA, EURASHE, ESIB i UNESCO/CEPES kao konsultativnim članovima. Ovom grupom, koja bi trebalo da se sastaje najmanje dva puta godišnje, predsjedavaće Predsjedništvo Evropske unije, sa zemljom domaćinom sljedeće ministarske konferencije kao potpredsjednikom.

Odbor, kojim će takođe predsjedavati Predsjedništvo EU, nadgledaće posao između sastanaka Grupe za sprovođenje. Odbor će biti sastavljen od predsjedavajućeg, sljedeće zemlje domaćina kao potpredsjednika, prethodnog i sljedećeg predsjedništva EU, tri zemlje učesnice izabrane od strane Grupe za sprovođenje na jednu godinu, Evropska komisija i, kao konsultativni članovi, Savjet Evrope, EUA, EURASHE i ESIB. Grupa za sprovođenje, kao i Odbor, mogu sazvati ad hoc radne grupe kada misle da je to neophodno.

Cjelokupni daljnji rad biće potpomognut od strane Sekretarijata kojeg zemlja domaćin sljedeće ministarske konferencije obezbjeđuje.

Na prvom sastanku poslije Berlinske konferencije, od Grupe za sprovođenje traženo je da dalje definiše odgovornosti Odbora i zadatke Sekretarijata.

Program rada 2003-2005. godine

Ministri traže od Grupe za sprovođenje da koordiniše aktivnostima za progres bolonjskog procesa kako je naglašeno u temama i akcijama iz Komunikata i da izvjesti o njima na vrijeme za sljedeći ministarski sastanak u 2005. godini.

Sljedeća konferencija

Ministri su odlučili da održe sljedeću konferenciju u Bergenu (Norveška) u maju 2005. godine.

**KONTAKT LISTA
EVROPSKIH NACIONALNIH
UNIJA STUDENATA**

AUSTRIJA

Österreichischer HochschülerInnenschaft (ÖH)
Austrian National Union of Students
Liechtensteinstraße 13
A-1090 Wien
Tel: +43-1-3108880
Fax: +43-1-3108880-12
international@oeh.ac.at
www.oeh.ac.at

BJELORUSIJA

Belarus Student Association (BSA)
Darasevica 4-2
230013 Miensk
BELARUS
Tel: +375-172-32 27 43
Tel: +375 172 63 99 90
Fax: +375-172-32 27 43
<http://bsa.org.by>
Bsa@bsa.org.by

BELGIJA

Fédération des Etudiant(e)s Francophones (FEF)
Federation of French-speaking Students in Belgium
Chaussée de Haecht 25
B-1210 Bruxelles
BELGIUM
Tel: +32-2-223 0154
Fax: +32-2-217 2793
<http://www.fef.be>
contact@fef.be

Vlaamse Vereniging van Studenten (VVS)

Flemish Union of Students
Gulden Vlieslaan 17 A bus 80
B-1050 Brussel
BELGIUM
Tel: + 32-2-502 01 22
Fax: + 32-2-511 78 06
<http://www.vvs.ac>
vvs@vvs.ac
international@vvs.ac

BOSNA I HERCEGOVINA

SUBiH
Obala Kulina bana 7
Bardakcije 1

Sarajevo 71000
Bosnia and Herzegovina
Tel: +387 66 267 063
Fax: +387 33 66 33 55
asmir_k@yahoo.com

SURS
1 Majke Jugovica
78000 Banja Luka
Republic of Srpska
Bosnia-Herzegovina
Tel: +387 51 311 522
Fax: +387 51 311 522
surs@urc.bl.ac.yu

BUGARSKA
Predstavitelstvo na Studentskite Sovyeti
Assembly of Student's Councils (ASC)
Bulgaria,
Sofia 1000,
Narodno Sabranie Sq. 10
Tel/fax: +359 2 965 37 70
office@uss.vmei.acad.bg

Balgarski Studentski Sâjuz
Union of Bulgarian Students (UBS)
10 Narodno Sabranie Sq.
Sofia 1000
BULGARIA
Tel: +359 2 987 85 66
Fax: +359 2 794 555
GSM : + 359 88 80 15 96
Ubs_bulgaria@yahoo.com

HRVATSKA
Hrvatski Studentski Zbor
Croatian Student Council (CSC)
Savska Cesta 25
HR-10000 Zagreb
Croatia
Tel: +385 1 459 3665
Fax: +385 1 459 3668
szbor@sczg.hr
<http://www.studentski-zbor-zg.hr>

Savez Studenata Hrvatske
Croatian Student Union (CSU)
Trg žrtava fašizma 13

10000 Zagreb
CROATIA
Tel : +385 14551027
info@csu-ssh.hr

KIPAR

Pagkypria Omospondia Foit-tikon Enoseon (POFNE)
Pancyprian Federation of Student Unions
71 B, Kallipoleos Ave.
Nicosia
CYPRUS
Tel : +357 2 753812
Fax : +357 2 753818
<http://www.pofne.org.cy>
Pofne@hotmail.com

ČEŠKA

Studentská komora Rady vysokých škol (SK RVš)
Czech Students' Chamber of the Council of Universities
Kancelár předsedy SK RVS
Masarykova univerzita v Brně
Údolní 53
602 00 Brno
CZECH REPUBLIC
<http://www.skrvs.cz/>

DANSKA

Danske Studerendes Fællesråd (DSF)
Danish National Union of Students
H.C. Andersens Boulevard 51 st.tv.
1553 København V
DENMARK
Tel: +45 3332 4813
Fax: +45 3332 4913
<http://www.dsfnat.dk>
international@dsfnat.dk

ESTONIA

Eesti Üliõpilaskondade Liit
Federation of Estonian Student Unions (FESU)
Villardi 23-16
10136 Tallinn
ESTONIA
Tel: +3722-6 601 688
Fax: +372 62 67 169
<http://www.eyl.ee>
eyl@eyl.ee

FINSKA

Suomen Ylioppilaskuntien Liitto (SYL) -
Finlands Studentkårers Förbund
National Union of Students in Finland
Kalevankatu 3 A 46
SF 00100 Helsinki
FINLAND
Tel: +358-9-680 3110
Fax: +358 9 68031131
<http://www.syl.helsinki.fi>
syl@syl.helsinki.fi

Suomen Ammattikorkeakouluopiskelijayhdistysten Liitto (SAMOK) -
Förbundet för Studentföreningarna vid Yrkeshögskolorna i Finland
The Union of Finnish Polytechnic Students
Mäkelänkatu 56, 3.krs
SF 00510 Helsinki
FINLAND
Tel: +358-9-8560 7600
Fax: +358-9-8560 7699
<http://www.samok.fi>
Samok@samok.fi

FRANCUSKA

Union Nationale des Étudiants de France (UNEF)
National Union of Students in France
112, boulevard de la Villette
75019 Paris
FRANCE
Tel. : +33-1 42 02 25 55
Fax. : +33-1 42 02 33 91
<http://www.unef.fr> - <http://unef.asso.fr>
contact@unef.fr

Fédération des Associations Générales Etudiantes (La FAGE)
Federation of General Students Associations
5, rue Frédérick Lemaitre
75020 PARIS
FRANCE
Tel: +33-1.40.33.70.70
<http://www.fage.asso.fr>
info@fage.asso.fr

NJEMAČKA

Zusammenschluß von StudentInnenschaften (fzs)
National Union of Students in Germany
Reuterstraße 44
DE-53113 Bonn

Germany
Tel: +49-228-262119
Fax: +49-228-214924
fzs@studis.de
www.studierende-fzs.de

MADARSKA

Hallgatói Önkormányzatok Országos Konferenciája (HÖÖK)
National Union of Students in Hungary
Ajtosi Durer sor 19-21
1146 Budapest
HUNGARY
Tel: +36 1 460 0575
Fax: +36 1 321 2878
<http://www.hook.hu>
kulref@hook.hu

ISLAND

Stúdentaráð Háskóla Íslands (SHI)
Student Council of the University of Iceland
Studentarad Haskola Islands
Studentaheimilid vid Hringbraut
IS-101 Reykjavik
ICELAND
Tel: +354-570 0850
Fax: +354-570 0855
<http://www.shi.hi.is>
Shi@hi.is

Bandalag íslenskra sérskólanema (BISN)
Association of Icelandic Students in Occupational Universities
Hverfisgata 105
101 Reykjavik
Iceland
Tel: +354-562-2818,
Fax: +354-562-2909,
bisn@bisn.is
<http://www.bisn.is>

REPUBLIKA IRSKA

Union of Students in Ireland (USI)
Ceann Aras na Mac Leinn Grattan Street
IRL-Dublin 2
IRELAND
Tel: +353 14353400
Fax: +353 14353450
enquiries@usi.ie
President@usi.ie, welfare@usi.ie, equality@usi.ie

ITALIJA

Unione degli Universitari (UdU)
National Union of Italian University Students
Via G.B.Morgagni 27
00100 Roma
ITALY
Tel: +39-644252985
<http://www.udu.org>
Info@udu.org

LETONIJA

Latvijas Studentu Apvieniba (LSA)
Latvian Student Union
Baznicas iela 5 - 20
Riga, LV - 1010
Latvia
Tel: +371 7034673
F ax: +371 7034693
mail: lsa@lanet.lv
<http://www.serveris.lv/~lsa/>

LITVANIJA

Lietuvos studentu sąjunga (LSS)
Lithuanian National Union of Students
12 Gelezinio vilko st.
Vilnius LT 2001
Lithuania
Phone: +370 5 2685330, 2685331
Fax: +370 5 2611797
<http://www.lss.lt>
info@lss.lt

LUKSEMBURG

UNEL
Union Nationale des Etudiant(e)s du Luxembourg
Boite Postale 324
L-2013 Luxembourg
LUXEMBOURG
Tel: +352-253 123, 85015
Fax: +352 4060 90341
davidwagner@internet.lu

MAKEDONIJA (BJR)

NSUM
National Student Union of Macedonia
Pirinska b.b., P.O.Box 62
1000 Skopje
MACEDONIA

tel/fax +389 2 367 740
Nsum@ukim.edu.mk

MALTA

Kunsill Studenti Universitarji (KSU)
Maltese National Student Union
Dar I-Istudent, Universita ta' Malta,
Msida MSD 06
MALTA
Tel: +356-21-343 085;
Fax: +356-21-337 517
<http://www.ksu.org.mt>
international@ksumalta.org

MOLDAVIJA

Uniunea Nationala a Studentilor si Tinereturii din Republica Moldova
National Union of Students and Youth of Moldova (NUSYM)
31 August 15 str, 2nd floor
Chisinau city
Republic of Moldova
tel/fax : +3732-54-31-57
<http://www.unstm.narod.ru>

HOLANDIJA

Landelijke Studenten Vakbond (LSVb)
Dutch National Union of Students
PO Box 1335
3500 BH Utrecht
NETHERLANDS
Tel: +31-30-231 64 64
Fax: +31-30-234 21 19
<http://www.lsvb.nl>
lsvb@lsvb.nl

Interstedelijk Studenten Overleg (ISO)
Dutch National Students Association
Bemuurde Weerd o.z. 1
3514 AN Utrecht
Tel: 030-2302666
Fax: 030-2304411
<http://www.iso.nl>

NORVEŠKA

Norsk Studentunion (NSU)
National Union of Students in Norway
Norsk Studentunion
Thorvald Meyers gt 7
N - 0555 Oslo

NORWAY

Tel: +47-22-044 950
Fax: +47-22-044 969
<http://www.nsu.no>
nsu@studenthuset.no

Studentenes Landsforbund (StL)
Norwegian Association of Students
Thorvald Meyersgate 7
N - 0555 Oslo
NORWAY
Tel: +47-22-044 970
Fax: +47-22-044 989
<http://www.stlweb.no>
stl@studenthuset.no

POLJSKA

Parlament Studentów Rzeczypospolitej Polskiej (PSRP)
Students' Parliament of the Republic of Poland
al. Szucha 25/3
PL - 00-918 Warszawa
POLAND
Tel: +48-22-625 20 30
Fax: +48-22-625 20 30
<http://www.psrp.org.pl>
biuro@psrp.org.pl
pkowalski@psrp.org.pl

Zrzeszenie Studentów Polskich (ZSP)
Polish Students' Association
Ul-Ordynacka 9
00-364 Warszawa
POLAND
Tel: +48 22 828 39 90/2
Fax: +48 22 828 39 90/2
GSM : +48 502 088 403
<http://www.zsp.org.pl>
zsp@zsp.org.pl
agnieszka@zsp.org.pl

PORTUGAL

Fórum Académico para a Informação e Representação Externa (FAIRe)
Academic Forum for Information and External Representation in Portugal
Casa Municipal da Juventude
Rua Eng. Silvério P. Silva
3800 – 075 Aveiro
Portugal
Tel +351 234 196006

Fax: +351 234 086746
<http://www.faire.pt>
faire@faire.pt

RUMUNIJA

Alianta Nationala a Organizatiilor Studentesti din România (ANOSR)
National Alliance of Student Organizations in Romania
Official address : Splaiul Independentei nr. 313 camera R 019 Bucuresti, Romania
Functional address : Aries str. 19 – Youth House – Timisoara 1900 Romania
Tel: +40 56 191 560
Fax: +40 56 201 238
ansor@yahoo.com
fitt@xnet.ro
<http://www.anosr.home.ro/>

SRBIJA I CRNA GORA

Studentska Unija Srbije (SUS)
Student Union of Serbia
Bulevar umetnosti 27
11000 Belgrade
Serbia and Montenegro
Tel/Fax: +381 11 311 15 61
office@sus.org.yu
<http://www.sus.org.yu/>

SLOVAČKA

Študentska Rada Vysokých škôl (ŠRVš)
University Student Council of the Slovak Republic
UIP školstva
SK - 842 44 Bratislava 4
Slovakia
Tel: +421 2 65 41 18 80
Fax: +421 2 65 41 18 80
<http://www.srvs.tnuni.sk>
E-mail: srvs@uips.sk

SLOVENIJA

Študentska Organizacija Slovenije
Slovene Student Union (SSU)
Post Predal 572, Kersnikova 6
1000 Ljubljana
SLOVENIA
Tel: +386-1-430 18 95
Fax: +386-1-231 94 88
<http://www.studentska-org.si/>
info@studentska-org.si

ŠPANIJA

Coordinadora de Representantes de Estudiantes de Universidades Públicas (CREUP)
Coordination of Student Representatives of Public Universities
Secretariat
Universidad Miguel Hernández de Elche
Delegación General de Estudiantes
Avda. Ferrocarril s/n (Edificio Altabix)
03202 Elche (Alicante)
Spain
Tel: +34-966-65-89-01
Fax: +34-966-65-85-62
creup@umh.es

ŠVEDSKA

Sveriges Förenade Studentkårer (SFS)
Swedish National Union of Students
Wollmar Yxkullsgatan 16
S-118 50 Stockholm
SWEDEN
Tel: +46-8-54 57 01 00
Fax: +46-8-54 57 01 10
<http://www.sfs.se>
Sfs@sfs.se

ŠVAJCARSKA

Verband der Schweizerischen StudentInnenschaften-
Union Nationale de Etudiant(e)s de Suisse-
Unione Svizzera degli Universitari (VSS-UNES-USU)
National Union of Students in Switzerland
Verband d. Schweizerischen StudentInnenschaften
Schanzenstraße 1
CH - 3008 Bern
SWITZERLAND
Tel: +41-31-382 11 71
Fax: +41-31-382 11 76
<http://www.vss-unes.ch>
info@vss-unes.ch

VELIKA BRITANIJA

National Union of Students - United Kingdom (NUS-UK)
461 Holloway Road
London N7 6Q
UNITED KINGDOM
Tel: +44 20 7272 8900
Fax: +44 20 7263 5713
<http://www.nusonline.co.uk>
Nusuk@nus.org.uk

IV LITERATURA

PRIZNAVANJE I DODATAK DIPLOMI

I Osnovna:

The European Higher Education Area, Joint Declaration of the European Ministers of Education, Bologna 1999

Towards the European Higher Education Area, Communiqué of the Meeting of European Ministers in charge of Higher Education, Prague, 2001

Realising the European Higher Education Area, Communiqué of the Meeting of European Ministers in charge of Higher Education, Berlin, 2003

Convention on Recognition of Qualifications Concerning Higher Education in the European Region, Lisbon, 1997

Trends in Learning Structures in European Higher Education (Trends III), European University Association, Christian Tauch & Sybille Reichert, 2003

Between Prague and Berlin, Report to the Ministers of Education of the signatory countries, Bologna Follow-Up Group, Pavel Zgaga, 2003

Report by the Bologna Process Committee of ESIB, Johan Almqvist, Bastian Baumann, Paulo Fontes, Birgit Lao, Stephan Neetens, Péter Puskás, ESIB, 2003

II Sporedna:

Convention on the Recognition of Studies, Diplomas and Degrees in Higher Education in the Arab and European States Bordering on the Mediterranean, Nice, 1976

Convention on the Recognition of Studies, Diplomas and Degrees Concerning Higher Education in the states belonging to the European Region, Paris, 1979

Trends in Learning structures in Higher Education (Trends I), Project Report, Inge Knudsen, Guy Haug, Jette Kirstein, 1999

Evropski univerzitet 2010?, Alternativna akademska obrazovna mreža, Srbijanka Turajlić, Staša Babić, Zoran Milutinović, Beograd, 2001

Furthering the Bologna Process, Report to the Ministers of Education of the signatory countries, Pedro Lourtie, Prague, May 2001

Recognition Issues in the Bologna Process, ENIC Network (Council of Europe/UNESCO) and NARIC Network (European Commission), Strasbourg, France, 2001

The Promotion and Implementation of the Diploma Supplement, Project Report, Confederation of European Rectors Conferences, Stephen Adam, University of Westminster, 2001

Recognition Issues in the Bologna Process: Follow-up to the Salamanca and Prague Meetings, Final report of the ENIC-NARIC working Party on recognition issues in the Bologna process. Council of Europe/UNESCO/European, Riga, 2001

Trends in Learning Structures in Higher Education II, Haug, G and Tauch, C, National Board of education, Finland, 2001

Current State of Implementation of the Diploma Supplement in the countries participating in the Socrates program, European Commission, Directorate General for Education and Culture, 2002

The Globalisation of Higher Education and Recognition of Qualifications, ENIC Network, Paris/Bucuresti, 2002

Too much or just right: How can information for recognition be improved?, Stephen Adam, 2002

Communique 5th European student convention, ESIB, Athens, 2003

Student Göteborg Declaration. Göteborg, 22-25 March 2001 (2 pp.).

Brussels Student Declaration, ESIB, Brussels, 2001

Recognition Issues in the Bologna Process, Bergan, S, Council of Europe Publishing, Strasbourg, 2003

Conclusions of the Bologna Seminar on Recognition Issues in the Bologna Process, Lisboa, 2002

STRUKTURA STUDIJA

I Osnovna

The European Higher Education Area, Joint Declaration of the European Ministers of Education, Bologna 1999

Towards the European Higher Education Area, Communique of the Meeting of European Ministers in charge of Higher Education, Prague, 2001

Realising the European Higher Education Area, Communique of the Meeting of European Ministers in charge of Higher Education, Berlin, 2003

Trends in Learning Structures in European Higher Education (Trends III), European University Association, Christian Tauch & Sybille Reichert, 2003

Between Prague and Berlin, Report to the Ministers of Education of the signatory countries, Bologna Follow-Up Group, Pavel Zgaga, 2003

Qualification Structures in European Higher Education. To consider alternative approaches for clarifying the cycles and levels in European higher education qualifications, Adam, S, Danish Bologna Seminar, 2003

Survey on Master Degrees and Joint Degrees in Europe. Genève, Tauch, Ch, Rauhvargers A, EUA, 2002

Report by the Bologna Process Committee of ESIB, Johan Almqvist, Bastian Baumann, Paulo Fontes, Birgit Lao, Stephan Neetens, Péter Puskás, ESIB, 2003

II Sporedna

Draft Recommendation on the Recognition of Joint Degrees, Draft Explanatory Memorandum to the Draft Recommendation on the Recognition of Joint Degrees, 10th Joint Meeting of the ENIC and NARIC Networks, Vaduz, 2003

Tuning educational Structures in Europe, Final Report, Phase One, Gonzales, J, Wagenaar, R, University of Deusto / University of Groningen, Bilbao, Universidad de Deusto, 2003

Conclusions of the Bologna Seminar on Joint Degrees within the framework of Bologna, Stockholm, 2002

Conclusions of the Bologna Seminar on Qualification Structures in Higher Education in Europe, Copenhagen, 2003

Conclusions of the Bologna Seminar on Integrated Curricula, Mantova, 2003

Communique 5th European student convention, ESIB, Athens, 2003

Student Göteborg Declaration. Göteborg, 2001

Brussels Student Declaration, ESIB, Brussels, 2001

OSIGURANJE KVALITETA, EVALUACIJA I AKREDITACIJA

I Osnovna

The European Higher Education Area, Joint Declaration of the European Ministers of Education, Bologna 1999

Towards the European Higher Education Area, Communique of the Meeting of European Ministers in charge of Higher Education, Prague, 2001

Realising the European Higher Education Area, Communique of the Meeting of European Ministers in charge of Higher Education, Berlin, 2003

Trends in Learning Structures in European Higher Education (Trends III), European University Association, Christian Tauch & Sybille Reichert, 2003

Between Prague and Berlin, Report to the Ministers of Education of the signatory countries, Bologna Follow-Up Group, Pavel Zgaga, 2003

Handbook on Quality Assurance and the Design of Study Programmes, Campbell, C. and Rozsnyai, C, UNESCO/CEPES, Bucharest: 2002

Quality procedures in European Higher Education, an ENQA survey, The Danish Evaluation Institute, ENQA, Helsinki, 2003

European Student Handbook on Quality Assurance in Higher Education, ESIB, 2003

II Sporedna

Evaluation of European Higher Education: A Status Report, Danish Center for Quality Assurance and Evaluation of Higher Education in co-operation with the French Comité National d'Evaluation, European Commission, Paris, 1998

Quality Assurance in Higher Education – Manual of Quality: Procedures and Practices, D.Kristoffersen, A.Sursock, D.Westerheijden, European Training Foundation, 1998

Quality Assurance in Higher Education: A Policy Paper of the European University Association, European University Association, Dubrovnik, 2001

Institutional Evaluations in Europe, Finnish Higher Education Evaluation Council, National Agency for Higher Education Sweden, ENQA, Helsinki, 2001

Student Göteborg Declaration, ESIB, Göteborg, 2001

Brussels Student Declaration, ESIB, Brussels, 2001

Akreditacija u visokom školstvu Republike Srbije, Ružica Nikolić, Veljko Malbaša, Alternativna akademska obrazovna mreža, Beograd, 2002

Working on the European Dimension of Quality, Report of the conference on quality assurance in higher education as part of the Bologna process, Amsterdam, 2002

Quality Procedures in European Higher Education, Holm, T, Sorup, R and Thune, C, ENQA, 2003

Quality Assurance, Accreditation, and Recognition of Qualifications as Regulatory Mechanisms in the EHEA, Kohler, J, UNESCO-CEPES/EUA Conference on The External Dimension of the Bologna Process: South-East European Higher Education and the EHEA in a Global World, Bucharest, 2003

Tuning educational Structures in Europe, Final Report, Phase One, Gonzales, J, Wagenaar, R, University of Deusto / University of Groningen, Bilbao: Universidad de Deusto, 2003

Communique 5th European student convention, ESIB, Athens, 2003

KREDITNI SISTEM

I Osnovna:

The European Higher Education Area, Joint Declaration of the European Ministers of Education, Bologna 1999

Towards the European Higher Education Area, Communique of the Meeting of European Ministers in charge of Higher Education, Prague, 2001

Realising the European Higher Education Area, Communique of the Meeting of European Ministers in charge of Higher Education, Berlin, 2003

Trends in Learning Structures in European Higher Education (Trends III), European University Association, Christian Tauch & Sybille Reichert, 2003

Between Prague and Berlin, Report to the Ministers of Education of the signatory countries, Bologna Follow-Up Group, Pavel Zgaga, 2003

Survey on ECTS, Birgit Lao, Bastian Baumann et al, ESIB, 2003

Evropski sistem prenosa bodova u visokom školstvu, Radmila Marinković-Nedučín, Predrag Lazetić, Alternativna akademska obrazovna mreža, Beograd, 2002

II Sporedna:

Student Göteborg Declaration, ESIB, Göteborg, 2001

Brussels Student Declaration, ESIB, Brussels, 2001

Conclusions of the EUA Conference on Credit Transfer and Accumulation, Zurich, 2002

Conclusions of the Bologna Seminar on the Recognition and Credit Systems in the Context of Lifelong Learning, Prague, 2003

Communique 5th European student convention, ESIB, Athens, 2003

MOBILNOST

I Osnovna:

The European Higher Education Area, Joint Declaration of the European Ministers of Education, Bologna 1999

Towards the European Higher Education Area, Communique of the Meeting of European Ministers in charge of Higher Education, Prague, 2001

Realising the European Higher Education Area, Communique of the Meeting of European Ministers in charge of Higher Education, Berlin, 2003

Trends in Learning Structures in European Higher Education (Trends III), European University Association, Christian Tauch & Sybille Reichert, 2003

Between Prague and Berlin, Report to the Ministers of Education of the signatory countries, Bologna Follow-Up Group, Pavel Zgaga, 2003

Evropa u pokretu, Pasoš za mobilnost, Učiti drugačije, Učiti u inostranstvu, Evropska komisija, Brisel, 2001

II Sporedna:

High Level Expert Group on Improving Mobility of Researchers, Final Report, European Commission DG Research, 2001

Communique 5th European student convention, ESIB, Athens, 2003

Student Göteborg Declaration, ESIB, Göteborg, 2001

Brussels Student Declaration, ESIB, Brussels, 2001

